

אוניברסיטת בר אילן

**"וַיִּבְחַר מִכָּל בְּחֹר... " (דה"א יט 10) –
ניתוח ספרותי של רשימות היחס הקשורות
במוטיב הבחירה בדוד ובביתו
(דה"א ב 3-8, 10-17; ג 1-24)**

נריה קליין

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן

אוניברסיטת בר אילן

**"וַיִּבְחַר מִכָּל בְּחֹר... " (דה"א יט 10) –
ניתוח ספרותי של רשימות היחס הקשורות
במוטיב הבחירה בדוד ובביתו
(דה"א ב 3-8, 10-17; ג 1-24)**

נריה קליין

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן

**עבודה זו נעשתה בהדרכתו של ד"ר מיכאל אביעוז
מן המחלקה לתנ"ך של אוניברסיטת בר-אילן**

תוכן העניינים

א	תקציר
1	0. מבוא
2	0.1 תולדות המחקר
2	0.1.1 ספר דברי הימים
2	0.1.1.1 גבולות היצירה, זמנה ואחדותה
4	0.1.1.2 מחבר הספר ונמעניו
5	0.1.1.3 מקורותיו של בעל דה"י
7	0.1.1.4 מגמותיו של ספר דברי הימים
8	0.1.2 רשימות היחס (=הגנאלוגיות) בדה"א א-ט
	0.1.2.1 אמינותן ההיסטורית של הרשימות בדה"א א-ט וזיקתן
8	לשאר הספר
10	0.1.2.2 מוסכמות בחקר רשימות היחס במקרא
12	0.1.2.3 התפתחויות נוספות בחקר רשימות היחס בדה"י
14	0.1.3 רשימת היחס של בני יהודה (דה"א ב 3-23)
16	0.1.4 ייחודן של הרשימות שידונו במחקר הנוכחי
18	0.2 נחיצות המחקר
19	0.3 שיטת המחקר ומבנהו
21	פרק ראשון: בני יהודה הראשונים (ב 3-5)
22	1.1 תיחום היחידה
23	1.2 ניתוח היחידה
38	1.3 סיכום : מגמת היחידה
40	פרק שני: בני זרח (ב 6-8)
40	2.1 תיחום היחידה
41	2.2 ניתוח היחידה
48	2.3 מגמת היחידה
55	2.4 סיכום

פרק שלישי: שושלת ישי (ב 10-17)

58 3.1 תיחום היחידה וחלוקתה

60 3.2 ניתוח היחידה

60 3.2.1 רשימת הדורות מרם ועד ישי (ב 10-12)

64 3.2.2 שבעת בני ישי (ב 13-15)

68 3.2.3 צרויה ואביגיל ובניהן (ב 16-17)

74 3.3 מגמת היחידה

76 3.4 סיכום

פרק רביעי: בני דוד (ג 1-9)

79 4.1 תיחום היחידה ומבנה

81 4.2 ניתוח היחידה

81 4.2.1 בני דוד שנולדו בחברון (ג 1-4א)

87 4.2.2 שנות מלכותו של דוד (ג 4א-ב-בב)

89 4.2.3 בני דוד שנולדו בירושלים (ג 5-9)

102 4.3 סיכום : מגמת היחידה

פרק חמישי: משלמה ליאשיהו (ג 10-14)

105 5.1 תיחום היחידה

107 5.2 ניתוח היחידה

108 5.3 מגמת היחידה

פרק שישי: מיאשיהו לאליועיני (ג 15-24)

112 6.1 ניתוח היחידה

112 6.1.1 בני יאשיהו ויהויקים (ג 15-16)

116 6.1.2 בני יכניה (ג 17-18)

119 6.1.3 בני זרובבל (ג 19-20)

123 6.1.4 מבני חנניה ועד בני אליועיני (ג 21-24)

126 6.1.5 ניתוח היחידה : סיכום ביניים

127 6.2 מגמת היחידה

136 6.3 סיכום

137	סיכום ומסקנות
140	7.1 מקומן של היחידות שנידונו במסגרת הכוללת של ספר דברי הימים
144	רשימת הקיצורים
145	ביבליוגרפיה
i	תקציר אנגלי

תקציר

במחקר הנוכחי מנותחות מספר יחידות ברשימות היחס של בני יהודה בספר דברי הימים (דה"א ב 8-3, 17-10; ג 1-24) בכלי מחקר ספרותיים ובשיטת הקריאה הצמודה, מתוך מטרה לעמוד על משמעותן בהקשר הנוכחי, כחלק מן היצירה המופיעה לפנינו. עצם השימוש בכלים ספרותיים באופן שיטתי לשם ניתוח רשימות יחס מקראיות – ולא, כנהוג, לשם ניתוח פרוזה או שירה – הינו בגדר חידוש, כך שלצד תרומתו של מחקרנו להבנת היחידות הספציפיות הנידונות בו, הוא משמש בה-בעת גם כדוגמה מייצגת לתרומה הגדולה של ניתוח שכזה להבנת רשימות היחס המקראיות בכלל. הנחת היסוד המוצגת במבוא היא שהיחידות שנבחרו קשורות כולן במוטיב אחד: הבחירה בדוד. בכל אחד מששת הפרקים הראשונים נבחנת יחידה אחת, והדיון בה מורכב משלושה שלבים: תיחום היחידה, ניתוח ספרותי שלה ודיון במגמתה. הפרק השביעי מוקדש לסיכום ולמסקנות.

הפרק הראשון עוסק ברשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-5). ניתוח היחידה מלמד שהרשימה מבוססת על רשימות בני יהודה שבתורה, אך השינויים שערך בה בעל דה"י והתוספות שהוסיף נועדו ליצור לה מבנה קונצנטרי משוכלל, שבשני צידיו שני הענפים של בני יהודה: בני בת-שוע ובני תמר. במרכזו של המבנה ניצב סיפור חטאו ומותו של ער בכור יהודה, בנה של בת-שוע, והוא משמש כפרט המעיד על הענף שאליו הוא משתייך: הענף של בת-שוע נדחה בשל חטאיו, ואילו הענף של בני תמר נבחר להמשיך את השושלת. המשך הרשימה, בשל כך, יעסוק דווקא בבני תמר. בתיאור בת-שוע בדה"י מודגש מוצאה הכנעני, והדבר משתלב בתיאור השלילי של הענף שלה. הבחירה בבני תמר, על אף שגם הם נולדו כתוצאה מחטא (יהודה שבא על כלתו), מוסברת כנובעת מטבעו של החטא: את בת-שוע הכנענית לקח יהודה לאישה מתוך ידיעה ברורה שמדובר בכנענית, אך ביאתו על תמר חמורה פחות שכן נעשתה בלא-יודעין – תמר התחפשה והוא לא ידע את זהותה האמיתית.

עניינו של הפרק השני הוא רשימת בני זרח (ב 6-8). גם בה ניתן לזהות שני ענפים מרכזיים – שלילי וחיובי: הבכור, זמרי, שממנו יצא עכר, עוכר ישראל; וארבעת בני זרח הנותרים – איתן, הימן, כלכל ודרע – המוכרים מספר מלכים כחכמים גדולים. כשם ששמו של ער, בכור יהודה, נדרש על חטאו ('ויהי ער... רע'), כך גם עכר – עוכר ישראל; ובעל דה"י רומז על קטיעתה של שושלתו גם באמצעות השמטת החוליה המחברת בין זמרי לכרמי בנו ('ובני זמרי – כרמי') וגם

באמצעות מדרש שמו של זמרי מלשון זמירה (=חיתוך בכרם), הנקשרת גם עם בנו 'כרמי'. הניגוד בין השלילי והחיובי בבני זרח מובלט גם באמצעות השוואה בין שמותיהם של הצאצאים המייצגים את שני הענפים: עכר ועזריה. השורשים הדומים עכ"ר ועז"ר משמשים כשורשים מנחים בספר – זה לרעה וזה לטובה; והרכיב התיאופורי 'י-ה', המופיע בספר לראשונה, מוצמד לבן הענף החיובי.

בדיון על מגמתה של רשימת בני זרח מוצגת הקבלה רחבה בין רשימת בני יהודה הראשונים לבין רשימת בני זרח, כשלשתי הרשימות עיצוב, מבנה ותוכן זהים. המאפיין הבולט ביותר הוא הופעתו של חוטא (ער; עכר) במרכז כל רשימה. מהקבלה זו ניתן ללמוד על המגמה הדומה של שתי הרשימות, המציגות את רצף הניפוי בתוך שבט יהודה: מבין בני יהודה הראשונים נדחו בניה של בת-שוע – שנציגם הוא ער, ונבחרו בני תמר, שאיתם ממשיך בעל דה"י את סקירתו הגנאלוגית; ומבין בני תמר נדחים בני זרח – שנציגם הוא עכר, והרשימה הבאה תעסוק בבני פרץ ותעקוב אחר השתלשלות הדורות עד לדוד המלך.

בסוף הפרק השני מוצגת הקבלה נוספת, והפעם בין הצגתו של שאול בדה"א י 13-14 – הסיפור הפותח את החלק ההיסטוריוגרפי של הספר, ובין הצגתם של ער ועכר – הפותחת (לאחר מבוא בפרק א) את החלק הגנאלוגי של הספר. ההקבלה מלמדת ששני חלקי הספר נפתחים בתיאור בחירתו של דוד על רקע דחייתם של קודמיו שחטאו ומעלו. ההקבלה תורמת לביסוס טענתנו שגם שתי היחידות הראשונות ברשימות בני יהודה קשורות בטבורן ברעיון הבחירה בדוד, והן נועדו להציג את הרקע לבחירה זו.

הפרק השלישי עוסק בשושלת ישי (ב 10-17). רשימה זו מיוחדת בריבוי שביעיות: ישי הוא הדור השביעי; יש לו שבעה בנים; דוד – הנבחר – הוא השביעי; וגם רשימת בנות ישי ומשפחותיהן מכילה שבעה שמות. השוואת רשימת הדורות מרם ועד ישי למקבילתה בסוף מגילת רות מראה על דמיון רב, אך השינויים הקלים – ובעיקר הדגשת תפקידו המכובד של נחשון "נשיא בני יהודה" – מעידים על מגמותיו של בעל דה"י. עיון מדוקדק ברשימה מלמד שלצד מקומו הנכבד של דוד כבנו השביעי של ישי, מקום המובלט בכתוב באמצעות נוסחת דירוג, זוכה גם ישי אביו לחשיבות רבה באמצעות הופעתו כדור שביעי, דרישת שמו "אישי" מלשון 'איש' = בעל חשיבות, וכמובן תיאור משפחתו הענפה. בדיון על מגמת היחידה מוצע שההתמקדות בישי ומשפחתו נובעת מתפיסתו של בעל דה"י של בחירה א-להית הדרגתית, במעגלים הולכים וקטנים (יהודה < בית ישי < דוד < שלמה), כפי שהיא מוצגת במפורש בדה"א כח 4-5.

החלק האחרון של הניתוח הספרותי בפרק זה מוקדש לצאצאי צרויה ואביגיל, ובמיוחד לעמשא בן יתר הישמעאלי. מסקנתנו היא שהדגשת מוצאו הישמעאלי של עמשא נועדה להכתיים את שמו בהשוואה לבני צרויה, שלהם שמור מקום של כבוד בספר דה"י, וייתכן שהדבר קשור בחלק שנטל עמשא במרד אבשלום בדוד.

הפרק הרביעי עוסק ברשימת בני דוד (ג 1-9). בדומה לרשימת בני יהודה הראשונים, גם רשימה זו עוצבה על ידי בעל דה"י במבנה קונצנטרי משוכלל, המעמת בין שני ענפים: בני דוד שנולדו בחברון, ואלה שנולדו בירושלים. במרכז המבנה נמסרים מספרי שנות מלכותו של דוד בחברון ובירושלים, והדבר יוצר מעין יחידת ביניים המעבירה את הקורא מן הבנים שנולדו בחברון אל אלו שנולדו בירושלים. גם כאן, הנבחר הוא דווקא בן הענף הצעיר יותר – שלמה. מספרים טיפולוגיים שולטים גם ביחידה הזו: שלמה הוא הבן העשירי מתוך עשרים בני דוד שהוזכרו בשמותם, והוא בנה של בת-שוע (=בת שבע), אשתו השביעית של דוד. הופעתו כבנה הרביעי של בת-שוע נובע אף הוא משיקולים ספרותיים: בניה של בת-שוע מוצגים במבנה של שלושה-ארבעה, שבו הרביעי הוא החשוב. מספר שינויים נעשו ביחידה מפני כבודו של דוד: הסתרת רמזים לסיפור נבל הכרמלי בתיאור בנה של אביגיל, הבלטת העובדה שלדוד היו גם בני פילגשים שלא צוינו ברשימה – דבר המלמד על ברכת ה' על ביתו, וכן הסתרת העובדה שבחברון מלך דוד רק על יהודה.

השינויים שערך בעל דה"י ברשימת בני דוד בירושלים בהשוואה לרשימות המקבילות בשמ"ב ובדה"א יד זהים באופן מרשים לשינויים שערך ברשימת בני יהודה הראשונים, ואף שני שמות הנשים שהוסיף בכל רשימה הם אותם השמות: בת-שוע ותמר. ההקבלה בין הרשימות נקשרת בהקבלה רחבה הקיימת בין סיפור יהודה ותמר ובין סיפורי דוד ובת שבע, אמנון ותמר ואחרים בספר שמ"ב. מסקנתנו היא ששתי הרשימות יוצרות מעין מסגרת ספרותית סביב היחידות הקשורות ברצף הבחירה המדובר מיהודה ועד שלמה, והן רומזות לסיפורי יהודה ודוד, שבהם בולטת חזרתם בתשובה של הגיבורים.

הפרק החמישי מוקדש ליחידה הקצרה המונה את שמות מלכי יהודה משלמה ועד יאשיהו (ג 14-10). ברשימה חוזרת הנוסחה "X בנו" ארבע-עשרה פעמים – שוב כפולה של המספר שבע. ההבדלים העיצוביים והתוכניים בין רשימה זו לאלה שאחריה, יחד עם עיון בדה"ב לו, מובילים למסקנה שבעל דה"י רואה ביאשיהו את אחרון מלכי יהודה העצמאית, ואילו המלכים שאחריו כבר נמצאים 'בגלות', שכן יהודה נמצאת בימיהם תחת שעבוד האומות.

הפרק השישי מנתח את שושלת דוד מיאשיהו ועד אליועיני ובניו, החותמים את שושלת דוד (ג 24-15). בשל הקשיים הרבים בהבנת הטקסט, מוקדש חלקו הראשון של הפרק לניתוחים פרשניים שונים. סדר בניו של יאשיהו – השונה כביכול מן הידוע לנו מספר מלכים – נובע מכך שלשיטתו של בעל דה"י צדקיהו מלך יהודה אינו דודו של יכניה אלא אחיו, כמפורש בדה"ב לו 10. הרשימה הכפולה של בני זרובבל (ג 19-20) מחולקת על פי מקום הלידה: פסוק 19 מכיל את בניו שנולדו בבבל, ואילו פסוק 20 – את בניו שנולדו בארץ. שמות בניו שנולדו בארץ נדרשים על אירועי שיבת ציון ומחזקים מסקנה זו, ואנו אף מציעים שחסרונם של סיכום מספרי בפסוק 19 נובע מכך שמדובר באלה שנולדו בגולה.

חלקו השני של הפרק עוסק במגמתה של הרשימה. המבנה הייחודי, שבו בכל דור נבחר אדם אחד להמשיך את השושלת – וכל בניו מוצגים, מלמד שהמעקב אחר יורש בשושלת בית דוד נמשך גם בימי הבית השני; אך עיון מדוקדק מלמד שהרשימה מציגה את שושלת בית דוד כשהיא עדיין בבבל, ולא שבה לארץ. מבחינה היסטורית, לבית דוד היה מעמד של שליטים ומושלים בקרב יהודי בבל, ואולי מעמד זה נותר עד כנו אף מאות רבות לאחר חורבן בית המקדש השני, בדמותו של 'ראש הגולה' המיוחס לבית דוד.

פרק הסיכום מוקדש להצגת מגוון מתוך הכלים העיצוביים והספרותיים שבהם השתמש בעל דה"י בעיצוב הרשימות שנידונו, וכן לדיון במקומן של היחידות המדוברות בספר כולו. כפי שהמחקר מראה, היחידות הפותחות את רשימות יחס של שבטי ישראל מציגות את הבחירה בדוד מן הפן הגנאלוגי, כשם שהחלק ההיסטוריוגרפי של הספר נפתח בבחירת דוד מן הפן ההיסטורי. מכאן ברור שלבחירה בדוד ובביתו ישנה חשיבות רבה בספר דה"י. עם זאת, הכרעתנו היא שאין דרך לקבוע את מגמתו של בעל דה"י בהבלטת הבחירה בדוד רק על סמך 'יריית הפתיחה' של הספר; מגמותיו צריכות להיבחן על פי הכיוון שאליו מקדם בעל דה"י את המוטיב המדובר, וזאת ניתן לקבוע רק על סמך ניתוח מדוקדק של הספר כולו.

תרומתו העיקרית של המחקר הנוכחי היא, כאמור, בהדגמת תרומתו של ניתוח ספרותי להבנת יחידות מן הז'אנר הגנאלוגי. תוצאות המחקר מבהירות מעבר לכל ספק שרשימות היחס המדוברות עוצבו ונערכו באופן רגיש במטרה להתאים למקומן הספרותי הנוכחי, ונדרשת קריאה ספרותית צמודה בכדי לחשוף את מלוא משמעותן.

מבוא

הרשימות המקראיות – ובתוכן רשימות היחס השונות המשובצות במקרא – זכו מאז ומעולם לעיסוק מועט ביותר בקרב הקוראים והלומדים. יש לזקוף זאת, מן הסתם, לאופיים היבש והאינפורמטיבי של הכתובים,¹ וכן לריבוי הפרטים הנראים – במבט ראשון ואף שני – חסרי חשיבות. במיוחד נכון הדבר לגבי הקורא המודרני, הרחוק מן התקופות הנידונות כרחוק מזרח ממערב, ולדידו הכרת ייחוסם של חטוש או אליועיני (ראה דה"א ג 22-24) אינה תורמת להבנת הכתובים; שמות ערים ככבון, לחמס וכתליש (ראה יהושע טו 40) אינם אומרים לו דבר; וכלל אין זה חשוב מיהו בנו של פחת מואב, למשל (ראה נחמיה ג 11).

אך בנוגע לחטיבה הרחבה בת תשעת הפרקים, הפותחת את ספר דברי הימים (להלן: דה"י), המצב חמור שבעתיים; שכן ברשימות אלה חברו יחד מספר גורמים שהפכו את החטיבה הזו לשממה פרשנית, שרגל אדם כמעט ולא דרכה בה מעולם – מבלי לטבוע. ראשית, ספר דה"י כולו – שזכה אמנם בעשורים האחרונים לעדנה ולתנופת מחקר מחודשת – היה מוזנח ברוב שנות קיומו. כבר רד"ק עמד על כך בהקדמתו לפירושו לספר: "ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים, לא הרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו"; ובהקדמתו לפירושו לספר שמואל, מודה רבי יצחק אברבנאל: "את חטאי אני מזכיר היום, כי לא קראתי בו מימי ולא חפשתי בענייני מהיותי ועד עתה". סיבה נוספת להזנחתו המוחלטת-כמעט של רשימות היחס של ספר דה"י היא אורכה של החטיבה: תשעה פרקים מלאי פרטים גנאלוגיים, היסטוריים וגיאוגרפיים, שלרובם אין מקבילות במקרא או מחוצה לו. נוסף על כך את בעיות הנוסח הרבות בפרקים אלה, וכן את הסתירות הרבות – הפנימיות, ובין דה"י לספרים אחרים – והרי מתכון בדוק לחטיבת פרקים ששומר נפשו ירחק ממנה.

מעט המחקרים שהוקדשו לרשימות היחס במקרא בכלל ובדה"י בפרט, התמקדו בדרך כלל בכל מלבד בהבנתן של הרשימות בהקשרן, קרי: כחלק מן היצירה הספרותית שבתוכה הן מופיעות לפנינו. הרשימות נבחנו מן הצד הגנאלוגי, ההיסטורי והגיאוגרפי, וביקורת ספרותית-היסטורית חתרה לפרקן למקורותיהן השונים. בפירושים מחקריים לרשימות היחס בדה"י ניתן אמנם למצוא התייחסות למגמותיו של בעל דה"י ברשימות אלה, אך בחינה מדוקדקת ושיטתית של

¹ כפי שניסח זאת ספארקס בתמציתיות: "It is so boring. It is just names" (ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 2, הערה 3). על הקושי של הקורא המודרני בהתמודדות עם פרקי היחס בדה"י, ראה שם, עמ' 1-5.

עיצובן הספרותי עוד לא נעשתה.² מטרתו של המחקר הנוכחי היא לתרום למילוי הפער הזה; ומעבר לכך, אנו תקווה שהגישה הספרותית שתוצג בו תמחיש למעיין כיצד ניתן למצוא עניין רב גם ברשימות יחס 'משעממות' לכאורה. אך בטרם יוצגו מבנהו ומטרותיו של המחקר הנוכחי, ישנו צורך בסקירה של מספר סוגיות מרכזיות במחקר, אשר להן השפעה על שיטת המחקר והנחות היסוד העומדות מאחוריו.

0.1 תולדות המחקר

0.1.1 ספר דברי הימים

0.1.1.1 גבולות היצירה, זמנה ואחדותה

במחקר המקרא ניתן להצביע על התעניינות הולכת וגוברת בתקופה הפרסית ובספרי בית שני. כחלק מהתעניינות זו, זכה גם מחקרו של ספר דה"י לפריחה מחודשת, וכיום כבר לא יהיה זה נכון לראות בו את אחד הספרים הזנוחים במקרא. לצד דיונים ומחקרים המנתחים את הספר ותוכנו מבחינות שונות, נידונו בעשורים האחרונים מחדש גם שאלות היסוד הנוגעות אליו, ולעתים דעות שהיו מקובלות לאורך עשרות ומאות שנים נשללו והוחלפו בתיאוריות חדשות. דוגמה מייצגת לכך היא היחס בין הספרים דה"י ועזרא-נחמיה. למשך כמאה וחמישים שנה הייתה מקובלת במחקר דעתו של י"ל צונץ, שהספרים דה"י-עזרא-נחמיה מהווים יצירה אחת שנערכה על ידי עורך או מחבר אחד, וזאת בשל הדמיון בין הספרים בלשון, בסגנון ובתכנים.³ רק במחצית השנייה של המאה העשרים ספגה גישה זו ביקורת מצד יפת וויליאמסון; אלה הראו כי בין דה"י לעזרא-נחמיה ישנם הבדלים לשוניים וסגנוניים, המעידים כי יצאו מתחת ידיהם של עורכים או מחברים שונים, ואילו את נקודות הדמיון בין הספרים הם ייחסו לכך שהם נכתבו בתקופה היסטורית אחת וברקע חברתי זהה.⁴ אמנם גם כיום ניתן למצוא מי שסוברים שדה"י-עזרא-נחמיה מהווים, במידה זו או אחרת, יצירה אחת;⁵ אך מרבית החוקרים מסכימים

² לסקירה ביבליוגרפית של המחקר בנוגע לרשימות היחס במקרא ובדה"י, ראה להלן, עמ' 13-8.

³ צונץ, הדרשות, עמ' 20-7. קרטיס ומדסן חזקו שיטה זו בראיות לשוניות; ראה קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 27-36.

⁴ יפת, מחבר משותף; הנ"ל, דה"י ועז"י; ויליאמסון, מחבר דה"י; הנ"ל, ישראל, עמ' 5-82; הנ"ל, דה"י, עמ' 5-11. בשיטתם, כאמור, מחזיקים כיום רבים במחקר, וראה בין השאר: אשכנזי, עזרא-נחמיה, עמ' 1-36; קנופרס, דה"א-ט, עמ' 72-89 (וראה ביבליוגרפיה נוספת שם, עמ' 72-73); קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 14-26; קליין, דה"א, עמ' 6-10; מין, עזרא-נחמיה, 22-6.

⁵ ראה ביבליוגרפיה אצל: בקינג, עזרא, עמ' 157-158, הערה 17.

שעל אף הזיקות בין שני הספרים, דה"י הוא יצירה נפרדת מעזרא-נחמיה, וכך גם עמדתנו במחקר זה.⁶

תאריך חיבורו של ספר דה"י שנוי גם הוא במחלוקת. אין עוררין על כך שהספר חובר לאחר הצהרת כורש, וראייה לכך היא לשונו המאוחרת, המכילה מילים פרסיות, השפעות מארמית וניצני לשון חז"ל. עם זאת, חלוקות הדעות באשר לתיארוך המדויק; קלימי וקנופרס סיכמו את מרבית השיטות בעניין זה, וטווח ההצעות רחב ביותר – מימי שיבת ציון (סוף המאה השישית לפנה"ס) ועד תחילת תקופת החשמונאים (אמצע המאה השנייה לפנה"ס). הדעות הרווחות כיום, שאליהן נוטה גם דעתנו, קובעות את זמן חיבור הספר במאה הרביעית.⁷

עלינו להקדיש גם מספר מילים לסוגיית אחדותו של הספר, משום שייחוסן של רשימות היחס – העומדות במוקד התעניינותנו – לחיבור המקורי, נתון במחלוקת במחקר. בשל הרכבו ההטרוגני המובהק של הספר, נפוצו בעבר גישות שהציגו ספר מורכב שאינו אחדותי. חלק מן החוקרים טענו שהספר עבר מספר שלבי עריכה – דויטרונמיסטיות, כוהניות ואחרות – כל אחת עם מגמות עריכה וצביון משלה.⁸ לפי נות, שדעתו הייתה בעלת השפעה רבה, ספר דה"י הוא אמנם יצירה אחדותית ביסודה שנערכה מתוך מסורות ומקורות שונים, אך יחידות שונות בספר – ובעיקר גושי הרשימות השונים (רובם של פרקי היחס בדה"א א-ט, וכן דה"א כג-כז) – לא נכללו ביצירה המקורית, והן תוספות מאוחרות.⁹ גם בשדה זה חלו שינויים בעשורים האחרונים; יותר ויותר חוקרים אינם משתכנעים מן הנימוקים לחלוקה בין שכבות עריכה ותוספות מאוחרות, ורואים ברובו המוחלט של ספר דה"י – או אף בכולו – יצירה אחדותית.¹⁰ בהמשך יידון נושא זה שוב, תוך התמקדות ברשימות היחס.¹¹

⁶ וראה עוד: קלייניג, דה"י, עמ' 44; דיוק, דה"י, עמ' 14-12.
⁷ ראה סקירת הדעות וביבליוגרפיה אצל: קלימי, זמן חיבורו, עמ' 166-168; קליין, דה"א, עמ' 13-14; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 116, הערה 155. קנופרס עצמו מתארך את דה"י לסוף המאה הרביעית או תחילת המאה השלישית לפנה"ס (שם, עמ' 116; וראה דיונו הנרחב בנושא, שם, עמ' 101-117). סקירת מחקר מקיפה בנושא, בלוויית דיון במגמה החדשה למצוא סימנים להשפעה הלניסטית על דה"י, ראה אצל: דיוק, דה"י, עמ' 16-22.
⁸ ראה למשל: רותשטיין והלל, דה"א, עמ' xliv; ולץ, עבודתו של הכרונסט, עמ' 55-96.
⁹ נות, הכרונסט, עמ' 29-50. נות עצמו ראה גם בספר עזרא-נחמיה חלק מיצירה זו. בנוגע לגישות השונות ראה דיון והפניות אצל: יפת, דה"י, עמ' 5-7; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 90-93; קליין, דה"א, עמ' 11-13. ביבליוגרפיה נוספת ראה אצל: קלימי, זמן חיבורו, עמ' 165, הערה 9. לא ראיתי לנכון לציין את מגוון הדעות הרחב, שלמטרות מחקרנו יש בהן חשיבות מעטה.
¹⁰ מירס, דה"א, עמ' lxiii (אך ראה עמ' xli, שם מתייחס לדה"א א-ט כהוספה מאוחרת); קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 388-389; יפת, דה"י, עמ' 7; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 10; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 92, וביבליוגרפיה ענפה שם, הערה 96; סקירת מחקר נוספת אצל: קלייניג, מחקר, עמ' 44-46; דיוק, דה"י, עמ' 16-14. וראה למשל דבריו של קליין (דה"א, עמ' 11):

My approach is based in part on the general trend in much current scholarship... to focus on the final form of the text in a synchronic fashion. It also results from my belief that the reasons given for considering passages secondary are often weak and ambivalent or flow from circular reasoning.

0.1.1.2 מחבר הספר ונמעניו

המסורת התלמודית מזהה את מחבר הספר עם עזרא הסופר,¹² ובין החוקרים המודרניים ניתן למצוא את אולברייט בין המצדדים בדעה זו.¹³ אך אם התיארוך של ספר דה"י למאה הרביעית הינו נכון, הרי שעזרא – שחי באמצע המאה החמישית – אינו יכול להיות המחבר. עיסוקו הרב של הספר בסדרי המקדש לפרטיהם מלמד כי ככל הנראה היה מחבר הספר בין עובדי המקדש בירושלים, וניתן לשער שהיה משבט לוי, אם כי הדבר אינו מוכרח.¹⁴ בנוסף אין בידינו די מידע כדי לקבוע האם מדובר במחבר אחד או אסכולת מחברים,¹⁵ וכן האם מדובר במחבר יוצר, או שמא רובו המוחלט של הספר לקוח מתוך מקורות קודמים לו.¹⁶

לשם הנוחות, ובכדי שלא להכריע בדבר מתוך חוסר נתונים, בחרנו במחקר זה לכנות את היוצר בשם המעורפל-במכוון: 'בעל דה"י'. כפי שיורחב להלן, מחקרנו יבחן את הרשימות שבהן נעסוק מתוך גישה הספרותית של הביקורת החדשה, הרואה בטקסט – ולא במחבר – את מוקד העניין. לפיכך, כשנציג לאורך דיונינו את דרכי העיצוב ואת מגמותיו של אותו 'בעל דה"י', כוונתנו תהיה למה שנהוג בחקר הספרות לכנות 'המחבר המשתמע' (implied author),¹⁷ מתוך נאמנות לגישה ספרותית זו, שאינה מניחה דבר בנוגע למחבר המקורי מלבד הנלמד מתוך הטקסט עצמו.¹⁸ באופן דומה, הנחותינו לגבי הקורא תתייחסנה אל 'הקורא המובלע' (implied reader), 'המקבל עליו את מערכת הדעות והאמונות של המחבר המשתמע, ונענה לכל העולה מעיצוב היצירה'.¹⁹ קשה להניח הנחות מבוססות באשר לנמעניו המקוריים של בעל דה"י. בן צבי סובר שהספר נכתב בכדי להיקרא ולהילמד על ידי האליטה של יודעי הספר (literati) ביהודה בתקופה הפרסית; הספר דרש מקוראיו עיון מעמיק, רגישות ספרותית והיכרות עם מקורותיו, והוא ממחיש זאת בדוגמאות שונות.²⁰ לדעתנו, את מידת אוריינותם של נמעני הספר יש לבחון מתוך עיצובו הספרותי של הספר עצמו, כפי שעשה זאת בן צבי; יש להניח שהעיצוב הספרותי נועד

גישתו של קליין מבוססת, כדבריו, על הגישות הסינכרוניות במחקר, גישות שעליהן מתבסס גם הניתוח הספרותי שבכליו אשתמש במחקר המוצע; אך יש לציין שגם אלו הנוקטים בגישה דיאכרונית מגיעים למסקנה דומה באשר לאחדות הספר.

¹¹ להלן, עמ' 9-10.

¹² בבא בתרא טו ע"א. לפי הדעה המופיעה שם, עזרא כתב את חלקו הראשון של הספר, ונחמיה השלים אותו.

¹³ אולברייט, תאריך, עמ' 119-124.

¹⁴ ראה: קליין, דה"א, עמ' 16-17.

¹⁵ קליין, דה"א, עמ' 17.

¹⁶ ראה דיון להלן, עמ' 5-7.

¹⁷ ראה: בות', מבדה, עמ' 71-76; פולק, הסיפור במקרא, עמ' 342.

¹⁸ יש לסייג את הגישה הזו במעט. אמנם אנו מסכימים עם ההנחה שהבנה אמיתית של היצירה מחייבת לנתק אותה מכבלי הנחות היסוד הקדומות שלנו על המחבר; אך במקרים מסוימים גם במידע ההיסטורי שבידינו ישנה תועלת לשם חידוד הבנת היצירה (ראה למשל את הדיון בנוגע לשושלת בית דוד בימי הבית השני, להלן, עמ' 128-137). גישה דומה ראה אצל: פריש, הקריעה הגדולה, עמ' 25-26.

¹⁹ פולק, הסיפור במקרא, עמ' 342.

²⁰ ראה למשל: בן צבי, מבט נוסף; הניל, מצבי קריאה.

להעביר את המסר לקוראים, ועל כן גלומות בו הנחותיו של המחבר בדבר מידת רגישותם הספרותית של קוראיו. לפיכך, ניתוח העיצוב הספרותי של ספר חייב להקדים דיון בנמעניו. אנו, כאמור, ננתח מספר יחידות בספר דה"י, ומתוכן נשאף להראות שמדובר ביצירה בעלת עיצוב מתוחכם ורגיש; אם ניתן להסיק מסקנות כלליות מתוך הניתוח המצומצם של חלק קטן בספר, הרי שיש להניח שנמעניו של הספר היו קוראים רגישים דיים בכדי להפיק ממנו את המסרים המובלעים בו.

0.1.1.3 מקורותיו של בעל דה"י

אופיו ההטרוגני של דה"י נובע בעיקר מן השימוש המרובה במקורות שונים, שאותם עיבד בעל דה"י ברמות עיבוד שונות: חלקם הוכנסו לספר ללא שינוי; חלקם עברו עיבוד – השמטות, תוספות או שינויים; לחלקם הוא הוסיף פרשנות משלו; ולחלקם בעל דה"י רק רומז.²¹ לכארבעים וחמישה אחוזים מן הספר ישנן מקבילות בספרים אחרים במקרא, ובעיקר בספרים שמואל ומלכים. גם לרוב היחידות שבהן עוסק מחקרנו הנוכחי ניתן למצוא מקבילות במקומות שונים במקרא, ברמות עיבוד שונות:

- רשימת בני יהודה הראשונים (דה"א ב 3-5) מקבילה לבראשית מו 12 ובמדבר כו 19-22, ודה"א ב 3 הינו ציטוט של בראשית לח 7.
- רשימת בני זרח בדה"א ב 6-7 מזכירה את ארבעת החכמים ממל"א ה 11 ואת שושלתו של עכן מיהושע ז 1.
- רשימת הדורות מרם ועד ישי (דה"א ב 10-12) מקבילה לפסוקיה האחרונים של מגילת רות (ד 18-22).
- שלושת בני ישי הראשונים, כמו גם בנותיו ובניהן, נזכרים במקומות שונים בספר שמואל (שמ"א טז 6-9; יז 13; שמ"ב ב 18; יז 25), וכמובן אין צורך לציין את בנו השביעי, דוד.
- רשימות בני דוד בחברון ובירושלים (דה"א ג 1-4; 5-9) זהות – בהבדלים קלים – לרשימות בני דוד שבשמ"ב (ג 2-5; ה 14-16), ומספרי שנות מלכותו של דוד (דה"א ג 4) מקבילות לשמ"ב ה 5.

²¹ יפת, דה"י, עמ' 15; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 15-16; וראה גם ניתוח של השימוש במקורות בדה"י אצל: ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 291-317. הניתוח המקיף ביותר של סוגיית מקורותיו של בעל דה"י הוא עבודתו של מייסי; ראה: מייסי, המקורות.

- רשימת מלכי יהודה (דה"א ג 10-16) מכילה נתונים הזהים לאלו המופיעים לאורך ספר מלכים.

בקרב כל המפרשים המודרניים מוסכם שהמקבילות שצוינו זה עתה – ובמיוחד מחמשת חומשי התורה – הן גם המקור שעמד מול עיני בעל דה"י,²² והנחה זו תעמוד ברקע של מחקרנו. משמעותה של קביעה זו היא שניתן ואף ראוי במקרים רבים לייחס חשיבות פרשנית להבדלים שבין היחידה בדה"י לבין מקבילתה, ובאמצעות זאת לקבוע את מגמותיו של בעל דה"י; וכך נהגנו לאורך המחקר. יש, עם זאת, להביא בחשבון גורם נוסף: ישנה תמיד האפשרות שהבדלים בין דה"י למקבילותיו נובעים מכך שנוסח ספרי המקרא שעמדו לנגד עיניו של בעל דה"י לא היה זהה דווקא ל**נוסח המסורה** שלפנינו. במיוחד מקובל לטעון זאת בנוגע לחומרים הלוקחים מספר שמואל; נוסח מגילת שמואל מקומראן (4QSam^a) קרוב במקרים רבים דווקא ל**נוסח המסורה** של ספר דה"י ולא לזה של ספר שמואל, ומקובלת ההנחה שלנגד עיניו של בעל דה"י עמד נוסח ספר שמואל הדומה יותר ל**נוסח מקומראן**.²³ אנו הבאנו בחשבון שיקול זה במחקרנו, גם אם לעיתים הכרענו אחרת באופן מקומי. בנוסף, כפי שיומחש לאורך המחקר, בעל דה"י היה רגיש ביותר לעיצוב הספרותי של יצירתו, וכאשר בחר שלא לשנות מן המקור שלפניו יש להניח שהוא הסכים עם המגמות העולות ממנו. לפיכך, גם אם הניסוח שאוב מ**נוסח** אחר שעמד לפניו, בידינו לפרשו כמבע מכוון של בעל דה"י עצמו. אך גם שיקול זה אינו מוחלט, והוא דורש דיון מקומי בכל יחידה והיגד. כל האמור עד כה נוגע לחלקו הסינופטי של ספר דה"י; לחלקים רבים מן הספר, בכל אופן, אין מקבילה במקרא. רוב החוקרים מניחים שהיו לפני בעל דה"י מקורות נוספים, חוץ-מקראיים,

²² ראה, מני רבים: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 17-18; נות, הכרונסט, עמ' 51-52; שייבר, תורה, עמ' 127-128 (בין השאר); יפת, אמונות ודעות, עמ' 11-12, הערה 20; הנ"ל, דה"י, עמ' 68; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 331; קליין, דה"א, עמ' 38; שווייצר, מקורות וסמכות, עמ' 43-49, 53-54. בנוגע לחמשת חומשי התורה, יש הטוענים שבעל דה"י הכיר אותם בצורתם הקאנונית (זליגמן, ניצני מדרש, עמ' 15, הערה 3), ואילו מחקרו המקיף של שייבר העלה שעל אף שמול עיני בעל דה"י ודאי עמד נוסח התורה שכבר הכיל את העריכות הדוידיות והניסוחים והכהונות, הקאנוניזציה של המקרא עוד לא התרחשה (שייבר, תורה, עמ' 128, ועוד). מסקנותיו של שייבר נובעות מן העובדה שבהיסטוריה הכרונסטית ישנם חוקים שעליהם נאמר שהם 'ככתוב בספר התורה', אך אינם מופיעים בה; אך יש לציין שלמעט מקרה אחד (דה"ב ל 15-16), כל המקרים שמציין שייבר לקוחים מספר עזרא-נחמיה, שעל פי הנחתו (השונה מזו שלנו; ראה לעיל, עמ' 2) מהווה חלק מן היצירה הכרונסטית (שייבר, תורה, עמ' 127-128). בכל אופן, גם לדעת שייבר התורה הכילה יותר ממה שבידינו, ולא פחות (שייבר, תורה, עמ' 128, וראה שם, הערה 42). לסיכום, ישנה הסכמה בנוגע להיקפה של התורה שהייתה בידיו של בעל דה"י: למעט מקרים מעטים ביותר השנויים במחלוקת, התורה שעמדה מול עיניו של בעל דה"י ודאי הכילה את החומר המופיע בחמשת חומשי התורה הקאנוניים שלפנינו. עניין אחר הנקשר בסוגיה זו היא מידה הסמכות שהייתה לתורה על פי התפיסה המוצגת בספר דה"י. בשאלה זו ישנה הסכמה: על פי ספר דה"י, לתורה יש סמכות מחייבת שאין לסור ממנה (זליגמן, ניצני מדרש, עמ' 32; שייבר, תורה, עמ' 124; ראה גם: שווייצר, מקורות וסמכות, עמ' 54). שייבר מוסיף כי במקרים שבהם יש חוקים מקבילים בתוך התורה, ישנה נטייה בדה"י להתחקות אחר החוקים המאוחרים יותר (שייבר, תורה, 124-125).

²³ כך למשל מעירים קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 331) וקליין (דה"א, עמ' 28-30). דברים אלו מבוססים בעיקר על מחקריהם של למקה ואולריך (למקה, הבעיה הסינופטית, ושם עמ' 362; אולריך, מגילת שמואל). אולד הרחיק לכת וטען כי ספר דה"י וספרי שמואל ומלכים ינקו למעשה ממקור משותף, ומהווים עיבודים 'מתחרים' של אותו המקור (אולד, דוד ומשה; הנ"ל, המקור העיקרי; וראה גם: הו, השערות). באופן דומה טען אולד שרשימת ערי הלוויים בדה"א ו 39-66 משקפת טקסט מוקדם יותר מהמקבילה ביהושע כא, ואינה מבוססת על הרשימה ביהושע (ראה: אולד, ערי הלוויים). גישתו של אולד זכתה לביקורת במחקר, ולא זכתה להסכמה מרובה (ראה: קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 66-68, ושם הערה 40; דיוק, דה"י, עמ' 23-25).

שמהם שאב קטעים אלה או לפחות חלקם.²⁴ דיון זה נקשר לרוב עם סוגיית מהימנותו ההיסטורית של בעל דה"י. המחקר הנוכחי הוא ספרותי בטיבו, ומטרתו היא לבחון את עיצובו ומגמותיו הספרותיות של בעל דה"י ביחידות שיידונו על ידינו; לפיכך אין לשאלת מהימנותו ההיסטורית של הספר השפעה רבה על מחקרנו, ולא נרחיב בסוגיה זו.

0.1.1.4 מגמותיו של ספר דברי הימים

אחת ממטרותיו של מחקרנו היא לעמוד על מגמותיו של בעל דה"י כפי שהן עולות מן העיצוב הספרותי של היחידות שיידונו על ידינו; בהקשר זה, ראוי להציג סקירת מחקר קצרה באשר למגמותיו הכלליות של הספר. לאורך שנותיו של מחקר דה"י, זוהו מספר מוטיבים וקווי עריכה מנחים: מלכות בית דוד נתפסת בו כמלכות ה', ורובו של הספר עוסק בה (דה"א יא-דה"ב לו); המקדש בירושלים ומקומו של שבט לוי בפולחן קיבלו מקום מרכזי בספר, הרבה יותר מאשר בספרי שמואל ומלכים; ההיסטוריה המוצגת בספר מושתתת על רעיון הגמול האישי והישייר; וניכרת בדה"י התפיסה ש"כל ישראל" – המורכב משנים עשר שבטי ישראל והכולל את שבטי הממלכה הצפונית – הוא עם ה'.²⁵ לצד זיהויים של המוטיבים המרכזיים, נעשו ניסיונות ליחס לדה"י מגמה אחת מרכזית שלשמה נכתב. כך למשל, נות ורודולף טענו שהספר נועד לבסס את מקומה של ירושלים כמקום הפולחן היחיד ושל יהודה כעם ה' היחיד, וזאת כפולמוס נגד השומרונים.²⁶ חוקרים אחרים זיהו את המוקד של הספר בבחירה בדוד ובביתו: פרידמן הציע שמגמת הספר היא לבסס את הלגיטימציה של שושלת בית דוד לשלוט בישראל ובמקדש בימי בית שני,²⁷ ואילו אחרים נטו לכיוון ההפוך והציעו שהספר משקף מסר תיאוקרטי לשבי ציון: מלכות בית דוד לא תשוב, וה' ימלוך לבדו על ישראל.²⁸ לדעת יפת, בעל דה"י משתמש בתיאור ההיסטוריה ככלי להצגת יחסיהם המורכבים של ה' וישראל, וכל המוטיבים והתימות המרכזיים

²⁴ ראה למשל דבריה של יפת (דה"י, עמ' 19); דיוק, דה"י, עמ' 25-27; וכן במחקרו המקיף של מייסי (המקורות, עמ' 166-169). ביקורת חריפה על מוסכמה זו ראה אצל: טלשיר, יתרון מלכים. ביבליוגרפיה נוספת של הדעות השונות בנוגע למקורותיו החוץ-מקראיים של בעל דה"י ראה אצל: קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 118-120; אביעז, תשובת השנה, עמ' 1, הערה 1.

²⁵ ראה סקירה ביבליוגרפית אצל: יפת, אמונות ודעות, עמ' 7-9; קליינינג, דה"י, עמ' 53-68; ודיון אצל: מייסר, דה"א, עמ' lxxv-lxiv; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 26-31; קליין, דה"א, עמ' 44-48; ועוד.

²⁶ דה"א, עמ' 100-106; רודולף, דה"א, עמ' ix; גרסיאל, השומרונים. לביקורת על גישה זו ראה אמית נות, הכרוניסט, עמ' 210-216, הטוענת כי בדה"י ניתן דווקא לזהות פולמוס סמוי פרו-שומרוני. דעה נוספת המדגישה את מרכזיותו של המקדש בספר דה"י ראה אצל: בראון, המסר של דה"י.

²⁷ פרידמן, המטרה. על שאיפתו של בעל דה"י להחזרת מלכות בית דוד ראה גם: אמית, תפקיד הנבואה, עמ' 132-133.

²⁸ ראה למשל: דמברל, מטרת דה"י, עמ' 262-266. דעה דומה ראה אצל: מורי, המסר של דה"י. סקירת מחקר מקיפה בשאלת הימצאותן של מגמות אסכטולוגיות בספר דה"י ראה אצל: קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 135-155.

של הספר טפלים לעניין זה; אך דברים אלה מעורפלים למדי.²⁹ קלי קושר בין תורת הגמול המוצגת בספר – שלדעתו מדגישה בעיקר את החסד הא-להי – ובין השאיפות האסכטולוגיות לשיקום מלכות בית דוד, וטוען כי מטרת הספר היא לחזק את האמונה בגאולה עתידית באמצעות המחשת חסדי ה' בעבר.³⁰

אין כאן מקום לערוך דיון מקיף בסוגיה ולהכריע בין השיטות; מלבד זאת, כאמור, בספר דה"י ניתן למצוא מוטיבים ורעיונות מרכזיים רבים; ייתכן בהחלט שבכתיבת הספר נשזרו יחדיו מספר מגמות שונות.³¹ במחקר הנוכחי נשתדל לבחון את מידת התאמתן של הגישות השונות שהוצגו זה עתה למסקנות שיעלו ממנו. אנו נבחן את המגמות הספרותיות לאור הנתונים המקומיים שייאספו בשלב ניתוח היחידות, אך תשומת לב תינתן גם לאופן שבו משתלבת עריכתן של היחידות המקומיות בקווי העריכה הכלליים של ספר דה"י. במיוחד יימצא קשר לחשיבותם ובחירתם של דוד וביתו וכן לתפיסתו של בעל דה"י את הגמול הא-לוהי, שתי מגמות עריכה שיובלטו במחקרנו. בכך יובהר שהמגמות המקומיות אינן עומדות בחלל ריק, אלא קשורות במארג הכולל של הספר.

0.1.2 רשימות היחס (=הגנאלוגיות) בדה"א א-ט³²

0.1.2.1 אמינותן ההיסטורית של הרשימות בדה"א א-ט וזיקתן לשאר הספר

רובו של ספר דה"י עוסק, כאמור, בהיסטוריה של בית דוד, מימי דוד ועד החורבן (דה"א יא-דה"ב לו). תשעת הפרקים הראשונים של הספר יוצאים מכלל זה. החטיבה דה"א א-ט מכילה ברובה המוחלט רשימות מסוגים שונים, וישנה במחקר נטייה לראות בה מעין מבוא או הקדמה לספר.³³ כאמור, ברוב שנותיו של המחקר לא זכו רשימות אלו לתשומת לב רבה מצד חוקרי מקרא. אלו מבין החוקרים שבחרו להכניס ראשם לרשימות אלה, דנו בהן בעיקר מן הפן ההיסטורי; אך גם כמקורות היסטוריים זכו רשימות היחס להערכה שלילית, ובמיוחד אצל ולהאוזן, שטען

²⁹ יפת, דה"י, עמ' 43-49; וראה גם: הנ"ל, אמונות ודעות, עמ' 426-432. במאמר אחר הרחיבה מעט בנוגע למגמת הספר, וקשרה את מגמתו עם ציפיה לשיקום עתיד של עם ישראל בארצו (יפת, גלות ושיקום, עמ' 43-44).

³⁰ קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 237.

³¹ על ריבוי משמעויות ורעיונות ליצירה אחת ראה בין השאר: אמית, לקרוא סיפור מקראי, עמ' 138.

³² אנו נשתמש כאן בכינוי המקובל 'רשימות היחס', למרות שפרקים אלו כוללים ז'אנרים נוספים – מפקדים צבאיים, רשימות גיאוגרפיות ועוד – משום שרשימות יחס מהוות רוב ביחידה זו. לניתוח מפורט של היחידה לסוגיה הספרותיים השונים ראה: דה פריס, דה"י, עמ' 21-94.

³³ להלן מספר כינויים שכונו פרקים אלה במחקר: קרטס ומדסן, דה"י, עמ' 8, וכן יפת, דה"י, עמ' 8 – "introduction"; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 32 – "המבוא האתנוגרפי הגדול"; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 245 – "Genealogical Introduction to the People of Israel"; אומינג, ישראל האמיתי – "vorhalle".

שהרשימות מאוחרות ונטולות אמינות היסטורית.³⁴ טענה זו נדחתה על ידי שמואל קליין, דה פריס ואחרים,³⁵ הסוברים שהמחבר השתמש במקורות ובתעודות אותנטיים מתקופת המלוכה;³⁶ אך צדוק, לעומתם, מנסה לבסס את הדעה שהרשימות הן בדיה ספרותית, ובין השאר מצביע על מקומות שבהם לדעתו השמות והתכנים ברשימות הם תוצאה של עיצוב ספרותי ולא של מידע היסטורי מהימן.³⁷ לאחרונה נעשו מספר ניסיונות מצד היסטוריונים להכריע איזו תקופה משתקפת ברשימות היחס, מתוך הנחה שגם אם הנתונים אינם מהימנים לגבי התקופות שעליהן הם מעידים, הרי שמשתקפת מתוכם הריאליה של זמן חיבורם: לוי סובר שרשימות רבות הגיעו ממסורות שבעל-פה שאותן אסף המחבר מבני זמנו, ככל הנראה במאה הרביעית;³⁸ פינקלשטיין סרק את רשימת הערים המופיעות בפרקים ב-ט מבחינת התקופות הארכיאולוגיות שבהן היו קיימות, ומסקנתו היא שהרשימות משקפות או את תקופת הברזל II או את התקופה ההלניסטית, כשהוא מעדיף את המאוחרת מביניהן.³⁹ כפי שכבר צוין לעיל,⁴⁰ לשאלת המהימנות ההיסטורית אין השלכות רבות על מחקרנו, ולא נרחיב בה.

לצד סוגיית האמינות ההיסטורית, הערכתם של פרקי רשימות היחס הושפעה גם מראייתם כמשניים לספר. ולץ', למשל, טען כי כל דה"א א-ט הוא תוספת מאוחרת לדה"י.⁴¹ נות ראה רק בפסוקים מעטים בפרקים אלו יסוד מקורי; לדעתו, השלד של היסוד המקורי מבוסס על המיפקד במדבר כו.⁴² סוגיה זו זכתה בעשורים האחרונים להערכה מחודשת. ג'ונסון הראה שבדה"א א-ט ישנן מספר מגמות עריכה המשותפות ליחידה זו ולשאר הספר: הרעיון של "כל ישראל"; הדגשת ירושלים, הפולחן, הכהנים והלוויים; מרכזיותם של שבט יהודה ובית דוד; תורת הגמול הישיר;

³⁴ ולהאוזן, אקדמות, עמ' 53-44. למען האמת, ולהאוזן ראה ברוב ספר דה"י יצירה נטולת ערך היסטורי, וכך סברו אחריו גם קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 6-16) ועוד. ולהאוזן לא היה הראשון לטעון זאת, אך הוא זה שהשפיע על טמיעתה של גישה זו בעולם המחקר. עם זאת, ברשימות בני יהודה בפרקים ב וד סובר ולהאוזן כי נעשה שימוש במקורות אותנטיים (ולהאוזן, משפחות יהודה). בנוגע למהימנותו ההיסטורית של ספר דה"י ראה דיונו המפורט של פלטון בספריו (פלטון, היסטוריה).

³⁵ ש' קליין, מחקרים ב; דה פריס, דה"י, עמ' 23; ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 5; ועוד.
³⁶ מייסי, במחקרו המקיף על מקורותיו של דה"י, מגיע למסקנה שלמחבר של דה"א א-ט היו בנמצא מקורות חוץ-מקראיים רבים, והוא השתמש בהם באופן נרחב. עם זאת, הוא אינו דן במהימנותם של המקורות או בזמנם. ראה: מייסי, המקורות, עמ' 76-93.

³⁷ צדוק, האמינות, עמ' 237-248.
³⁸ לוי, קהל השומעים; וראה גם: הנ"ל, התפישה הגיאוגרפית, עמ' 338-341; הנ"ל, מרשימות להיסטוריה, עמ' 618-619, 635-636.

³⁹ פינקלשטיין, המציאות ההיסטורית. ראה גם: רייט, גבולות יהוד.
⁴⁰ ראה לעיל, עמ' 7.

⁴¹ ולץ', יחדות, עמ' 185-186; הנ"ל, עבודתו של הכרוניסט, עמ' 1. וראה גם: מייסר, דה"א, עמ' xli; פרידמן, המטרה, עמ' 441; קרוס, רקונסטרוקציה, עמ' 14; ועוד.

⁴² נות, הכרוניסט, עמ' 36-42. נות פעל מתוך ההנחה שבעל דה"י נהג כהיסטוריון המשתמש רק במקורות שלפניו, וכן שהיו לפניו רק מקורות מקראיים. לפיכך כל פסוק שאי אפשר לראותו כעיבוד של מקור מקראי – מקורותיו נשללה. הפסוקים היחידים שמחשיב נות למקוריים הם: דה"א א; ב; 1-5, 9-15; ד; 24; ה; 3; ו; 4-1, 38-34; ז; 1, 12-13, 20; 1.

ועוד.⁴³ רייט הצביע על כך שדה"א א-ט מכיל למעשה את המבנה הכללי של הספר, כך שהמבוא הגנאלוגי והסיפור ההיסטורי שבעקבותיו מקבילים זה לזה ומשלימים זה את זה.⁴⁴ כיום הדעה המקובלת – שבה אוחזים גם אנו – היא שרשימות היחס הן חלק אינטגרלי מספר דה"א, ויש להבין בזיקה לספר כולו.⁴⁵

0.1.2.2 מוסכמות בחקר רשימות היחס במקרא

התקדמות משמעותית בהבנת רשימות היחס בדה"א חלה בעקבות ההשוואה של גנאלוגיות מקראיות לגנאלוגיות חוץ-מקראיות.⁴⁶ וילסון⁴⁷ התבסס על מחקרים אנתרופולוגיים הנוגעים לגנאלוגיות שבעל-פה (oral genealogies) ומהם הוא שאב את הגדרותיו בנוגע לגנאלוגיות מקראיות – הגדרות העומדות כיום בבסיס המחקר בתחום. להלן נציג מספר מוסכמות בחקר רשימות היחס, ורובן – יסודן במחקריו של וילסון. מוסכמות אלה והמונחים המלווים אותן ישמשו אותנו לאורך מחקרנו.

ישנם שני סוגי גנאלוגיות בסיסיים: גנאלוגיות מסועפות (segmented genealogies) – המציינות ענפים שונים הנובעים מאדם מסוים, וגנאלוגיות קוויות (linear genealogies) – המפרטות שושלת ישירה מאב לבן (או להיפך), ללא התייחסות לענפים נוספים בשושלת.⁴⁸ רשימות היחס הקוויות שימשו בעיקר בכדי לתת לגיטימציה למעמדו של אדם מתוקף ייחוסו לדמות אחרת בעבר,⁴⁹ ואילו לרשימות מסועפות יש מטרות מגוונות, בהתאם לשימושן: הן יכולות לתאר את קשרי הדם בתוך משפחה מסוימת, לייצג קשרים פוליטיים או דתיים בתוך חברה מסוימת, ועוד.

השמות המופיעים ברשימות היחס מוצגים ביחסי קירבה משפחתיים ביניהם (אב; בן; אח; בעל; ועוד), אך לעתים מונחים אלו משמשים באופן מושאל: השמות אינם מייצגים אנשים פרטיים אלא עמים, שבטים, מקומות וכדומה, ויחסי הקירבה המשפחתית הינם מטפוריים

⁴³ ראה: גיונסון, גנאלוגיות, עמ' 44-55.

⁴⁴ רייט, הפאבולה, עמ' 154. ראה גם: אקרויד, הכרוניסט, עמ' 67-68; 278. במחקרנו נביא ראיות נוספות לטענה זו (ראה להלן, עמ' 51-55).

⁴⁵ דה פריס, דה"א, עמ' 22; אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 40-41; שווייצר, אוטופיה, עמ' 35-37; רילי, מלך ופולחן, עמ' 49; יפת, דה"א, עמ' 5-7; גרסיאל, השומרונים, עמ' 293-294, הערה 2; שווייצר, הגנאלוגיות, עמ' 13; וראה גם הפניות לעיל, הערה 9. ביקורת על גישותיהם של ולף ונות ראה גם אצל: ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 6-9. לביקורת על גישתו של גיונסון ראה: בראון, דה"א, עמ' 11-12.

⁴⁶ ראה למשל: בראון, דה"א, עמ' 1-12; לוין, גנאלוגיות מקראיות; וילסון, גנאלוגיה (ערך).

⁴⁷ וילסון, גנאלוגיה; וראה גם: הנ"ל, בין אצל לאצל.

⁴⁸ לוין, גנאלוגיות מקראיות, עמ' 12.

⁴⁹ הנחה זו אינה ודאית, לדעתנו. סביר בהחלט להניח שלעיתים הכיוון הוא הפוך, והרשימה הקווית נועדה להראות איזו דמות יצאה מצאצאיו של אדם מסוים. כך, לדוגמה, ניתן לפרש שרשימת היחס בסוף מגילת רות (ד 22-18), נועדה להראות איזו דמות חשובה (דוד) יצאה מבועז ורות.

ומייצגים את הזיקה בין יחידות שונות בקבוצה שאותה הרשימה סוקרת.⁵⁰ עניין זה נקשר עם תופעה חשובה נוספת שעליה עמד וילסון: גמישותן של הגנאלוגיות (fluidity) – יכולתן להשתנות, בין השאר בכדי לייצג מציאות משתנה.⁵¹ כך, לדוגמה, גליל טוען שמשפחת ער הייתה 'בכורו' של יהודה בתקופה מסוימת (=הייתה המשפחה החשובה בשבת), ואילו בתקופה אחרת ירדה ממעמדה (=מות ער) והסתפחה למשפחתו של שלה; לפיכך ער מופיע גם כבנו של יהודה (דה"א ב 3) וגם כבנו של שלה (שם ד 21).⁵² תופעה נוספת הקשורה בגמישותן של רשימות יחס היא טלסקופיה (telescoping): מרשימות יחס קוויות מושמטים לעיתים שמות שאיבדו את חשיבותם, והשושלת 'מתקצרת'.⁵³ לאור תפיסת גמישותן של הרשימות ניתן לעתים להציע פתרונות לסתירות בין רשימות שונות במקרא: מדובר ברשימות המשקפות תקופות שונות,⁵⁴ או ברשימות המשקפות את הקשרים בחברה במישורים שונים: דתי, פוליטי או חברתי; בכל מישור יכולה להיווצר רשימה גנאלוגית שונה.

כל האמור לעיל מבוסס, כאמור, על השוואה לגנאלוגיות חוץ-מקראיות שנמסרו בעל-פה; אך וילסון מדגיש שגנאלוגיות הנמסרות בכתב עלולות להיות שונות במאפייניהם מאלו שבעל פה. רשימה כתובה מאבדת את גמישותה ויכולתה להשתנות בהתאם לשינויים חברתיים ואחרים;⁵⁵ היא גם יכולה להיות ארוכה יותר, משום שאין צורך לשננה בעל פה. לשם המחקר הנוכחי, חשובה במיוחד ההבחנה שגנאלוגיה כתובה יכולה לעבור עריכה למטרות ספרותיות, ולשמש למטרה אחרת מזו שלשמה נכתבה במקור. למעשה, וילסון מציין דווקא את רשימות היחס של דה"א א-ט כדוגמה לרשימות שמן הסתם שימשו במקורן למטרות שונות, אך נאגדו יחד לחטיבה שמטרתה היא להציג תמונה שלימה של עם ישראל.⁵⁶ דוגמה לעריכה ספרותית של גנאלוגיות נידונה במאמרו של ששון, הסוקר מקרים רבים שבהם הודגשה דמות מסוימת ברשימת יחס על ידי שימוש במספרים טיפולוגיים, ובמיוחד במספר שבע.⁵⁷

מסקנותיהם של וילסון וממשיכיו יעמדו, כאמור, ברקע מחקרנו, ויעילו מאוד בהבנת רשימות היחס שיידונו בו. אך דווקא ההסתייגות שהציג וילסון בנוגע להבדל שבין רשימות שבעל פה לרשימות שבכתב משמעותית לענייננו: יש לזכור שהרשימות שיידונו במחקר ינותחו בהקשרן הנוכחי בספר דה"י, ובהקשר זה הינן יצירה ספרותית לכל דבר ועניין, ואילו הקשרן

⁵⁰ לוי, גנאלוגיות מקראיות, עמ' 21-22.

⁵¹ וילסון, גנאלוגיה, עמ' 27-36.

⁵² גליל, שבת יהודה, עמ' 159.

⁵³ וילסון, גנאלוגיה, עמ' 32-35.

⁵⁴ וילסון, גנאלוגיה (ערך), עמ' 930-931.

⁵⁵ וילסון, גנאלוגיה, עמ' 55.

⁵⁶ וילסון, גנאלוגיה (ערך), עמ' 932.

⁵⁷ ששון, קונבנציה.

המקורי – בין אם בעל פה ובין אם בכתב (במקור הקדום שלהן) – אינו רלוונטי. בעל דה"י ערך אותן ועיבדן למטרותיו ומגמותיו, והמגמות הללו הן אלה שברצוננו לחשוף.

0.1.2.3 התפתחויות נוספות בחקר רשימות היחס בדה"י

מספר מחקרים חשובים הוקדשו בעשורים האחרונים להבנת רשימות היחס שבדה"א א-ט בפרט. קרטווייט ניתח את תשעת הפרקים הללו בשיטת הביקורת הספרותית, בכדי להכריע אילו חלקים הינם משל בעל דה"י, והקדיש את שאר מחקרו לתפיסת ה'ארץ' ברשימות אלו.⁵⁸ אומינג דן באריכות בעיצוב הספרותי של דה"א א-ט, והציג את היחידה כבנויה ממעגלים קונצנטריים, מהגדול לקטן: העולם, ישראל, ירושלים והמקדש.⁵⁹ מטרת היחידה, לדבריו, היא לשמש מבוא (vorhalle) לדה"י שבו מוצגות התימות המרכזיות של הספר, והיא מהווה מעין מדריך להבנת התימות האלה בשאר הספר.⁶⁰ שווייצר, כחלק ממחקרו על אוטופיה בספר דה"י, הקדיש פרק נרחב לדיון בדה"א א-ט, והוא רואה בחטיבה זו תיאור אוטופי של עם ישראל.⁶¹

מחקרים שונים עסקו ברשימות היחס של דה"י מנקודות מבט שונות, ונציין רק כמה מהם. דמסקי פרסם מספר מאמרים חשובים שבהם דן ברשימות שונות בדה"י מבחינה גיאוגרפית-היסטורית.⁶² יפת וגליל פרסמו מאמרים על תפיסתו של בעל דה"י בנוגע ליציאת מצרים וכיבוש הארץ, ובהם ניתחו גם מספר יחידות ברשימות היחס.⁶³ מחקר חדש של יונקר דן בשימוש במקורות מבראשית א-יא לשם כתיבת דה"א א-ט.⁶⁴ מספר מחקרים עסקו בנשים הנזכרות ברשימות היחס השונות,⁶⁵ ונדמה שתחום מחקר זה מעשיר והולך. לסיום ראוי לציין את פירושיהם המקיפים והעדכניים של קנופרס וקליין לדה"י,⁶⁶ המכילים דיונים חשובים בחטיבת רשימות היחס.

המחקר העדכני ביותר על דה"א א-ט הוא ספרו של ספארקס, המתמקד בעיצוב הספרותי ובמבנה של רשימות היחס. הוא מנתח את הפרקים הללו באוריינטציה ספרותית, כשמגמתו היא להוכיח שבעל דה"י עיצב את היחידה במבנה כיאסטי משוכלל, אשר במרכזו עומד הפולחן הראוי במקום הראוי על ידי הכוהנים והלויים הראויים, ומטרתו היא "ולכפר על ישראל" (דה"א ו

⁵⁸ קרטווייט, מוטיבים.

⁵⁹ אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 210.

⁶⁰ אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 217-218.

⁶¹ שווייצר, אוטופיה, עמ' 31-75; ולאחרונה גם: שווייצר, הגנאלוגיות.

⁶² ראה בין השאר: דמסקי, משפחות סופרים; הנ"ל, בתיא בת פרעה; הנ"ל, משפחות אפרת; הנ"ל, שאול.

⁶³ יפת, כיבוש והתנחלות; גליל, העידן הקדם-דויד.

⁶⁴ יונקר, הגנאלוגיות בתורה.

⁶⁵ בן צבי ולבן, אבחנות; קלסו, דה"י, עמ' 115-166; וירינג, נשים בגנאלוגיות; לוביש, רשימות יהודה.

⁶⁶ קנופרס, דה"א א-ט; קליין, דה"א.

33-38).⁶⁷ הצעתו של ספארקס ספגה ביקורת מידם של חוקרים רבים, הן באשר למבנה המוצע והן בנוגע לפרשנותו. ההקבלה בין צלעות שונות במבנה (למשל ההשוואה שהוא מציע בין פרקים א וט) אינה משכנעת; החלוקה ליחידות נראית לעתים מלאכותית; היחידה מכילה מגוון רחב של תימות ומוקדים, ואי אפשר לסכם את מהותה רק בהדגשת הפולחן; בנוסף, נטען כי יש להבין את הגנאלוגיות גם על רקע הנרטיב שיבוא אחריהן.⁶⁸ לדעתנו, ישנה בעיה מתודולוגית מרכזית בגישתו של ספארקס למבנה הכיאסטי, שכן נראה שלתפיסתו מבנה שכזה נועד אך ורק להדגיש את הרכיב העומד במרכז, ולפיכך הוא משליך על כל היחידה דגשים המופיעים רק במרכזה; אך למבנה הכיאסטי ישנן מטרות אפשריות נוספות, שאותן לא הביא בחשבון.⁶⁹ על אף כל הביקורת, מחקרו של ספארקס מהווה ניסיון חשוב וחדשני בניתוח רשימות יחס ורשימות אחרות בגישה ספרותית, ולא-אחת נעזרנו בו לאורך המחקר.⁷⁰

המחקר הנוכחי אמנם לא יקיף את כל תשעת פרקיו הראשונים של ספר דה"י, אך מתוך ניתוח ספרותי מדוקדק של מספר יחידות בתוכם ניתן יהיה להביע דעה מסוימת גם בנוגע לשאלות שעלו מן המחקרים שנסקרו עד כה, ובעיקר בנוגע למגמת רשימות היחס בספר: האם הרשימות נועדו להציג את עם ישראל (האוטופי?) או את התימות המרכזיות של הספר? או שמא ניסה בעל דה"י להשיג דרכן מטרות נוספות? מה היחס בין הרשימות לבין שאר הספר? תשובות שלמות לשאלות אלה תוכלנה להופיע רק לאחר ניתוח מקיף של כל תשעת הפרקים, אך תקוותנו היא שהמחקר הנוכחי יהווה נקודת פתיחה חשובה להמשך מחקר עתידי.

⁶⁷ ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 23-31. מבנהו דומה לזה שמציג קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 261). רוב החוקרים רואים בפרק א הקדמה ובפרק ט נספח או אפילו, והשאלה היא בעיקר בנוגע למבנה פרקים ב-ח, המתארים את שבטי ישראל. גליל (גליל ואחרים, דה"א, עמ' 10) טוען שהשבטים מחולקים לפי האמהות: בני לאה (ב 3-5) ובני רחל והשפחות (ז 6-ח 40). מספר חוקרים טוענים שהסדר הוא גיאוגרפי-מעגלי מיהודה עד בנימין, עם לוי במרכז (יפת, אמונות ודעות, עמ' 355; קרטווייט, שמות ונרטיבים, עמ' 67-68*; דמסקי, שאול, עמ' 22; ד. דה פריס (דה"י, עמ' 73) טוען שבשבטים המופיעים לפני לוי הסדר הוא על פי קירבה גיאוגרפית, ואילו שבטים שאחרי לוי הסדר הוא צפון-דרום; לדעתו, פרק ח (רשימת בנימין השניה) הוא נספח ואינו חלק מהמבנה הכללי.

⁶⁸ יונקר, ביקורת; לונג, ביקורת; גליל, ביקורת; קלי, ביקורת.

⁶⁹ בודה (כיאזמוס, עמ' 56-58) מונה שלוש-עשרה סוגי טעויות נפוצות בזיהוי ובפרשנות של כיאזם במקרא, והאחרונה שבהן היא: "Presupposition that Centre is Important". ביקורת דומה משמיע עסיס (כיאזמוס, עמ' 274), וטענתו המרכזית במאמרו היא כי אין לראות במבנה הכיאסטי כלי שנועד להדגיש את הרעיון המרכזי של היחידה, כי אם כתופעה ספרותית שיש להביאה בחשבון בניתוח העיצוב הספרותי של היחידה. על המבנה הכיאסטי במקרא ראה: ג' ולץ, כיאזמוס בימי קדם, ובעיקר עמ' 9-16, 50-117; וביבליוגרפיה עדכנית אצל: גרוסמן, גן עדן, עמ' 5-7.

⁷⁰ ספרו של ג'ונסטון (דה"י) מהווה גם הוא במידה רבה קריאה ספרותית של דה"י. לדעתנו הוא מכופף במקומות רבים את פרשנותיו לפרטי העיצוב הספרותי כך שיתאימו לקריאה שהוא מציע, ולנתונים ספרותיים רבים הוא אינו שם לב, אך גם לספר זה ישנה חשיבות רבה למחקרנו, ופעמים רבות הלכנו בעקבותיו בניתוח הפסוקים. בודנר (הגנאלוגיות) עמד לאחרונה גם הוא על המגמה החדשה במחקר, לנתח את רשימות היחס בכלים ספרותיים.

0.1.3 רשימת היחס של בני יהודה (דה"א ב 3-23)

רשימת היחס של בני יהודה (דה"א ב 3-23) פותחת את החטיבה המרכזית בדה"א א-ט, המכילה את רשימות השבטים השונים (ב 3-ט 1), והיא מופיעה מיד לאחר רשימת שנים עשר בני ישראל (ב 2-1). סדר הבנים ברשימת בני ישראל הוא "ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבלון: דן יוסף ובנימן נפתלי גד ואשר" (ב 2-1), כך שראובן – הבכור – מוזכר תחילה; לאור זאת ישנה ציפיה למצוא את בני ראובן בראש רשימות השבטים, אך השבט הבכור נדחה ואת מקומו תופס שבט יהודה. הופעת בני יהודה במקום בני ראובן בולטת לעין, ומדגישה את חשיבותו של שבט יהודה כשבט הדומיננטי בישראל.⁷¹

רשימת היחס של בני יהודה היא ללא ספק הגנאלוגיה המורכבת והמפורטת ביותר במקרא כולו. היא משתרעת על פני מאה פסוקים (ב 3-23), ובמבט ראשון – ואף במבט שני – קשה להבחין בתוכה בסדר ובמבנה ברורים. חוקרים התמודדו עם מורכבותה של היחידה המדוברת בגישות מגוונות. היו שראו במורכבות הרשימה תוצאה של שיבושים טקסטואליים, וניסו לתקן את הנוסח כך שיווצר טקסט קריא וברור,⁷² אך במקרים רבים התוצאות אינן משכנעות. רבים ראו בסתירות ובהעדר נקודות חיבור בין קטעים שונים ברשימת בני יהודה עדות לעיבודה מתוך מקורות שונים או מתוך מקור קדום אחד מרכזי שעליו הוסיף הכרוניסט קטעים נוספים.⁷³ אחרים הסבירו זאת כתוצאה של ריבוי עריכות, בעיקר בתר-כרוניסטיות.⁷⁴ כנגד האחרונים טוען קנופרס שגישתם לוקה בחסר, בין השאר מפני שהן אינן מסבירות מדוע העורכים האחרונים יצרו טקסט פחות אחדותי וערוך, בעוד שהיה בידם ליצור טקסט קוהרנטי יותר;⁷⁵ לדעתנו, ביקורת זו מתאימה להיאמר גם כנגד הגישות הסוברות שאופייה המסורבל של הרשימה נובע מכך שהיא עובדה מתוך מקורות שונים. כישלון של שיטות מעין אלה לתת מענה להבנת התהוותה של

⁷¹ הבחירה ביהודה על פני ראובן הבכור היא משמעותית לבעל דה"י, והוא מקדיש שני פסוקים בהמשך כדי להסביר אותה (ה 2-1). על כך ראה בין השאר: מקנזי, דה"י, עמ' 67, 86; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 302; ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 247-248.

⁷² ראה למשל: ולהאוזן, משפחות יהודה; קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84-113. קרטיס ומדסן מבצעים תיקוני נוסח במקומות נוספים בדה"א א-ט. אחד הבולטים הוא 'תיקון' רשימת היחס הראשונה של בנימין (דה"א ז 6-11) והפיכתה לרשימת יחס של זבולון, החסרה בנוסח המסורה (קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 145-149). גליל וקנופרס מתחו ביקורת על גישה זו לטקסט ברשימות היחס (גליל, שבט יהודה, עמ' 3; קנופרס, גבר באחי, סעיפים 2.1).

⁷³ לדעת ולהאוזן (משפחות יהודה, עמ' 12-18) עמד מול המחבר טקסט קדום, שבו נכללו רק מספר פסוקים מפרק ב (רוב פסוק 3; 25-33; 42-45; 47-50); בדרך דומה הלכו קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 86) ואחרים. ויליאמסון (מקורות ועריכה, עמ' 352-356) טוען שעמדו לפני בעל דה"י מקורות מקראיים וחוף-מקראיים וכן פרגמנטים שונים. יפת (דה"י, עמ' 69) סוברת שניתן לזהות סימנים למקור קדום שהוקדש לבני ירחמאל, בני כלב ובני חור, כשלכל אחד מהם פתיחה וחתימה דומות ('בני X... אלה [היו] בני X'). גליל (שבט יהודה, עמ' 21-29) סובר שהמקור הקדום הכיל למעשה את רוב בניינם של פרקים ב 3-23, והוא מתארך אותו לימי דוד (שם, עמ' 202-205).

⁷⁴ רודולף, דה"י, עמ' 10-38; קרטווייט, מוטיבים, עמ' 30-61. קרטווייט מזהה לא פחות משבעה רבדי עריכה שונים בנוסף לעריכתו של בעל דה"י.

⁷⁵ קנופרס, גבר באחי, סעיף 5.4. הוא מעלה את הביקורת הזו כנגד הטוענים לעריכות מרובות, אך לדעתנו היא מתאימה להיאמר גם כנגד שאר הגישות.

רשימת היחס של יהודה הוביל חוקרים מאוחרים להתייחס לרשימה כאחדותית, ולחפש לה מבנה מסודר.⁷⁶

קנופרס הציג סימנים שונים לאחדותה של רשימת שבט יהודה: שימוש במספרים טיפולוגיים (שלוש, שבע ועוד); חתימה ופתיחה זהות ("בני יהודה") לחטיבות העוסקות בבני יהודה בפרקים ב וד, כך שהן מובדלות מפרק ג העוסק בשושלת דויד; ועוד. לדעתו, החטיבה הגדולה של שבט יהודה נערכה במבנה קונצטרי סביב שושלת דויד (פרק ג), כשפרק ב מתקדם לפי סדר הדורות (בני יהודה הראשונים, 3-4; אשחור, 24; בני חור, 50-51; הרואה בן שובל, 52) ופרק ד מסודר בסדר דורות הפוך (ראיה בן שובל, 2; בני חור, 4; אשחור, 5-7; שלה, 21-23).⁷⁷ ככלל, חוקרים רבים קיבלו – ברמות שונות של פירוט – את המבנה הכללי שבו שושלת דויד בפרק ג משמשת כציר מרכזי לרשימות בני יהודה.⁷⁸ חריג בהקשר זה הוא ויליאמסון, המציג מבנה כיאסטי אחר שבו הציר המרכזי הוא דווקא משפחות ירחמאל;⁷⁹ ספארקס קיבל את הצעת המבנה הזו, אם כי בהסתייגות מסוימת.⁸⁰ ישנה, אם כן, הסכמה על כך שהיחידה היא כיאסטית, והמחלוקת היא בשאלה האם מרכז המבנה הוא שושלת יהודה או שושלת ירחמאל; אך אף אחת מן האפשרויות אינה עומדת בפני הביקורת. כנגד קנופרס, המקביל בין הפתיחות הזהות "בני יהודה" בב 3 ובד 1, טוען ספארקס שההשוואה אינה משכנעת, משום ש"בני יהודה" הנזכרים בפרק ב (3) הם בניו הישירים של יהודה, ואילו בפרק ד (1) מדובר בשושלת קווית המשחזרת את הדורות מיהודה ועד ראיה בן שובל, שתוארו לאורך פרק ב.⁸¹ את הרשימות הספורדיות (+סיפור יעבץ) בד 9-20 מציע גליל להקביל לרשימות בני חצרון (ב 9-50), וכדי ליצור קשר ביניהן הוא נדחק להעניק ליחידות אלה את הכותרת "משפחות יהודה",⁸² על אף שכותרת שכזו מתאימה למעשה כמעט לכל רשימות שבט יהודה. הדוגלים במבנה של ויליאמסון – המעמיד את ירחמאל במרכז המבנה – מתקשים להסביר מדוע זכה ירחמאל בן חצרון למקום של כבוד ברשימות יהודה, בעוד שדויד וביתו נדחקו לצדדים; ספארקס נאלץ להידחק עד מאוד, ולהציע שהסיבה לכך היא שבעל דה"י רצה לכבד בכך את פטרונו, שהיה מבני ירחמאל.⁸³ מלבד זאת, ויליאמסון מנתק בין שני חלקי היחידה העוסקת בבני

⁷⁶ קליין (דה"א, עמ' 89) טוען שאין סיבה שלא לראות את כל רשימת שבט יהודה כיחידה אחת שבעל דה"י הוא האחראי לה. בעמ' 90 הוא מציין שכך סובר גם וילי.

⁷⁷ קנופרס, גבר באחיו, סעיפים 6.3-6.6; ראה גם: קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 356.

⁷⁸ ראה: יפת, דה"י, עמ' 68; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 42-48; גליל, הבחירה בדוד, עמ' 717; ועוד.

⁷⁹ ויליאמסון, מקורות ועריכה, עמ' 356-359; בעקבותיו הלכו אחרים, ולאחרונה קליין (דה"א, עמ' 87).

⁸⁰ ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 229-235.

⁸¹ ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 230-231.

⁸² גליל ואחרים, דה"א, עמ' 49.

⁸³ ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 244-246.

חור בכור אפרתה (ב 50-55; ד 2-4), למרות שניכר שמדובר בשני חצאים של אותה היחידה.⁸⁴ בנוסף, הוא מקביל את ד 20-1 – המכיל לדבריו "חומר נוסף על בני פרץ" – ל-ב 4-8; אך בפסוקים אלה, האחרונים, מצוינים גם בני זרח – ולא רק בני פרץ. קושיות אלו ואחרות מצדיקות דיון מחודש במבנה רשימות היחס של יהודה; אך מכיוון שבמחקרנו הנוכחי אין אנו עוסקים כי אם בחלק מרשימות יהודה, אין באפשרותנו לפתוח את הנושא לדיון, ובכוונתנו לערוך לגביו מחקר מקיף בעתיד.

ברשימה המורכבת של בני יהודה נידונו במחקר נושאים מקומיים רבים, שכמובן יצוינו איש איש במקומו לאורך העבודה.⁸⁵ במיוחד יש לציין את מאמרו העדכניים והמקיפים של קנופרס בנושאים שונים,⁸⁶ וכן את העניין הגובר והולך בניתוחו הספרותי של סיפור יעבץ (דה"א ד 9-10).⁸⁷ אנו, כאמור, נעסוק במחקרנו רק במספר קטעים מתוך רשימות היחס של יהודה; נותר לנו, אם כן, להצדיק את העיון בפסוקים אלו בנפרד משאר היחידה.

0.1.4 ייחודן של הרשימות שנידונו במחקר הנוכחי

במחקרנו זה, בכוונתנו לנתח מספר רשימות: דה"א ב 3-8; ג. ביחידות הללו מוצגים בני יהודה הראשונים (ב 3-4), בני פרץ בנו (ב 5) וצאצאי זרח אחי פרץ (ב 6-8). פסוק 9 מכיל את רשימת בני חצרון בן פרץ, ולא נקדיש לו דיון (ראה להלן); אך פסוקים 10-17 מפרטים את שושלת רם בן חצרון עד לדוד ומשפחתו. המשכה הישיר של הרשימה הזו היא שושלת דוד, המופיעה בפרק ג. לטענתנו, כל היחידות הללו קשורות בבית דוד ובחירתו, ואת זאת נרצה לבסס לאורך המחקר. אך בעוד שחלק מן הפסוקים שצוינו זה עתה קשורים בדוד ללא ספק (ב 10-17: מרם ועד דוד ומשפחתו; פרק ג: שושלת דוד), הרי שהכללת פסוקי הפתיחה של רשימות יהודה (ב 3-8) עלולה להוביל את הקורא להרים גבה; שכן לכאורה פסוקים אלה, המציגים את בני יהודה הראשונים (3-5) ואת בני זרח בנו (6-8) אינם נקשרים בהכרח דווקא לדוד; במיוחד נכון הדבר בנוגע לרשימת בני זרח, המציגה ענף אחר מזה שממנו יצא דוד. לדעתנו, ניתוח מדוקדק של היחידות המדוברות לאורך המחקר יוביל מעצמו למסקנה שישנו קשר בין היחידות הללו לבין היחידות העוסקות בדוד

⁸⁴ ויליאמסון, דה"י, עמ' 49.

⁸⁵ ביבליוגרפיה מפורטת עד לשנת 1990 ניתן למצוא אצל: קלימי, ביבליוגרפיה, עמ' 122-127.

⁸⁶ קנופרס, בעלו למואב; הנ"ל, גבר באחיו; הנ"ל, נישואי תערוכת; הנ"ל, שושלת דוד.

⁸⁷ ראה לאחרונה: הרד, תפילת יעבץ, וביבליוגרפיה שם.

ובביתו; אך כבר בשלב הנוכחי במבוא נרצה לעמוד על מספר גורמים המשכנעים אותנו שלכל הפסוקים הנידונים במחקר ישנו מכנה משותף:⁸⁸

- ביטוי מיוחד לרשימות המופיעות בדה"י הוא הסיכום המספרי: סיכום רשימת שמות באמצעות ציון מספרם. ברשימות היחס של יהודה בדה"י ישנם אחד-עשר סיכומים מספריים, והם מופיעים אך ורק ברשימות הנידונות במחקר; שלושה מתוכם – ברשימות בני יהודה ובני זרח (ב 3, 4, 6).

- ברשימות המדוברות נעשה שימוש במספרים טיפולוגיים, ובעיקר במספר שבע:

- שבעה בני יהודה (ב 3-5).

- שבעה בני זרח (ב 6-8).⁸⁹

- שבעה דורות מרם עד ישי (ב 10-12).

- שבעה בני ישי (ב 13-15).

- "דויד השביעי" (ב 15).

- שבעה שמות בנות ישי ומשפחותיהן (ב 16-17).

- שבע נשות דוד (ג 1-5).

- שבעה בני אליועיני, החותמים את שושלת דויד במילה "שבעה" (ג 24).

מלבד זאת, שלמה מוצג כבנו העשירי של דוד (ג 5); יחד עם תמר, הכתוב מונה עשרים

בנים ישירים לדוד (ג 1-9); והנוסחה 'X בנו' מופיעה בשושלת מלכי בית דוד ארבע-עשרה

פעמים ברצף ($2 \times 7 = 14$; ג 10-14).

- בין רשימת בני יהודה הראשונים לבין רשימת בני דוד בירושלים ניכרת הקבלה ספרותית

מרשימה, שתידון באריכות במחקרנו.⁹⁰

- לכל היחידות המדוברות יש זיקות ברורות למקורות מקראיים אחרים, כפי שכבר צוין

לעיל.⁹¹ מחוץ לפסוקים שינתחו על ידינו, ניתן למצוא בשאר רשימות יהודה רק עוד

⁸⁸ על חלק מן הקווים המאחדים את דה"א ב 3-17 עמדה יפת (דה"י, עמ' 71; בדבריה צוינו פסוקים 2-17, כנראה בשגגה), והיא אף הבחינה בכך שקווים אלה מופיעים שוב בפרק ג.

⁸⁹ ראה להלן, עמ' 49, ושם הערה 54.

⁹⁰ ראה להלן, עמ' 103-96.

⁹¹ ראה לעיל, עמ' 5-6.

מספר דמויות מקראיות מוכרות,⁹² שצוינו בשמן בלבד ואין בנוגע אליהם מקבילה ספרותית למקור אחר במקרא.

ניתוח היחידות יתרום, כאמור, לביסוס הזיקה בין כל היחידות שינוחו על ידינו, כך שבשלב זה ניתן להסתפק בהצבעה על קווי הדמיון שצוינו זה עתה.

עניין נוסף הדורש דיון קצר הוא העובדה שאין רצף טקסטואלי בין היחידות הנידונות. הפער הבולט ביותר הוא בין רשימת היחס של דוד בפרק ב (10-17) לבין המשכה הברור – רשימת בני דוד ושושלתו – בפרק ג. פער זה קשור במבנה רשימות בני יהודה כולן, ולא נוכל לעסוק בו בשלב זה. פסוק נוסף, שעליו דילגנו במחקרנו, הוא: "וּבְנֵי חֲצֹרֹן אֲשֶׁר נִלְדָּה לוֹ אֶת יִרְחֵמְאֵל וְאֶת רָם וְאֶת כְּלוּבִי" (ב 9). פסוק זה מהווה פתיחה לחטיבה גדולה של פסוקים העוסקת בבני חצרון לענפיהם השונים (ב 9-20), ואינו נקשר דווקא ביחידה הסמוכה לו, הנקשרת בדוד. בפסוק זה נזכרים גם ירחמאל וכלב, שצאצאיהם יידונו במקומות אחרים בפרק (ב 18-20, 25-50), ולפיכך העדפנו לעת עתה להניח בצד את העיסוק בו.

0.2 נחיצות המחקר

ניתן לזהות במחקר מגמה של תשומת לב הולכת וגדלה לפן הספרותי והאומנותי של רשימות היחס – ובפרט ברשימת בני יהודה, וספרו של ספארקס שצוין לעיל הוא דוגמה מייצגת לניסיון שכזה.⁹³ עם זאת, למיטב ידיעתנו עוד לא נעשה ניסיון שיטתי לערוך ניתוח ספרותי סינכרוני צמוד טקסט, המביא בחשבון את כל מכלול העיצוב הספרותי ברשימות דה"י. ספארקס אמנם העמיד בבסיס מחקרו את המבנה הספרותי הכיאסטי של דה"א א-ט, אך הוא לא פרש בפני הקורא ניתוח ספרותי מקיף ויסודי, וישנם כלי עיצוב ספרותיים רבים שעליהם הוא לא נתן את הדעת.

ההסכמה הכללית על כך שרשימות היחס בדה"י נערכו ספרותית באופן מחושב וער, על בסיס עקרונות עריכה ורעיונות תיאולוגיים מסוימים, מצדיקה את ניתוחן הספרותי המדוקדק, חרף העובדה שלכאורה מקובל יותר להשתמש בכלים ספרותיים דווקא לפרוזה או שירה. בשל היקפה הרב של חטיבת פרקי היחס בדה"י, באפשרותנו לדון במחקר זה רק בחלק קטן מתוכה, אך מסקנותינו תוכלנה להוות בסיס למחקר עתידי המקיף את כל רשימות היחס.

ניתוח היחידות ייעשה, כאמור, לאור התפיסות המודרניות במחקר בנוגע לספר דה"י בכלל ולרשימות היחס בפרט: נניח כהנחות עבודה שרשימות בני יהודה יצאו מתחת ידו של בעל דה"י,

⁹² בצלאל, ב 20; יאיר, ב 22; עכסה, ב 49; עתניאל, ד 13; כלב בן יפונה, ד 15.

⁹³ ספארקס, הגנאלוגיות. ראה בין השאר גם: ויליאמסון, מקורות ועריכה; בראון, דה"א א-ט, עמ' 100-101; לוביש, רשימות יהודה; בודנר, הגנאלוגיות; ועוד.

ויש להבינם כיחידה אחת; שהן חלק מחטיבה ספרותית מגובשת וערוכה היטב (דה"א א-ט), ושחטיבה זו מהווה חלק אינטגרלי מספר דה"י. את המגמות העולות מן היחידות שיידונו יש להשוות למגמותיו המרכזיים של הספר כולו. מעט מאוד מחקרים ספרותיים – אם בכלל – נכתבו על רשימות היחס תחת השפעת הנחות אלו, ולפיכך יש צורך במחקר שישלים את הפערים הקיימים.

מלבד השאלות הגדולות על מבנה ומטרת היחידה, יש לציין כי נתונים מקומיים רבים בעיצוב הספרותי נעלמו מעניהם של חוקרים, כמו שימוש במספרים טיפולוגיים, הקבלות ועוד. תרומה מרכזית של מחקרנו תהיה בהצבעה על הנתונים הללו; גם אם הפרשנות שנעניק להם לא תהיה מקובלת על מי מהקוראים, הרי שהנתונים עצמם ראויים להתייחסות מצד כל מי שחפץ להבין את רשימות היחס הללו.

0.3 שיטת המחקר ומבנהו

במחקר הנוכחי בכוונתנו לנתח את רשימות היחס הנידונות (ב 3-8; 10-17; ג) ניתוח ספרותי צמוד-טקסט. הניתוח ייעשה בדרך הקריאה הצמודה (close reading), ובעזרת כלי ניתוח מבית מדרשה של גישת הביקורת החדשה בחקר הספרות (new criticism).⁹⁴ גישה זו רואה בטקסט כמות שהוא לפנינו את מושא המחקר העיקרי, שאותו יש לנתח כדי להגיע לכוונה ה'נכונה'. כך, למשל, כתב ריצ'ארדס:

המבחנים... לנכונותה של פרשנות כלשהי למערכת מורכבת של סימנים הם לכידותה הפנימית ולכידותה לכל השייך לעניינה...
פרשנות המלוכדת מתוכה... אנו מכנים אותה נכונה – כשהיא מביאה בחשבון את כל הפרטים, שעל-ידיהם היא מפרשת אותם באופן המתקבל ביותר על הדעת.⁹⁵

סימון מתאר באופן בהיר את ה-modus operandi של הקריאה הצמודה:

הקריאה הצמודה מציגה לכל רכיבי הטקסט וליחידה הספרותית השלמה את השאלות הבאות: מה אומר הכתוב? איך הוא מבטא זאת? ומה הוא מביע בזאת? והיא משיבה עליהן באמצעות בירורים לשוניים, סגנוניים והבעתיים.⁹⁶

⁹⁴ ביבליוגרפיה חלקית בנושא הקריאה הצמודה, בעיקר בזיקה לחקר המקרא: סימון, קריאה ספרותית, עמ' ט-יב (בהקדמה); פולק, הסיפור במקרא, עמ' 423-425, 430-431, 434-436. במיוחד מומלץ לעיין במבואו המקיף של וייס, הסוקר את התפתחות הגישה בספרות הכללית ומציע את שימושה בחקר המקרא (וויס, המקרא כדמות, עמ' 1-46). על קריאה ספרותית במקרא ראה בין השאר: שטרנברג, הפואטיקה; אלטר, אמנות הסיפור; אלטר וקרמוד, מדריך ספרותי; ברלין, פואטיקה ופרשנות; פוקלמן, סיפור מקראי; זקוביץ, גבס.

⁹⁵ תרגום דבריו של וייס ריצ'ארדס, מובא אצל: וייס, המקרא כדמותו, עמ' 21.

⁹⁶ סימון, קריאה ספרותית, עמ' יא (בהקדמה).

אמנם גישה זו נהוגה בחקר המקרא בעיקר בניתוח פרוזה או שירה, אך היא מתאימה לכל "מערכת מורכבת של סימנים", כאמור למעלה. הנחת המוצא של גישה זו היא שהמסר של היחידה טמון בעיצוב הספרותי שלה, המורכב ממכלול כל הפרטים המופיעים בה. לפיכך הניתוח יעשה בשני שלבים: ראשית ינותחו דרכי העיצוב הספרותי בכל יחידה, ולאחר מכן יידונו מגמותיו של בעל דה"י כפי שעולה מן הנתונים שנאספו בשלב הראשון.

הז'אנר שבו אנו עוסקים – רשימות יחס – ידוע לשמצה בשל השיבושים הטקסטואליים שעלולים ליפול בו. מחקרנו יעסוק אמנם בפן הספרותי, אך לא נתעלם מהתייחסות לענייני נוסח במקום שבו הדבר נדרש. הנוסח שעליו יבוסס המחקר הוא נוסח המסורה כפי שמופיע בתקליטור מקראות גדולות "הכתר" שההדיר פרופ' מנחם כהן. נוסח זה יושווה לעדי הנוסח הקדומים העומדים לרשותנו מתרגום השבעים, מהוולגטה, מהפשיטתא ומהתרגומים הארמיים.⁹⁷ בדומה לכך נתייחס לסוגיות היסטוריות וגיאוגרפיות, השוואה למקורות מקראיים אחרים ועוד, במידה והדבר יהיה נחוץ להבנה הנכונה של הטקסט. התנצלות אחת ראויה לציון: מטבע הדברים, לחלק מן היחידות הנידונות (בעיקר בחציו השני של דה"א ג) אין בידינו די מידע משווה בשביל להכריע בשאלת הנוסח, ועל כן העדפנו להשאיר את השאלה ללא הכרעה, כדי להימנע ממסקנות ספקולטיביות בעניין שאינו עיקרו של המחקר הנוכחי.

הפרק המרכזי של העבודה הוא, מטבע הדברים, פרק הניתוח הספרותי. בפרק זה ננתח כל יחידה פְּתוּרָה למרכיביה העיצוביים, ונדון במגמות העולות ממנה. בהתחשב בעובדה שספר דה"י מבוסס לרוב על עיבוד של מקורות קודמים, יוטל עלינו במקרים רבים לערוך השוואה בין היחידות שאותן נבחן לבין מקורותיהן, השוואה שיש בה תועלת רבה בכדי לדעת היכן בעל דה"י מיקד את עריכתו, ובכדי להבחין בין עיקר וטפל. פרק הסיכום ישמש אותנו לשם הצגת המסקנות העולות מן המחקר, ושילובן בהקשר הרחב של ספר דה"י כולו.

⁹⁷ אלן כתב מחקר חשוב על היחס בין תה"ש לבין נה"מ בספר דה"י (אלן, דה"י היווני). קנופרס בפירושו (קנופרס, דה"א א-ט) הרחיב רבות בנוגע לחקר הנוסח בכל יחידה. בשביל התרגום הארמי לדה"י אשתמש במהדורתו של שפרבר (כתבי הקדש בארמית, עמ' 3-119), ובנוסף יש לציון את מחקרו העדכני של גוטליב (תרגום דה"י). עיוני נוסח שונים ניתן למצוא גם אצל: מקנזי, ההיסטוריה הדוֹיטְרוֹנוֹמיסטית. מקומראן נשתמר רק קטע זעיר ממגילת דה"י (4QChg), והוא מכיל את דה"ב כח 27-3 ו לפיכך אינו רלוונטי למחקר הנוכחי; ראה אולריך, מגילות, עמ' 778.

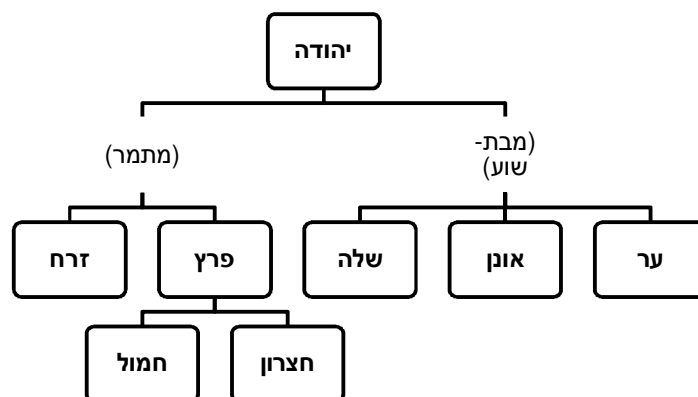
פרק ראשון:

בני יהודה הראשונים (ב 3-5)

היחידה שכונתה על ידינו "בני יהודה הראשונים", כשמה כן היא: רשימת¹ בניו הישירים של יהודה, שמהם הסתעפו הענפים השונים בשבט. הרשימה מופיעה בראש רשימות בני יהודה, בדה"א ב 3-5:

"בְּנֵי יְהוּדָה עַר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה, שְׁלוֹשָׁה נִלְדוּ לֹו מִבֶּת-שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית, וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי ה' וַיְמִיתֵהוּ: וַתֵּמֶר כָּלְתוּ יְלִדָה לֹו אֶת-פְּרֹץ וְאֶת-זָרַח; כָּל-בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה: בְּנֵי-פְרֹץ חֲצֹרֹן וְחִמּוּל"

ליחידה זו צרפנו את רשימת בני פרץ (5), מנימוקים שיידונו בסמוך.² להלן ננתח את עיצובה הספרותי של היחידה. ראשית יידון תיחום היחידה, ולאחר מכן ינותחו הפסוקים בקריאה צמודה. מתוך הכרה בכך שבעל דה"י לא יצר את הרשימה יש מאין, הניתוח יפתח בהשוואת היחידה למקבילותיה המקראיים, והשוואה זו תאיר את ייחודיותה של הרשימה שלפנינו. מוצאה הכנעני של אשת יהודה דורש דיון בשאלת יחסו של בעל דה"י לנישואי תערובת, ודיון זה ייעשה במקומו הראוי לאורך הניתוח. לאור בחינת העקרונות שהנחו את ברירת המידע שנמסר לקורא ביחידה זו וההיגיון העומד מאחורי עיצובו הספרותי, נצביע לבסוף על מגמת היחידה כפי שהיא לפנינו.



בני יהודה הראשונים: אילן יוחסין

¹ אנו נעשה שימוש במונח 'רשימה' על אף שהנתונים המופיעים ביחידה מוצגים לרוב בצורה סיפורית, כמו למשל סיפורו של ער: "ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו" (3), או אף סיפור לידת בני תמר: "ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח" (4). נתונים אלה – כמו גם מסגרתה הכללית של היחידה ("בני יהודה... כל בני יהודה חמשה"; 3-4) בעלי אופי וסגנון מתומצת ובאים בהקשר שנועד למסור דיווח גנאלוגי רשימתי, ולצורך מחקרנו די בכך בכדי להצדיק את השימוש בהגדרה זו, ואין צורך ליצור מינוח מורכב ומדוקדק יותר מכך.

² להלן, עמ' 23.

1.1 תיחום היחידה

תיחומה של היחידה הראשונה ברשימות בני יהודה אינו מורכב במיוחד, אך עדיין ניתן למצוא בנוגע אליו דעות שונות במחקר. לדעת בראון מכילה היחידה את פסוקים 8-1, כך שהוא מצרף ליחידה הראשונה של רשימות בני יהודה גם את רשימת בני ישראל שלפניה (ב 2-1) וגם את רשימת בני זרח שאחריה (ב 6-8).³ הצעה זו תמוהה מאוד, שכן רשימת בני ישראל מונה את שמות השבטים כולם, ומהווה לפיכך פתיחה לרשימות כל השבטים, ואין לראותה כמחוברת דווקא לרשימות בני יהודה. בהקדמה לפירושם לרשימות בני יהודה, מציגים קרטיס ומדסן את פסוקים 9-3 כיחידה אחת, שכותרתה 'צאצאי יהודה עד בני חצרון',⁴ אך בפירושם לפסוקים אלו הם מציגים חלוקה אחרת, שבה פסוקים 8-3 מהווים יחידה שכותרתה היא 'בני יהודה'.⁵ כפי שיוצע בהמשך, אכן ישנו קשר הדוק בין פסוקים 5-3 לפסוקים 8-6;⁶ אך הזיקה בין שתי היחידות אינה מלמדת שיש לראותן כיחידה אחת, ומן הסיבות שתוצגנה בהמשך יש לנתק ביניהן. קנופרס העמיד את פסוקים 4-3 לעצמם ולא סיפח אליהם את רשימת בני פרץ (ב 5), ואת שני הפסוקים האלו כינה בשם "מבוא" (Introduction), שכן הם מציגים את בניו הישירים של יהודה שמהם הסתעפו הענפים השונים של השבט.⁷ לעומת זאת, יפת תוחמת את היחידה הראשונה בפסוקים 5-3,⁸ ועמדה זו ברצוננו לבסס להלן.

הכותרת "בְּנֵי יְהוּדָה" זהה בנוסחתה לכותרות הפותחות את רשימות רוב השבטים בהמשך ("בְּנֵי שִׁמְעוֹן...", ד 24; "בְּנֵי רְאוּבֵן...", ה 3; וכך הלאה),⁹ ולאחריה – כמו בשאר השבטים – מופיעים שמות בניו הישירים של אבי השבט. רשימת חמשת בני יהודה (ב 3-4) נחתמת במילים "כָּל בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה" (ב 4), וכך נוצרת מסגרת ספרותית (אינקלוזיו) סביבם, כאשר הלשון "בני

³ בראון, דה"א, עמ' 29.

⁴ קרטיס ומדסן, דה"א, עמ' 82. ראה גם: מייס, דה"א, עמ' 9.

⁵ קרטיס ומדסן, דה"א, עמ' 84. בהצעה זו, האחרונה, תומכים גם: גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55 (את היחידה 8-3 הם מחלקים לשניים: 6-3, 8-6); קליין, דה"א, עמ' 85 (הכותרת שמציע ליחידה היא 'גנאלוגיה מהאב יהודה עצמו').

⁶ להלן, עמ' 49-50.

⁷ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 295.

⁸ יפת, דה"א, עמ' 73. כך גם: קליין, דה"א, עמ' 58; קיל, דה"א, עמ' מב.

⁹ החריגות היחידות מנוסחה זו הן: "וְלִבְנֵי יִשָּׁשְׁכָר..." (ז 1); "וְלִבְנֵי מְנַשֶּׁשֶׁה..." (ז 6); "וְלִבְנֵי הוּלִיד..." (ח 1). את הנוסח "וְלִבְנֵי יִשָּׁשְׁכָר..." מקובל להבין כשיבוש (ראה הפניות אצל קרטיס ומדסן, דה"א, עמ' 145, וכן למשל יפת, דה"א, עמ' 167; השיבוש אולי בהשפעת הנוסח המופיע ברשימת ערי הלויים שלפניו: "וְלִבְנֵי קָהָת... וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן..."; כך קיל, דה"א, עמ' קעד), אך קנופרס מעדיף את נוסח המסורה ומבין את ה' הנוספת כתופעה של העברית המקראית המאוחרת, שמשמעה: "בנוגע לבני יששכר..." (קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 452). גם את הנוסח "וְלִבְנֵי מְנַשֶּׁה..." נהוג לראות כשיבוש, כתוצאה מהפלוגריה; המילה "בני" הושמטה בשל הדמיון לראשית המילה "בנימין" שאחריה (קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 453; קליין, דה"א, עמ' 214). המקרה האחרון – "וְלִבְנֵי מְנַשֶּׁה..." – מקובל במחקר כנוסחה מקורית, ואין נסיונות לתקן אותו (ראה למשל: קרטיס ומדסן, דה"א, עמ' 157; יפת, דה"א, עמ' 190; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 480); אך יושם לב שהפתיחה הזו עומדת בראש רשימת היחס השנייה של בנימין, ויש לדון בעצם מקומה ברשימות היחס.

יהודה" חוזרת בתחילת ובסוף הרשימה.¹⁰ הפסוק הבא נפתח בכותרת חדשה: "בְּנֵי פֶרֶץ..." (ב 5); ברור, אם כן, שהצירוף "בני יהודה" ביחידה הראשונה מכוון רק לחמשת בני יהודה הישירים,¹¹ ונתון זה מחזק את הצעתו של קנופרס לכלול ביחידה הראשונה של רשימות בני יהודה רק את פסוקים 3-4. עם זאת, שני נימוקים מובילים למסקנה כי יש לספח את פסוק 5 (בני פרץ) ליחידה העוסקת בבני יהודה הישירים. ראשית, כפי שיוצג להלן, היחידה הנוכחית מבוססת על רשימות בני יהודה שבבראשית ובבמדבר, ושתי הרשימות הללו מכילות, יחד עם חמשת בניו הישירים של יהודה, גם את בני פרץ – חצרון וחמול. בנוסף, בעל דה"י ניתק בין פסוק 5 – המונה את בני פרץ – לפסוקים 9 ואילך המפרטים את צאצאי חצרון בנו, וקבע ביניהם את היחידה העוסקת בבני זרח (ב 6-8). מתקבל הרושם שבעל דה"י, שהושפע מרשימות יהודה שבתורה, ראה ברשימת בני פרץ חלק אינטגרלי מהיחידה העוסקת בבני יהודה הראשונים, ולא פתיחה לשובלת חצרון שתבוא בהמשך, ומתוך כך מובן מדוע ניתק ביניהם.¹² באופן זה נמסרים בפסוקים 3-5 שמותיהם של שלושת ראשי המשפחות הגדולות שבהן תעסוקנה רשימות בני יהודה בהמשך: זרח (ב 6-8), חצרון (ב פרץ (ב 9-20) ושלה (ד 21-23). חצרון מקבל מקום של כבוד בין זרח לשלה, בניו הישירים של יהודה, ואף את הנתח המרכזי של רשימות בני יהודה. פסוקים 3-5 אכן – כהצעתו של קנופרס – משמשים כמבוא, שכן הם מציגים בפני הקורא את ראשי המשפחות המרכזיות ביהודה; אך ראשי משפחות אלה הם זרח, חצרון ושלה, ולא פרץ, זרח ושלה.

1.2 ניתוח היחידה

הזיקה שבין פסוקים 3-5 לשתי רשימות בני יהודה שבתורה (בראשית מו 12; במדבר כו 19-21) מוסכמת בין החוקרים, ואין צורך להרחיב בביסוסה.¹³ הדמיון בין רשימתנו לרשימות יהודה השונות בתורה ניתן להמחשה באמצעות טבלה זו:

¹⁰ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 303.
¹¹ ביטוי זה אמנם מסמן גם את פתיחת רשימות היחס של בני יהודה במובן הרחב של הביטוי (בני שבט יהודה), מתוקף מיקומו הספרותי בראשן; אך אין זאת כוונתו המילולית. באופן זה יש להבין גם את פתיחותיהן של רשימות שאר השבטים.

¹² ביסוס נוסף לתיחום הספרותי המוצע הוא ההקבלה בין פסוקים 3-5 ופסוקים 6-8, שתוצע להלן, עמ' 49-50.
¹³ ראה למשל: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84; מייס, דה"א, עמ' 13; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55; יפת, דה"י, עמ' 74; זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 222. קליין, דה"א, עמ' 88. ככלל, בעל דה"י משתמש לרוב ברשימות מבראשית מו ומבמדבר כו (או במקור קרוב אליהן בנוסחו) בראש רשימות השבטים השונות; השווה למשל: ד 24; ה 3, 27; וכן הלאה. ראה על כך אצל: נות, ההיסטוריה הכרונסטית, עמ' 38-42.

	בראשית מו 12	במדבר כו 19-21	דה"א ב 3-5
א	וּבְנֵי יִהוּדָה עַר וְאוֹנָן וְשִׁלָּה וּפְרֹץ וְזָרַח	בְּנֵי יִהוּדָה עַר וְאוֹנָן וְשִׁלָּה שְׁלוֹשָׁה נוֹלָד לוֹ מִבֶּת-שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית	בְּנֵי יִהוּדָה עַר וְאוֹנָן וְשִׁלָּה שְׁלוֹשָׁה נוֹלָד לוֹ מִבֶּת-שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית
ב	וַיָּמָת עַר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן	וַיָּמָת עַר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: וַיָּמִיתָהּ:	וַיְהִי עַר בְּכוֹר יִהוּדָה רַע בְּעֵינֵי ה' וַיָּמִיתָהּ:
ג		וַיְהִיו בְּנֵי יִהוּדָה לְמִשְׁפַּחְתָּם לְשִׁלָּה מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלְכִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפְּרָצִי לְזָרַח מִשְׁפַּחַת הַזָּרָחִי:	וַתֵּמֶר כָּלְתוּ יְלָדָהּ לוֹ אֶת-פְּרֹץ וְאֶת- זָרַח כָּל-בְּנֵי יִהוּדָה חֲמִשָּׁה:
ד	וַיְהִיו בְּנֵי-פְרֹץ חֲצֹרֹן וְחִמּוּל:	וַיְהִיו בְּנֵי פְרָץ לְחֲצֹרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֲצֹרִי לְחִמּוּל מִשְׁפַּחַת הַחִמּוּלִי:	בְּנֵי-פְרֹץ חֲצֹרֹן וְחִמּוּל:

שלוש הרשימות נפתחות בכותרת "ו[בני יהודה]", מונות את אותם הבנים: ער, אונן, שלה, פרץ וזרח (א, ג), ומציינות את מות ער ואונן (ב).¹⁴ רשימת בני פרץ חותמת את שלושתן (ד), נתון שסייע בעדנו לבסס את תיחום היחידה הנוכחית בפסוקים 3-5.¹⁵ יש, כמובן, גם הבדלים: ראשית, חמשת בני יהודה אמנם נמנים כולם בכל רשימה, אך החלוקה הפנימית ביניהם שונה. ברשימה שבבראשית מצוינים כל החמישה כאחד לפני אזכור מותם של ער ואונן; ברשימה שבבמדבר הוזכרו תחילה ער ואונן – כהקדמה לציון מותם, ולאחר מכן מופיעה פתיחה נוספת ("וַיְהִיו בְּנֵי יִהוּדָה לְמִשְׁפַּחְתָּם") לשאר בני יהודה שנותרו בחיים והקימו משפחות;¹⁶ ואילו בעל דה"י שינה משתי הרשימות שבתורה: בני בת-שוע הכנענית – ער, אונן ושלה – מופיעים שלושתם לפני ציון חטאו ומותו של ער, ואילו לאחר מכן מוזכרים שני בני תמר. חלוקת הבנים לשתי קבוצות בדה"י היא על פי אמהותיהן.¹⁷

¹⁴ בדה"י לא הוזכר מות אונן. על כך ראה להלן, עמ' 34-36.

¹⁵ ראה לעיל, עמ' 23.

¹⁶ הדבר נובע ככל הנראה מן ההקשר שבו נזכרת רשימה זו. המיפקד בבמדבר כו מציין את משפחות כל שבט ושבת, ולפיכך תחילה מונה את ער ואונן שלא הקימו משפחות, ואז עובר אל משפחות שלה, פרץ וזרח. מסיבה זו מופיעה כותרת חדשה לפני בני יהודה שהקימו משפחות. ראה גם: ב' לוין, במדבר ב, עמ' 319.

¹⁷ כך גם: טול, דה"י, עמ' 22; פינליי, דיווח לידה, עמ' 56.

בנוסף, ניתן לראות בטבלה שבדה"י מופיעים פרטים נוספים שאינם ברשימות שבתורה:¹⁸

1. שני סיכומים מספריים: "שְׁלוֹשָׁה" (בני בת-שוע) ו"מִשָּׁה" (כל בני יהודה).¹⁹
 2. שמות שתי נשותיו של יהודה: בת-שוע הכנענית ותמר כלתו.
 3. בעוד שברשימות המקבילות שבתורה הוזכר מותם של ער ואון בלבד, הרי שבדה"י נוסף גם חטאו של ער שהוביל למותו.²⁰
 4. חתימה: "כל בני יהודה" (ב 4).
- שמות נשותיו של יהודה וכן סיפור חטאו של ער ומותו שאובים מסיפור יהודה ותמר בבראשית לח,²¹ סיפורו של ער לקוח משם מילה במילה:

וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע פְּעִינִי ה' וַיִּמְתֶּהוּ ה' (בראשית לח 7)
וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע פְּעִינִי ה' וַיִּמְתֶּהוּ (דה"א ב 3)²²

פרטים אלה משמשים כארמוזים מכוונים המעלים אצל הקורא את זכר סיפור יהודה ותמר מבראשית ל"ח. יש, אם כן, להניח שבעל דה"י עיצב את הרשימה באופן מכוון, תוך עיבוד של קטעים שונים מהתורה וברירת המידע הרצוי מהמצוי,²⁴ ולהלן ייבחנו הקווים המנחים שעמדו לנגד עיניו בעיבוד זה.

ההשוואה למבנה רשימות יהודה שבתורה מלמדת, כאמור, שיחודה של הרשימה בדה"י הוא בחלוקתם של בני יהודה לשניים על פי אמהותיהן, בת-שוע ותמר. חלוקת הבנים לשתי קבוצות אלה מעמידה את בת-שוע ותמר זו כנגד זו, וכן את בני בת-שוע כנגד בני תמר. באופן זה מכוון בעל דה"י את הקורא להשוות בין שתי האמהות ובניהם ולבחון את ההבדלים ביניהם.

¹⁸ סומנו בטבלה באותיות מודגשות.

¹⁹ מקובל להניח שהסיכומים המספריים הם פרי עטו של בעל דה"י. בפסוקים אלו ראה למשל אצל: גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55; גליל, הבחירה בדוד, עמ' 714. ראה גם: יפת, דה"י, עמ' 94; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 318, 325, 331. על מטרותם של סיכומים אלה ראה להלן, עמ' 121-122.

²⁰ על השמטת חטאו של און ומותו, ראה להלן, עמ' 34-36.

²¹ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84; נות, הכרונסטר, עמ' 38; יפת, דה"י, עמ' 74; מן, יהודה ותמר, עמ' 83-84; לוביש, רשימות יהודה, עמ' 113; קליין, דה"א, עמ' 92.

²² מלבד הכתיב המלא במילה 'וימיתהו' שבדה"י, ישנו הבדל אחד בלבד בין שני הפסוקים: הפסוק בבראשית מסתיים במילים 'וימיתהו ה'', ואילו בדה"י שם ה' אינו נזכר. אין להעניק משמעות מיוחדת לשינוי זה, וככל הנראה הוא נעשה רק מסיבה דקדוקית: ה' כבר מוזכר קודם לכן בפסוק ('רַע פְּעִינִי ה'), ובעל דה"י סבר שאין צורך לכפול אותו. ייתכן שבדה"א יא 13 התרחשה פעולת עריכה דומה. במקבילה בשמ"ב כג 11 נאמר: 'וַיִּתֵּי חֶלְקֶת הַשָּׂדֶה מִלְאָה עֲדָשִׁים', ואילו בפסוק המדובר בדה"א הושמטה (לצד שינויים נוספים) המילה 'שם': 'וַיִּתֵּי חֶלְקֶת הַשָּׂדֶה מִלְאָה שְׁעוּרִים'. ההשמטה נובעת ככל הנראה מהפלוגרפיה שנפלה בנוסח שמואל שעמד לנגד עיני בעל דה"י, במילים הקודמות להיגד זה: קטע שלם משמ"ב כג ('מיועלו איש ישראל' שבפסוק 9 ועד 'ויאספו פלשתים לחיה' שבפסוק 11) הושמט בדה"א, וכך נוצר הרצף 'וַיִּתֵּי חֶלְקֶת הַשָּׂדֶה מִלְאָה עֲדָשִׁים' (למלחמה ויתיה חלקת השדה מלאה שעורים) (קנופרס, דה"א י-כט, עמ' 537; קליין, דה"א, עמ' 303). מכיוון שהמילה 'שם' כבר מופיעה בפסוק, לא ראה בעל דה"י צורך לשמר את המילה גם בהיגד המדובר, והשמיט אותה (וראה גם: קנופרס, שם). דוגמה נוספת לפעולת עריכה שכזו בדה"י מוצעת בספרו של זלבסקי (קומה ה', עמ' 191). הוא מציע להסביר את השמטת שמו של דוד בדה"א טו 28 (בהשוואה למקבילה בשמ"ב ו 15) בכך שבעל דה"י 'שחש כנראה שחזרות אלה מוגזמות, החליט להשמיט את ההזכרה השלישית'. הוא עצמו מעלה לבסוף אפשרות אחרת להסבר ההשמטה, אך לענייננו די בכך שהוא מכיר באפשרות הראשונה כלגיטימית.

²³ בן צבי ולבן, אבחנות, עמ' 182. ראה גם: גיונסטון, דה"י, עמ' 83-84; הוקר, דה"י, עמ' 20-21.

²⁴ מייסר, דה"א, עמ' 13.

הָאֵם הראשונה שהוזכרה היא בת-שוע (ב 3). בבראשית לא נמסר כלל שמה, והיא מוצגת כבתו של איש כנעני בשם שוע (בראשית לח 2).²⁵ בדה"י, הלשון "מִבֶּת-שֹׁעַ הַכְּנַעֲנִית" סובלת שני פירושים אפשריים: או שההיגד 'בת-שוע' נותר כמשמעות הכתוב בבראשית לח – בתו של שוע, או שבעל דה"י רואה ב"בת-שוע" שם פרטי.²⁶ קליין מציג שני נתונים שמטים לדעתו את הכף אל עבר האפשרות השנייה: ראשית, התואר "הכנענית" כתמורה ל"בת-שוע" תומך בראיית "בת-שוע" כשם פרטי. שנית, בהמשך שושלת יהודה מופיעה אישה נוספת הנושאת את אותו השם: "אֶרְבֶּעָה לְבֶת שֹׁעַ בֶּת עֲמִיאל" (ג 5).²⁷ שם אין ספק שמדובר בשם פרטי, שהרי מדובר באישה מוכרת מספר שמואל: "בֵּית שָׁבַע בֶּת אֶלְעָם" (שמ"ב יא 3). בנוסף, שם אביה (עמיאל) מופיע בדה"י במפורש, כך שאינה יכולה להיות 'בתו של שוע'.²⁸ אם קליין צודק, ועלינו להבין את הביטוי "בת-שוע" כשם פרטי, הרי שבעל דה"י מסיט את נקודת המבט – שהופנתה בבראשית אל אביה של האישה, ומפנה אותה אל האישה עצמה; היא איננה "בֵּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׁמוֹ שֹׁעַ" (בראשית לח 2), אלא היא אישה בשם "בת-שוע", ששם אביה כלל אינו מוזכר. אבחנה זו משתלבת בנתון נוסף. כל שנמסר בדה"י בנוגע לבת-שוע הוא שהיא כנענית.²⁹ בבראשית, לעומת זאת, אביה הוא המכונה 'כנעני': "בֵּית אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשָׁמוֹ שֹׁעַ" (בראשית לח 2). באמצעות העברת הכינוי 'כנעני' מהאב אל בתו, מודגש בדה"י מוצאה הכנעני של בת-שוע עצמה.³⁰ בעזרת שני שנויים דקים אלה – הפיכתה של אשת יהודה 'מבת של שוע' ל'בת-שוע', והעברת התואר 'כנעני' מאביה אליה – מופנה אור הזרקורים אל בת-שוע עצמה, ומובלט מוצאה הכנעני.

מהי מגמתו של בעל דה"י בהדגשת אשתו הכנענית של יהודה? שאלה זו נידונה במחקר בזיקה לסוגיה אחרת, רחבה ממנה, והיא גישתו של בעל דה"י לנישואי תערובת. ויליאמסון טען שאחד

²⁵ יש לציין שבתרגום השבעים לבראשית, המצע העברי המשוער הוא "בת איש כנעני ושמה שוע". ראה: צפור, תה"ש לבראשית, עמ' 464-465. צפור מציין שבצוואת יהודה (ח 2) האישה נקראת 'ענן בת שוע'. וראה גם זקובץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 17-26.

²⁶ בין המפרשים ניתן למצוא את שתי האפשרויות. בין המצדדים בהבנת 'בת-שוע' כ'בתו של שוע' ניתן למצוא את: רודולף, דה"י, עמ' 10; ויליאמסון, דה"י, עמ' 50; בראון, דה"א, עמ' 29. אחרים מבינים זאת כשם פרטי: יפת, אמונות ודעות, עמ' 296; הערה 286; המ"ל, דה"י, עמ' 66. קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 297) וקליין (דה"א, עמ' 91) מציעים את שתי האפשרויות ואינם מכריעים ביניהן.

²⁷ ראה דיון בפסוק זה להלן, עמ' 92-93.
²⁸ קליין, דה"א, עמ' 82. בנוגע לדמיון לאשת דויד יש לציין שגם אם יש להבין את המילים 'בת-שוע' כ'בתו של שוע' – שלא כדעת קליין – הרי שמבחינה ספרותית נראה שבעל דה"י יוצר זיקה מכוונת בין שם אשתו של יהודה לשמה של אשת דויד, והדבר עוד יידון בהמשך (ראה להלן, עמ' 96-98). וראה גם יפת, אמונות ודעות, עמ' 296, הערה 285.

²⁹ התרגום הארמי מתרגם את הכינוי "הכנענית" במשמעות של 'סוחרת' ("פרקמטיתא"), וכך פירשו גם אונקלוס ורבים מפרשני ימי-הביניים את הכינוי "כנעני" לאביה בבראשית לח 2 (ראה שם אונקלוס, רש"י, רשב"ם, רד"ק, רמב"ן ועוד). אך אילו היה הדבר כך, הרי שבעל דה"י לא יכול היה להעביר את הכינוי אל הבת ולהפוך אותה לסוחרת במקום אביה. נראה, אם כן, שלפחות בעל דה"י הבין את "כנעני" שבבראשית כפשוטו – מבני כנען (כך כבר במלבי"ם).

³⁰ עצם הזכרת התואר 'כנענית' כבר מעיד שמוצאה של האישה היה משמעותי בעיני בעל דה"י; העברת הדגש מהאב לבתו מעצים את הבלטת מוצאה. יפת (אמונות ודעות, עמ' 296) אף טוענת שההיגד "נולד לו מבת שוע הכנענית" כולו הוא בבחינת הדגשה מיוחדת, החורגת מהמבנה המקובל של "בני X : A, B, C... [+סיכום מספרי]".

ההבדלים האידיאולוגיים בין הספרים עו"נ ודה"י הוא היחס לנשים נכריות; בעוד שבעו"נ מתנגדים לנישואין איתן בכל תוקף, הרי שבעל דה"י אינו דוחה אותן, ואף מציין מקרים רבים של נישואים שכאלה בלי שמץ של ביקורת. בין השאר מונה ויליאמסון גם את הפסוק שלפנינו כדוגמה למקרה שכזה.³¹ קנופרס וספארקס מוסיפים שמספר שבטים שבמקורות מקראיים אחרים מוזכרים כנוכרים, מוכללים ברשימות היחס של בני יהודה כחלק אינטגרלי מהשבט.³² בדומה לויליאמסון, מספר חוקרים סוברים שהוספת הכינוי "הַכְנַעֲנִית" נועדה לתת לגיטימציה לנישואים שכאלה על ידי הכללתם בשושלת יהודה הרשמית, וקנופרס סובר שפתיחת רשימות יהודה בהדגשה שיהודה נשא אישה כנענית מבליטה את נחת רוחו של בעל דה"י מכך.³³ יפת אף טוענת שהכללתם של אלמנטים נוכריים בתוך בני ישראל והצגתם כחלק אורגני מישראל היא מטרה מוצהרת של בעל דה"י ברשימות היחס.³⁴ לעומתם, אומינג סובר שנישואי התערובת שמזכיר בעל דה"י אינם מעידים על כך שגישתו לנשיאת נשים נכריות היא חיובית, ובחינת כל מקרה לגופו מלמדת לדעתו דווקא על העמדה ההפוכה. אומינג עובר על המקרים השונים של נישואי תערובת בספר ומסביר אותם על פי דרכו; במקרה שלפנינו – 'הכנענית' – ההקשר מלמד שנישואין אלו נשפטים לשלילה על ידי בעל דה"י, שכן הכתוב מדגיש שתוצאת נישואיו של יהודה עם כנענית היו ילדים שחטאו ונמחו מן העולם.³⁵ המשותף לכל החוקרים האלה הוא הכללת כל סוגי הנשים הנוכריות תחת אותו הכלל: אומינג טוען שבעל דה"י שופט את הנישואין איתן לשלילה, ואילו החולקים עליו מציגים תמונה חיובית כלפי כל הנשים הנכריות.³⁶ אך ניתוח של המחלוקת העקרונית בנוגע לנישואי התערובת בימי הבית השני מחייב לדעתנו חלוקה דיכוטומית בין נשים **כנעניות** לנשים נכריות מעמים אחרים.

³¹ ויליאמסון, ישראל, עמ' 60-61. וראה גם: אשכנזי, עזרא-נחמיה, עמ' 32. יש לציין כי רוב מקרי נישואי התערובת בספר מופיעים ברשימות היחס של בני יהודה (בת-שוע הכנענית, ב 3; יתר הישמעאלי, ב 17; ירחע, העבד המצרי, ב 34-35; בתיה בת פרעה, ד 18; ואולי גם יואש ושרף "אשר בעלו למואב", ד 22).

³² קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 356-357; ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 224-227.

³³ יפת, אמונות ודעות, עמ' 295-299; הני"ל, דה"י, עמ' 74; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 302; הני"ל, נישואי תערובת, עמ' 19-20; הני"ל, בעלו למואב, עמ' 180; קליין, דה"א, עמ' 91; ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 224. אמית (יהודה ותמר, עמ' 282) טוענת שגם בבראשית לח אין כלל ביקורת על נישואיו של יהודה לכנענית, מפני שאינה רואה בתוצאות נישואין אלו (שני בנים שעשו את הרע בעיני ה' ומתו) קשר למוצאה הכנעני של האישה. אנו נוקטים בגישה ההפוכה (ראה למשל: מן, יהודה ותמר, עמ' 53-54).

³⁴ יפת, אמונות ודעות, עמ' 297-298; הני"ל, דה"י, עמ' 74. וראה גם: קנופרס, בעלו למואב, עמ' 179-186. עמדה זו צריכה סיוג. גם אם יש לקבל את הדעה שספר דה"י משקף עמדה פתוחה כלפי נישואי תערובת, עדיין רחוקה הטענה שנישואי התערובת מופיעים בו במכוון לשם נקירת עמדה בפולמוס המדובר. סניימן, למשל, מציע שחלק מהנוכרים המצוינים ברשימות יהודה הוזכרו לא בכדי לתרום לפולמוס נגד גירוש נשים נכריות, אלא משום שנוכרים אלה שלטו על אזורים נרחבים באזור יהודה, והכללתם בשושלת יהודה יוצרת בסיס לתביעת נחלה גדולה יותר ליהודה (סניימן, רשימות יהודה, עמ' 48).

³⁵ אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 121-123; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 41. הסברו של אומינג למקרה שלפנינו ('הכנענית') דומה להסבר שיוצא להלן. ראה גם: ג'ונסטון, דה"י ושמות, עמ' 110; פינלי, דיווח לידה, עמ' 57.

³⁶ כך גם אצל: אמית, יהודה ותמר, עמ' 282-283.

רבים כבר עמד על כך שאיסור נשיאת הנשים הנכריות שנאסף על ידי עזרא ונחמיה (ראה: עזרא ט-י; נחמיה יג 27-23) מהווה פרשנות מרחיבה ומחמירה של חוקי התורה, שבהם נאסרו רק נשים מעמי הארץ שהיו בכנען בעת הכניסה לארץ (שמות לד 16; דברים ז 3).³⁷ ולאחרונה נשמעת הטענה שלמעשה המחלוקת בשאלת נישואי התערובת בימי שיבת ציון הייתה מחלוקת פרשנית, ששני הצדדים שנטלו בה חלק קיבלו את סמכותה של התורה אך נחלקו בפירושה. קוכמן, בפירושו לעזרא ט 1, כותב:

רשימה זו של "עמי הארצות" מורה שעניין לנו כאן לא בריאליה של התקופה, אלא בפולמוס דתי-הלכתי הנובע מפירושים שונים לחוקי התורה.

ובהמשך הוא כותב:

העובדה, שבחלקו הראשון של ספר עזרא אין מדובר כלל על חטא נישואי התערובת, ושבפרקים ט-י מעורבים בהם השרים והסגנים ואף כוהנים ולויים, מלמדת, שבעיני חלק גדול מתושבי יהודה לא נראו נישואים אלה כחטא, ורק בשל פרשנותו המחמירה ראה בהם עזרא הפרה של חוקי התורה.³⁸

למעשה, אפילו ויליאמסון עצמו – שלדעתו בעל דה"י מציג את אשתו הכנענית של יהודה מתוך עמדה חיובית – מפרש בדומה לקוכמן בפירושו לעזרא-נחמיה.³⁹

מהי עמדתו של ספר דה"י בנושא זה? כפי שכבר נאמר לעיל במבוא, התורה – על כל רבדיה – כבר הייתה מוכרת לבעל דה"י, והוא ראה בה סמכות עליונה.⁴⁰ לאור זאת יש להניח שהדברים האמורים לעיל – שגם אלו מבני שיבת ציון שהתירו נישואי תערובת ראו עצמם מחויבים לתורה – ודאי נכונים ביחס לבעל דה"י. גם אם אכן היה בעל דה"י בפולמוס הנידון בצד המתיר נישואי תערובת, הרי שחוקי התורה מחייבים אותו לראות בחומרה נשיאת נשים **כנעניות**, ולפיכך אין לפקפק בכך שנישואי יהודה לאישה **כנענית** אינם ראויים להערכה חיובית מצידו. יש, אם כן, לנתק בין סוגיית הפולמוס על נישואי תערובת בימי שיבת ציון ובין שאלת יחסו של בעל דה"י לנישואי יהודה ובת-שוע, שאותם נוטה בעל דה"י לראות בחומרה.

סיבה נוספת מסייעת לנתק בין שתי הסוגיות הללו. הנחת יסוד סמויה בדבריהם של חוקרים רבים המקשרים בין הסוגיות היא שישנן רק שתי אפשרויות בפולמוס הנידון: או שנישואי

³⁷ פישבין, פרשנות מקראית, עמ' 116-129; בלנקינסוף, עו"י, עמ' 315; מן, יהודה ותמר, עמ' 52; דור, נשים נכריות, עמ' 43-46; בקינג, נחמיה כירש משה. בנוסף ישנו איסור לתת לעמוני ומואבי לבוא בקהל ה' עד עולם (דברים כג 7-4), איסור שגם עליו מתבסס עזרא (השווה, למשל, דברים כג 7 לעזרא ט 12). וראה: פישבין, פרשנות מקראית, עמ' 116-118; דור, נשים נכריות, עמ' 44-45.

³⁸ הלצר וקוכמן, עו"י, עמ' 80.

³⁹ ויליאמסון, עו"י, עמ' 130-131.

⁴⁰ ראה לעיל, עמ' 6, ושם הערה 22.

תערובת אסורים מן התורה ולפיכך יש לראות אותם בחומרה, או שהם מותרים ויש להעריכם לחיוב. אך לדעתנו מדובר בשתי נקודות קיצון על פני ציר, ולא בתמונה בשחור-לבן: גם יהודי מירושלים של ימי שיבת ציון, הסובר שאין איסור הלכתי בנשיאת נשים נכריות, ולפיכך יבין את רצונו של רעהו ללכת ולשאת אישה נוכריה מהעמים שמסביב, יישמר מנישואין שכאלה מסיבות שאינן הלכתיות בלבד: ההשפעה הרעה שעלולה להיות לאישה נוכריה על המשפחה והסביבה, חשש מקשר קרוב מדי עם גורמים חיצוניים וכדומה. אחרים יישמרו מנישואין עם בנות לקבוצות מסוימות הנתפסות בעיניהן כעוינות, אך נישואין לבנות קבוצות אחרות לא ייתפסו בעיניהם כדבר פגום. גם בעולם המודרני הפתוח, אנשים 'נאורים' אשר אינם מתנגדים באופן עקרוני לנישואי תערובת (ואף לנישואים חד-מיניים וכדומה) יעדיפו שבתם לא תינשא לבן עַם אחר; סימפתיה רבה יותר תהיה תמיד כלפי אדם המשתייך לקבוצה, מאשר כלפי גורם זר הבא מחוצה לה, וסיפורה של רות יוכיח (ראה למשל: רות ב 10). יש, אם כן, להביא בחשבון את האפשרות שבעל דה"י, גם אם לדעתו נישואין לנשים נוכריות מותרים, יציג קשרי נישואין כאלה באופן פחות חיובי מנישואין בתוך העם או השבט.⁴¹ והנה, ביחס לעובדה שעליה הצביע וילי, שרשימות היחס של יהודה נפתחות ונחתמות בבני-בת-שוע הכנענית (ב 3; ד 21-23),⁴² טוען לוין:

"לנו נראה... כי בכך מציין בעל דבה"י את מעמדן 'הנחות' של משפחות אלה. גם המשך רשימות היחס של יהודה מסודר בצורת 'מעטפת' ('inclusio'), כאשר החשובה במשפחות שבט יהודה – בית דוד – נמצאת במרכז".⁴³

גם אם אין לדבר בספר דה"י על **איסור** נשיאת נשים נכריות, עדיין ניתן לדבר על מעמדות בתוך העם והשבט; וכפי שנובע מדבריו של לוין, בני עמים אחרים – או צאצאים לנישואי תערובת – זוכים למעמד נחות יותר בספר. ככלל, ניתן לומר שאלו המוצגים באופן שלילי הם לרוב צאצאיהם של אותם נישואי תערובת: ער, המוצג כחוטא שמת בחטאו (ב 3); עמשא המורד, בנו של יתר הישמעאלי (ב 17);⁴⁴ ואבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור, שמרד באביו (ג 1).⁴⁵ גם אם אין

⁴¹ כך, למשל, דעתנו בנוגע להערה הלא-מחמיאה שהצמיד בעל דה"י לעמשא בן אביגיל: "ואבי עמשא – יתר הישמעאלי" (ב 17). ראה להלן, עמ' 70-75, דיון. בנוסף, גם לדעת החוקרים הסוברים שלבעל דה"י עמדה חיובית לנישואי תערובת, ראוייה לציון העובדה שהוא השמיט את חטאו של שלמה בנשיאת נשים נכריות (מל"א יא 10-1). ראה למשל: יפת, אמונות ודעות, עמ' 402; הנ"ל, דה"י, עמ' 632-633; עודד, דה"י, עמ' 9. דור מציעה ש"מתוך מניעים פופוליסטיים שאף מחבר זה לקלוע למכנה משותף רחב ככל האפשר של קוראים והוא פזל גם לטעמו של הקורא הבדלני" (דור, נשים נכריות, עמ' 237-238); אך דעתה אינה נראית לנו.

⁴² וילי, רשימות יהודה, עמ' 158.

⁴³ לוין, התפישת הגיאוגרפית, עמ' 72. מעניין לציון שבסוף רשימות יהודה, ברשימת בני שלה, מוזכרים קשרים עם מואב, שעליו נקבע בתורה איסור להביאו בקהל (דברים כג 7-4). בכך מתייחדים אזכורי הנוכרים בפתיחת רשימות בני יהודה (כנענית) ובסופה (מואב) משאר הנכרים המוזכרים ברשימות אלה (ישמעאלי: ב 17; עבד מצרי: ב 34-35; בת פרעה: ד 18).

⁴⁴ ראה להלן, עמ' 70-75.

בנישואין אלה חטא, הרי שהם מובילים לתוצאות שליליות, בדמות הבנים שנולדו מנישואין אלה.⁴⁶

לסיכום: בעזרת שינויים ספרותיים עדינים מן הפסוקים בבראשית לח מבליט בעל דה"י את דמותה של בת-שוע ואת מוצאה הכנעני.⁴⁷ אין אפשרות לראות בהדגשה זו הבעת עמדה חיובית על תופעת נישואי התערובת; לדעת בעל דה"י, נישואין אלו הם עבירה על חוקי התורה, ויש לשפוט אותם לשלילה. יש כעת לשוב ולשאול: איזה חלק נוטלת הדגשת מוצאה הכנעני (והבעיית) של בת-שוע במגמתה של היחידה? כדי להכריע בשאלה זו, יש לראות את מקומה של הדגשה זו במבנה הכללי של היחידה המדוברת, ולשם כך עלינו להשוות את התיאור הנוגע לבת-שוע ובניה (ב 3) עם הפסוק הסמוך, העוסק בבני תמר (ב 4).

אצל בת-שוע נמנים תחילה שמות הבנים – ער ואונן ושלמה, ולאחר מכן נמסר כי שלושת אלו "נולדו לו מִבֶּת-שֹׁעַ הַכְּנַעֲנִית".⁴⁸ הפועל שמתאר את לידת הבנים מובא בצורת הסביל – "נולד", ובניה הם נושא המשפט, ולא היא עצמה. תיאור תמר ובניה, לעומת זאת, פותח בתמר עצמה – "וְתִמְרָא פִלְתּוֹ" – ולגביה מובאת צורתו הפעילה של הפועל: "וְלָדָה לוֹ"; מבחינה דקדוקית תמר היא נושא המשפט. רק לבסוף נמנים שני בניה: "אֶת-פֶּרֶץ וְאֶת-זָרַח". בפרטים אלה נרמזת עדיפות מסוימת לתמר על פני בת-שוע. את הוי"ו שבראש המשפט "וְתִמְרָא פִלְתּוֹ וְלָדָה לוֹ..." יש להבין במשמע של ניגוד: ער, אונן ושלמה נולדו מבת שוע; לעומתה תמר כלתו ילדה את פרץ וזרח.

⁴⁵ החוקרים הסוברים שבעל דה"י אינו מתנגד לנישואי תערובת (ראה לעיל, הערות 31-33), מציגים דוגמאות אלה כראייה לכך, שכן בעל דה"י מזכיר את הנוכחים (יתר ישמעאלי, מעכה מגשור) ללא ביקורת. אך כאמור, תוצאות נישואין אלה טומנות בחובן את הביקורת הנדרשת.

⁴⁶ פינליי הוא דוגמה לחוקר נוסף שלדעתו בת-שוע זוכה להערכה שלילית. במחקרו על דיווחי הלידה במקרא, פינליי עומד על כך שהנוסחה לתיאור בני בת-שוע היא מעורבת: בחצייה הראשון נעשה שימוש בנוסחה 'בני X : A, B...', ואילו לאחר מכן נוספת מעין הערה – שבה מופיע דיווח לידה בניסוח סיפורי: "שלושה נולדו לו מבת שוע הכנענית". מחקרו בנוגע לדיווחי לידה אחרים ברשימות היחס במקרא, שבהם לאדם יש בנים משתי נשים או יותר, מעלה שהנוסחה המקובלת כשמדובר בנשים במעמד שווה היא 'ותלד X את... ו- Y ילדה את... ו- Z ילדה את...', ואילו במקרים שבהם האישה השנייה היא פילגש, אזי הבנים הלגיטימיים מהאישה הראשית מתוארים ללא שם האם, ובנוסחה 'בני X (=שם האב) : A, B...' (פינליי, דיווח לידה, עמ' 83). הנוסחה בנוגע לבת-שוע הינה, אם כן, חריגה, שכן מצד אחד שמה מופיע – אך מאידך רשימת בניה מופיעים בנוסחה 'בני X (=שם האב) : A, B...' לטענתו (שם, עמ' 57):

If the narrator had omitted this phrase ("שלושה נולדו לו מבת שוע הכנענית" נ"ק) altogether, the conventional reading would be that these three sons were by Judah's legitimate and unproblematic wife (narrated using a son list via *bēnē PN*) in which the wife is not mentioned, but then additional sons by a concubine (narrated using a birth notice) name the concubine.

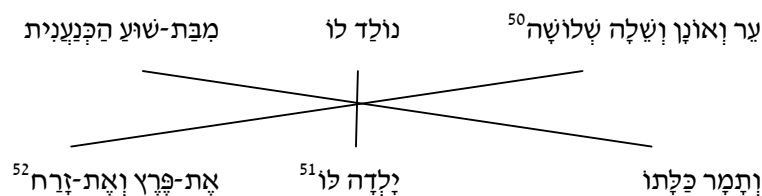
פינליי טוען שהנוסחה "שלושה נולדו לו מבת שוע הכנענית" נוספה כדי למנוע את ההבנה שבת-שוע היא האישה הראשית ואילו תמר מתפקדת במעמד נחות, כפילגש. בדומה לאומיג (ראה לעיל, עמ' 27) סובר גם פינליי שתוספת זו נועדה להטיל דופי בבני בת-שוע באמצעות אזכור מוצאה הכנעני, ומוסיף שגם ההערה הנוגעת לחטאו ומוותו של ער משמשת למטרה דומה (פינליי, דיווח לידה, עמ' 57).

ראה לעיל, עמ' 26.

⁴⁷ המבנה של רשימת בנים+סיכום מספרי+ייחוס הבנים לאם מופיע למיטב ידיעתנו רק במקום נוסף אחד: "שִׁמְעָא וְיִשְׁבָּב וְנָתָן וְשִׁלְמָה, אֲרָבָעָה, לְבֵת שֹׁעַ בֶּת-עֲמִיאל" (ג 5). עובדה זו בעלת עניין רב, משום שגם בה שם האם הוא בת-שוע, ומדובר בשינוי – ככל הנראה מכוון – מן הנוסח בספר שמואל: 'בת שבע'. על כך ראה להלן, 96-98.

בהשוואה להצגתה השלילית של בת-שוע, קל לקבל את הרושם כי תמר היא האם ה'טובה'.⁴⁹ יחסו החיובי של בעל דה"י לתמר יתאשר בהמשך, מתוך העובדה שהוא ממשיך את המעקב השושלתי דווקא אחר צאצאיה.

מתוך דברינו נובע שתיאור בני תמר מקביל לתיאור בני בת-שוע בהקבלה כיאסטית. שמות האמהות מקבילים זה לזה, שמות הילדים עומדים זה כנגד זה, ובמרכז מופיע 'יל"ד+לו':



ההקבלה הכיאסטית בין שתי האמהות משתלבת במבנה קונצנטרי שלם המכיל את תיאור כל בני יהודה הישירים:

- א. **בני יהודה**
- ב. ער ואונן ושלמה
- ג. שלמה נולד לו
- ד. מבת-שוע הכנענית
- X. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתו:
- ד'. ותמר בלתו
- ג'. ולדה לו
- ב'. את פרץ ואת זרח
- א'. כל בני יהודה חמשה

הצלע א-א' מכילה פתיחה וחתימה המשמשות מסגרת ליחידה, וההקבלה בין צלעות ב-ד וב-ד' הוצגה זה עתה. הציר המרכזי שסביבו מוקמו צלעות המבנה הוא סיפור חטאו ומותו של ער בכור יהודה, כשלפניו מתוארים בני בת-שוע ואחריו בני תמר. מלבד הימצאותו במרכז המבנה הקונצנטרי, נראה שלסיפור חטאו של ער ומותו חשיבות רבה לשם הבנת המסר של הרשימה, מכמה סיבות:

⁴⁹ יש הסוברים שגם תמר הייתה כנענית (ראה למשל: ויינפלד, בראשית, עמ' 213; רודולף, דה"י, עמ' 15). עם זאת, הדבר אינו מוזכר לא בבראשית ולא בדה"י, ונראה שהכתוב מדגיש את מוצאה הכנעני של בת-שוע דווקא. מן (יהודה ותמר, עמ' 54-55) סוברת שאי הזכרת מוצאה הכנעני של תמר בבראשית מכוון בדיוק למטרה זו: להגן עליה מן היחס המזלזל הנלווה לנשים כנעניות בחוק ובסיפור המקראיים.

⁵⁰ אפשר והחזרה על אותן האותיות בצירוף "ושלה שלמה" מהווה משחק מילים מכוון. אם כך הוא, ייתכן שהכלי העיצובי מבלט את שלה, הבן שנותר, על חשבון שני אחיו הגדולים שנמחקו מהשושלת.

⁵¹ לוביש (רשימות יהודה, עמ' 114) סוברת שבעל דה"י נבדל מבראשית לח בשאלת שייכותם של בני תמר: לפי ההקשר בבראשית לח, תמר נועדה להקים זרע לער, ואילו בדה"י תמר יולדת ליהודה. גם שינוי זה, אם הוא מכוון, מרחיק את תמר מזיקתה לער, ולפיכך גם למעשיו, ותורם לאפיונה החיובי בדה"י.

⁵² קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 217.

1. כשבעל דה"י סוטה מן הרצף הגנאלוגי היבש ומוסר מידע נוסף על דמות מסוימת וכדומה, הדעת נותנת שעשה זאת משום שהמידע היה משמעותי בעיניו.

2. רשימות יחס נועדו לתאר ולייצג את יחסי הקירבה השבטיים והמשפחתיים בין המשפחות הקיימות בזמן כתיבתן, ולפיכך אין להן עניין בהזכרת ענפים שנמחקו ונעלמו מן העולם. אין זה פלא, אם כן, שבכל דה"א א-ט כמעט ואין אזכורי מוות.⁵³ העובדה שבעל דה"י ראה צורך לציין את חטאו ומותו של ער – שאין לו המשך בהיסטוריה של השבט – אומרת דרשני.⁵⁴

3. ברשימות בני יהודה שבתורה, כאמור, אין הכתוב מזכיר את חטאי ער ואונן, אלא רק את דבר מותם:⁵⁵ מדובר ברשימות יחס המונות את הדורות וייחוסם, ובסוגה מעין זו אין צורך להפליג לפרטים סיפוריים אודות חטאים ועונשים, ודי לציין את מותו של אדם כלשהו ללא בנים בכדי להסביר את חסרונה של שושלתו. בעל דה"י בחר במודע לדווח גם על החטא, ולפיכך נראה שהעניין משרת את מטרותיו הספרותיות.

4. הופעתו של סיפור מות ער בולטת במיוחד על רקע חסרונם של הסיפור המקביל על מותו של אונן, המופיע ברשימות המקבילות בתורה וכן בבראשית לח 10-8.⁵⁶

יש עניין מיוחד, לפיכך, בניתוח היגד קצר זה, לשם הבנת היחידה לאשורה.

ער מוצג כמי שהיה רע בעיני ה' ("וַיְהִי עֵר... רַע בְּעֵינֵי ה'");⁵⁷ ביטוי זה הינו יחידאי; הביטוי השכיח הוא עש"ה+ה[רע]בעיני.⁵⁸ בניגוד לביטוי השכיח, שלפיו מעשיו של החוטא הם רעים, הרי

⁵³ כל היקרויותיו של השורש מו"ת בדה"א א-ט – מלבד כאן – מופיעות ברשימת היחס של בני יהודה בפרק ב פסוקים 19-32 (ארבע פעמים; ספארכס, הגנאלוגיות, עמ' 222). יש אמנם להוסיף על דבריו, כי מוות של אנשים המוזכרים ברשימות היחס נמצא גם ברשימת בני אפרים (ז' 21), אם כי שם אין שימוש בשורש מו"ת אלא בשורש הר"ג. בכל אופן מדובר במקרה חריג המעיד על הכלל.

⁵⁴ גליל מציג את מות ער (ואונן) באופן מטפורי: "בלשון האתנוגרפית השגורה ברשימות היחס השבטיות במקרא, ציון מוות אינו מכוון למותם הפיסי של בני המשפחה... עיון ברשימות היחס של יהודה מלמד שצאצאי ער ואונן/אונם המשיכו להתקיים במסגרת שבט יהודה... כנספחות ליחידות שארות אחרות: ער מוצג בפרק ד, כא כבנו של שלה; ואילו אונן/אונם מוצג כבנה של "אשתו האחרת" של ירחמאל (ב, כו) (גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55). יש לדעתי לפקפק בפרשנות זו, על אף קסמה. גם אם בז'אנר שבו אנו עוסקים נהוג להשתמש בלשון מטפורית, הדעת נותנת שמות יציין את 'מותה' והיעלמותה המוחלטת של המשפחה המיוחסת לער או אונן, ולא להסתפחותה ליחידה אחרת בשבט. נראית יותר דעתם של קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 84): "The story of the untimely death of Er and Onan implies that two of the ancient clans of Judah early disappeared". כל זאת, כמוכן, אם אכן בעל דה"י ראה ביחידה שבה אנו עוסקים מטפורה למשפחות יהודה השונות; אך הסתמכותו על סיפור יהודה ותמר בבראשית לח והארמזים לשם מטים לדעה שהוא ראה בער ואונן אנשים פרטיים שמתו בשל חטאיהם, כפי שהדבר מוצג בסיפור בבראשית, ולא שמות המייצגים למעשה משפחות בעלות אותו השם. אם קריאה זו נכונה, הרי שאין לזהות בין אונם בן ירחמאל לאונן בן יהודה, ובין ער בן שלה לער בכור יהודה; לכל היותר ניתן להציע שהשמות הדומים יוצרים זיקה ספרותית ביניהם.

⁵⁵ דיון השוואתי ברשימות בני יהודה השונות ראה לעיל, עמ' 23-25.

⁵⁶ ראה על כך להלן, עמ' 34-36.

⁵⁷ קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 295) מתרגם את הפסוק כך: "Although Er was the firstborn of Judah, he did evil...". וכך יוצא שהפועל "ויהי" מתייחס להיותו של ער "בכור יהודה". אך פירוש זה קשה, משום שקנופרס נאלץ להוסיף פועל שאינו מופיע במקור (he did evil = עשה הרע), וכן מפני שאין זה סביר שהכתוב נועד לחדש לקורא שער היה בכור יהודה. קנופרס עצמו צפה את הקושי האחרון, ופירש את ההיגד "ויהי ער בכור יהודה" כתיאור סיבה – "למרות שער היה בכור יהודה, הוא עשה הרע בעיני ה'" – אך לשון הפסוק מובנת כפשוטה, ואין צורך בלהטטנות תחבירית שכזו.

שכאן הרוע מיוחס לער עצמו: ער עצמו רע. בכך משתלב מדרש שמו הרמוז כאן: "וַיְהִי עַר... רַע"⁵⁹ – שמו של ער נדרש כשיכול אותיות של 'רע', ובכך דמותו השלילית מודגשת אף יותר.⁶⁰ אין הכתוב מציין מה היה חטאו של ער;⁶¹ אך מכיוון שהפסוק מציג את ער עצמו כמי שהיה רע, משמע שלא בחטא מסוים מדובר, אלא בהתנהלות רעה של ער כל ימיו.⁶²

שם ה' המוזכר בפסוק זה ('רע בעיני ה'') הוא האזכור הראשון של שם האל בספר דה"י, ורודולף סובר שיש משמעות להופעתו דווקא בזיקה לעונש ומוות.⁶³ אך קשה להשתכנע שמדובר ביותר מאשר ממצא מקרי, שהרי בשלב כלשהו צריך היה שם ה' להופיע לראשונה. הצדק עם יפת, המסתייגת מאמירות שכאלה:

לאמיתו של דבר, אין חשיבות לדבר. שכן אפשר היה להזכיר את ה' אלוהי ישראל בכל נקודה ונקודה של רשימות-היחש, בלי שתהיה לכך משמעות מיוחדת. לפי תפיסתו של בעל דה"י, ראשיתו של עם ישראל היא בבריאתו, דהיינו מאדם הראשון, ומאותה נקודה עצמה קבועה ועומדת גם העובדה של היותו עם ה'.⁶⁴

סיפורו של ער הוא גם ההופעה המפורשת הראשונה של עקרון הגמול האישי והמידי בספר: ער היה רע בעיני ה', ומותו מיד ה' מוצג כתוצאה מיידית של חטאיו.⁶⁵ ראוייה לציון התערבותו

⁵⁸ הניסוח הקרוב ביותר שמצאתי במקרא לביטוי "ויהי... רע בעיני ה'" הוא בנחמיה ב' 1: "וְלֹאֲהֶיְיָ רַע לְפָנָיו". לפירוש היגד זה ראה למשל: פנשאם, עמ' 159; ויליאמסון, עמ' 177. הביטוי עש"ה+הרע+בעיני, לעומת זאת, מופיע פעמים רבות במקרא; ראה למשל: במדבר לב' 13; דברים ד' 25; שופטים ב' 11; שמי"א טו' 19; ועוד רבים; ואף בתיאור חטאו של אונן אחי ער: "וַיֵּרַע בְּעֵינֵי ה' אֲשֶׁר עָשָׂה" (בראשית לח' 10). הו' (בעיות משפחתיות, עמ' 518-519, הערה 8) עמד גם הוא על חסרונן של השורש עש"ה בתיאור הרוע של ער בבראשית, ולדעתו ההסבר פשוט: בנוגע לער לא מופיע חטא מסוים, ולפיכך השורש עש"ה אינו נצרך – ההנחה היא שהוא עשה חטא כלשהו שגרם למותו. אך הצעתו תמוהה, שכן גם אם לא מוזכר חטאו המסוים, ניתן לומר שהוא עשה הרע בעיני ה' ולא לפרט מה המעשה. בנוסף, הוא מתעלם מהבדל המשמעותי שבין 'עש"ה הרע' ו'הי"ה רע'.
⁵⁹ על מדרש שם זה עמדו, בין השאר: קלי, גמול ואסכולוגיה, עמ' 64; גרסיאל, מדרשי שמות, עמ' 63; קליין, דה"א, עמ' 91, הערה 29. אם הדמיון בין השם "יהודה" לשם הו"ה בפסוקו אינו מקרי, ייתכן שהסימטריה בפסוק אף יותר משוכללת:

וַיְהִי עַר בְּכֹר
רַע בְּעֵינֵי יְהוָה

וַיִּמְתָּהוּ

ההיגד נפתח ונחתם בפעלים ("ויהי... וימיתהו"), וביניהם השם "ער בכור יהודה" עומד כנגד המילים "רע בעיני ה'" (ער || רע; יהודה || י-ה-ו-ה). גם הפועל "ויהי" מכיל את האותיות המרכיבות את שם הו"ה; לפיכך אין לשלול את האפשרות שבבחירת הפועל החרגי הזה (ראה למעלה) פעל גם שיקול מיצולו. אך אפילו מדובר בעיצוב מכוון בפסוק בבראשית, קשה להוכיח שזו גם כוונתו של בעל דה"י. אני מודה לד"ר יונתן גרוסמן על שהפנה את תשומת לבי לנתון אפשרי זה.

⁶⁰ ניתוח זה של הפסוק מתאים גם לפסוק המקורי בבראשית לח' 7, ולפיכך ניתן לטעון שמחבר הסיפור בבראשית לח' אחראי לעיצוב זה, וכי כל דיונו לגביו לא היה גם בתודעתו של בעל דה"י. בנוגע למדרש שמו של ער, בכל אופן, נראה שבעל דה"י הזכיר אותו בכוונה תחילה, לאור חיבתו המוכרת למדרשי שמות (ראה למשל: ברזין וזקוביץ, מדרשי שם; זליגמן, ניצני מדרש, עמ' 15-16) ומתוך ההשוואה לעכר (ב' 7) שתוצע בהמשך (ראה להלן, 49-50).

⁶¹ גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 302; קליין, דה"א, עמ' 91. כל אלה עומדים אמנם על כך שהכתוב אינו מבחיר את אופי ומהות החטא, אך אינם מציעים לכך הסבר.

⁶² ראה דבריו של מירס (דה"א, עמ' 13): "Er was so persistent in his evil that Yah-weh slew him".
⁶³ רודולף, דה"י, עמ' 15; וראה גם: וילי, רשימות יהודה, עמ' 155, ושם הערה 33; סלמן, דה"א, עמ' 95. על עצם העובדה שזו הופעתו הראשונה של שם ה' עמדו גם חוקרים אחרים; ראה: יפת, אמונות ודעות, עמ' 105; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 303; קליין, דה"א, עמ' 92.

⁶⁴ יפת, אמונות ודעות, עמ' 105. כך גם קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 303.

⁶⁵ קלי, גמול ואסכולוגיה, עמ' 65; קליין, דה"א, עמ' 91-92.

המפורשת של ה' בעונשו של ער; ה' מתואר כמי שהמית אותו בעצמו: "וַיִּמֵּתְהוּ".⁶⁶ כשם שרעתו של ער מודגשת, כך עונשו זוכה להתערבות א-להית מורגשת.

על חסרונו של סיפור מות אונן עמדו כמעט כל המפרשים.⁶⁷ רודולף מציע שמדובר בשיבוש כתוצאה מהפלוגרפיה, ובנוסח המקורי היה קיים, לאחר המילה "וימיתהו", המשפט "וגם אונן משנהו רע בעיני ה' וימיתהו";⁶⁸ אך אין לקבל הצעת תיקון זו. להצעה אין ייצוג בעדי הנוסח השונים (התרגומים העתיקים וכתבי-היד מימי הביניים), והיא קשה גם מבחינת תוכנה: הפסוק המובא כאן נלקח, כאמור, מילה במילה מסיפור יהודה ותמר, ואילו על אונן נכתב שם נוסח שונה: "וַיֵּדַע אֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע, וְהָיָה אִם בָּא אֵל אִשְׁתּוֹ וְשָׁחַת אֶרְצָה לְבִלְתִּי נָתֵן זָרַע לְאָחִיו: וַיֵּרַע בְּעֵינָיו ה' אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמָת גַּם אֹתוֹ" (בראשית לח 9-10); אין להניח שבעל דה"י ניסח את חטאו של אונן מחדש, כשיש לו נוסח קיים בבראשית שאותו יכול היה לצטט, בהתחשב בעובדה שאת חטאו של ער ציטט מילה במילה משם. לצד גישתו של רודולף ניתן למצוא גם גישות אחרות. ג'ונסטון ואחרים סוברים שבעל דה"י מניח כמובן מאליו את היכרותו של הקורא עם מקורותיו, ודי ברמזים בלבד בשביל שהקורא ישלים את הפרטים בעצמו; לפיכך די היה בהזכרת מותו של ער בכדי שהקוראים ייזכרו בסיפור המפורסם שבו מפורש גם מות אונן.⁶⁹ לשיטתם של חוקרים אלה, בכל אופן, לא ברור מדוע נתונים מסוימים זכו להופיע במפורש בעוד שחלק הושארו להשלמתו של הקורא.⁷⁰ זקוביץ ושנאן מעלים מספר אפשרויות להסבר הקושי, ובין השאר מציעים שבעל דה"י רצה להשוות בין גורלה של בת-שוע אשת יהודה לבת-שוע אשת דויד (ג 5) – ששכלה רק את בכורה.⁷¹ אך יש לתמוה: אם אכן רצה בעל דה"י ליצור השוואה בין מותם של שני הבכורות, מדוע הזכיר בעל דה"י את מותו של ער, ואילו ביחידה העוסקת בבני דויד לא ציין את מותו של בכור בת-שוע אשת דויד?

חוקרים אחרים רואים בחסרונו של סיפור אונן תוצאה של אופיו הסלקטיבי של דה"י, ולדעתם הסיפור הושמט פשוט מפני שלא היה רלוונטי למסר של בעל דה"י.⁷² גישתם העקרונית

⁶⁶ קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 65.

⁶⁷ ראה מלבי"ם על אתר; קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84; ויליאמסון, דה"י, עמ' 50; יפת, דה"י, עמ' 75; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 303, הערה 55; קנופרס, דה"י א-ט, עמ' 297; ועוד רבים. התרגום הארמי לדה"י גורס בפסוקו גם את מות אונן: "והוון ער ואונן עבדין דביש קדם ה' וקטלנון על דהוון מחבלין ית ארחתהוון", אך קנופרס (שם) מעיר בצדק שהתרגום ככל הנראה רוצה להתאים את הפסוק לידוע לו מספר בראשית.

⁶⁸ רודולף, דה"י, עמ' 10, 15. ראה גם: BHS; פרידמן ומיאנו, הפלוגרפיה בדה"י, עמ' 691.

⁶⁹ ג'ונסטון, דה"י, עמ' 11-12; קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84; קיל, דה"י, עמ' מג; זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 223.

⁷⁰ ראה דיון דומה בהקשר אחר להלן, עמ' 45.

⁷¹ זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 223. על ההקבלה בין שתי היחידות בדה"י המזכירות נשים בשם בת-שוע, ראה להלן, עמ' 103-96.

⁷² יפת, דה"י, עמ' 75; קנופרס, דה"י א-ט, עמ' 302.

נראית,⁷³ וממנה משתמע שהעובדה שסיפור ער דווקא כן הובא בדה"י, מלמדת שיש לו רלוונטיות למסר של בעל דה"י. אם כן, אין לשאול מדוע מות אונן לא הופיע, אלא מדוע סיפור ער כן הופיע. בעל דה"י מצמיד לער את התואר "בְּכֹר יְהוּדָה". יפת טוענת שבכך טמונה מגמת היחידה כולה: הכתובים מתחקים אחר דרכה של הבחירה האלהית עד לדוד המלך, ויש צורך להסביר מדוע נדחה בכורו של יהודה ולא ממנו יצאה המלכות. בהקשר זה היא מציינת את דחייתו של ראובן מן הבכורה, דחייה המופיעה במפורש בהמשך הספר:

וּבְנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר-יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא הַבְּכֹר וּבְחַלְלוּ יְצוּעֵי אֲבִיו נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף בֶּן-יִשְׂרָאֵל וְלֹא לְהַתִּיחֵשׁ לְבְכֹרָה: כִּי יְהוּדָה גְּבֵר בְּאֶחָיו וּלְנֶגֶד מִמֶּנּוּ וְהַבְּכֹרָה לְיוֹסֵף (ה' 2-1)

לדבריה, כשם שראובן בכור ישראל נדחה בשל חטאו והמלכות עברה ליהודה, כך גם ער – בכור יהודה מבת-שוע – נדחה בשל חטאו, והמלכות עברה לפרץ בכור תמר.⁷⁴ ואכן, כפי שיעלה מניתוח הפסוקים בהמשך, היחידות הראשונות של רשימות בני יהודה (ב' 3-15) עניינן מעקב אחר הבחירה האלהית עד לדוד המלך. לדבריה של יפת יש להוסיף סייג אחד: אין ודאות בהנחה שהבחירה עוברת באופן ישיר מער בכור בת-שוע לפרץ בכור תמר, משום שאין זה בטוח כלל שפרץ מוגדר כבכורה של תמר. מספר חוקרים עמדו על כך שסיפור לידת פרץ וזרח (בראשית לח 27-30) מציג עמימות – אולי מכוונת – בשאלה מיהו בכור תמר.⁷⁵ המצב בלידת פרץ וזרח מורכב יותר מאשר המקרה המקביל של הולדת יעקב ועשו (בראשית כה 24-26), שבו יצא עשו ראשון (והוא אף מכונה "הראשון"; שם 25) ורק אחרי יצא יעקב, והרמז היחיד לתחרות הוא אחיזתו של יעקב בעקב עשו;⁷⁶ במקרה של פרץ וזרח, המיילדת קשרה על ידו של זרח שני "לאמר זה יצא ראשונה", ורק לאחר מכן יצא פרץ; לפיכך יש סיבה לחשוד שדווקא זרח הוא הבכור, ופרץ המנסה לעקוף אותו הוא השני. למעשה, ההקבלה ללידת התאומים יעקב ועשו מחזקת דווקא את האפשרות שפרץ אינו מוגדר כבכור, שכן 'פריצתו' לאחר זרח מקבילה לאחיזתו של יעקב בעקב עשו, ובכך פרץ מקביל לבן הצעיר המנסה לעקוף את אחיו הבכור. גרינשפן מסכם זאת בבהירות: "From the existing account, therefore, one can hardly tell whether Perez was considered a legitimate

⁷³ אפשרות אחרת הקשורה במבנה הרשימה, ראה להלן, עמ' 49, הערה 54.

⁷⁴ יפת, דה"י, עמ' 74. ראה גם: סלמן, דה"א, עמ' 95; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 302-303; קליין, דה"א, עמ' 92. אליס זיהה מגמה דומה בבראשית, שלפיה הבכור נדחה מפני אחיו הצעיר (יצחק מול ישמעאל; יעקב מול עשו; פרץ מול זרח; יהודה מול ראובן, שמעון ולוי), ולדעתו מדובר באפולוגיה שנועדה לתת לגיטימציה למלכותו של שלמה על פני אדוניה. ראה: אליס, היהויסט, עמ' 134; ראה בנוסף: רנדסבורג, דוד בבראשית, עמ' 440.

⁷⁵ ראה: אמרטון, יהודה ותמר, עמ' 408; גרינשפן, שבת אחים, עמ' 115-116. למעשה, יפת עצמה מציגה את זרח כבכורה של תמר ("Zerah, Tamar's first-born"; יפת, דה"י, עמ' 75).

⁷⁶ נגד גיוסטון, דה"י, עמ' 41. בנוגע ליעקב ועשו מעידים גם הסיפורים הבאים על כך שעשו הוא הבכור, שכן יעקב מבקש ממנו למכור לו את הבכורה (בראשית כה 31), ויעקב מציג עצמו ליצחק בסיפור גניבת הברכות כ"עש"ו בְּכֹרֶךְ" (שם כו 19).

firstborn or a younger son who had displaced his older brother⁷⁷. כפי שיוצג בהמשך, תפקידה הספרותי המרכזי של היחידה הבאה (רשימת בני זרח; ב 6-8) הוא להסביר מדוע הענף של זרח נדחה מפני הענף של פרץ.⁷⁸ אם כן, חטאו של ער כשלעצמו אינו מסביר את הבחירה דווקא בבני פרץ; אך נראים דבריה של יפת על כך שער מהווה דוגמה אחת בספר לבכור שנדחה מבכורתו. ער (ולא אונן) מוזכר כאן, משום שהוא הבכור ויש להסביר את דחייתו.⁷⁹

נשוב כעת למבנה היחידה. בני יהודה, כאמור, מתחלקים לשני ענפים: בני בת-שוע ובני תמר. כפי שיובהר ביחידות הבאות, אנו עומדים כאן בתחילתו של רצף 'בחירות', שבו נדחה בכל שלב ענף אחד מפני משנהו שנבחר. ברמה הפשטנית ביותר, 'בחירה' זו מכוונת לבחירתו של בעל דה"י להמשיך את תיאור השושלת דווקא עם ענף זה ולא אחר; אך לתהליך בחירה זה ישנה זיקה שאינה מבוטלת גם לבחירה הא-להית בדוד ובביתו, כפי שיידון בהמשך.⁸⁰ היחידה נפתחת בשלושת בניו הראשונים של יהודה מבת-שוע הכנענית, ומיד מתבשר הקורא שער, בכור יהודה, היה רע בעיני ה' ולפיכך מת. עיצובו הספרותי של תיאור בת-שוע מבליט את מוצאה הכנעני הבעייתי, ואילו ההיגד העוסק בחטאו ומותו של ער מדגיש את היותו רע ביותר. באופן זה יוצר בעל דה"י קשר בין חטאו ומותו של ער לבין מוצאו הכנעני:⁸¹ על פי דה"י, נישואין עם אישה כנענית מובילים לצאצאים רעים וחטאים.⁸² ער החוטא מייצג את הענף של בני בת-שוע, והוא נדחה מפני הענף של בני תמר, שנבחר להמשיך את השושלת.

כל האמור עד כה מתבסס על הנתונים שנידונו לאורך הפרק, ולפיהם הכתוב מותח ביקורת על הענף של בת-שוע, בעזרת תיאורה כ'הכנענית' ותיאור חטאו ומותו של ער, ולעומת זאת מציג את תמר ובניה באור חיובי. אך לכאורה אין להתעלם מהתיאור הבעייתי לא-פחות שהוצמד לתמר: "כָּלְתוּ" (ב 4). תואר זה רומז ליחסי האישות האסורים בין איש וכלתו,⁸³ ויש לכאורה להניח שהוא גם נועד להעלות בזיכרונו של הקורא את סיפור יהודה ותמר בבראשית לח, שבו מתוארות הנסיבות שהובילו להולדת פרץ וזרח באור בעייתי ביותר: תמר התחפשה לזונה, ויהודה – בחשבו שהיא זונה – בא עליה והיא הרתה לו. על הקושי הנוצר מאזכור "כלתו" עמד כבר בעל הפירוש

⁷⁷ גרינשפן, שבת אחים, עמ' 116.

⁷⁸ ראה להלן, עמ' 49-51.

⁷⁹ ראה גם להלן, עמ' 50-51, 67-68, וצרף את הדברים לנאמר כאן.

⁸⁰ ראה להלן, עמ' 49-55.

⁸¹ נראה שאותה תפיסה מובעת בפסוקים נוספים בתורה, שבהם האיסור להתחתן עם בנות כנען נובע מהחשש מהשפעה תרבותית שתוביל להתרחקות מה' (שמות לד 15-16; דברים ז 3-4).

⁸² כך גם: אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 121. פינליי (דיווח לידה, עמ' 57) סובר אף הוא שההערה אודות חטאו ומותו של ער נועדה להטיל דופי בכל הענף של בני בת-שוע.

⁸³ ראה ויקרא יח 15; כ 12.

המיוחס לרש"י על אתר: "תמיה אני, היאך מזכיר גנות זקינתו של דוד?!"⁸⁴ כיוון אחד להסבר הוצע על ידי ויליאמסון. לדבריו, הדבר נועד להדגיש את החסד הכרוך בבחירת דוד על ידי ה' על אף חטאו של זקנו, יהודה;⁸⁵ אך מדובר בהוכחה מן השתיקה, שכן מוטיב החסד אינו רמוז כלל בפסוקים. יפת מעלה הצעה נוספת:

Judah's sin is pardoned... Here we first get a glimpse – as yet a silent one – of the chronicler's concept of divine justice... Judah sinned unwittingly, and the story does not condemn him; from the moment that he learned Tamar's identity, 'he did not lie with her again' (Gen. 38.26).⁸⁶

לדעתה, חטאו של יהודה שונה מחטאו של ער מפני שהוא נעשה בבלי דעת, ולפיכך אין למצוא בבחירת בני תמר חסד א-להי נטול הצדקה 'משפטית'. באופן דומה מסביר הוקר. לדעתו, הן ההערה על חטאו ומותו של ער והן הוספת המילה "כלתו" נועדו לשמש כארמוז לסיפור בבראשית, וזאת בכדי להעלות על נס את הודאתו של יהודה בטעותו וממילא גם בהיותם של פרץ וזרח בניו החוקיים. לדעתו, הדבר נועד להכין את הרקע להמשך שושלתו של יהודה דווקא מפרץ ומזרח.⁸⁷ באופן דומה נוכל להציג את הניגוד בין בת-שוע "הכנענית" לבין תמר "כלתו": שני המקרים אסורים על פי התורה, אך את הראשונה לקח יהודה לאישה מתוך ידיעה שהיא כנענית, ואילו על תמר בא יהודה בלי לדעת שאכן מדובר בכלתו. אין, לפיכך, להשוות בין שני חצאי הרשימה: הענף של בת-שוע מוצא מחטא מתוך מודעות למעשים, ויצא ממנו פרי ביאושים – ער החוטא, שהי' המיתו;⁸⁸ ואילו הענף של תמר נבחר להמשיך את השושלת וממנה יצא לבסוף דוד מלך ישראל.⁸⁹ לאחר רשימת חמשת בני יהודה, מובאת רשימת בני פרץ: "בְּנֵי פֶרֶץ חֲצֹרֹן וְחִמּוֹל" (ב 5). על חמול לא ידועים פרטים נוספים במקרא כולו,⁹⁰ ולעומתו העיסוק בבני חצרון משתרע על פני תשעים-ואחד מתוך מאה הפסוקים המוקדשים ליוחסי שבט יהודה ברשימות היחס בדה"י.

⁸⁴ קלימי (כתיבה היסטורית, עמ' 364-365) התייחס גם הוא לקושי זה: "... כך, למשל, היה יכול לפחות להביא את הרשימה הנדונה בלי המילה "כלתו"..." הוא מדגיש שיחסים שכאלה אסורים על פי דיני התורה (ויקרא יח 15; כ 12), ולכן מפתיע שבעל דה"י מציג זאת כך בלי 'טיפול הולם', כדבריו. קלימי עצמו, בכל אופן, לא מספק הסבר לתופעה, ומציג אותה כדיסגרמוניה.

⁸⁵ ויליאמסון, דה"י, עמ' 50. ראה גם: ג'ונסטון, דה"י, עמ' 41; קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 65.

⁸⁶ יפת, דה"י, עמ' 74.

⁸⁷ הוקר, דה"י, עמ' 20-21.

⁸⁸ אמנם רק ער ואונן מתו, ואילו שלה נותר; אך הוא נדחק לסוף הרשימה (ד 21-23), ומלכות דויד לא יצאה ממנו. בעיה נוספת ביחסי יהודה ותמר שניתן אולי להגדיר כ'חטא' היא העובדה המודגשת בפסוקים בבראשית, שיהודה מנע את תמר משלה בְּנוֹ. לדעת הורוויץ, בעל דה"י תיקן בעיה זו באמצעות הקביעה המדרשית שבנו בכורו של שלה נקרא ער, על שם דודו המת (ראה דה"א ד 21), ובכך "מזכה את שלה בקיום מצווה שנמנעה ממנו לקיימה ומסיר כתם מאבי בית דויד" (הורוויץ, ער בן שלה, עמ' 103-104).

⁹⁰ דירקסן מציין שבספר במדבר נמנית "משפחת החמולי" (במדבר כו 21), ומכאן יש להסיק שהיו צאצאים לחמול. נראה אם כן שההתעלמות ממנו נובעת מחשיבותו המועטה למטרותיו של בעל דה"י, או לחסרונם של מקורות על משפחה זו.

הכתובים אינם עוברים מיד לרשימת בני חצרון, וקודם לכן מוצגים בני זרח. בכך יעסוק הפרק הבא.

1.3 סיכום: מגמת היחידה

מגמתה של היחידה הפותחת את רשימות בני יהודה לא זכתה לדיון נרחב במחקר, ועובדה זו מובנת: הנחת המוצא היא שמדובר ברשימה בעלת אופי טכני, שבה נמסר מידע על משפחתו הגרעינית של יהודה. לפיכך ניתן למצוא דיונים בספרות בעיקר בנוגע לסטיות מן הרשימה היבשה. במקרה שלנו, הסטייה המרכזית מן השלד הבסיסי של רשימת יחס היא סיפור חטאו ומותו של ער. היו מי שטענו שמגמתה של הוספה זו היא לרמוז להיעלמותה של משפחת ער, מתוך הנחה שכל השמות האמורים ברשימות היחס הללו מתייחסים למשפחות ובתי אב בתוך השבט.⁹¹ אחרים סברו שבעל דה"י שאף להמחיש באמצעותה לראשונה את עקרון הגמול האישי והמידי השולט בספר דה"י.⁹²

יוצאת דופן בהקשר זה היא יפת, הסוברת כי ליחידות הראשונות של רשימות בני יהודה (ב 15-3) ישנה מגמה ברורה: להתחקות אחר הבחירה הא-להית מיהודה ועד דוד המלך.⁹³ הניתוח הספרותי שנערך עד כה מחזק את הדעה הזו. רשימת בני יהודה הראשונים נחלקת לשני ענפים מתחרים המוצגים בשני צידיו של מבנה קונצנטרי מושלם, ובמרכזו סיפור חטאו ומותו של ער בכור יהודה, המסביר מדוע נבחרה הענף השני – של בני תמר, על פני הראשון – של בני בת-שוע. חלוקה זו לשני ענפים נוצרה באמצעות ההוספות ששיבץ בעל דה"י ברשימה זו, שאינם מופיעים ברשימות המקבילות בבראשית מו ובבמדבר כו: שמות האמהות (בת-שוע ותמר) ושני סיכומים מספריים.

חטאו של ער נקשר עם מוצאו מבת-שוע הכנענית. הכתוב מדגיש את מוצאה המפוקפק; בניגוד לכתוב בבראשית לח, בעל דה"י מצמיד את הכינוי 'כנענית' לבת ולא לאביה, ובנוסף הוא מעביר את אור הזרקורים אליה בעזרת הפיכת הכינוי "בת איש כנעני ושמו שוע" (בראשית לח 2) לשמה הפרטי – 'בת-שוע'.

מניתוח ההיגד על חטאו של ער נבע שהניסוח נועד להציג את ער כאדם שכולו רע: הוא היה רע בעיני ה', ולא רק מעשיו. שמו אף נדרש באופן זה: ער-רע. ער מכונה במפורש "בכור יהודה", ובכך

⁹¹ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55.

⁹² מיירס, דה"א, עמ' 13; מקנזי, דה"י, עמ' 69.

⁹³ ראה לעיל, עמ' 35.

ער מצטרף לראובן כבכור שנשללה ממנו בכורתו בשל חטאיו. בעל דה"י מעביר את המסר שהבכורה אינה מובטחת, והיא תלויה בפעולות האדם וטיב מעשיו.

ההקבלה הספרותית בין צלעות המבנה הקונצנטרי של היחידה מצביעה על עדיפותה של תמר על פני בת-שוע. בעוד שבת-שוע מוצגת באופן סביל, כמי שממנה נולדו ליהודה ילדים, תמר היא הפעילה בסיפור הלידה: היא היולדת, ואינה מוצגת רק ככלי ללידת בני יהודה.

בעל דה"י מזכיר את העובדה שתמר היא כלתו של יהודה, ובכך רומז לקורא על פרטי הסיפור בבראשית לח. פרטים אלו מעלים על נס את ההבדל שבין נישואי יהודה ובת-שוע ובין ביאתו על תמר: שני המקרים אינם ראויים, אך נישואי יהודה לבת-שוע נעשו בידיעה גמורה וללא חרטה, ואילו ביאתו על תמר נעשתה בלי דעת ולאחריה הוא הודה בחטאו ולא יסף עוד לדעתה. סיפור זה מזכיר לראשונה בספר דה"י מוטיב שחורז את תפיסת תורת הגמול שבו, ולפיו הגמול הישיר על חטא יכול להימנע לבסוף, באמצעות חזרה בתשובה. לכך יוקדש דיון בהמשך מחקרנו, והוא יאיר את היחידה שלפנינו באור נוסף שיחזק את המסקנות שכבר הוצגו.⁹⁴

⁹⁴ ראה להלן, עמ' 96-103.

פרק שני:

בני זרח (ב 6-8)

מיד לאחר רשימת בני יהודה הראשונים, עובר בעל דה"י להציג את צאצאי זרח, בנה השני של תמר:

"וּבְנֵי זֶרַח זָמְרִי וְאִיתָן וְהִימָן וְכָלכָּל וְדָרַע כָּלם חֲמִשָּׁה:
וּבְנֵי כְרָמִי עֶכָר עוֹכָר וְשָׂרָאֵל אֲשֶׁר מַעַל בַּחֲרָם:
וּבְנֵי אִיתָן עֲזָרְיָה"

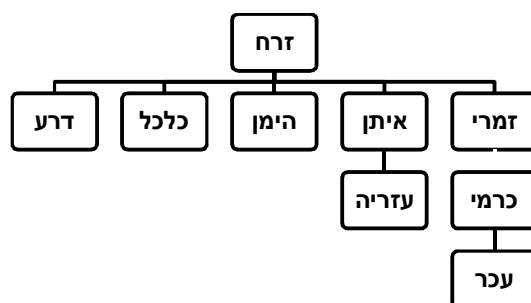
בסעיף זה, כקודמו, יוצג תיחום היחידה ולאחר מכן ינותחו הפסוקים בקריאה צמודה. בנייתו זה נדון גם בשאלת זהותם של איתן והימן ויחסם לשרי המשוררים הלויים בעלי שמות אלה, אשר עליה נטושה מחלוקת בין החוקרים. הניתוח יעלה כי גם ביחידה הזו עימת בעל דה"י בין שני ענפים – חיובי ושלילי. בשלב הבא נציג את דעתנו באשר למגמת היחידה. באמצעות מערכת הקבלות בין יחידה זו לקודמתה, יובלטו הפרטים ברשימות בני יהודה ובני זרח שהיו חשובים לבעל דה"י, ויחזקו את מסקנותינו באשר למגמת שתי היחידות גם יחד. לבסוף תוצע הקבלה בין היחידות הללו, הפותחות את רשימות היחס של יהודה ושל שבטי ישראל כולם, לבין פתיחתו של בעל דה"י את הסיפור ההיסטורי, הקבלה אשר תאיר הן את מסקנותינו המקומיות והן את הזיקה בין חטיבת רשימות היחס (דה"א א-ט) לבין הסיפור שבא לאחריהן (דה"א י-דה"ב לו).

2.1 תיחום היחידה

רשימת בני זרח קצרה ביותר – שלושה פסוקים בלבד – ונמנים בה חמשת בני זרח בן יהודה ושני צאצאים נוספים. הפרדתה של הרשימה מן היחידה שלפניה נידונה כבר בסעיף שעסק ברשימת בני יהודה הראשונים, ולא נחזור על הדברים כאן;¹ נותר, אם כן, לזהות את הנקודה שבה מסתיימת רשימת בני זרח, ובסוגיה זו אין כלל מחלוקת בין המפרשים. שמות חמשת בניו הישירים של זרח נתונים בתוך מסגרת ספרותית: "וּבְנֵי זֶרַח זָמְרִי וְאִיתָן וְהִימָן וְכָלכָּל וְדָרַע כָּלם חֲמִשָּׁה" (ב 6); ולאחריה נמנים שני בנים נוספים – עכר ועזריה (צאצאיהם של זמרי ואיתן, בהתאמה) – שלגביהם נכתבה רק נוסחת הפתיחה: "וּבְנֵי כְרָמִי עֶכָר... וּבְנֵי אִיתָן עֲזָרְיָה" (ב 7-8). אמנם, בעוד שייחוסו של עזריה לזרח ברור (הוא בנו של איתן בן זרח), מצבו של עכר מעט יותר מורכב, שכן ייחוסו של אביו

¹ ראה לעיל, עמ' 22-23.

כרמי לא צוין קודם לכן; אך ביהושע ז (1, 18) עכן מיוחס לזרח, ומקובל בין החוקרים להשלים מידע זה גם בדה"י.² יוצא מכל זה שרק פסוק 9 עובר לדון בעניין חדש – שושלת חצרון בן פרץ (שהוזכר בפסוק 5) – ולפיכך גבולותיה של היחידה העוסקת בבני זרח ברורים לעין.



בני זרח: אילן יוחסין

2.2 ניתוח היחידה

מקובל בין החוקרים שרשימת בני זרח מיוסדת בעיקרה על שני מקורות: מל"א ה 11, וסיפור מעלו של עכן ביהושע ז.³ מבין חמשת בני זרח שבפסוק 6, ארבעת האחרונים – איתן, הימן, כלכל ודרע – מוכרים מספר מלכים, שם מסופר על שלמה: "וַיִּחַכֶּם מִכָּל הָאֲדָם מֵאֵיתָן הָאֶזְרָחִי וְהַיִּמָּן וְכָלכָל וְדָרַע" בְּנֵי מַחֹל" (מל"א ה 11). הפסוק במלכים, המכיל את כל ארבעת השמות בסדר זה, אינו מותיר מקום רב לספק שבעל דה"י זיהה את הדמויות מספר מלכים כבניו של זרח בן יהודה, ומן הסתם הניע אותו לכך הכינוי "הָאֶזְרָחִי" לאיתן, שאותו הבין כ"זרחי".⁵ טרם נמשיך בניתוח הפסוקים, יש להקדיש מספר מילים לשאלת היחס בין המקורות השונים במקרא המזכירים את איתן והימן.

² ראה דיון לחלן, עמ' 45.

³ ראה למשל: בראון, דה"א, עמ' 30-31; יפת, דה"י, עמ' 70; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 303; קליין, דה"א, עמ' 92. קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 86) מעדיפים לגרס גם בדה"י "וידרע". לגרסה זו עדי נוסח רבים בכתב-יד של נה"מ, בתרגומים שונים וכמובן בנה"מ למל"א ה 11. קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 297) סובר שחלה במילה זו הפלוגרפיה בשל הרצף הדומה של דל"ת שלאחריה רי"ש (ראה גם קליין, דה"א, עמ' 82). יפת מציגה עמדה זוירה יותר: כל אחת מן הגרסאות יכולה להוות שיבוש של השניה, ולפיכך אין להכריע איזו מהן היא המקורית (יפת, דה"י, עמ' 76).

⁵ ראה המיוחס לרש"י על אתר, וכן התרגום הארמי, רש"י ורד"ק למל"א ה 11. מבין החוקרים ראה למשל: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 84; קליין, דה"א, עמ' 92. בספר מלכים אמנם כונו חכמים אלו (או לפחות שלושת האחרונים) "בְּנֵי מַחֹל", אך נראה שבעל דה"י לא ראה בכך קושי. אולי זיהה בעל דה"י את מחול עם זרח, כפירוש השני ברלב"ג למל"א ה 11: "או היו שתי שמות לזרח, רוצה לומר שנקרא שמו גם כן מחול". פירוש אחר לאהרליך, המציע ש"מחול" שם אשת זרח ואמם של החכמים האלה, והם נקראים על שם אמם ולא על שם אביהם, כדי למעט בכבוד זרח" (אהרליך, דברי סופרים, עמ' 278). אולברייט (ארכיאולוגיה ודת ישראל, עמ' 127) מציע להבין את הביטוי "בני מחול" כ"משוררים", על פי השורש חו"ל הנקשר במחולות (ראה גם: דה וו, חיי יום יום, כרך ב, עמ' 111; קליין, דה"א, עמ' 92, הערה 36). קיל (דה"א, עמ' מד, הערה 2**) מביא את דעת זיידל, שמחול אינו אלא חמול אחי חצרון בן פרץ. לדעתו בני מחול=חמול שבמלכים נקראו על שם בני דודיהם בני זרח המופיעים בדה"י. סלוטקי (דה"י, עמ' 9) מציע שמחול הוא צאצא של זרח ואביהם של ארבעת החכמים, ובדה"י חכמים אלה מיוחסים לאבי אביהם זרח. אי הוודאות בתירוצים השונים שהועלו כאן בולט לעין, ונכון לעכשיו אין במידע שברשותנו די בשביל להכריע בשאלה זו.

איתן והימן מוזכרים, כאמור, בספר מלכים, ושם איתן מכונה "האזרחי". מלבד זאת, "איתן
האזרחי" מופיע פעם נוספת במקרא, בתהלים פט 1: "מִשְׁכֵּיל לְאֵיתָן הָאֲזָרְחִי"; ובמזמור הקודם
לו מופיע גם "הימן האזרחי": "שִׁיר מִזְמֹר לְבְנֵי קֶרַח... מִשְׁכֵּיל לְהִימָן הָאֲזָרְחִי" (תהלים פח 1).
לכאורה ניתן לומר שכל המקורות הללו עוסקים באותם האישים המופיעים אצלנו – איתן והימן
בני זרח – שהיו חכמים גדולים וכתבו מזמורי תהלים; אך השמות איתן והימן מופיעים בדה"י גם
כשמות ראשי המשוררים בימי דויד, יחד עם אסף (למשל דה"א ו 18-32), ואלה משוייכים בפירוש
לשבט לוי.⁶ מקובל לטעון שמדובר במסורות שונות בנוגע לייחוסם של איתן והימן,⁷ כשבתהלים
נראה כי שתי המסורות שולבו יחד: הימן מזוהה אמנם כ'אזרחי' (= מבני זרח), אך מוזכר יחד עם
'בני קורח' הלויים, שאליהם מיוחס הימן המשורר בדה"א ו 18-23.⁸ אך נניח כעת לדיון ההיסטורי
על ייחוסם של איתן והימן, שהוא פחות רלוונטי למחקר הנוכחי; לשם הניתוח הספרותי יש לקבוע
בעיקר כיצד הדברים מוצגים בספר דה"י עצמו. טיעונה של יפת בהקשר זה מבוסס ומשכנע.
לדבריה, תהיינה אשר תהיינה הנחות היסוד של מחברי הפסוק במלכים וכתורות מזמורי תהלים,
התמונה המוצגת בספר דה"י עצמו היא של שני זוגות 'איתן והימן' המיוחסים לשבטים שונים
ואינם קשורים זה לזה: החכמים בני זרח והמשוררים מבני לוי.⁹ בראון מוסיף שלא יעלה על
הדעת שהמשוררים יוצגו בדה"י גם כבני זרח, שכן על פי גישתו של בעל דה"י השירה במקדש היא
מלאכה המותרת ללויים בלבד.¹⁰ לענייננו, אם כן, יש להפריד בין איתן והימן – המופיעים כבני

⁶ עירוב שתי המסורות יחד ניתן למצוא בפירושו של ר"י קרא למל"א ה 11, וכן בחלק מהגירסאות של פירוש רש"י
שם (ראה בנוסח פירוש רש"י שבתוכנת 'הכתר'). רד"ק למלכים מכריע שארבעת החכמים במלכים אינם בני זרח
אלא המשוררים נושאי אותם השמות, אך קשה להשתכנע בכך לאור העובדה שכל ארבעת השמות חוזרים גם
במלכים וגם ברשימת בני זרח בדה"י, בעוד שבתהלים ניתן למצוא רק את איתן והימן.

⁷ קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 303) טוען שאנשים משבטי יהודה ולוי ייחסו עצמם לאיתן והימן בשל פרסומם הרב,
וכך נוצרו שתי שושלות סותרות. וראה גם: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 85; עודד, מל"א, עמ' 58; קליין, דה"א,
עמ' 92-93; ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 227. לוי (התפישת הגיאוגרפית, עמ' 73) מציע שהמסורות השונות
קשורות בתקופות שונות: רשימת בני זרח משקפת את ימי הבית הראשון, כשהמשוררים עדיין יוחסו לזרח,
ואילו בתקופת הבית השני נמנו המשוררים על שבט לוי, ורשימת המשוררים הלויים בדה"י משקפת תקופה זו.
לדעת אולברייט (ארכיאולוגיה ודת ישראל, עמ' 126-128), משפחות המשוררים הן כנעניות במקורן, ואת הכינוי
'אזרחי' יש להבין כ'אזרח הארץ' קודם כניסת בני ישראל אליה. לדעתו, בעל דה"י הבין את הביטוי 'אזרחי'
במלכים באופן שגוי. בגישה זו ניתן למצוא גם את: דה וו, חיי יום יום, כרך ב, עמ' 111; בראון, דה"א, עמ' 31;
סוויני, מלכים, עמ' 101; קליין, דה"א, עמ' 92.

⁸ ראה קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 85.

⁹ יפת, דה"י, עמ' 76. כך גם דעתם של קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 85). קייל (דה"י, עמ' 58-61) האריך בראיות רבות
להוכיח שאיתן והימן שברשימת בני זרח אינם זהים עם אלה שבין בני לוי, ואף טען שאיתן והימן שבתהלים
אינם משוררים לויים, על אף הרמזים לכך בכתובים. בהשוואה לשאר הדעות שנסקרו בהערה 7 לעיל, דעתו
נראית הסבירה ביותר. בנוגע לדמיון שבין שני זוגות השמות 'איתן' ו'הימן', ראוי לבחון את האפשרות שהזיקה
ביניהם היא ספרותית ואינה קשורה בתולדות המסורות.

¹⁰ בראון, דה"א, עמ' 30. לדעתו, בכל אופן, בעל דה"י רצה להציג את ההבנה שמשפחות משוררי המקדש הן
עתיקות וכנעניות במקורן, והדבר היה חשוב לו יותר מעקבות. על כך יש בדעתנו לחלוק: הקביעה שהמשוררים
הם מבני לוי חשובה לבעל דה"י, והוא לא היה משליך אותה בשביל ליצור תחושת 'קדמוניות' למשפחות
המשוררים, וקל וחומר שלא היה רוצה להציג את משפחות המשוררים ככנעניות (ראה יחסו השלילי לבת שוע
הכנענית, לעיל עמ' 26-30). טיעון זה של בראון מתבסס על הצעתו של אולברייט (ראה הערה 7 בסמוך), ואף אם
דבריו נכונים במישור ההיסטורי, הרי שאין רמז בכתובים לכך שבעל דה"י עצמו מציג את איתן, הימן ואחיהם
ככנענים.

זרח יחד עם כלכל ודרע וזהים לחכמים הגדולים מספר מלכים, ובין איתן והימן – הנזכרים יחד עם אסף כראשי המשוררים מבני לוי.

כעת ניתן לשוב לניתוח רשימת בני זרח. לא מעט חוקרים סבורים ששמות ארבעת בני זרח הוזכרו בדה"י בשל זיקתם למשוררים ולמקדש,¹¹ אך כאמור לעיל אין לקבל גישה זו, שכן אין מדובר כאן על המשוררים כלל, אלא על חכמים קדומים,¹² ששלמה מוצג כמי שהיה חכם אף יותר מהם. יפת סוברת שסיבת הבאתם כאן היא טכנית גרידא; בעל דה"י רצה ליצור לזרח רשימת יוחסין בכל מחיר, ולשם כך אסף את כל המידע הנוגע לזרח שהיה בהישג ידו: הפסוק מספר מלכים המזכיר את החכמים הללו, וכן ייחוסו של עכן בן זרח מספר יהושע, שבו נעסוק מיד.¹³ תשובה מסוג זה ניתן להציע אמנם רק כ'מוצא אחרון', לאחר שלא נמצאה סברה טובה יותר, אך ייתכן שבמקרה הזה אכן המצב הוא כך. ניתן להעלות ספקולציות רבות, אך הסבר מבוסס אינו בנמצא.

בנו הבכור של זרח, זמרי, אינו מוזכר במלכים יחד עם ארבעת אחיו, והזכרתו בדה"י קשורה מן הסתם בצאצאו עכר (=עכן), המופיע בפסוק 7. ייחוסו של עכן מופיע בספר יהושע: "עֶכָן בְּרִפְרָמִי בֶרֶךְ זְבִדִי בֶרֶךְ זֶרַח לְמִשְׁחֵה יְהוֹדָה" (ז 1), וזמרי בדה"י זהה ככל הנראה עם זבדי שביהושע.¹⁴ יש שהציעו שאחת הגירסאות מקורה בשיבוש טקסטואלי שבו הוחלפו גם ב/מ וגם ד/ר,¹⁵ אך אין עדי נוסח בדה"י המעידים על הנוסח 'זבדי', ולפיכך יש לראות ב'זמרי' שלפנינו גירסה מקורית. חוקרים אחרים נטו לפתרון ספרותי, והציעו ששינוי השם 'זבדי' ל'זמרי' הוא מכון, ונועד כדי

¹¹ מייסד, דה"א, עמ' 13; בראון, דה"א, עמ' 30; גיונסטון, דה"י, 43-44; לוין, התפישה הגיאוגרפית, עמ' 73.
¹² יפת טוענת שרשימת בני זרח בלתי אפשרית מבחינה כרונולוגית, משום שזמרי מתאים לתקופת המדבר, ואילו ארבעת אחיו הם בני זמנו של שלמה המלך, מאות שנים מאוחר יותר (יפת, דה"י, עמ' 75; וראה מייחס לרש"י על אתר, הסובר גם הוא שאיתן ואחיו חיו בימי דוד ושלמה). אך אין בדבריה כל הכרח. טענתה שארבעת אחי זמרי מוצגים כבני זמנו של שלמה אינה מחויבת כלל: שלמה מוצג כמי שהיה חכם יותר מהם, אך הם יכולים להיות דמויות של חכמים גדולים מהעבר הקדום של העם שאליהם מושווה שלמה. מלבד זאת, הנתון שהציגה בנוגע לזמרי אינו ודאי: הוא בנו של זרח שהיה מיורדי מצרים, ולכן אין זה סביר שהיה בדור המדבר. יתכן שדווקא בנו, כרמי, היה מיוצאי מצרים, שכן עכר בנו נכנס לארץ. יש גם לקחת בחשבון אפשרות של טלסקופיה, כך שבעצם מדובר בשושלת ארוכה יותר שקוצרה והובאו בה רק השמות הנצרכים לה. רמז לכך ניתן למצוא אולי בקטיעה שבין זמרי לכרמי (אך ראה להלן, עמ' 45).

¹³ יפת, דה"י, עמ' 75.

¹⁴ רד"ק; יפת, דה"י, עמ' 75; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 297; קליין, דה"א, עמ' 92. לדעת רלב"ג, זמרי הוא כרמי שבפסוק 7, "והיו לו שני שמות" (ראה גם התרגום הארמי לדה"י); ויהודה בן קרייס (מובא בפירוש המייחס לתלמיד רס"ג) סובר שזבדי, זמרי וכרמי חד הם, "כי זמורה הוא כרם ולהם אומר זבד טוב". אך על פי השושלת המופיעה ביהושע ז, כאמור, כרמי אינו בנו של זרח אלא של זבדי בן זרח. לדעת יראם המגדיאלי (מובא אף הוא בפירוש המייחס לתלמיד רס"ג), הסדר הוא זמרי-כרמי-זבדי-עכן (וראה גם קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 85; ויתכן שנפלה טעות בדבריהם); אך גם פירוש זה סותר את השושלת המופיעה ביהושע: עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח. קייל (דה"י, עמ' 58) מעלה אפשרות נוספת, ולפיה זבדי הוא בנו של זמרי, והסדר הוא זמרי-זבדי-כרמי-עכן. על פי אפשרות זו שני המקורות מיהושע ודה"י מתיישבים, ואת השושלת ביהושע יש להבין כטלסקופית, המדלגת על דור אחד. דעה אחרת לגליל. לטענתו, עדיף להניח שמדובר בשתי מסורות, כשהאחת מייחסת לזרח את משפחת זבדי והשנייה מייחסת לו את משפחת זמרי (גליל, שבט יהודה, עמ' 124-125). גישה זו נובעת מן ההנחה שמדובר כאן בשמות המייצגים משפחות או בתי אב, אך כבר העירה יפת בצדק שמדובר כאן על דמויות היסטוריות מעברו של העם, ולפיכך אפשרות זו נשללת (יפת, דה"י, עמ' 75; וכן גם: לוין, התפישה הגיאוגרפית, עמ' 73).

¹⁵ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 86; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 302.

לדרוש את השם מן השורש זמ"ר.¹⁶ רוב האוחזים בגישה זו סוברים שבעל דה"י רצה לקשר את שמו למזמור ושירה, בשל הזיקה לאחיו שנתפסו כמשוררים;¹⁷ אך כבר הכרענו שאין לאחי זמרי קשר למשוררי המקדש. קנופרס, בעקבות אוליין, מציע להבין את מדרש השם במשמע אחר של זמ"ר: זמירה וחיתוך של כרם.¹⁸ מדרש השם רומז, לדעתו, לכך ששושלתו של זמרי נקטעה (ינזמרה) בגלל מעלו של עכר.¹⁹ יש להזכיר בהקשר זה את שם בנו של זמרי ואביו של עכר – כרמי (7) – ששמו מכיל את המילה 'כרם', ובידוע שזמירה היא פעולה הנעשית בכרם.²⁰ הדבר מחזק את האפשרות שמדרש שמו של זמרי במשמע של זמירת כרם הוא מכוון.²¹ יש, עם זאת, לחדד פרט אחד הנוגע למשמעות המונח זמירה: זמירת הכרם היא פעולה שנעשית לטובתו של הכרם, כחלק מפעולות ההשבחה שלו, ואינה פעולה שלילית שנועדה כדי 'לקטוע' ו'לחתוך' את הכרם.²² אם אכן מדרש שמו של זמרי מכוון ל'זמירה' שכזו, ניתן לדייק שהמטאפורה מכוונת לקטיעת הענף הרע והחוטא, על מנת להשביח את הכרם כולו: בני זרח הנותרים, או בני יהודה כולם.

לאור כל האמור עד כה, נחלקים בני זרח לשתי קבוצות – שלילית וחיונית: שושלת זמרי הבכור, שממנו יצא "עכר עוכר ישראל", וכבר בשמו נדרשת קטיעת שושלתו; וארבעת אחיו, שתוארו כחכמים גדולים שאליהם מושווה חכמת שלמה בספר מלכים. חלוקה זו תואמת גם את מקורותיה השונים של הרשימה: שושלת זמרי לקוחה מספר יהושע, ואילו רשימת החכמים לקוחה מספר מלכים.

¹⁶ בראון, דה"א, עמ' 29, 31. קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 297) מציע את שתי האפשרויות, ומשמע מדבריו שהוא מעדיף את האפשרות הספרותית על פני האפשרות של שיבוש. יוטון (זמרי, עמ' 1094) סובר שהשינוי נובע משתי הסיבות גם יחד, ודומה לו הצעתו של ויליאמסון שמדובר בשיבוש שנגרם בשל הזיקה בין שמות המשוררים בהמשך הרשימה ובין השורש זמ"ר. גיונסטון (דה"י, עמ' 44) מציע אפשרות נוספת, ולפיה השם זמרי טעון משמעות שלילית משום שהוא רומז לזמרי מלך ישראל, שמעשיו הרעים נעשו למשל בפי העם (מל"ב ט 31). ראה למשל: בראון, דה"א, עמ' 29, 31; יוטון, זמרי, עמ' 1094; קליין, דה"א, עמ' 92.

¹⁷ ראה קדרי, עמ' 254.
¹⁸ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 297. למעשה, הס (עכן ועכור, עמ' 96) קדם לקנופרס בהצעה זו. וראה: אוליין, יהוא כזמרי, עמ' 206. ראוי לציין שכבר בחז"ל ניתן למצוא את מדרש השם 'זמרי' במשמע של זמירה: "ובני זרח: זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע, כלם חמשה. זמרי – ר' יהושע בן לוי אמר: זה עכן. ולמה קוראו זמרי? שעשה כמעשה זמרי. ורבנן אמרי: שזמרו ישראל על ידו" (ויקרא רבה צו פרשה ט). מדרש זה אמנם מזהה את זמרי עם עכן עצמו, ולא עם סבו של עכן כפשוטו של מקרא, אך הרעיון העומד בבסיס מדרש השם זהה.
¹⁹ הפועל זמר במשמעות של חיתוך מופיע במקרא שלוש פעמים, ובשלשתם בזיקה לכרם: "וְשָׁשׁ שְׁנֵים תִּזְמֹר" (פְּרָמֶץ... וְכַרְמֶץ לֹא תִזְמֹר" (ויקרא כה 3-4); "לֹא יִזְמֹר וְלֹא יַעֲדֶר" (ישעיהו ה 6, במשל הכרם). יש להוסיף שהזיקה בין זמרי לכרמי היא גם במבנה הזהה של שמם: שורש-י. שמות אלה הם היחידים הבנויים במבנה כזה ברשימת בני זרח.

²⁰ אוליין, במאמרו הנ"ל (יהוא כזמרי), טוען שבדבריה של איזבל ליהוא "השלוש זמרי הורג אדוניו" (מל"ב ט 31) הכתוב דורש את השם 'זמרי', ויהוא מתואר גם כמי שבא 'לזמור' ולגדוע את בית אחאב. הוא מוסיף שלדעתו הדבר רומז גם ל**כרם** נבות היזרעאלי. דוגמה זו מצטרפת למקרה שלנו, שבו מדרש השם 'זמרי' במשמע של זמירה מופיע בזיקה ל**כרם** (כרמי). יש לציין כי הס וקנופרס (לעיל, הערה 19), שהציעו להבין את שמו של זמרי בן זרח מלשון זמירה, לא עמדו על הזיקה בין שם זה ובין שם בנו, כרמי.

²¹ ראה: פליקס, עולם הצומח, עמ' 21; הנ"ל, טבע וארץ, עמ' 154; הדס, הגפן והיין, עמ' 74-75. הדס מחלק בין שני סוגי זמירה: זמירת חורף וזמירה שלאחר חניטת אשכולות הענבים. הזמירה השנייה, לדבריו, נועדה בין השאר להסיר אשכולות פגומים. אם לזמירה זו רומז הכתוב, אזי דבריו של קנופרס נותרים במקומם ללא קושי; השאלה היא האם אכן המקרא משתמש בשורש זמ"ר לתיאור פעולה זו. כפי שהערתי לעיל (הערה 20), פעולת הזמירה נזכרת במקרא רק בנוגע לשמיטה ולמשל הכרם בישעיהו, ובמקורות אלה הפעולה מתוארת ככזו שנועדה להשבחת הכרם.

לאחר שבפסוק 6 צוינו בניו הישירים של זרח, פסוקים 7-8 מזכירים שני צאצאים שלו, אחד מכל קבוצה שהוזכרה לעיל: עכר בן כרמי – מצאצאי זמרי, ועזריה בן איתן מן ה'חכמים'. נדון תחילה בשושלתו של עכר. בהשוואה לשושלת עכן ביהושע ז' (1, 18), בולט בדה"י חסרונה של חוליה אחת ברצף הגנאלוגי: נאמר כאן "ובני זרח – זמרי... ובני כרמי – עכר..."²³, אך לא נאמר 'ובני זמרי – כרמי'. לפיכך כשמגיעים למילים "ובני כרמי – עכר..." (7) לא ברור מיהו אותו כרמי, אלמלא הכיר הקורא את הפסוקים המקבילים ביהושע. יש הסוברים שבעל דה"י אכן כתב "ובני זמרי כרמי" ומילים אלה הושמטו בשל הפלוגרפיה;²⁴ ומאידך ניתן להציע שבעל דה"י לא טרח לכתוב זאת, וסמך על כך שקוראיו מכירים את שושלת עכן.²⁵ הקושי בהצעה הראשונה הוא העדר עדי נוסח התומכים בה, ואילו על ההצעה השנייה יש לתמוך מדוע דווקא כאן סמך הכותב על ידענות קוראיו, ולא השמיט חוליות ברשימות מפורסמות אחרות, כגון שושלת ישי (10-17) או בצלאל (19-20). למעשה, תופעה זו של חוליות חסרות ברצף הגנאלוגי מופיעה פעמים רבות ברשימות היחס של דה"י, ולרוב קשה להכריע האם מדובר בשיבוש או בכתיבה מקורית של בעל דה"י.²⁶ במקרים כגון זה שלפנינו, שבהם עדי הנוסח השונים שבידינו מאשרים את נוסח המסורה, גישתנו היא לקבל את הנוסח כפי שהוא לפנינו, ולבחון האם השמטה זו משתלבת במגמה העולה משאר פרטי העיצוב הספרותי ביחידה. לעיל עמדנו על כך שבעל דה"י רומז בשמות המופיעים בשושלת עכר (זמרי, כרמי ובהמשך גם עכר) לקטיעת השושלת והיעלמותה. מתבקש לקשר למגמה מקומית זו גם את חסרונה של חוליה בשושלת: העובדה שהרצף הגנאלוגי אינו מופיע בשלמותו אלא באופן קטוע, היא סמל לקטיעת שושלתו של עכר.²⁷

הכתוב מרחיב את הדיבור בנוגע לעכר, ומכנהו "עוכר ישראל אשר מעל בחרם". זו אלוזיה מפורשת לסיפור עכן מיהושע ז'; בעל דה"י מניח שהקורא מכיר את הסיפור ויודע באיזה חרם

²³ בנוגע לשון הרבים "ובני כרמי" ככתרת ל'רשימה' המונה רק בן אחד, הצדק עם סלמן (דה"א, עמ' 96) הסובר שמדובר בקונבנציה קבועה ברשימות היחס במקרא. למעשה, במקרא כולו מצאתי את הנוסח המקביל בלשון יחיד, "[בן] X", כשהוא משמש ככתרת ברשימת יחס, רק עשר פעמים, כולן בדה"א (ב 45, 50; ג 10, 19, 21, 23; ד 17; ז 35; ח 34; ט 40), ורק בארבע מתוכן אכן נמנה ברשימה רק בן אחד (ב 45; ג 10; ח 34; ט 40). שני האחרונים הם למעשה פסוק אחד, החוזר בשתי הרשימות המקבילות של שושלת בית שאול בסוף פרקים ח וט); ובמקרים רבים יותר הנוסחה "[בן] X" משמשת ככתרת לבן אחד (דוגמאות אחדות: בראשית לו 25; מו 23; במדבר כו 8; דה"א א 41; ב 7, 8, 31 (3*); ג 22; ד 13, 15; ז 3, 10, 17; כג 17. יש לציין כי במקרים רבים הדבר תלוי בפרשנות או בהכרעות נוסח). עם זאת, ישנן הצעות נוספות להסבר התופעה. קייל (דה"י, עמ' 61) סובר שכאשר לשון רבים מופיע בנוגע לבן אחד, הכוונה היא שרק בן אחד מתוך בניו הרבים של האדם הנזכר קנה לעצמו שם וזכר. דעה דומה למלבי"ם על אתר (ז-ח); לדעתו היו לעיני עזרא, מחברו של ספר דה"י על פי המסורת, רשימות יחס מלאות, ובהם היו כתובים כל הבנים, ואילו עזרא העתיק רק את השמות הנצרכים לו, אך השאיר את הכתרת כמות שהיא בלשון רבים.

²⁴ BHS; בראון, דה"א, עמ' 29; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 297; קליין, דה"א, עמ' 82.

²⁵ קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 86) מציעים את שתי האפשרויות ואינם מכריעים ביניהן.

²⁶ יפת, דה"י, עמ' 75. יפת עצמה מעלה את האפשרות שמדובר בתכונה אופיינית לרשימות היחס, אך עדיין יש לשאול מדוע לעיתים הגנאלוגיה שלימה ולעיתים היא חסרה.

²⁷ חסרון זה הוצג באופן ויזואלי בתרשים שבראש הפרק (לעיל, עמ' 41), באמצעות השמטת הקו המחבר בין זמרי לכרמי.

מדובר, ולכן אין צורך לפרט זאת.²⁸ מדרש השם שמעניק בעל דה"י לעכר בולט לעין:²⁹ במקום השם 'עכר' של ספר יהושע, מכנה אותו בעל דה"י 'עכר',³⁰ ובכך יוצר זיקה ברורה בין שמו לבין חטאו: "עֶכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל".³¹

חציו השני של התיאור, "אשר מעל בחרם",³² מכיל את האזכור הראשון של השורש מע"ל בדה"י, שורש המשמש כמוטיב מרכזי בספר.³³ השורש מופיע בדה"י ב"נקודות מפתח בהיסטוריה של ישראל", ותמיד בקטעים שיצאו מתחת ידו של בעל דה"י עצמו.³⁴ בכל הופעותיו נעשה שימוש בשורש זה לציון אי-נאמנות לה', הגוררת אחריה עונש חמור.³⁵ לאור זאת, חוקרים העניקו משמעות רבה לשימוש בשורש מע"ל בפסוק שלפנינו, והציעו לראות במעלו של עכר את יריית הפתיחה למעילות השונות שיופיעו בהמשך הספר.³⁶ לדבריו של ג'ונסטון: "The Achar incident thus already marks the beginning of the end" ³⁷ בראון וקנופרס, לעומתם, מציעים להיזהר בקביעה זו. השורש מע"ל בנוגע לעכר שונה מהיקריותו בשאר הספר, משום שהוא מופיע כבר במקורו של בעל דה"י (סיפור עכן ביהושע ז); לפיכך ייתכן שהוא אינו קשור במגמה הכללית של השורש מע"ל. קנופרס אף מציג ראייה לשונית לכך שהשורש מע"ל בסיפור עכר שונה משאר

²⁸ ראה למשל: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 85; יפת, דה"י, עמ' 75; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 43.
²⁹ מייסר, דה"א, עמ' 13; ויס, משוט במקרא, עמ' 90; יפת, דה"י, עמ' 75; ויסמן, סטירה פוליטית, עמ' 28; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 43; קנופרס, דה"א-ט, עמ' 304; קליין, דה"א, עמ' 93. היו שהסבירו את החילוף עכן-עכר באופנים אחרים: בעל הפירוש המיוחס לתלמיד רס"ג סובר שמדובר בחילוף נ" ור', כמו החילוף נבוכדנצר-נבוכדרצר (כך גם מלבי"ם על אתר, וכן סוגיין, יהושע, עמ' 93); קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 86) מתלבטים בין האפשרות ש'עכר' הוא תוצאה של אסימילציה בין שם האיש לשם העמק שבו הוא נסקל (עמק עכור), לבין האפשרות ש'עכר' הוא שיבוש טקסטואלי של 'עכר'. וראה גם: זקוביץ, אטימולוגיה מקראית, עמ' 36-38. אך הסמיכות "עכר עוכר" אינה מותירה מקום רב לספק שלפנינו מדרש שם מכוון.
³⁰ לענייננו אין זה משנה אם השם שהיה כתוב במקור שעמד לענינו של בעל דה"י הוא 'עכן' (בראון, דה"א, עמ' 29; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55; קליין, דה"א, עמ' 93), 'עכר' (קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 65, הערה 2; קנופרס, דה"א-ט, עמ' 297) או אולי 'עכר' (קלי, דה"א, עמ' מו). בעל דה"י יוצר כאן במכוון משחק מילים בולט, בין אם השם כבר היה 'עכר', ובין אם הוא שינה אותו לשם כך. מדרש שם דומה עם השורש עכ"ר ניתן בספר יהושע לעמק שבו נסקל עכן, עמק עכור (יהושע ז 24-26).
³¹ אם נכונים דבריו עד כה, הרי שבעל דה"י דורש את כל שלושת השמות המרכיבים את שושלת עכר: את עכן הוא משנה לעכר' ודורש את שמו מן השורש עכ"ר; את שם אביו, כרמי, הוא מותיר כצורתו, אך את שם סבו – זבדי – הוא משנה לזמר', מן השורש זמ"ר, ובכך יוצר משחק מילים עם 'כרמי' (ראה לעיל, עמ' 43-44). כל השמות רומזים לעניין חטאו של עכר ועונשו: עכר מעל ועכר את ישראל, ולפיכך שושלתו נקטעה; **הכרם** (=כרמי) **נזמר** (=זמר). בראון (דה"א, עמ' 31) מוכיח מפסוקים אלה שבעל דה"י שינה שמות כדי להעניק להם משמעות, על חשבון הדיקו הטקסטואלי-היסטורי. דיון נרחב בשמות השונים בשושלת עכן ביהושע ובדה"י ראה אצל: הס, עכן ועכור. מסקנותיו דומות למסקנותינו אנו.
³² לאור השימוש האינטנסיבי במשחקי מילים בפסוקים אלה, אין לשלול את האפשרות שהמיצלול חרם-כרם (בשם אביו של עכר, כרמי) הינו מכוון. הדבר, בכל אופן, אינו ודאי.
³³ ראה: ג'ונסטון, אשמה וכפרה; הנ"ל, דה"י ושמות, עמ' 95-99; הנ"ל, השימוש בויקרא; קלי, גמול, עמ' 211; הנ"ל, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 57-58; קנופרס, דה"א-י-כט, עמ' 523-524; דירקסן, דה"א, עמ' 25-26; קליין, דה"א, עמ' 93, הערה 43.
³⁴ קליין, דה"א, עמ' 93, הערה 43. השורש מע"ל מופיע בדה"י במקומות אלה: דה"א ב 8; ה 25; ט 1; י 13; דה"ב יב 2; כו 16, 18; כח 19, 22; כט 6, 19; ל 7; לג 19; לו 14.
³⁵ דירקסן, דה"א, עמ' 25-26.
³⁶ ראה במיוחד: ג'ונסטון, דה"י, עמ' 43; וראה גם: קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 65; קליין, דה"א, עמ' 93, הערה 43.
³⁷ ג'ונסטון, דה"י, עמ' 43. ייתכן דמיון מסוים בין מעלו של עכן למעילות נוספות בספר, המובילות לגלות (דה"א ה 25; ט 1; דה"ב לו 14), שכן מעלו של עכן הוביל גם הוא לחשש שמא ישראל לא יכבשו את הארץ, ויגורשו ממנה: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֲהֶה אֲדֹנָי ה', לָמָּה הִעֲבַרְתָּ הָעֵבֶר אֶת הָעָם הַזֶּה אֶת הַיַּרְדֵּן לָתֵת אוֹתָנוּ בְּיַד הָאֲמָרִי לְהִאָבִידֵנוּ וְלוֹ הוֹאֲלֵנוּ וְנִשָּׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן ... וַיִּשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכָל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וַיִּנָּסְבוּ עֲלֵינוּ וַהֲכִרְתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן הָאָרֶץ!" (יהושע ז 9-7). ייתכן שבעל דה"י מדגיש זאת בכך שמצרף לעכר את התואר 'עוכר ישראל', תואר המתמקד בסכנות הלאומיות שנצפו **לכל ישראל** מן המעל הזה.

היקריותיו בספר: בסיפור עכר מושא הפועל הוא חפץ – המעילה היא בחרם (ז 1; וכן יהושע כב 20); ואילו בשימוש המקובל של בעל דה"י בשורש זה, המעילה היא בה'.³⁸ מידת הזהירות שמפגינים בראון וקנופרס ראוייה, ויש אמת בטענתם שעצם השימוש בשורש מע"ל אינו מהווה כשלעצמו הוכחה מספקת שמדובר באותו מוטיב הידוע משאר חלקי הספר; עם זאת, דומה שהראיות שתוצגנה בהמשך תעידנה בביסוס רב שבעל דה"י אכן יוצר זיקה בין מעלו של עכר למעילות אחרות בספר, על אף המשמעות השונה במקצת של השורש.³⁹

לאחר עכר, צאצאו של זמרי בכור זרח, מופיע עזריה בן איתן – בנו השני של זרח: "וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָה" (8). עזריה הוא הדמות הראשונה מתחילת הספר שאינה מוכרת ממקורות מקראיים אחרים, והשאלה עולה מאליה: האם מדובר ב'המצאה' של בעל דה"י, או שמא שאב את שמו ממקור שאינו ידוע לנו? יפת טוענת שרשימת בני זרח כולה היא רשימה מלאכותית שגיבש בעל דה"י מכל המקורות המקראיים שמצא אודות צאצאי זרח, ולפיכך מציעה לחפש גם את עזריה בן איתן במקרא. היא מציעה, תוך הסתייגות, לזהותו עם עזריהו בן נתן (מל"א ד 5), השר האחראי על ניצבי שלמה, תוך שינוי של השם 'נתן' ל'איתן'.⁴⁰ קליין טוען שהצעתה של יפת אינה סבירה, אך מעלה בעצמו אפשרות שנראית סבירה אפילו פחות מכך; לדעתו, הדמיון בין המילה "אזרחי" – המתארת את איתן במלכים – לבין השם "עזריה", הוא המקור להוספה זו. הדמיון בין המילים רחוק מלשכנע, וכך גם הצעתה של יפת; נראה שניסיונה לקשר בין עזריה זה לבין עזריהו בן נתן נובע מגישתה שאיתן ואחיו הם בני זמנו של שלמה, אך ביקורת על כך הוצגה לעיל.⁴¹ כדרכו של המחקר הנוכחי, אנו נבחן את האפשרות הספרותית. עד כה ניתוח היחידה הראה שבעל דה"י עשה בה שימוש רב יחסית בכלי עיצוב ספרותיים כגון משחקי מילים ומדרשי שמות, ועל כן לדעתנו ראוי לבחון גם את אזכור עזריה בן איתן בכיוון דומה.

דירקסן מציע לראות בעזריה דמות פיקטיבית שנוספה לרשימה, ובין השאר מגבה את הצעתו בכך שמשמעות השם היא "ה' עזר", והרי השורש עז"ר הוא מוטיב שבעל דה"י מרבה לעשות בו שימוש.⁴² דומה שניתן לחזק הצעה זו בראיות נוספות. עד עתה ראינו שבני זרח מחולקים לשני ענפים: זמרי מייצג את הענף ה'שלילי', אשר ממנו יצא עכר עוכר ישראל ששושלתו נקטעה. לעומתו, איתן, הימן, כלכל ודרע מתוארים בספר מלכים באופן חיובי. נדמה שלא יהיה זה רחוק לטעון שבעל דה"י מעמת באופן דומה גם בין שני צאצאי שני הענפים: עכר מזה, ועזריה מזה. יש

³⁸ ראה בראון, דה"א, עמ' 31; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 304.

³⁹ ראה להלן, עמ' 51-55.

⁴⁰ יפת, דה"י, עמ' 70, 76. רוב החוקרים קובעים שזהותו של עזריה בן איתן אינה ידועה, או לפחות אינם מעלים ספקולציות בנוגע אליו; ראה: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 85; קיל, דה"א, עמ' 30; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 304.

⁴¹ ראה לעיל, הערה 12.

⁴² דירקסן, דה"א, עמ' 51; וראה להלן, הערה 44.

דמיון צלילי בין השורשים המרכיבים אותם, עכ"ר ועז"ר – שלילי וחיובי; בשמו של עזריה 'החיובי', בניגוד לשמו של עכר, נוספה גם הסימנת התיאופורית 'יה', ודוק: זהו השם הראשון מראשיתו של הספר המכיל רכיב תיאופורי זה. בנוסף, הכתוב משתמש בנוגע לעכר בשורש מע"ל, מוטיב החוזר בספר דה"י לתיאור חטאים חמורים,⁴³ ואילו השורש עז"ר, לעומתו, הוא מוטיב חוזר בדה"י לתיאור עזרה, כשלרוב מדובר בעזרתו של ה' לדורשיו.⁴⁴ בעל דה"י מעמת באופן דומה בין השורשים מע"ל ועז"ר בסיפור על עוזיהו מלך יהודה (דה"ב כו). סיפור זה מחולק לשניים. בחציו הראשון (15-3) עוזיהו פועל באופן חיובי ועושה הישר בעיני ה', ושם חוזר השורש עז"ר שלוש פעמים: "ויעזרהו האלהים על פלשתים..." (7); "לעזר למלך על האויב" (13); "כי הפליא להעזר עד כי חזק" (15). בחצי השני (16-23), לעומת זאת, עוזיהו מועל בה' ונענש בצרעת, ושם מופיע השורש מע"ל פעמיים: "וימעל בה' אלהיו" (16); "צא מן המקדש כי מעלת" (18).⁴⁵ העימות בין שני הפעלים בולט במיוחד בנקודת המעבר בין שני חלקי הסיפור: "וַיֵּצֵא שָׁמוּ עַד לְמַרְחֹק כִּי הִפְלִיא לְהַעֲזֹר עַד כִּי חָזַק: וַיִּכְחָזְקֵתוּ גְבֵה לְבֹו עַד לְהַשְׁחִית וַיִּמְעַל בְּה' אֱלֹהֵיו" (15-16) – עוזיהו נעזר עד שחזק,⁴⁶ וחוזק זה הוביל אותו למעול בה'. נראה, אם כן, שבעל דה"י יוצר גם ברשימת בני זרח עימות דומה בין מע"ל ועז"ר; בין עכר שמעל בחרם לבין עזריה בן איתן. עכר מעל בחרם ושושלתו נקטעה, ואילו עזריה מייצג את בני זרח ה'טובים', הזוכים לעזרת ה'.⁴⁷

2.3 מגמת היחידה

בדומה ליחידה הקודמת, גם רשימת בני זרח לא זכתה לניתוח ספרותי מעמיק בספרות המחקר. יפת, כאמור, סוברת שבעל דה"י שאף לאסוף את כל הפרטים הידועים לו על בני זרח מן המקרא, בכדי ליצור לו רשימת יוחסין בכל מחיר; אך היא אינה מספקת הסבר באשר למגמתו של בעל דה"י בעשותו זאת.⁴⁸ המעטים שהתייחסו לסוגיה עמדו על כך שגם רשימת בני זרח קשורה ברעיון הבחירה בדויד, שאחריו ניתן לעקוב כבר מתחילת רשימות יהודה: מבין חמשת בני יהודה

⁴³ ראה לעיל, עמ' 46.

⁴⁴ ראה: ויליאמסון, ישראל, עמ' 54-55; יפת, חילופי שורשים, עמ' 170; דירקסן, דה"א, עמ' 28. השורש עז"ר מופיע בדה"י פעמים רבות, רובן המוחלט בקטעים שאין להם מקבילה במקורות אחרים: דה"א ה 20; יב 1, 18, 19 (פעמיים), 20, 22, 23; טו 26; כב 17; דה"ב יד 10 (פעמיים); יח 31; יט 2; כ 23; כה 8; כו 7, 13, 15; כח 16, 21, 23 (פעמיים); לב 3, 8. פעם אחת בלבד מופיע בדה"י השורש עז"ר בקטע שיש לו מקבילה בספר אחר: דה"א יח 5=ש"מ"ב ח 5. מדובר, אם כן, בשורש טיפוסי ללשונו של בעל דה"י.

⁴⁵ ייתכן שהשורש מע"ל רמוז בסיפור זה פעם נוספת. כשעוזיהו נענש בצרעת, נאמר שהצרעת זרחה במצחו "מעל למזבח הקטרת" (דה"ב כו 19). ניתן להציע שמדובר במשחק מילים מכוון, המלמד על עונש בימדה כנגד מידה.

⁴⁶ יושם לב ששמו השני של עוזיהו, כפי שמופיע בין השאר בדה"א ג 12, הוא עזריה, שם המכיל את השורש עז"ר.
⁴⁷ ג'ונסטון (דה"י, עמ' 44) מציע לראות בעזריה ניגוד לזמרי. לדבריו, עזריה הוא שם 'אורתודוקסי', בעוד שזמרי מכונה בשמו של המלך הרשע שהכה את בית בעשא ומלך שבעה ימים (מל"א טו 20-9). הוא אינו מביא ראיות לדבריו.

⁴⁸ ראה לעיל, עמ' 47.

הראשונים, בני בת-שוע נדחו, ונותרו פרץ וזרח בני תמר; רשימת בני זרח טומנת בחובה נימוק לבחירתו של פרץ על פני זרח, והדבר קשור בחטאו של עכר.⁴⁹ לדעת לוין, לאחר שבעל דה"י ביסס את עמדתו שאי בחירתו של אדם או ענף בשושלת נובע מחטא, יכול הוא לעבור ולתאר את ייחוסו של דויד ברציפות מחצרון ועד אליו ללא סטיות נוספות.⁵⁰ להלן נשתדל להוכיח את הזיקה שבין מגמותיהן הדומות של רשימות בני יהודה הראשונים ובני זרח; ברצוננו להציע שבעל דה"י עיצב את שתי היחידות באופן זהה, ויצר הקבלה ספרותית ביניהן. עיון בהקבלה זו יאיר את המגמה שמאחוריה.

יפת הציעה זה מכבר שחמשת בני זרח מקבילים לחמשת בני יהודה,⁵¹ אך מספר הבנים כשלעצמו יכול להיות נתון מקרי, ואינו מספיק כדי לטעון להקבלה ספרותית מכוונת. עם זאת, ישנן ראיות נוספות להקבלה בין בני יהודה ובני זרח, שעליהן לא עמדו במחקר:

1. המסגרת הספרותית: לרשימת בניהם הישירים של יהודה ושל זרח ישנה מסגרת זהה:

"בני יהודה... כל בני יהודה חמשה" (4-3).

"בני זרח... כלם חמשה" (6).

קלימי מציין ש"כלם" – קיצור של 'כל בני זרח',⁵² כך שהמשמעות זהה לזו שבחתימת רשימת בני יהודה. אלה הם שני הסיכומים המספריים היחידים בספר, שבהם נוספו על המספר עצמו גם המילה 'כל' + שם עצם (או הסיכומים 'ם' המייצגת אותו).⁵³

2. מספר הבנים: שתי הרשימות מכילות חמישה בנים ישירים ועוד שני צאצאים, וביחד נמנים שבעה בנים בכל רשימה. ברשימת בני יהודה נוספים בני פרץ – חצרון וחמול, ואילו ברשימת בני זרח נוספו עכר בן כרמי ועזריה בן איתן.⁵⁴

⁴⁹ יפת, דה"י, עמ' 75-76; לוין, מרשימות להיסטוריה, עמ' 626; קליין, דה"א, עמ' 93; וראה גם המיוחס לרש"י והמיוחס לר"י קרא לפסוק 7.

⁵⁰ לוין, מרשימות להיסטוריה, עמ' 626.

⁵¹ יפת, דה"י, עמ' 70. כך גם: טול, דה"י, עמ' 23. למיטב ידיעתנו הם היחידים שצינו זאת.

⁵² קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 302.

⁵³ יש לציון שני מקרים דומים – אך לא זהים: האחד הוא "כל בני דויד" (ג 9), החותם את רשימת בני דויד; אך אין שם סיכום מספרי (עם זאת, יש קשר הדוק בין נוסחה זו לנוסחה שברשימת בני יהודה. על כך להלן, עמ' 96-103). מקרה נוסף, מעניין מבחינה ספרותית, נמצא בשושלת יששכר: "ובני יזרחיה מיכאל ועבדיה ויואל וישיה חמשה ראשים כלם" (ו 3). אמנם גם מקרה זה שונה מהמקרים שלפנינו (בני יהודה ובני זרח), משום שהתוספת 'כלם' מתייחסת לראשים ולא למספר, אך קשה להתעלם מהדמיון לפסוק על בני זרח: ראשית, שם האב דומה ('ובני זרח' – 'ובני יזרחיה'); שנית, החתימה מונה חמישה, וזה ראוי לציון במיוחד בשל העובדה שמספר שמות בני יזרחיה המנויים כאן הוא ארבעה (!); ושלישית – המילה 'כלם'. אין לשלול, אם כן, את האפשרות שישנה כוונת מכוון מאחורי הדמיון בין הפסוקים הללו.

⁵⁴ ברשימת בני זרח מופיע, אמנם, גם כרמי; אך הוא אינו נמנה, כזכור, כשלעצמו (לא נכתב "ובני זמרי כרמי"; ראה לעיל, עמ' 45), אלא מופיע כפתיחה להצגת עכר: "ובני כרמי: עכר..." (7). לא מן הנמנע שיצירת ההקבלה המבנית בין שתי הרשימות היא שאילצה את בעל דה"י לוותר על הציון "ובני זמרי כרמי", כדי שיהיו בשתי הרשימות חמישה+שניים, וסמך על ידיעותיו של הקורא בנוגע לייחוסו של עכן מיהושע ז 1. באותו אופן אפשר אולי להסביר מדוע נפקד חטאו של אונן מרשימת בני יהודה (ראה דיון לעיל, עמ' 34-36). ייתכן שהאיזון המספרי הוביל את בעל דה"י להציב חוטא אחד בלבד מול חוטא אחד – ער מול עכר. בנוסף, כפי שכבר צוין שם, הבחירה בהצגת חטאו של ער קשורה גם בכך שהוא בכור, ומולו מתאים להציב את עכר מבני זמרי בכור זרח.

3. **חלוקה לשני ענפים:** על פי הניתוח שהוצע עד כה, שתי הרשימות מחולקות בתוכן לשני ענפים: שלילי וחיובי. מבת-שוע הכנענית יצא ער החוטא, ולפיכך בני תמר נבחרו להמשיך את השושלת; ובבני זרח נמחק הענף של זמרי מפני חטאו של עכר, ונותרו ארבעת החכמים – איתן, הימן, כלכל ודרע.

4. **חוטא שנענש:** במרכז שתי הרשימות ישנה הרחבה סיפורית על אחת מן הדמויות שחטאה. ברשימת בני יהודה מסופר על חטאו של ער, וברשימת בני זרח – על עכר. בשני המקרים מדובר בבכור (ער בכור יהודה)⁵⁵ או בצאצאיו (עכר הוא בן בנו של זמרי בכור זרח). פרט זה הינו בעל חשיבות, שכן רעיון הבכור הנדחה מבכורתו הינו מוטיב חוזר בספר.⁵⁶ בשני המקרים תוצאת החטא היא קטיעת השושלת: ער מת ללא זרע, ועכר נהרג יחד עם כל משפחתו (יהושע ז 24-26). **ער ועכר** דומים גם בשמותיהם, כשרק אות אחת מבדילה ביניהם. ולסיום ראווה לציון העובדה שהכתובים דורשים את שני שמותיהם על שום חטאם: **ער שהיה רע, ועכר עוכר** ישראל.

המבנה של שתי הרשימות מבליט במיוחד את החוטאים שבמרכזן (ער; עכר), שבנוגע אליהם בעל דה"י ראה צורך לפרוץ את המסגרת הגנאלוגית ולהוסיף הרחבה סיפורית. הדבר נועד, כאמור, להסביר מדוע ענפים מסוימים נעלמו ובמקומם המשיכו ענפים אחרים, ועניין זה ממשיך את הרצף שתואר בניתוח היחידה הקודמת: בשל חטאו של ראובן ניטלה בכורתו וניתנה ליוסף, והמלכות ("ולנגיד ממנו"; ה 2) ליהודה; מבין בני יהודה ער הבכור חטא אף הוא ועל כן נענש ומת, והבחירה עברה לבני תמר. כפי שצוין כבר,⁵⁷ לא ברור מי מבין התאומים פרץ וזרח הוא בכור תמר,⁵⁸ ועל כן לא מובן מאליו מי ימשיך את השושלת ויירש את המלכות. רשימת בני זרח ממלאת את החסר, ורומזת לגורם שהוביל לבחירתו של פרץ על פני זרח: בקרב בני זרח ישנם חוטאים המיוצגים על ידי עכר ומעלו, ועל כן מבני פרץ ייבחר לבסוף מלך ישראל.⁵⁹

⁵⁵ בנוגע לער הדבר מפורש בפסוק 3.

⁵⁶ ראה להלן, עמ' 67-68.

⁵⁷ ראה לעיל, עמ' 35-36.

⁵⁸ יפת, כאמור, מציגה את זרח כבכור תמר (לעיל, עמ' 35, הערה 75).

⁵⁹ יש להוסיף לדברים אלה הסתייגות אחת. בדומה לרשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-5), גם ברשימת בני זרח (ב 6-8) קיים ענף 'חיובי' שלא חטא: נמנים בו איתן, הימן, כלכל ודרע, ומייצג אותם בדור הבא עזריה בן איתן (כניגוד לעכר מבני זמרי; ראה לעיל, עמ' 47-48). לפיכך אין זה נכון להציג את בני זרח כולם כענף חוטא שנדחה לחלוטין מפני בני פרץ; התמונה שמציג בעל דה"י מורכבת יותר. בעל דה"י מציג את בני זרח כמי שאמנם נדחו מן המלוכה, אך גם להם יש תרומה חשובה לשבט יהודה – ארבעה חכמים גדולים המוצגים בספר מלכים כסמל לחכמה (מל"א ה 11). בעניין זה השווה ג'ונסטון, דה"י, עמ' 43-44. ייתכן שכך נוהג בעל דה"י גם בבני שלה, בנה של בת-שוע שנותר בחיים; שלושת הפסוקים שהוקדשו לבני שלה (ד 21-23) נחתמים במילים: "המה היוצרים וְיִשְׁבִּי נְטָעִים וְגִדְרָה, עַם-הַמֶּלֶךְ בְּמִלְאָתוֹ יֵשְׁבוּ שָׁם". יש בכך אולי בכדי להעיד שגם לצאצאיו של שלה ישנה תרומה מכובדת לשבט ולעם.

ער ועכר, אשר בתי האב שלהם נדחו מן הבחירה, משמשים גם כניגוד לדוד – שבו בחר ה'. לאחר שתי היחידות הראשונות (בני יהודה הראשונים ובני זרח), שבהן כבר עסקנו, מביא בעל דה"י את השושלת המובילה לדוד, בחיר ה' (9-15); מכלל הן אתה שומע לא: אם ער ועכר לא נבחרו מפני רוע מעלליהם, הרי שדוד זכה להיבחר בשל טוהר מעשיו. עניין זה אמנם רק נרמז בפסוקים שבהם אנו עוסקים, אך ניתן לבסס את הטעון הזה באמצעות ניתוח שני פסוקים ביחידה אחרת בספר – סיפור מות שאול (י 13-14). במבט ראשון, אין לפסוקים אלה קשר לרשימות הנידונות על ידינו, אך ניתוח מעמיק שלהם יבהיר שהזיקה ביניהם מוצקה ומשמעותית ביותר.

ספר דה"י נחלק, כידוע, לשני חלקים שאינם שווים באורכם: פרקי רשימות היחס (דה"א א-ט) והסיפור ההיסטורי (דה"א י-דה"ב לו). הגוש המרכזי של פרקי רשימות היחס (לאחר פרק א המשמש כמבוא ומציג את הדורות מאדם ועד ישראל) מכיל את רשימות השבטים, ואלה נפתחות ברשימות בני יהודה. את הסיפור ההיסטורי בחר בעל דה"י לפתוח בסיפור מות שאול (דה"א י) הלקוח משמ"א לא, ומלבד עיבודים, השמטות ושינויים שונים הוא הוסיף בו חתימה משלו, שאין לה מקבילה בספר שמואל:

וַיָּמָת שְׁאוּל בְּמַעַל אֲשֶׁר מָעַל בָּהּ עַל דְּבַר ה' אֲשֶׁר לֹא שָׁמַר וְגַם לְשְׁאוּל בָּאוּב לְדְרוֹשׁ: וְלֹא דָרַשׁ בָּהּ וַיָּמִיתֶהוּ וַיִּסַּב אֶת הַמְּלוּכָה לְדָוִד בֶּן יִשָּׁי (י 13-14)

פסוקים אלה מציגים את הערכתו של בעל דה"י לגבי נסיבות מותו של שאול: חטאיו של שאול הם שהובילו למותו, ומותו נועד לפנות מקום לדוד שימלוך תחתיו. בדומה לדברינו בנוגע לער ועכר, גם כאן ניתן להסיק מן הפסוקים שהעברת המלוכה לדוד נובעת מכך שהוא היה טוב יותר משאול ולא עשה כחטאיו: שאול לא דרש בה' – וימיתוהו; ויסב את המלוכה לזה שדווקא כן דרש בה' – דוד. בהקשר זה יש להוסיף מספר מילים על ההיגד "ולא דרש בה'". אמנם מן ההקשר המצומצם של שני הפסוקים הללו משמע שהחטא המובלע בביטוי זה הוא ששאול דרש באוב ולא בה' ("וגם לשאול באוב לדרוש: ולא דרש בה'"), אך בראייה רחבה של הספר כולו הביטוי מייצג את חסרונותיו הכלליים של שאול בעבודת ה'.⁶⁰ ראשית, דר"ש הינו שורש מנחה בספר, והוא מסמל בדרך כלל את עבודת ה' הראויה באופן כללי.⁶¹ שנית, הביטוי חוזר שוב בהתייחס לשאול עצמו

⁶⁰ מוזיס, תיאולוגיה, עמ' 39-41. נגד זלבסקי, מות שאול, עמ' 454-455. זלבסקי מתעקש שהביטוי "ולא דרש בה'" צריך להיות מובן במשמעו המצומצם, כניגוד לדרישת שאול באוב הנזכרת שבפסוק הקודם; אך לדעתנו אין קושי להניח שבעל דה"י התכוון הן למשמע המצומצם והן למשמע הרחב יותר.

⁶¹ שורש זה מופיע בדה"י שלוש פעמים בויקה לדרישת ה'. במיוחד ראה דה"א כח 9; דה"ב יב 14; יד 3, 6; טו 2, 12-13; יז 4; יט 3; כב 9; כו 5; ל 19; לא 21; לד 3. בדוגמאות אלה הביטוי מופיע במובן כללי של עבודת

בדה"א יג 3, ושם אי-הדרישה בה' נקשרת עם רצונו של דוד להעלות את ארון ה' לעיר דוד :
 "וְנִסְבָּה אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ כִּי לֹא דְרָשְׁנָהּ בִּימֵי שְׁאוּל"; ניכר, אם כן, שהביטוי משמש ביחס
 לשאול במובן רחב יותר משנדמה בתחילה: שאול זנח את ארון ה', ודוד מתקן את מעשי שאול.⁶²
 יתרה מכך, ניתן לראות שהפעלים הנזכרים בנוגע להעברת המלכות משאול לדוד חוזרים ומופיעים
 בסדר כיאסטי בהצעת דוד להעלות את הארון לעיר דוד :

וְלֹא דְרָשׁ בְּה' וַיִּמִּיתֵהוּ

וַיִּסַּב אֶת הַמְּלוּכָה לְדָוִיד בֶּן יִשָּׁי (י 14)

וַיִּקְבְּצוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֶל דָּוִיד חֲבֵרוֹנָה... (יא 1)

וַיֹּאמֶר דָּוִיד לְכָל קְהֵל יִשְׂרָאֵל אִם עָלֵיכֶם טוֹב... נִשְׁלַחָה עַל אֲחֵינוּ...

וַיִּקְבְּצוּ אֵלֵינוּ :

וְנִסְבָּה אֶת אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ

כִּי לֹא דְרָשְׁנָהּ בִּימֵי שְׁאוּל (יג 2-3)

הסימטריה בולטת לעין: שאול לא דרש בה' ועל כן מלכותו הוסבה לדוד, וישראל נקבצים
 להמליכו. דוד מקבץ שוב את העם, הפעם בכדי להסב את הארון לעיר דוד, וזאת בשביל לתקן את
 שגיאות קודמו שלא דרש בה'. באמצעות סימטריה זו מבהיר בעל דה"י שהבחירה בדוד על פני
 שאול היתה מוצדקת, ודוד הוא אכן המלך שידרוש את ה' כראוי.

אם כן, בדומה לפתיחת רשימות היחס של יהודה (הפותחות את רשימות השבטים כולם),
 שבה מוצגים ער ועכר החוטאים כרקע לבחירת שושלתו של דוד על פני הענפים שמהם יצאו, כך גם
 בפתח הסיפור ההיסטורי מציג בעל דה"י דמות שחטאה, ושעוונותיה הובילו לבחירת דוד
 במקומה. בפתיחת רשימות היחס מוצגת הבחירה מן הפן הגנאלוגי: בחירת דוד מתוך שאר שבט
 יהודה; ואילו בסיפור ההיסטורי מתוארת בחירת דוד כתיקון למלך הקודם שסרח.

עיון מדוקדק יותר ברשימת חטאיו של שאול מלמד שהזיקה בינו לבין ער ועכר גדולה אף
 יותר. הבה נבחן את פירוט חטאיו :

וַיָּמָת שְׁאוּל

בְּמַעַלּוֹ אֲשֶׁר מָעַל בְּה'

עַל דְּבַר ה' אֲשֶׁר לֹא שָׁמַר

וְגַם לְשְׁאוּל בָּאוּב לְדָרוֹשׁ :

וְלֹא דְרָשׁ בְּה'

וַיִּמִּיתֵהוּ

ה' ראוייה, ולא במובנים מצומצמים יותר. וראה בין השאר: גיונסטון, דה"י, עמ' 131; יפת, אמונות ודעות, עמ' 174-175, ושם הערה 6; מקנזי, דה"י, עמ' 57.

⁶² ראה: גיונסטון, דה"י, עמ' 131-132; קנופרס, דה"א י-כט, עמ' 584; קליין, דה"א, עמ' 331; ועוד.

רשימת החטאים פותחת וחותמת במוותו של שאול, ובכך מודגש מותו של שאול ביד ה' כעונש על חטאיו.⁶³ הדבר יכול להזכיר את שושלתם של ער ועכר שנקטעה. חיזוק לכך ישנו בשינויים שערך בעל דה"י בפסוק נוסף המציין את מות שאול בדה"י, בהשוואה לפסוק המקביל בשמ"א:

וַיָּמָת שְׁאוּל וַשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְנִשָּׂא כָלֵיו גַּם כָּל אֶנְשָׁיו בַּיּוֹם הַהוּא וַיַּחְדּוּ (שמ"א לא 6)
וַיָּמָת שְׁאוּל וַשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְכָל בֵּיתוֹ וַיַּחְדּוּ מֵתוֹ (דה"א י 6)

בעל דה"י הוסיף את המילה "מתו" בסוף הפסוק, ובכך יצר שוב מסגרת של מוות סביב שאול.⁶⁴ בנוסף, הוא החליף את מותם של נושא כליו וכל אנשיו של שאול בביטוי הכולל "וכל ביתו", ובכך יצר את הרושם שבדומה לער ולעכר, גם אצל שאול כל ביתו מתו ולא נשאר לו המשך.⁶⁵

נחזור לדון ברשימת חטאי שאול. בביטוי "ולא דרש בה"י" כבר עסקנו; נבחן כעת את הביטוי "במעלו אשר מעל בה"י" (י 13). כבר עמדנו על כך שהשורש מע"ל משמש בספר כמוטיב מנחה,⁶⁶ ונראה שהופעתו ביחס לעכר ולשאול אינה מקרית: כשם שבפתיחת רשימות היחס של יהודה הוצג עכר, אשר מעל בחרם, כך בפתיחת הסיפור ההיסטורי מוצג שאול כמי שמעל בה'. הופעתו של שורש זה בפתיחת הסיפור ההיסטורי מציגה את שאול כראשון המועלים לאורך ההיסטוריה המתוארת בספר, כשם שעכר הינו ראשון המועלים בחטיבת רשימות היחס. הביטוי "אשר מעל" בנוגע לשאול מופיע גם אצל עכר "אשר מעל בחרם" (ב 7), ואלה הן שתי היקרויות היחידות בספר דה"י; גם בכך יש בכדי לחזק את הזיקה בין שתי הדמויות.⁶⁷

ההיגד הבא – "על דבר ה' אשר לא שמר" (י 13) – מנוסח באופן כללי ביותר, וקשה להכריע האם הוא רומז לחטא מסוים מחטאי שאול המופיעים בספר שמואל,⁶⁸ או שהוא נכתב בכוונה בנימה מעורפלת בשביל ליצור תדמית שלילית לשאול, כמי שבאופן כללי לא שמר את דבר ה'.⁶⁹ נותר לנו לדון בהיגד אחד נוסף: "וגם לשאול באוב לדרוש" (י 13). בעל דה"י רומז לסיפור שאול ובעלת האוב (שמ"א כח), והוא משתמש בשני פעלים שונים בכדי לתאר את מעשיו של שאול: **לשאול ולדרוש**. הפועל השני נקשר עם ראש הפסוק הבא – "ולא דרש בה"י", ומהווה ניגוד

⁶³ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 294-295.

⁶⁴ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 293.

⁶⁵ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 294-293.

⁶⁶ ראה לעיל, עמ' 46.

⁶⁷ האנלוגיה בין שאול לעכר אינה חידושו של בעל דה"י, והיא ניכרת כבר בספר שמואל. עמד על כך לאחרונה מייקל, במאמר שהקדיש לשמ"א יג-יד, ובו טען כי סיפור מלחמת מכמש עוצב כפארודיה על שאול באמצעות הקבלתו לעכר. ראה: מייקל, שאול כעכן, ובמיוחד עמ' 743-757. על ההקבלות הרבות שציין יש להוסיף זיקה נוספת המופיעה דווקא בסיפור מותו של שאול. בשמ"א לא 12 נכתב: "וַיִּקְוּמוּ כָּל אִישׁ חֵיל וַיִּלְכְּדוּ כָּל-הַחֵלָה, וַיִּקְחוּ אֶת גְּוִיֹּת שְׁאוּל וְאֶת גְּוִיֹּת מַחֻמַּת בֵּית שֹׁן, וַיָּבִאוּ בְּשֵׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם". לשון זו, "וישרפו אותם" מופיעה במקרא כולו רק עוד פעם אחת, בתיאור גורלם של עכן ומשפחתו: "וַיִּקְרְמוּ אוֹתוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲבָן וַיִּשְׂרְפוּ אוֹתָם בְּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אוֹתָם בְּאֲבָנִים". ייתכן כי באופן זה משווה מחבר ספר שמואל בין גורלם של עכן ומשפחתו לזה של שאול ובניו.

⁶⁸ זלבסקי, מות שאול, עמ' 452-454.

⁶⁹ מקנזי (דה"י, עמ' 119) משלב את שתי האפשרויות יחד.

אליו: שאול דרש באוב, אך לא בה'. הפועל הראשון, "לשאול", הינו משחק מילים עם שמו של שאול, כך שגם כאן – בדומה לכתובים על ער ועכר⁷⁰ – נדרש שמו של החוטא על חטאו.

זיקה בין שאול לבין ער נמצאת בחתימת חטאיו: "ולא דרש בה' – וימיתהו" (י 14). היגד זה מזכיר את תיאורו של ער: "ויהי... רע בעיני ה' וימיתהו" (ב 3). השורש מו"ת בבניין הפעיל מופיע בכל הספר רק בשני המקומות הללו בהתייחס לה', והדבר מחזק את הזיקה ביניהם: גם ער וגם שאול גרמו בחטאיהם לכך שה' ימית אותם.

לסיכום, עמדנו על מספר זיקות בין שאול לבין ער ועכר. שלושתם חטאו ומתו בחטאם, והסרתם מפנה את הדרך לבחירתו של דוד כמלך. בעל דה"י דורש את שמות שלושתם על חטאיהם, ובכך מדגיש את רוע מעשיהם ומבהיר מדוע לא בחר בהם ה'. תיאור חטאי שאול מכיל זיקות לשוניות לער ולעכר. לער: "ולא דרש בה' וימיתהו" (י 14) כנגד "רע בעיני ה' וימיתהו" (ב 3); לעכר: "במעלו אשר מעל בה'" (י 13) כנגד "עכר... אשר מעל בחרס" (ב 7). בשני המקרים מדובר בניסוחים יחידאיים בספר. המיקום הטקסטואלי שבו מופיעות הדמויות המדוברות – בראש רשימות השבטים (ער ועכר) ובראש הסיפור ההיסטורי בספר (שאול) – מוביל לרעיון שבעל דה"י עיצב את חטיבת רשימות היחס ואת הסיפור ההיסטורי במבנה בעל שלד דומה: שני חלקי הספר נפתחים בבחירת דוד על רקע חטאיהם של קודמיו. במקביל, גם סיומיהם של שני חלקי הספר זהים. רשימות השבטים נחתמות בגלות בבל בעקבות המעל – "וְכָל יִשְׂרָאֵל הִתְיַחֲשׁוּ וְהָנָם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיְהוּדָה הָגִלוּ לְבָבֶל בְּמַעַלְם" (ט 1), ולאחריו מתוארים יושבי ירושלים בימי שיבת ציון; סופו של הסיפור ההיסטורי מתאר את העם ביהודה מועלים – "גַּם כָּל שְׂרָי הַכְּהֻנִּים וְהָעָם הָרְבוּ לַמַּעוֹל (קרי: לְמַעַל) מַעַל כָּכָל תַּעֲבֹת הַגּוֹיִם" (דה"ב לו 14), והתוצאה היא גלות בבל (שם 17-21), שלאחריה מתוארת הצהרת כורש שבה קורא מלך פרס לעם ה' לשוב לארצו (שם 22-23). אם כן, שני חלקיו המרכזיים של ספר דה"י נפתחים באופן זהה ונחתמים באופן זהה; ומוטיב המעל משמש מסגרת לשניהם.

ההקבלה בין ער ועכר לבין שאול, שעליה הרחבנו את היריעה זה עתה, תורמת להבנת הספר מבחינות שונות. ראשית, היא מבססת את הדעה שבה אנו אוחזים, שחטאיהם של ער ועכר הוזכרו ברשימות היחס בכדי לשמש כאנטיתזה לדמותו החיובית של דוד בחיר ה', שכן במקרה המקביל של שאול, מגמה זו ברורה יותר, ויילמד הסתום מן המפורש. שנית, הקבלתו של שאול הן לער הן לעכר מחזקת את ההקבלה שהוצעה לעיל בין ער ועכר עצמם, ואת ההנחה שבעל דה"י ראה קשר

⁷⁰ ראה לעיל, עמ' 33, 46.

ביניהם.⁷¹ שלישית, ההקבלה הזו תורמת לחיזוק הסברה ההולכת ומתקבעת במחקר, שפרקים א-ט בדה"א הינם חלק בלתי נפרד מספר דה"י ואינם בגדר הוספה מאוחרת; ההקבלה בין שאול לבין ער ועכר מלמדת על עיצוב ספרותי רגיש ביותר לפתיחותיהם של שני חלקיו של דה"י – הרשימות והסיפור ההיסטורי – ומסתבר שידו של בעל דה"י אחראית לכך.

2.4 סיכום

רשימת בני זרח מהווה שלב נוסף ברצף הבחירה המצטמצם והולך, ובסופו ייבחר דוד כמלך ישראל. בז'אנר המדובר – רשימות יחס – הבחירה אינה מוצגת באופן מפורש; השורש בח"ר אינו מופיע, אין ציטוט של ה' הבוחר בדוד במפורש, וכך הלאה. אך יפת צודקת בהחלט בדבריה: "רעיון הבחירה מתבטא במקרא לא רק על ידי השימוש בשורש בח"ר ובשורשים מקבילים וקרובים, אלא גם על ידי תיאור מהלך מאורעות באופן שהבחירה מובנת מתוכו".⁷² במקרה שלנו, הבחירה המדוברת מומחשת על ידי 'בחירתו' של בעל דה"י להמשיך דווקא עם ענף מסוים את תיאור השושלת: מבין בני יהודה בחר בעל דה"י לציין דווקא את בני פרץ וזרח (ב 5-6), ולאחר היחידה הקצרה על בני זרח ממשיך הוא דווקא עם בני חצרון בן פרץ, לאורך פסוקים רבים (ב 9-20). אך בחירתו הספרותית של בעל דה"י מייצגת את תפיסתו באשר לבחירת האל בדוד ובביתו ככתוב בדה"א כח 4-5, כפי שיידון בהמשך מחקרנו.⁷³

שתי היחידות שנידונו עד כה מהווים, כאמור, שני שלבים בסינון המתמשך עד למציאת המרגלית – דוד. שני השלבים הללו – רשימות בני יהודה הראשונים ובני זרח – עוצבו בכוונת מכוון במבנה זהה, ובמרכז שתייהן מופיעה הרחבה בנוגע לדמות מסוימת המופיעה בה: ער (ב 3) ועכר (ב 7). שני אלה מוצגים כחוטאים ששושלתם נמחקה בחטאיהם, ורוע מעשיהם מובלט באמצעות דרישת שמותיהם על שם חטאיהם. במקרה של עכר ראה בעל דה"י לנכון לשנות את שמו מ'עכר' (יהושע ז) ל'עכר' לשם כך. קטיעת שושלתו נרמזת במספר דרכים: ראשית, באמצעות הארמז לסיפור שנקשר בו ביהושע ז, ובו נמסרה כל משפחתו למיתה בשל מעלו, על פי צו ה' (יהושע ז 15, 24-26); שנית, באמצעות הפיכת שם סבו מ'זבדי' ל'זמרי', שם שביסודו השורש זמ"ר, הרומז ל'זמירת' (=קטיעת) השושלת – בעיקר בשל סמיכותו לשם בנו, כרמי, שביסודו

⁷¹ ראה לעיל, עמ' 49-50.

⁷² יפת, אמונות ודעות, עמ' 375.

⁷³ ראה להלן, עמ' 76, 94.

השורש כר"מ – שזמירה קשורה בו;⁷⁴ ושלישית, באמצעות השמטת חוליה אחת בשושלת – 'ובני זמרי – כרמ'י, השמטה שיוצרת חלל ברצף השושלתי ולמעשה 'קוטעת' אותו באופן ספרותי – כמשל לקטיעתה של השושלת ומחיקתה מן העולם.

המסקנות הללו באשר למגמתן של שתי הרשימות – בני יהודה ובני זרח – קיבלו חיזוק מתוך ההקבלה לתהליך דומה שיצר בעל דה"י בראשית סיפורו (י 13-14). בדומה לדחייתם של בני בת-שוע ובני זרח בשל חטאי נציגיהם (ער ועכר), דחייה המובילה לבחירתו של דוד, כך גם שאול נדחה בשל חטאיו וה' מסב את המלוכה ממנו לדוד. רמיזות ספרותיות בין ההיגדים על ער ועכר ובין הפסוקים הנזכרים באשר לשאול מגבירות את הסבירות שמדובר בהקבלה מכוונת. בעל דה"י, אם כן, פותח הן את רשימות היחס של שבטי ישראל והן את סיפורו ההיסטורי – בבחירת דוד על רקע חטאי קודמיו.

מלבד המגמה המרכזית – הדגשת דחיית הענף של בני זרח מן הבחירה הא-להית, זוהתה מגמה משנית להנגיד בין שני ענפים בבני זרח: זמרי – מזה, וארבעת אחיו – איתן, הימן, כלכל ודרע – מזה. זמרי ידוע כסבו של עכר עוכר ישראל, ואילו ארבעת אחיו ידועים מספר מלכים כחכמים גדולים. שני הענפים מיוצגים על ידי שני צאצאים נוספים: עכר יצא מזמרי, ואילו עזריה הוא בנו של איתן. הצענו כי שמותיהם של השניים דומים באופן מכוון: הרכיב הפועלי בשם מורכב משורשים דומים (עכ"ר-עז"ר), ושניהם שורשים מנחים בספר – זה לשלילה וזה לחיוב – כאשר שמה של הדמות החיובית מבין השניים מכיל גם את שם ה' – '[עזר]יה' – וזאת לראשונה בספר דה"י.

בשלב את שתי המגמות הללו – דחיית בני זרח מן הבחירה הא-להית והצגת שני ענפים ניגודיים (שלילי וחיובי) בבני זרח – מביע בעל דה"י תפיסה מורכבת של המציאות שאותה רוצה להציג: בני זרח אמנם נדחו מן המלוכה, אך אין זה אומר שאין להם גם צדדים חיוביים. תרומתם של בני זרח היא בחכמתם הנדירה. יש לציין, עם זאת, כי אף בחכמתם נופלים הם משלמה, שייבחר למלוך תחת דוד. חכמתו – כמו גם בחירתו למלוכה – תבוא לו מכוחו של ה' עצמו, שיעניק לו חכמה ומדע במיוחד בכדי שיוכל למלוך על ישראל (ראה דה"ב א 7-12). גם אם חכמתם של בני זרח יכולה הייתה להוות גורם מספק להתאמתם למלוכה על ישראל, בא האל והעלים את יתרונם על פני בן דוד, הנבחר. קשה לדעת האם בעל דה"י מכוון במפורש לתפיסה שכזו, באמצעות הזכרת שמותיהם של החכמים הללו ורמיזה לפסוק במל"א ה 11 המעיד על עליונות חכמתו של שלמה על חכמתם שלהם; אך הדבר משתלב היטב במגמותיו ותפיסותיו כפי שכבר הוצגו עד כה, וכפי שעוד יידונו בהמשך.

⁷⁴ ראה לעיל, עמ' 43-44.

פרק שלישי:

שושלת ישי (ב 10-17)

לאחר רשימת בני חצרון בן פרץ (ב 9), שאינה מענייננו במחקר זה, מובאת שושלת ארוכה מרם בן חצרון ועד לישי ומשפחתו:

"וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב, וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחֲשׁוֹן נָשִׂיא בְּנֵי יְהוּדָה: וְנַחֲשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שֶׁלֶמָא, וְשֶׁלֶמָא הוֹלִיד אֶת־בְּעָז: וּבְעָז הוֹלִיד אֶת־עוֹבָד, וְעוֹבָד הוֹלִיד אֶת־יִשִּׁי:
וְאִישִׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכָרוֹ אֶת־אֱלִיאָב וְאַבְינָדָב הַשֵּׁנִי וְשִׁמְעָא הַשְּׁלִישִׁי: וְנִתְנָאֵל הָרְבִיעִי וְרֵדִי הַחֲמִישִׁי: אֶצֶם הַשְּׁשִׁי דָּוִיד הַשְּׁבִיעִי: וְאַחֲרֵיהֶם צְרוּיָה וְאַבְיגַיִל, וּבְנֵי צְרוּיָה אֲבָשִׁי וְיוֹאָב וְעִשָּׂהאֵל שְׁלֹשָׁה: וְאַבְיגַיִל יָלְדָה אֶת־עֲמָשָׂא וְאַבִּי עֲמָשָׂא יֵתֵר הַיִּשְׁמַעְאֵלִי"

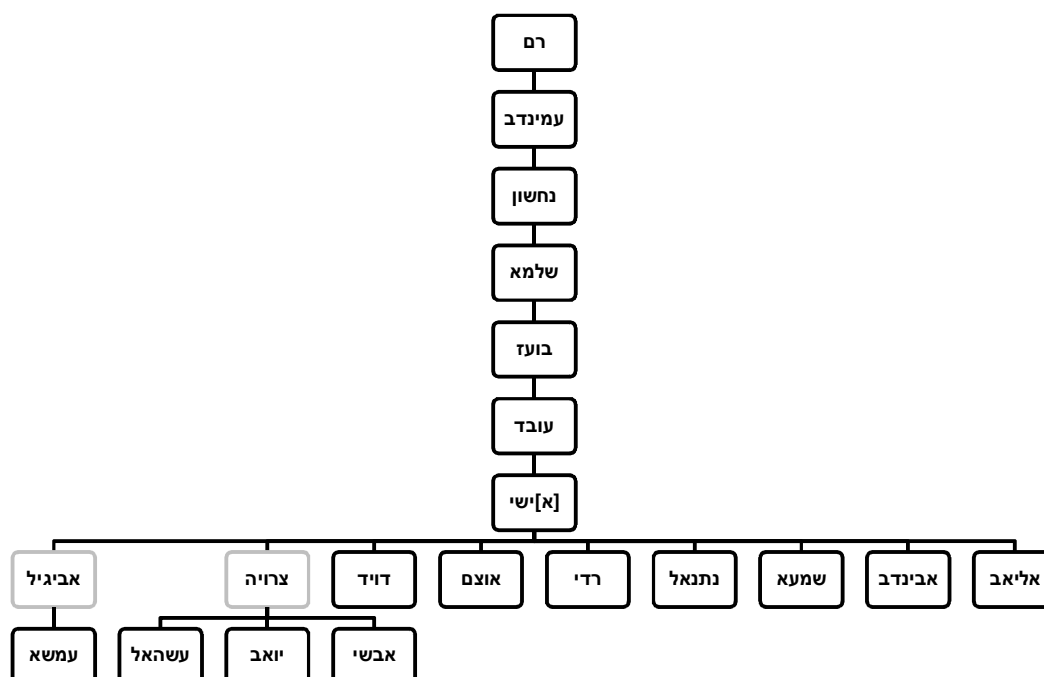
תחומיה של היחידה שבה עוסק פרק זה ברורים ומוסכמים, ועל כן הסעיף העוסק בתיחום היחידה ידון בעיקר בתחומיה הפנימיים, ולא החיצוניים. לצד דיון זה נדון גם בכותרות השונות שניתנו לה במחקר, אשר דרכם ניתן להבין את שיטותיהם של חוקרים שונים באשר למהותה של היחידה.

הסעיף העוסק בניתוחה הספרותי של היחידה נחלק על ידינו לשלושה חלקים, על פי חלקיה השונים של היחידה.¹ החלק הראשון, העוסק ברשימת הדורות מרם ועד ישי (ב 10-12), יכיל גם דיון ביחסה של הרשימה למקבילתה ברות ד 18-22. מלבד זאת נעסוק בעיצובה הספרותי של הרשימה בצורתה הנוכחית, ויודגש בעיקר השימוש המכוון במספר הטיפולוגי שבע. החלק השני יעסוק ברשימת שבעת בני ישי (ב 13-15). דיון מיוחד יוקדש בחלק זה לצורתה החריגה 'איש' המחליפה את השם 'ישי' בפסוק 13, ואנו נשתדל לבסס את הטענה שמדובר בשינוי מכוון. החלק השלישי יוקדש לרשימת בני צרויה ואביגיל (ב 16-17), אחיותיו של דוד, ותורחב היריעה בשאלת יחסו של בעל דה"י למוצאו הישמעאלי של עמשא, בנם של אביגיל ויתר הישמעאלי. בסעיף האחרון, כנהוג במחקר הנוכחי, נדון במגמתה של היחידה, ויוצע בה שהתמקדותו של בעל דה"י אינה רק בדוד, אלא גם באביו, ישי, ובמשפחתו. חיזוק לתפיסה זו יימצא בפסוקים נוספים בספר דה"י.

¹ חלוקה זו הינה מטעמי נוחות בלבד. כפי שנטען בהמשך (להלן, עמ' 59-61), החלוקה אינה כה ברורה מאלית.

3.1 תיחום היחידה וחלוקתה

לאחר שבפסוק 9 נמסרו שמותיהם של שלושת בני חצרון – ירחמאל, רם וכלובי, פסוק 10 מתמקד ברם, הבן השני, והרצף הגנאלוגי ממנו והלאה נשמר עד לפסוק 17 (השווה תרשים להלן). פסוק 18 עובר לעסוק ב"כלב בן חצרון", אחיו של רם, שהוזכר בפסוק 9 בשם 'כלובי'.² פסוקים 10-17, אם כן, דנים כולם בצאצאי רם, ובכך מתייחדים מסביבתם.³



מרם ועד ישי ומשפחתו: אילן יוחסין
השמות שבמסגרת בהירה מכוונים לבנותיו של ישי.

חוקרים שונים הכתירו את היחידה בכותרות מגוונות, ומהן משתמעות נקודות המבט השונות שלפיהן היא הובנה. הדיון בכמה מן ההצעות יקדם אותנו צעד אחד לקראת הבנת היחידה ומגמתה, ויצדיק את בחירתה של הכותרת שהוצעה על ידינו לפסוקים אלה: 'שושלת ישי'. קליין

² התואר 'בן חצרון' שניתן לכלב מעיד שיש לזהותו עם כלובי, וכך מקובל בין החוקרים. ראה, בין השאר: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 87; יפת, דה"י, עמ' 76; קנופרס, דה"א-ט, עמ' 297; קליין, דה"א, עמ' 94.

³ תיחום זהה מציגים גם: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 82; דה פריס, דה"י, עמ' 35; יפת, דה"י, עמ' 70-71; קנופרס, דה"א-ט, עמ' 295. בראון (דה"א, עמ' 32) מצרף ליחידה זו את פסוק 9, ומכנה אותה 'מחצרון עד דוד'; אך אין לקבל תיחום זה. פסוק 9 מציין גם את ירחמאל וכלובי, ולפיכך משמש כותרת גם לרשימות צאצאיהם (25-50), ואינו נקשר ברם בלבד. בנוסף אין לקבל את הכותרת שהוא מציע, שכן הרשימה אינה מסתיימת בדוד אלא בכל בני ישי, ואף ממשיכה אחריהם לציין את אחיותיו של דוד ובניהן (16-17).

מכנה את היחידה "צאצאי רם" (Descendants of Ram).⁴ כותרת זו אינה סותרת, אמנם, את תוכן היחידה, אך גם אינה מספקת. בשונה מרשימות צאצאי ירחמאל (25-33) וכלב (42-50), כאן לא נמסרת רשימה מסועפת של בני רם, אלא רשימה קווית המתמקדת בענף אחד בלבד, המוביל לישי ובניו. לעומתו, מיירס מציע את הכותרת "אבותיו של דוד" (The Ancestors of David), ובכך רואה את דוד כדמות המרכזית שאליה רשימה זו חותרת להגיע.⁵ ואכן, אין ספק שלדוד מקום של כבוד ברשימה זו, ואחת ממטרותיה של היחידה היא להגיע עד אליו; אך מלבדו מובאים גם אחיו, אחיותיו ובני אחיותיו. וילסון עמד על כך שברשימות-יחס קוויות, השם העומד בסוף הרשימה הוא האדם שאת שושלתו רוצה מחבר הרשימה להציג.⁶ במקרה שלנו, ישי הוא האחרון ברשימה הקווית, וברגע שמגיעים אליו מתרחבת הרשימה באופן אופקי ומתארת את כל צאצאיו הישירים (ראה תרשים לעיל). לאור זאת עדיף לראות את הרשימה כמתמקדת בישי וכל משפחתו, ולא רק בדוד. אבחנה זו בולטת גם לאור ההבדל בין רשימה זו לרשימה הקווית המקבילה ברות ד 18-22: שם דוד חותם את הרשימה: "וישי הוליד את דוד" (שם 22), ומכאן שמטרת הרשימה היא להבליט את מקומו של דוד; בדה"י, לעומת זאת, ישי הוא החותם את הרשימה הקווית, ולאחריה מוצגים צאצאיו. לאור כל זאת, ליחידה הנוכחית בדה"י ראוייה יותר הכותרת "שושלת ישי". בעצם משמעותה של ההתמקדות בישי ובמשפחתו נדון בהמשך, בסעיף העוסק במגמתה של היחידה.

מספר חוקרים מחלקים את היחידה לשניים על פי סגנונה: בחלקה הראשון של היחידה (10-12) מובא ייחוסו של ישי ברשימה קווית-אנכית, ואילו חלקה השני (13-17) מוקדש לפירוט משפחת ישי ברשימה מסועפת.⁷ חלוקה זו נוחה מאוד, ועל כן אעשה בה שימוש בכדי לחלק את ניתוח היחידה לסעיפים, אך איני חושב שהיא קולעת לכוונתו של בעל דה"י. הנוסחה "ו-X הוליד את Y", המופיעה – לראשונה בספר – בחלק הראשון, והחוזרת בכל דור ברשימה הקווית, מופיעה גם בראש רשימת בניו ובנותיו של ישי: "וְיִשְׁשִׁי הוֹלִיד אֶת... (13)". יחד עם הופעתה בפסוק 13, הנוסחה חוזרת שבע פעמים ברצף, ומספר זה הוא ככל הנראה מכוון:⁸

⁴ קליין, דה"א, עמ' 85. ראה גם: דה פריס, דה"י, עמ' 35: "רשימת היחס של רם" (Genealogy of Ram); קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 295.

⁵ מיירס, דה"א, עמ' 13.

⁶ וילסון, גנאלוגיה, עמ' 33. אמנם יש לציין כי הוא מתייחס באופן ספציפי לאילן יוחסין שבו השם האחרון ברשימה הוא של אדם שחי עדיין, ואותו רוצים לייחס; אך הדבר נכון גם במקרה שבו רוצים לייחס דמות היסטורית מסויימת.

⁷ כך קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 87-88; דה פריס, דה"י, עמ' 35; יפת, דה"י, עמ' 70; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55. קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 87) מעניקים לחלק הראשון את הכותרת "The ancestry of David"; אך כותרת זו תמוהה, שכן כלל לא נזכר בפסוקים 10-12 שאלו המוזכרים שם הם אבותיו של דוד. בנוסף, כפי שצוין למעלה, גם החלק השני (13-17) מציג את כל משפחת ישי ואינו מתמקד דווקא בדוד.

⁸ ראה להלן, עמ' 64-65.

1. וְרָם הוֹלִיד אֶת-עַמְיָנָדָב
2. וְעַמְיָנָדָב הוֹלִיד אֶת-נַחֲשֹׁן נְשִׂיא בְנֵי יְהוּדָה :
3. וְנַחֲשֹׁן הוֹלִיד אֶת-שִׁלְמָא
4. וְשִׁלְמָא הוֹלִיד אֶת-בְּעָז :
5. וּבְעָז הוֹלִיד אֶת-עֹבֵד
6. וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת-יִשִּׁי :
7. וְאִישִׁי הוֹלִיד אֶת... (10-13 א.).⁹

הולדת בני ישי מתוארת כחוליה השביעית ברצף אחיד, ולא כיחידה חדשה. יש, לפיכך, להתייחס לפסוקים 10-16 כרצף אחד בן שבעה דורות, שהחוליה השביעית בו רחבה יותר ומכילה את כל בני משפחת ישי.¹⁰ החלק היחיד החורג מן המבנה הנזכר הוא פסוקים 16-17: הללו מפרטים את בניהן של צרויה ואביגיל, אחיותיו של דוד, ובכך מתקדמים דור אחד הלאה מן המבנה בעל שבעת הדורות שלפניהם.

3.2 ניתוח היחידה

3.2.1 רשימת הדורות מרם ועד ישי (ב 10-12)

עובדה מפתיעה העולה מהופעתה של היחידה שלפנינו מיד לאחר רשימת בני חצרון (9) היא שצאצאי רם נמנים לפני צאצאיו של אחיו הבכור, ירחמאל (25-41), ומסתבר לנמק זאת בשל חשיבותם של ישי ומשפחתו, ובמיוחד דוד בנו, שאליהם הפסוקים חותרים להגיע:¹¹ עד כה רשימות יהודה היו מסועפות, והוצגו ענפיהם השונים של בני יהודה, פרץ, זרח וחצרון (3-9); לעומת זאת, בפסוקים 10-12 הפותחים את היחידה הנוכחית מוצגת רשימה קווית מאב לבן מרם ועד ישי ללא הסתעפויות. יעדו של בעל דה"י הוא ישי ובניו, ואין בכוונתו לדון בשאר צאצאי רם.

⁹ דה פריס (דה"י, עמ' 35) מציג את הרשימה הזו כרשימת "שישה דורות עד ישי", תוך שהוא מתעלם מהופעתה השביעית של הנוסחה המדוברת, "ואישי הוליד..." (13), ומשייך אותה לתת-היחידה השנייה, המציגה את משפחת ישי. בכל אופן, הנוסחה הזו החוזרת שבע פעמים ברצף מעידה כי יש לראות כאן שבעה דורות, קשישי הוא השביעי. כך גם: קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 351. דבריו של בראון (דה"א, עמ' 33) על כך שהרשימה מתארת שמונה דורות מרם ועד ישי – בטעות יסודם.

¹⁰ גליל (גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55) מחלק אמנם את היחידה לשני חלקים (10-12; 13-17), אך את החלק הראשון הוא מתאר כ"רשימת יחס קווית בת שבעה [הדגשה שלי; נ"ק] סעיפים מרם ועד ישי", ומכאן שגם הוא מחבר את פתיחתה של רשימת בני ישי לרשימה הקווית שלפניה.

¹¹ קייל, דה"י, עמ' 60; ולהאוזן, משפחות יהודה, עמ' 13, הערה 11; קיל, דה"א, עמ' מח; דה פריס, דה"י, עמ' 37; סלמן, דה"א, עמ' 97. ויליאמסון (מקורות ועריכה, עמ' 358) סובר שבעל דה"י העמיד את היחידה שלפנינו בראשונה ואת רשימת צאצאי דוד (פרק ג) באחרונה, כדי ליצור באמצעותן אינקלוזיו סביב משפחת ירחמאל וכלב, והדבר נועד להדגיש את חשיבות שושלתו של דוד. הוא מציע שרם ממוקם בפסוק 9 במרכז רשימת בני חצרון (בין ירחמאל לכלוב) כדי לרמוז למעמדו הרם, אך בראון (דה"א, עמ' 35) מציין שבדה"י נהוג לציין את החשוב בראש או בסוף, ולא במרכז רשימה.

רשימה קווית מקבילה נמצאת ברות ד 22-18, ולשון פסוקים 12-10 בדה"י מופיעה בה כמעט במדויק. כותרתה היא "ואלה תולדות פֶּרֶץ", והנוסחה "ו-X הוליד את Y" מופיעה בה תשע פעמים.¹²

רות ד 22-18	דה"א ב 15-10
ואלה תולדות פֶּרֶץ פֶּרֶץ הוליד את-חֲצֹרֹן:	
וחֲצֹרֹן הוליד את-רָם	
ורָם הוליד את-עֲמִינָדָב:	ורָם הוליד את-עֲמִינָדָב
ועֲמִינָדָב הוליד את-נַחֲשֹׁן	ועֲמִינָדָב הוליד את-נַחֲשֹׁן נָשִׂיא בְּנִי
	יהודה:
ונַחֲשֹׁן הוליד את-שִׁלְמָה:	ונַחֲשֹׁן הוליד את-שִׁלְמָה
ושִׁלְמוֹן הוליד את-בְּעָז	ושִׁלְמָה הוליד את-בְּעָז:
ובְּעָז הוליד את-עֹבֵד:	ובְּעָז הוליד את-עֹבֵד
ועֹבֵד הוליד את-יִשָּׂי	ועֹבֵד הוליד את-יִשָּׂי:
ויִשָּׂי הוליד את	ויִשָּׂי הוליד את
	בָּכְרוּ אֶת-אֶלְיָאָב וְאֶבְיָתָר הַשְּׁנִי וְשִׁמְעָא
	הַשְּׁלִישִׁי: וְנָתָן הָרְבִיעִי וְדָוִד הַחֲמִישִׁי:
	אַחֲרָם הַשְּׁשִׁי
דָּוִד:	דָּוִד הַשְּׁבַעִי:

השוואה בין רות ד 22-18 לבין דה"א ב 15-10. ההבדלים בין שתי הרשימות מובלטים.

הלשון הזוהי מעידה על זיקה כלשהי בין שתי הרשימות, ובמחקר ישנה מחלוקת בנוגע למהותה: יש הסוברים שרות היא המקור לרשימה בדה"י;¹³ אחרים טוענים שהרשימה ברות מבוססת על דה"י;¹⁴ וחוקרים נוספים מציעים ששתי הרשימות מבוססות על מקור קדום שאינו בידינו.¹⁵

¹² בניגוד לרשימה בדה"י, ברות הנוסחה אינה חוזרת שבע פעמים, משום שפרץ וחצרון מופיעים בה גם הם.
¹³ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 86-87; ששון, רות, עמ' 187-189; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 45; קליין, דה"א, עמ' 94, הערה 46.
¹⁴ ולהאוזן, משפחות יהודה, עמ' 16; נות, הכרונסט, עמ' 151, הערה 27; רודולף, דה"י, עמ' 16; בראון, דה"א, עמ' 33; זקוביץ, רות, עמ' 117-118; יפת, דה"י, עמ' 71; מקנזי, דה"י, עמ' 71; לוין, התפיסה הגיאוגרפית, עמ' 73.
¹⁵ מיירס, דה"א, עמ' 13-14; מלמט, רשימות מלכים, עמ' 41; קמפבל, רות, עמ' 173; ששון, רות, עמ' 184-187 (אך ראה שם, עמ' 187-189); גליל, שבט יהודה, עמ' 121; לה-קוק, רות, עמ' 149.

הקושי להכריע בסוגיה נובע בין השאר מחסרונה של תמימות-דעים בין החוקרים בנוגע לזמן כתיבת מגילת רות – האם בתקופת הבית הראשון או בתקופת הבית השני;¹⁶ ואף אם המגילה מוקדמת לחורבן הבית הראשון, האם הרשימה היא נספח מאוחר למגילה או שמא היא סיומה המקורי.¹⁷ הראיות שהועלו כדי להכריע איזו מן הרשימות הינה מקורית ואיזו לקוחה ממנה – רופפות למדי,¹⁸ וקלימי מסכם ש"בשל חוסר נתונים, קשה להכריע מי נטל ממי את הרשימה".¹⁹ עם זאת, מן הפסוקים שכבר נותחו לעיל ניתן להתרשם שלבעל דה"י הייתה רגישות יוצאת דופן לפן הספרותי של רשימותיו, וכן שמצא לנכון לשנות את מקורותיו כל אימת שהיה לו בכך צורך. לפיכך, בין אם בעל דה"י יצר את הרשימה ובין אם שאב אותה מרות או ממקור קדום אחר, יש להניח שהמילים וניסוחן נשקלו על ידו בדקדוק והוא קיבל אותן על פי התאמתן למגמותיו.²⁰ לאור זאת אפשר להתייחס לרשימה שלפנינו בצורתה הנוכחית כאל יצירתו של בעל דה"י.

מלבד מספר שינויים דקים,²¹ ההבדלים המשמעותיים ביותר בין שתי הרשימות (בדה"י וברות) הם:

1. בדה"י נוסף התואר "נשיא בני יהודה" לחשון בן עמינדב, וזו תוספת שאינה מופיעה

ברות.

¹⁶ ראה למשל: ליוור, בית דוד, עמ' 3, הערה 1; קמפבל, רות, עמ' 23-28; ששון, רות, עמ' 240-252; זקוביץ, רות, עמ' 33-35; ברנר, אהבת רות, עמ' 63-84, 119-163; בוש, רות, עמ' 16-30, וביבליוגרפיה שם, עמ' 16-17; נילסן, רות, עמ' 28-29; אשכנזי ופרימר-קנסקי, רות, עמ' xix-xvi. ששון (שם) סוקר מגוון דעות ושיקולים לקביעת תיארוכה של מגילת רות, ומסכם כי אף אפשרות אינה מבוססת דיה.

¹⁷ ראה למשל: קמפבל, רות, עמ' 172-173; ששון, רות, עמ' 178-183; זקוביץ, רות, עמ' 116-117; בוש, רות, עמ' 16; נילסן, רות, עמ' 96; לה-קוק, רות, עמ' 148. חמשת האחרונים מבקרים את הגישה הסוברת שהרשימה נספחת לספר וכי היא אינה חלק אינטגרלי ממנה, ושיטתם האחדותית מקבלת יותר ויותר תומכים בין החוקרים.

¹⁸ נות (הכרוניסט, עמ' 151) סובר שהרשימה ברות לקוחה מדה"י, משום שהרשימה בדה"י מליאה ושלימה יותר, ומכילה גם את שמות אחי דוד. סברה זו אין לה מה שתחזיק, שכן באותה המידה יכול היה בעל דה"י לקחת את הרשימה מרות ולהוסיף לה את שמות אחי דוד (קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 351, הערה 25). על פי ההיגיון העומד מאחורי טענתו של נות, ניתן היה לומר גם להיפך: הרשימה בדה"י מבוססת על רות, שכן ברות הרשימה מליאה יותר ומכילה את הנוסחה "ו-X הוליד את Y" (אף שהיא מודה שהאפשרות של מקור משותף לשתיהן מתאימה לא פחות), וראייתה היא מכך שמגמתה של הרשימה – קביעת הרצף השושלתי מיהודה ועד דוד – מתאימה יותר להקשר בדה"י, ואילו ברות הרשימה מופיעה כנספח המנותק משאר הספר. סברה זו אף היא אין לה על מה שתסמוך: גם ברות ההקשר הוא, בסופו של דבר, הדגשת מוצאו של דוד, ועל חשיבותה הרבה של הרשימה כחתימה למגילה וכחלק אינטגרלי מהמבנה שלה עמדו מספר חוקרים (ראה בין השאר דיונו המפורט של ששון, רות, עמ' 179-183, וכן ביבליוגרפיה לעיל, הערה 17). קמפבל (רות, עמ' 173) ובוש (רות, עמ' 266) מבססים את הטענה שבעל דה"י לקח את הרשימה ממקור אחר, על כך שבמקומות אחרים בעל דה"י משתמש בנוסחאות אחרות כדוגמת "אלה בני X...", "בני X: A, B, C...", ואילו הנוסחה "ו-X הוליד את Y" חריגה בדה"י. ששון (שם) אף סובר שזו הראיה החזקה ביותר לכך שדה"י התבסס על רות. אך גם טענה זו אינה עומדת במבחן הביקורת, שכן ששון עצמו מציג שלוש רשימות אנכיות ארוכות הכתובות בנוסחה זו בדה"י (ששון, רות, עמ' 188), ועליהן יש להוסיף עוד פסוקים רבים שבהן הנוסחה מופיעה ברשימות קצרות יותר (ראה למשל: דה"א ב 20, 22, 44, ועוד).

¹⁹ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 351, הערה 25. ראה גם: סקנפלד, הגנאלוגיה של דוד, עמ' 406.

²⁰ ראה על כך גם במבוא, לעיל, עמ' 6-7.

²¹ ההבדלים הם כדלהלן: שלמא מופיע ברות ד פעמיים – בפסוק 20 כ"שלמה" ובפסוק 21 כ"שלמון". בדה"י, לעומת זאת, הוא מופיע פעמיים כ"שלמא". בשתי הופעותיו ברות מופיע ישי ללא א' בתחילת שמו, ואילו בדה"י נאמר: "וואיש הוליד את... (13). הבדל נוסף משמעותי יותר הוא פתיחתה של הרשימה ברות בכותרת "ואלה תולדות פרוץ" ובשני הדורות פרוץ וחצרון (רות ד 18-19), אך בדה"י הדבר אינו מופיע. עם זאת, להבדל זה יש ככל הנראה הסבר טכני: בדה"י פורטו כבר בני פרוץ וחצרון (5; 9), ועל כן אין צורך לחזור על כך ברשימה הנוכחית.

2. בדה"י מצוינים כל שבעת בני ישי (13-15), ואילו ברות רק דוד מוזכר: "יְיִשִּׁי הוֹלִיד אֶת

דָּוִד" (רות ד 22).²²

שני הבדלים אלה מהווים גם את שתי הסטיות היחידות מהנוסחה הקבועה "ו-X הוליד את Y" ברשימה שבדה"י, ולפיכך נראה שהן בעלות משמעות. בנוגע להבדל הראשון אין סיבה ניכרת לעין שלא לקבל את דעתו של בעל הפירוש המיוחס לרש"י על אתר: "נחשון נשיא בני יהודה – לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד".²³ ציון העובדה שמשושלת זו יצא מנהיגם של כל בני יהודה מצביעה על חשיבותה בתוך השבט. ההבדל השני מעיד לדעתנו על כך שבניגוד לרות, שבה הרשימה הגנאלוגית חותרת להגיע לדוד וההתמקדות היא בו, בעל דה"י בחר להתמקד בישי ומשפחתו, ועל כן כשהגיע אליו עבר לפרט את כל בניו ובנותיו.²⁴

חוקרים רבים עמדו על כך ששתי הרשימות המקבילות בדה"י וברות הן מקוצרות ועברו תהליך של טלסקופיה, שכן אין בהן די דורות כדי לפרנס את מאות השנים מפרץ או רם ועד ישי ודוד; מכיוון שנחשון היה נשיא בני יהודה בימי משה, הרי ששלמא בנו היה ככל הנראה מבאי הארץ, ואם כן בועז, עובד וישי ממלאים בשנותיהם את כל מאות השנים שבין ימי יהושע ודוד, והדבר לא ייתכן.²⁵ אך האם ישנה מגמה נסתרת לקיצוץ הטלסקופי הנזכר? ששון ביסס את הטענה שברשימות במקרא נוהגים הכתובים לציין דמויות חשובות במיקומים טיפולוגיים ברשימה כגון חמישי, שביעי או עשירי;²⁶ רבים הלכו בעקבותיו באמרם שצמצום הרשימה ברות לעשרה דורות מכוון כדי להעמיד את בועז כשביעי ואת דוד כעשירי, ונראית דעתם.²⁷ אך בניגוד לרות – ששם בועז הוא השביעי ודוד עשירי, הרי שבדה"י ישי הוא שמקבל מקום של כבוד כשביעי.²⁸

²² ראה: ג'ונסטון, דה"י, עמ' 45-46.

²³ כך מפרש גם רד"ק; וראה גם: חכם, רות, טור 968; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 56; סקנפלד, הגנאלוגיה של דוד, עמ' 410. יפת (דה"י, עמ' 77) סוברת שמטרת בעל דה"י בהוספה זו הינה רק לזהות דמות היסטורית מוכרת בהקשרה הגנאלוגי, אך דעתה אינה נראית לי; באותה המידה יכול היה בעל דה"י להוסיף תואר שכזה לדמויות נוספות, כגון אלישמע בן עמיהוד נשיא בני אפרים (דה"א ז 26), או לצרף תיאור מזהה אחר לדמויות היסטוריות כאיתן, הימן, כלכל ודרע החכמים (ב 6), בצלאל בן אורי בן חור בונה המקדש (ב 20) ועוד, כפי שבחר להעניק לעכר 'עוכר ישראל אשר מעל בחרם' (ב 7). נראה שבחירתו של בעל דה"י לחרוג מהרשימה הגנאלוגית היבשה ולהוסיף לה פרטים אינה שולית, והיא קשורה במגמותיו המכוונות. דירקסן (דה"א, עמ' 52) סובר שמטרתה של ההוספה "נשיא בני יהודה" היא להוסיף כבוד ויקר לשושלת יהודה, אך דעתו אינה נראית. מובן מאליו שלכל שבט יש נשיא, ולפיכך העובדה שהוזכר נשיא ליהודה אינה מעלה את כבוד השבט ביחס לאחרים, כשם שאזכור נשיאים לבני שמעון (ד 34-38) וראובן (ה 6), לדוגמה, אינה מרוממת את כבודם.

²⁴ ראה על כך עוד להלן, עמ' 65-67, 77-79.

²⁵ בראו, דה"א, עמ' 34; המ"ל, דה"א א-ט, עמ' 99; יפת, דה"י, עמ' 77; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 56; סקנפלד, הגנאלוגיה של דוד, עמ' 411-412; קליין, דה"א, עמ' 95.

²⁶ ששון, קונבנציה.

²⁷ חכם, רות, טור 968; נילסן, רות, עמ' 97; לה-קוק, רות, עמ' 148; קליין, דה"א, עמ' 95; אשכנזי ופרימר-קנסקי, רות, עמ' 95.

²⁸ כך כבר סקנפלד (הגנאלוגיה של דוד, עמ' 411), שלדבריה בדה"י מוצג דוד כבנו השביעי של בן הדור השביעי – ישי. יפת (דה"י, עמ' 77) סוברת שהרשימה נועדה להציג את דוד כדור עשירי ליהודה, אך אין בסיס ספרותי לקביעה זו. אמנם במגילת רות הרשימה מציגה באופן ברור עשרה דורות מיהודה ועד דוד, ואמנם דוד הוא עשירי ליהודה גם בדה"י, אך ברות מבנה הרשימה אחדותי וחוזר על אותה הנוסחה מספר פעמים, ועובדה זו מדרבנת את הקורא למנות את הדורות. בדה"י, לעומת זאת, מבנה זה מופיע רק מרם ועד ישי ובניו, ולא מיהודה ועד דוד. לפיכך לא ניתן לקבוע האם עלה בדעתו של בעל דה"י הרעיון שדוד הוא העשירי ליהודה, או שמא זהו מקרה

גליל מעיר כי בשושלת ישי יש ריבוי שביעיות: לאחר שבעת הדורות עד ישי, מפרטים הכתובים את שמות שבעת בני ישי; מבין שבעת בני ישי – "דָּוִד הַשְּׁבִיעִי" (15), ונראה שגם במקרה הזה המגמה היא להעמיד את השביעי באור הזרקורים כנבחר וכחשוב מבין האחים; ובנוסף, טוען גליל, לאחר רשימת בני ישי מופיעים שבעה שמות של בנות ישי ומשפחותיהן: צרויה, אביגיל, אבשי, יואב, עשהאל, עמשא ויתר (16-17).²⁹ יש אולי להוסיף לכאן גם את שתי הרשימות בעלות המבנה הזהה שנידונו כבר במחקרנו – רשימת בני יהודה הראשונים ורשימת בני זרח – שבכל אחת מהן נמנו חמישה בנים ישירים ושני צאצאים נוספים; שבעה בכל רשימה.³⁰ לנתונים אלה תהיה חשיבות בהמשך.³¹

3.2.2 שבעת בני ישי (ב 13-15)

שמו של ישי מופיע שתי פעמים, זו צמודה לזו: "וְעוֹבֵד הַלֵּיד אֶתִּי־יִשִּׁי: וְאִישִׁי הַלֵּיד... (12-13). ההופעה השנייה מצריכה דיון, שכן זוהי הפעם היחידה במקרא שבה שם אביו של דוד מופיע בצורה 'איש'. מטבע הדברים, בין החוקרים ישנם מי שחיפשו הסברים לתופעה החריגה מעולמו של חקר הנוסח: קרטיס ומדסן הציגו את האות אל"ף של 'איש' כשיבוש של האות וי"ו בצורה 'ויש'; אך מכיוון שהאות וי"ו כבר מופיעה לפני האות אל"ף ('ואיש') הרי שההסבר אינו סביר. קנופרס וקליין מציעים לקרוא גם בפעם השנייה 'ישי', יחד עם תה"ש,³² אך 'כלל הגרסה הקשה' מתאים כאן: סביר יותר להניח שבתה"ש תיקנו את הנוסח כדי להתאימו לשאר היקרויותיו של השם, מאשר להניח שמעתיק כלשהו שיבש שם ידוע כמו ישי – ורק את הופעתו השנייה. גזניוס-קאוץ' מעלים את האפשרות שמדובר בחילוף א-י, המתרחש לעתים בעברית המקראית,³³ וקלימי

בעלמא. מן העובדה שרשימת הדורות מרם ועד ישי היא טלסקופית ומעובדת אין להוכיח שבכוונת בעל דה"י להגיע לעשרה דורות מיהודה ועד דוד, אלא רק שבכוונתו היה למנות שבעה דורות מרם ועד ישי. ג'ונסטון (דה"י, עמ' 45) טוען שנמנים כאן שמונה דורות מרם ועד דוד, בכונה להשוותו לשמונת המלכים שמלכו לאדום (א 51-43), שבעוד שבהם כל מלך היה ממוצא שונה, הרי שאצל דוד מדובר בשושלת אחת רציפה; אך דעתו אינה נראית. מלבד העובדה שלהקבלה שכזו אין ביסוס ספרותי, הרי בני הדורות הנזכרים ברשימה מרם ועד דוד אינם מלכים כלל, ומדובר ברשימת יחס גנאלוגית גרידא; לפיכך אין להשוותה לרשימת מלכי אדום ולהציג את הימצאותו של רצף גנאלוגי בשושלת דוד כיתרון על פניה. קלימי (כתיבה היסטורית, עמ' 351) תומך בדעה שיש למנות בדה"י שבעה דורות קְשִׁישִׁי הוא השביעי, אך הוא מציג זאת כרשימת "שבעה אבות לדוד". אנו סוברים, כאמור, שְׁלִישִׁי ישנה חשיבות גם מצד עצמו, כפי שיוסבר להלן, עמ' 77-75. יש להוסיף שדוד אמנם אינו מופיע כעשירי, אך הוא מופיע כשביעי מבין שבעת בני ישי (15), וכך גם בדה"י זוכה דוד להדגשת חשיבותו.²⁹

גליל, שבט יהודה, עמ' 290, הערה 336; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55. וראה גם: קיל, דה"א, עמ' מח; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 350-351. על מספרים טיפולוגיים במקרא ועל המספר שבע בפרט ראה: י"ב סגל, מספרים; צרפתי, מספר, טורים 181-185, וביבליוגרפיה שם.

³⁰ ראה לעיל, עמ' 49-50.

³¹ ראה להלן, עמ' 76-77.

³² קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 298; קליין, דה"א, עמ' 83.

³³ גזניוס-קאוץ', דקדוק, עמ' 126, וראה דוגמאות נוספות לחילוף המדובר שם, הערה 1. במיוחד ראה החילוף יש/איש (שמ"ב יד 19; מיכה ו 10) והצעתם שיששכר הוא למעשה 'איש שכר'. באופן דומה פירש גם רד"ק לדה"א ב 13. קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 298) מפנה אף הוא לדבריהם של גזניוס-קאוץ'. ייתכן שגם את דבריו של קיל

משווה בהקשר זה את השם 'אישי' לשם המקראי 'איזבל' שנמצא על גבי חותם בצורה 'יזבל'.³⁴ הצעה זו סבירה, אך היא אינה מבהירה מדוע דווקא כאן מכל המקרא נעשה חילוף זה. השינוי, אם כן, עדיין לא הוסבר דיו.³⁵ במיוחד מפתיע החילוף לצורה 'אישי', לאור העובדה שאותו השם בצורתו המקובלת מופיע בצמידות מופלאה אליו – במילה הקודמת! נראה, אם כן, שאין לתלות את הצורה החריגה בשיבוש או שינוי סתמי, אלא לראות בשינוי זה כוונת מכוון.

אם השינוי המדובר אינו מקרי, אך מתבקש הוא לבחון את האפשרות שבעל דה"י דורש את שמו של ישי, במיוחד לאור מנהגו של בעל דה"י – שעליו כבר עמדנו לעיל – לשנות שמות כדי לדורשם.³⁶ הלשון 'אישי' בשם 'אישי' בולטת, ובעלי הפירושים המיוחסים לתלמיד רס"ג ולרש"י על אתר גוזרים את השם 'אישי' מלשון זו. בעל הפירוש המיוחס לרש"י מציע ש'אישי' בא כאן במשמעות של 'איש גיבור חיל', ואם כן הרי שבעל דה"י מאפיין את ישי כאדם חשוב ומכובד.³⁷

בחיזוק להצעה זו, יש לציין שאין זה המקום הראשון שבו שמו של ישי נדרש מלשון 'אישי'; ניתן להציג שני מקרים דומים בספר שמואל, וזאת על אף שבו מופיעה תמיד הצורה 'ישי'. גרסיאל עמד על כך שבדבריו של נבל הכרמלי כנגד נערי דוד, חבויים גם עלבונות כנגד שושלתו של דוד. נבל אומר: "מִי דָּוִד וּמִי בְּרִי יְשִׁי! הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמֵּתַפְרָצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו" (שמ"א כה 10). דבריו נפתחים באזכור דוד כ'בן ישי', ובכך הם מעלים לתודעה את ייחוסו של דוד; וגרסיאל מציע שבמילים "עבדים המתפרצים איש" רמוזים עובד, פרץ וישי/אישי.³⁸ מקרה אפשרי נוסף נמצא בשמ"א יז 12: "וַיְדוּד בְּרִיאִישׁ אֶפְרַתִּי הַזֶּה מִבֵּית לָחֶם וַיְהוּדָה וַיִּשְׁמוּ יְשִׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָּנִים, וְהָאִישׁ בִּימֵי יְשָׁאוּל זָקֵן בָּא בְּאַנְשִׁים". פסוק זה משמש כמצג לדמותו של ישי בשמ"א,³⁹ ובולטת בו במיוחד שבירת הצירוף הכבול "זקן בא בימים" המוכר משאר המקרא (בראשית יח 11; כד 1; יהושע יג 1; כג 1-2; מל"א א 1) ויצירת הצירוף "זקן בא באנשים" במקומו,⁴⁰ צירוף תמוה שרבים ניסו למצוא

(דה"א, עמ' מח) יש להבין באופן דומה: "ישי – ובפסוק שלאחר מכן בהגיה שונה [הדגשה שלי; נ"ק] אישי, כלומר: איש יה".

³⁴ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 215, הערה 20. וראה: אביגד, יזבל, עמ' 275-276; מזר, סופרי דוד, עמ' 135, הערה 41.

³⁵ בראון, דה"א, עמ' 32. כך גם וייטלאם, ישי, עמ' 772.

³⁶ ראה לעיל, עמ' 33, 43-44, 46.

³⁷ קלסו, דה"י, עמ' 127. למשמעות זו של 'אישי' ראה למשל בערך 'אישי' 1, א אצל: קדרי, עמ' 35. לדעת מספר חוקרים, דוד יוחס על רם מסיבה דומה – בשל משמעות השם 'רם' = נשגב (ולחאזון, משפחות יהודה, עמ' 16; קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 87). דעה זו מושפעת מההנחה שבעל דה"י בחר לייחס את דוד על רם, אך אם ייחוס זה עבר במסורת הרי שאין הכרח בדבר. גליל מסכם ש"זהו הסבר חלקי ופשטני מדי" (גליל, שבט יהודה, עמ' 291, הערה 341).

³⁸ גרסיאל, שמ"א, עמ' 140; הנ"ל, שמות בשמואל, עמ' 117. בשתי ההפניות מזכיר גרסיאל את הצורה 'אישי' שבדה"י, והיא שביססה אצלו את מדרש השם בשמ"א (כך אמר לי בע"פ).

³⁹ בפרק הקודם (שמ"א טז) ישי כבר מופיע, אך ללא מצג ראוי לשמו. בשמ"א יז 12 דמותו מתוארת לראשונה באופן אקספוזיציוני.

⁴⁰ על שבירת צירופים כבולים במקרא ראה: גרוסמן, שבירת מטבעות לשון.

בו פשר.⁴¹ לדעתנו, השימוש החרגי במילה 'באנשים' יכול בהחלט להיות מוסבר כנובע מהרצון ליצור מדרש שם לישי בפסוק זה, המהווה את התיאור היחיד של דמותו במקרא. נצביע במיוחד על החזרה על המילה 'איש' בפסוק: "איש... ישי... והאיש... באנשים".

בדומה לשתי הדוגמאות בשמ"א, גם בדה"י נדרש שמו של ישי מלשון 'איש'. אך בניגוד לשני הפסוקים בשמ"א שבהם מדרש השם נרמז במילה 'איש' או 'אנשים', הרי שבעל דה"י השתמש (שוב) בשיטה של שינוי שם כדי לדורשו, ושינה את שמו של ישי ל'איש'. יש להודות כי הסיבה לכך שהצורה 'איש' מופיעה כך רק בהופעתו השנייה של השם אינה נהירה דייה. ניתן אולי להציע שרק כאשר ישי עצמו מועלה לקדמת הבמה והפסוקים מתמקדים בו ובמשפחתו, דורש בעל דה"י את שמו: "אִישִׁי הוֹלִיד..." (ב 13), ואילו בפסוק 12 ("וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשְׁי") מדרש השם אינו מופיע ובמקומו מוצגת הצורה הנפוצה "ישי", משום שבפסוק זה "עובד" הוא נושא המשפט ומרכזו, ואילו ישי משמש רק כמושא, ועוד לא הגיע זמנו להיות מואר באור הזרקורים.

בשמ"א נאמר במפורש שהיו לישי שמונה בנים: "וְשְׁמוֹ יִשִּׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָּנִים" (שמ"א יז 12), ודוד הוא השמיני (שם טז 10-11); ואילו בדה"א, כאמור, לישי שבעה בנים ודוד הוא השביעי. נראה כי חשיבותו של המספר שבע ביחידה הנוכחית⁴² היא ככל הנראה הגורם להבדל בין שמ"א ודה"א בנוגע למספר בניו של ישי. ריבוי השביעיות בשושלת ישי מבסס את הסברה שהפיכת דוד לשביעי היא מכוונת, ורצונו של בעל דה"י למקם את דוד כאח השביעי והחשוב גבר על הרצון להתאים את דבריו לידוע משמ"א.⁴³

ברשימה זו נעשה לראשונה בספר דה"י שימוש ב'נוסחת דירוג' (Ranking Formula). דה פריס מציין שנוסחה זו פותחת תמיד ב'בכור' שאחריו נמנים שאר פרטי הרשימה בלוויית מספרים סודרים.⁴⁴ במקרה שלנו נאמר על הראשון: "אִישִׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכֹרוֹ אֶת־אֱלִיאָב" (13), ואילו על

⁴¹ יש שתיקנו את הנוסח מסברה וגרסו 'בימים' במקום 'באנשים', כמו בשאר היקרויותיו של הביטוי (ראה: קליין, שמ"א, עמ' 169). אחרים סברו שהגירסה הנכונה היא 'מבא באנשים', במובן של יציאה לקרב בין אנשי המלחמה (הרצברג, שמואל, עמ' 143). מספר חוקרים, בעקבות תה"ש L והפשיטתא, הציעו לגרוס 'בשנים' וכך להסביר מהיכן הגיעה הצורה 'באנשים' (ראה סמית, שמואל, עמ' 156; בר אפרת, שמ"א, עמ' 225), אך נכונה ביקורתו של סגל (שמואל, עמ' קלט) שביטוי כגון 'בא בשנים' אינו קיים במקרא, וסביר יותר שכיוון השיבוש הוא הפוך: התרגומים הנ"ל שיבשו את הנוסח הקשה 'באנשים' ל'בשנים'. סגל מזכיר גם אפשרות שהמילה 'בא' היא שיבוש ונוצרה מהכפלת שתי האותיות הראשונות של 'באנשים', ולמעשה יש לקרוא 'זקן באנשים', כמו 'היפה בנשים' (שיר השירים א 8), והמשמעות היא שהוא זקן מופלג; אך גם זה תיקון מסברה ללא גיבוי טקסטואלי בעדי הנוסח.

⁴² ראה לעיל, עמ' 64-65.
⁴³ כך גם: בראון, דה"א, עמ' 34; הנ"ל, דה"א א-ט, עמ' 100; גליל, שבט יהודה, עמ' 290, הערה 336; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 349-352. זקוביץ (על שלושה, עמ' 47-49) סוקר אפשרויות נוספות לפתור את הסתירה בין שמ"א ודה"א, ובוחר לבסוף לתלות זאת בחוסר תשומת לב מספקת מצד בעל דה"י, שקרא את הפסוק בשמ"א טז 10: "ויעבר ישי שבעת בניו...", וחשב שדוד נכלל במניין זה. לדעתנו, מבחינה מתודולוגית עדיף שלא לפתור בעיות של סתירה בין מקורות בדרך של תליית טעות באחד הכותבים, שכן אין שום דרך לבסס או להפריך טענה שכזו; יש לקבל את הטקסט כפי שהוא ולהסבירו או להשאירו בלא פתרון לעת עתה. ראיות מקומיות נוספות נגד הצעתו של זקוביץ ראה אצל קלימי (שם). בנוגע לעצם הסתירה ההיסטורית, ייתכן שהצדק עם גליל (שם): "ואפשר שהיו לו לדוד אחים נוספים שלא נמנו בדבה"י".

⁴⁴ דה פריס, דה"י, עמ' 39.

ששת בני ישי האחרים מצוין המספר הסודר, מהשני ועד השביעי. לדבריו של דה פריס יש להוסיף דיוק מסוים: נוסחת הדירוג פותחת ב'בכור' בעיקר כשמדובר ברשימת אחים, שהראשון מהם הוא בכור (ב 15-13; ג 1-3; 15; ח 1-2; 39; כו 2-3; 4-5), אך ברשימות אחרות הראשון מכונה לרוב בתואר "הראש" (יב 10-14; כג 11; 19 [=כד 23, בשינויים קלים]; 20; כו 10-11).⁴⁵ התואר 'ראש' יכול להינתן בדה"י גם לבן שאינו בכור, כפי שניתן ללמוד מהמקרה של שמרי בן חוסה מן השוערים:

וּלְחֶסֶה מִרְבֵּנִי מְרִי בָנִים שְׁמִרִי הָרֹאשׁ כִּי לֹא־הָיָה בְּכוֹר וַיִּשְׁמֶימוּ אָבִיהוּ לְרֹאשׁ: חֲלָקָהּוּ הַשְּׁנִי טְבִלָּהּוּ הַשְּׁלִישִׁי זְכָרָהּוּ הָרְבִיעִי... (כו 10-11).

התוספת (המופיעה בגופן מודגש) נועדה אל נכון להבהיר מדוע שמרי מכונה 'הראש', בעוד שאצל משפחות השוערים האחרות מכונה הראשון ברשימה 'הבכור' (כו 2; 4):⁴⁶ התשובה היא שהוא אכן 'ראש' אף על פי שאינו בכור. בדה"י ישנו, אם כן, הבדל בין 'בכור' ל'ראש': 'בכור' הוא הבן שנולד ראשון, ואילו 'ראש' הוא בעל עמדת ההנהגה בפועל.⁴⁷ הדבר משתלב במגמה שזוהתה כבר בספר, ועיקרה הוא שהבכורה אינה מבטיחה לבכור את עמדת ההנהגה. זאת ראינו כבר במקרה של ער, שמודגש שהוא "בכור יהודה" (ב 3) רק כהקדמה לנפילתו ודחייתו,⁴⁸ וכעת שוב מופיע הכינוי 'בכור' לאליאב בכור ישי שנדחה מפני דויד, השביעי, שכמובן נבחר ונמשח למלך.⁴⁹ כך הוא הדבר גם בראובן "בכור ישראל", שההנהגה נלקחה ממנו וניתנה ליהודה (אך שם גם זכויות בכורתו נלקחו ממנו וניתנו ליוסף; ה 1-2). הכתובים מדגישים את היותם של אלו בכורות, ואז דוחים אותם מעמדה של 'ראש' ומנהיג.⁵⁰

⁴⁵ בכינוי 'הראש' נעשה שימוש בדה"י פעמים רבות גם כשהמשך הרשימה לא מופיעים מספרים סודרים, והדבר מופיע בעיקר ברשימות בדה"א כג-כו, כשנקבעים ראשי אבות הלויים, המשוררים והשוערים. ראה למשל: כג 8; 16; 17; 18; כד 21; ועוד.

⁴⁶ יפת, דה"י, עמ' 457.

⁴⁷ יפת, דה"י, עמ' 457. קליין (דה"א, עמ' 491) עומד על הבדל זה, אך סובר שהמונח 'ראש' צריך להיות מובן כזהה למונח 'בכור' ברשימות שבהן יש נוסחת דירוג. לדעתנו שיטתו נסתרת מתוך רשימת בני חוסה, שיש בה נוסחת דירוג ובכל זאת יש בה הבדלה ברורה בין 'בכור' ל'ראש', שכן שמרי לא היה בכור אך הושם לראש. מקרה דומה לזה של שמרי ישנו בבחירת אביה למלך: אביה הוא בכורה של מעכה בת אבשלום אך בנו הרביעי של רחבעם; ומכיוון שרחבעם אהב את מעכה מכל נשיו ופלגשיו, הוא העמיד את אביה "לראש... לנגיד באחיו כי להמליכו" (ראה דה"ב יא 22-18).

⁴⁸ ראה לעיל, עמ' 35-36.

⁴⁹ דחייתו של אליאב בולטת במיוחד בשמ"א טו 6-7: "וַיִּרְא אֶת־אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אֵדָּ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ: וַיֹּאמֶר ה' אֶל־שְׁמוּאֵל אֲלֵי־בֶט אֶל־מְרָאָהוּ וְאֶל־גִּבְעָה קוּמְתוּ כִּי מֵאִסְתִּיהוּ כִּי לֹא אֶשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיו וְה' יִרְאֶה לְלִבָּב". ייתכן שבעל דה"י סמך על פסוק זה, אף כי הדבר אינו מוכח.

⁵⁰ ראה בהקשר זה גם: קנופרס, דה"א י-כט, עמ' 868.

מטרה נוספת לשימוש בנוסחת הדירוג היא שבאמצעותה מסב המחבר את תשומת לב הקורא למספר הבנים הנזכרים. בעל דה"י אינו מותיר לקורא את מלאכת הספירה, אלא אומר במפורש שדויד הוא השביעי – ולפיכך הוא החשוב.⁵¹

מבין בני ישי, שלושת הראשונים מוכרים משמ"א טז 6-9 ויז 13,⁵² ואילו נתנאל, רדי ואוצם (14-15) מופיעים בכל המקרא רק כאן בדה"י. בעל דה"י, מסיבה כלשהי, הבדיל בין שתי הקבוצות: אליאב, אבינדב ושמעא – שלושת הבנים הראשונים – מחוברים זה לזה באמצעות ו' החיבור ("אֱלִיאָב... וְאַבְיָנָדָב... וְשִׁמְעָא..."); ואילו נתנאל, רדי, אוצם ודויד מופיעים ללא ו' החיבור. אין לשלול את האפשרות שהצגת שלושת בני ישי הראשונים באופן שונה משאר האחים נובעת באופן כלשהו מכך שהראשונים לקוחים מספר שמואל⁵³ והאחרים לא, או שבעל דה"י חילק בין האחים באופן מכוון מסיבה כלשהי שלא נתבררה כל צרכה; אך קשה להכריע בדבר בשל חוסר נתונים.⁵⁴ בנוגע לנתנאל, רדי ואוצם, שלא הופיעו בשמ"א, יש הסוברים שבעל דה"י המציא את השמות הללו,⁵⁵ ואילו אחרים טוענים שבעל דה"י הכיר מסורות נוספות שמהן שאב אותם.⁵⁶ לדעתנו, בכל אופן, יש להניח שהיו לבעל דה"י מסורות על משפחת דוד, שכן דוד הוא דמות כה משמעותית עד שאין זה סביר שלא תישמר לה שושלת במסורות יהודה וישראל.⁵⁷

3.2.3 צרויה ואביגיל ובניהן (ב 16-17)

בפסוקים 16-17 נמנים אחיותיהם של בני ישי – צרויה ואביגיל, ובניהן. בדה"י קיימים עוד מקרים שבהם רשימת אחים נחתמת בשם אחותם (דה"א ג 19; ד 3; ז 30; 32 ואולי גם ג 9), אך רק במקרה שלפנינו עובר בעל דה"י להציג דווקא את בניהן של האחיות. צרויה ואביגיל הן גם היחידות מבני ישי שבניהם הוצגו (מלבד שושלת דויד המופיעה בפרק ג, כמובן), על אף שלבעל דה"י ידוע על צאצאיהם של שני אחים נוספים, אליאב (דה"ב יא 18) ושמעא (דה"א כ 7).⁵⁸ מכאן

⁵¹ ראה דירקסן, דה"א, עמ' 52.

⁵² הבן השלישי, שמעא, מופיע בשמ"א טז 9, יז 13 בצורה 'שמה', אך בשמ"ב יג 3, 32 מופיעה הצורה 'שמעה' – הקרובה יותר לאופן שבו מופיע השם בדה"י. בשמ"ב כא 21 השם מופיע בצורה 'שמעי' בכתיב, ואילו הקרי הוא 'שמעה'; במקבילה לפסוק זה בדה"א כתוב 'שמעא', כמו אצלנו בדה"א ב 13. סביר להניח ש'שמעה' הוא צורה מקוצרת של השם 'שמעה'/'שמעא' (בר אפרת, שמ"א, עמ' 210), שהוא עצמו ככל הנראה צורה מקוצרת של 'שמעה' (סגל, שמואל, עמ' קל; קיל, דה"א, עמ' מח).

⁵³ בין הסוברים שספר שמואל היה המקור לשמותיהם של אליאב, אבינדב ושמעא, ראה למשל: קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 78; 350, הערה 21; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 305.

⁵⁴ יש לציין שלא מצאנו מי שעמד על הבדל זה שבין הבנים.
⁵⁵ זקוביץ, על שלושה, עמ' 47; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 78. קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 88) טוענים שכנראה לפחות השם נתנאל אינו מקורי.

⁵⁶ נות, הכרוניסט, עמ' 52; בראון, דה"א, עמ' 34; דה פריס, דה"י, עמ' 40; יפת, דה"י, עמ' 77; קליין, דה"א, עמ' 96.

⁵⁷ טיעון דומה מציגה יפת (דה"י, עמ' 77).

⁵⁸ ראה: לוביש, רשימות יהודה, עמ' 123.

שרצונו של בעל דה"י לא היה לתת תמונה רחבה ככל שאפשר על משפחתו של דוד, אלא שהוא ברר מתוך הנתונים שהיו בידיו את אלה שהיו חשובים לו. יש, אם כן, לבחון מה מטרותיו של בעל דה"י בהוספת רשימות בני צרויה ואביגיל.

במקרה של צרויה, בעלה כלל אינו נזכר, ובניה מיוחסים לאמם.⁵⁹ בן צבי ולבן טוענים שצרויה מוצגת באופן מכוון כתופסת את מקומו של גבר ברצף הגנאלוגי, שכן היא מופיעה בנוסחה 'ובני X : A, B, C ... [+סיכום מספרי]' – נוסחה המיוחדת בדרך כלל לגברים.⁶⁰ לטענתם, צרויה ואביגיל מוזכרות כראשי משפחה בשל רצונו של בעל דה"י לטעת בקורא את התפיסה שנשים יכולות לשמש בתפקידים גבריים נוספים.⁶¹ לוביש מציגה עמדה דומה, ולדעתה השימוש בנוסחה הגנאלוגית הזו נועדה להקטין את מידת הפרובוקטיביות שבהכללתה של אישה ברשימה גנאלוגית פטריילינארית.⁶² אך מסקנותיהם של חוקרים אלה מרחיקות לכת מדי. טענותיהם נובעות מן ההנחה שצרויה ואביגיל מופיעות כאן כראשי משפחה ואפונימים – תפקידים גבריים מובהקים ברשימות יחס הבנויות על מבנה משפחה פטריארכאלי; אך ההסבר להופעתן של צרויה ואביגיל פשוט יותר. הרשימות שנתחו עד כה הכילו דמויות היסטוריות ריאליות, ולא אפונימים: בני יהודה הראשונים מסיפור יהודה ותמר בבראשית לח; עכר מהסיפור ביהושע ז, וכן הלאה.⁶³ נראית דעתם של קרטיס ומדסן, שצרויה ואביגיל מופיעות כאן לא משום ששימשו בתפקידים גנאלוגיים 'גבריים', אלא בזכות בניהן המפורסמים מספר שמואל: אבשי, יואב ועשהאל בני צרויה, ועמשה בן אביגיל.⁶⁴ יש להניח שבעל דה"י רצה להציג את קשרי המשפחה של דמויות מפורסמות אלה עם דוד המלך, ועל כן העדיף כמובן להתמקד באמותיהם – אחיותיו של דוד – ולא באבותיהם.

האם ניתן למצוא סימנים להערכה מסוימת של בעל דה"י לבניהם של צרויה ואביגיל? הפרט היחיד החורג מן הרצף בצמד פסוקים אלו הוא אזכורו של אבי עמשה: "ואבי עמשה – יתר הישמעאלי" (17). כפי שמציינת יפת, פרט זה שונה מכל המצוי ברשימות יהודה עד עתה: כל המוזכרים עד כה קשורים זה לזה ברצף גנאלוגי מסודר, כשכל אחד נקשר דור אחר דור עד יהודה,

⁵⁹ לוביש, רשימות יהודה, עמ' 123. היא מציינת כי מקרה דומה, אולי, נמצא בדה"א ז 18 (שם, הערה 57).

⁶⁰ בן צבי ולבן, אבחנות, עמ' 178. יש, עם זאת, לציין מקרים נוספים שבהם נעשה שימוש בנוסחה זו ביחס לנשים בדה"י: קטורה (א 32); חלואה (ד 7); ובאופן מעט שונה גם עזובה/יריעות (ב 18).

⁶¹ בן צבי ולבן, אבחנות, עמ' 185. דומה שהם חוטאים כאן באנאכרוניזם, ושיפור מעמד האישה לא היווה רעיון מהותי באותה התקופה.

⁶² לוביש, רשימות יהודה, עמ' 122-125.

⁶³ ראה יפת, דה"י, עמ' 71. היא מזכירה במפורש רק את השמות בפסוקים 10-17 כדמויות היסטוריות, משום שהן מוזכרות ממקורות מקראיים אחרים, אך מאותה הסיבה יש לראות גם בשאר הדמויות שהופיעו עד כה דמויות היסטוריות.

⁶⁴ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 88. וראה גם: סלוטקי, דה"י, עמ' 11.

ואילו יתר הישמעאלי "נוזכר מחוץ לשורה".⁶⁵ בנוסף, בולטת הזכרתו על רקע חסרון שמו של אביהם של בני צרויה, אחות אביגיל. יש, לפיכך, לדון במטרת הזכרתו.

בשמי"ב יז 25 שמו של אבי עמשא הוא "יִתְרָא הַיִּשְׁרָאֵלִי", ואילו בדה"י הוא נקרא "יִתְרִי הַיִּשְׁמְעֵאלִי". ישנה הסכמה רחבה על כך שגרסת דה"י היא המקורית, והגרסה הישראלית בשמי"ב נובעת מטעמים אפולוגטיים או בשל טעות העתקה.⁶⁶ לצורך הדיון, אם כן, אין סיבה שלא לקבל את הגרסה בדה"י כמקורית: לפי בעל דה"י, אביו של עמשא היה ישמעאלי.⁶⁷ בעל דה"י טורח לציין זאת, ומכאן שפרט זה חשוב בעיניו.

בן צבי ולבן טוענים שיתר מוצג בדה"י כמשני ביחס לאביגיל,⁶⁸ ואמנם הרושם הוא שההיגד "ואבי עמשא יתר הישמעאלי" הוא מעין מאמר מוסגר, שנועד למסור מידע נוסף בנוגע לעמשא. עם זאת, בן צבי ולבן שוללים את האפשרות שהעמדתו של יתר בצילה של אביגיל נובעת ממוצאו הישמעאלי הנחות, לאור הסברה שבדה"י מוצגת עמדה מאוד פתוחה כלפי נוכרים; מסקנתם היא שחשיבותה של אביגיל על פני יתר נובעת מהיותה אחותו של דוד מלך ישראל.⁶⁹ שאלת עמדתו של בעל דה"י כלפי נוכרים וכלפי נישואי תערובת נידונה כבר לעיל,⁷⁰ והוצע שגם אם בעל דה"י מציג עמדה פתוחה כלפי נישואי תערובת, עדיין ניתן לומר שהוא מציג נישואין כאלה כבעלי מעמד פחות מאשר נישואין אנדוגמיים, בתוך העם או השבט. במקרה שלנו, כשמדובר במשפחה הנבחרת שממנה יצא מלך ישראל, יש לתהות האם נישואיה של אביגיל לישמעאלי משמשים כגורם המכתיב את שמו של עמשא ביחס לשאר המשפחה, אם לאו.

כחלק מדיונו של אומינג בנוגע לנישואי תערובת בדה"י, הוא עומד על כך שיש להפריד את המקרה של יתר הישמעאלי משאר הדוגמאות בספר: בשל היותו מזרע אברהם, עמדתו של בעל דה"י כלפיו חיובית יותר.⁷¹ עמדה אוהדת שכזו כלפי ישמעאל ניתן לזהות במקור הכהני, למשל. דה פורי דן בעמדתו של בעל המקור הכהני (P) כלפי ישמעאל, ומגיע למסקנות מעניינות. על פי המקור הכהני, לדבריו, מחולקת האנושות לשלושה 'מעגלים':

⁶⁵ יפת, אמונות ודעות, עמ' 296-297.
⁶⁶ אהרליך, דברי סופרים, עמ' 430; קרטיס ומדסון, דה"י, עמ' 89; סמית, שמואל, עמ' 355; סגל, שמואל, עמ' שמוא; הרצברג, שמואל, עמ' 357; יפת, אמונות ודעות, עמ' 297, הערה 288; הנ"ל, דה"י, עמ' 77-78; בר אפרת, שמי"ב, עמ' 188; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 55; ועוד רבים. דעה חריגה מציגים לוונסון והלפרן. הם מתבססים על גרסה אחת של תה"ש, שבה יתר מכונה "היזרעאלי", וסוברים שיש לזהותו עם נבל הכרמלי, בעלה של אביגיל, (שמי"א כה) שהעיר יזרעאל היתה באיזור מגוריו (לוונסון והלפרן, נישואי דוד, עמ' 511-512).
⁶⁷ מפרשים מסורתיים רבים העדיפו לדחוק את הלשון 'ישמעאלי' כדי לפרש שיתר היה מישראל (ראה למשל בפירוש המיוחס לתלמיד רס"ג, בפירוש המיוחס לרש"י וברד"ק על אתר), אך נראה שאין זה פשוטו של מקרא.
⁶⁸ בן צבי ולבן, אבחנות, עמ' 179.
⁶⁹ בן צבי ולבן, אבחנות, עמ' 179.
⁷⁰ דיון מפורט בנושא ראה לעיל, עמ' 26-30.
⁷¹ אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 122.

1. בני נח, הקשורים בברית עם ה' לאחר המבול (בראשית ט 8-17), מכירים את ה' רק בשמו הכללי 'א-להים'.

2. בני אברהם, המחויבים בברית המילה (בראשית יז),⁷² מכירים את ה' בשמו "א-ל ש-די" ויש להם גם זכות בארץ כנען.

3. בני ישראל, שאליהם התגלה ה' בשם הוי"ה (שמות ו 2-8).⁷³

בני ישמעאל ואדום משתייכים למעגל השני מתוקף היותם בני אברהם, ודה פורי מציין בצדק את יחסו החיובי יותר של בעל המקור הכוהני אליהם: ראשית, ישמעאל מוזכר יחד עם יצחק בקבורת אברהם (בראשית כה 9), ועשו מוזכר עם ישראל בקבורת יצחק (שם לה 29);⁷⁴ שנית, מעניינת במיוחד בהקשר שלנו העובדה שלאחר שנישואיו של עשו עם **בנות חת** מתקבלים בביקורתיות רבה (שם כו 34-35), הרי שכדי לתקן זאת עשו מתחתן דווקא עם **בת ישמעאל** (שם כח 9-8).⁷⁵ בנוסף, בבראשית כא-כב מוצג אברהם כמי שכמעט מאבד את שני בניו – ישמעאל (שגורש למדבר וכמעט מת מצמא) ויצחק (שנעקד בארץ המוריה) – ושניהם (גם ישמעאל!) ניצלים באורח נס על ידי האל. בכך שוב ניכרת התייחסות אוהדת לישמעאל, המכלילה אותו בתוך בני אברהם שאותם ה' נחלץ להושיע.⁷⁶ דה פורי, המקבל את תיארוך המקור הכוהני לתקופה הפרסית, מקשר בין עמדה זו כלפי בני אברהם לבין המצב הפוליטי בפחוות יהוד בתקופה הפרסית.⁷⁷ הדבר מעלה את השאלה: האם בעל דה"י, שחי גם הוא בתקופה הפרסית או מיד אחריה,⁷⁸ שותף לתפיסה זו?

את תפיסת ה'מעגלים' שמציג דה פורי ניתן למצוא כבר בפרק הראשון של דה"י. קרטיס ומדסן מציינים שהפרק נחלק לשני חלקים מקבילים: הוא נפתח בעשרה דורות מאדם ועד נח, המובאים כרשימת שמות ללא מילות קישור (א 1-4), כשלאחריהם מפורטים שבעים בני נח משלושת ענפיו – שם, חם ויפת (א 5-23); ומיד לאחר מכן מובאים שוב עשרה דורות כרשימת שמות, הפעם משם ועד אברהם (א 24-27), ולאחריהם מפורטים שבעים בני אברהם משלושת

⁷² ברית המילה קשורה ככל הנראה בזרע ובאיבר ההולדה (ראה למשל: הול, ברית מילה, עמ' 1026; ונהאם, בראשית ב, עמ' 23), ולפיכך תיתכן הסברה שאיסור נישואי התערובת – אם ישנו כזה על פי בעל דה"י – לא יתקיים במקרה של איש מזרע אברהם שמל את בשר עורלתו. ראה למשל דבריהם של בני יעקב לשכם וחמור בנו: "לא נוכל לעשות הדבר הזה **לְתַת אֶת-אֶחָדֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר-לוֹ עֶרְלָה** כִּי-חֲרָפָה הוּא לָנוּ" (בראשית לד 14), וכן ביקורתם של הורי שמשון לבנם: "הֲאִין בְּבָנוֹת אֲחִיד וּבְכָל-עַמִּי אִשָּׁה כִּי-אֲתָה הוֹלֵךְ לְקַחֵת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעַרְלִים?" (שופטים יד 3).

⁷³ דה פורי, אברהם, עמ' 172-173.
⁷⁴ דה פורי, אברהם, עמ' 175. ישמעאל ועשו מופיעים בקבורת אביהם בחברון, על אף שישמעאל גורש עם אמו והם ישבו במדבר פארן (בראשית כא 9-21), ועשו עזב את ארץ כנען מפני יעקב אחיו ועבר לגור בהר שעיר (שם לו 6-8). נראה מכאן שהכתוב טורח לשמור על הזיקה לעמים אלה.

⁷⁵ דה פורי, אברהם, עמ' 173.

⁷⁶ דה פורי, אברהם, עמ' 181.

⁷⁷ דה פורי, אברהם, עמ' 175-178.

⁷⁸ ראה לעיל במבוא, עמ' 3.

ענפיו – יצחק, ישמעאל ובני קטורה.⁷⁹ באופן זה נוצרים שני המעגלים החיצוניים שעליהם דיבר דה פורי לעיל: בני נח, ובתוכם – במעגל קטן יותר – בני אברהם.

ומהו יחסו של בעל דה"י לישמעאל עצמו? בנוגע לכך יש להציג מספר נתונים. ראשית, בעוד שבמקרא כולו השם 'ישמעאל' כמעט אינו בשימוש, והדמויות היחידות בשם זה הן ישמעאל בן אברהם עצמו, וכן שתי דמויות שליליות: ישמעאל בן נתניה – רוצחו של גדליה בן אחיקם (מל"ב כה 25 ועוד), וישמעאל מן הכוהנים שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י 22), הרי שבדה"י, לעומת זאת, מספר אנשים נוספים נקראים בשם זה (דה"א ח 38=ט 44; דה"ב יט 11; כג 1), ואף נזכר ישמעאלי נוסף מלבד יתר, שגם זכה להיות אחד משרי דוד: "וְעֵלְהֶגְמָלִים אוֹבִיל הַיִּשְׁמְעֵלִי" (דה"א כז 30).⁸⁰ הדבר מצביע אולי על גישה אוהדת יותר לישמעאל מבשאר המקרא. נתון נוסף שעלולה להיות לו משמעות לדיונו, הוא ההקבלות בין ישמעאל לישראל. יפת מסבה את תשומת הלב לנוסחה הזוהה בדה"י להצגת בני אברהם ובני יצחק:⁸¹

בְּנֵי אֲבִרְהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל (א 28)

בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל (א 34)

מספר חוקרים עמדו על כך שבפסוק הראשון מבין השניים הבן הנבחר (יצחק) מופיע ראשון על אף שהוא הצעיר, בעוד שבפסוק השני הבן הנבחר (ישראל) מופיע אחרון.⁸² ניתן להציע שניסוח שכזה מעמיד את השמות ישמעאל וישראל זה כנגד זה,⁸³ והדבר מזכיר את החילוף "הישמעאלי" – "הישראלי" בזיקה ליתר אבי עמשא. השוואה נוספת בין ישמעאל לישראל בספר נוגעת למספר בניהם: לישמעאל ישנם שנים עשר בנים (א 29-31) – כמספר בני ישראל (ב 1-2). אילו הייתה לבעל דה"י עמדה שלילית כנגד ישמעאל, אין להעלות על הדעת שהיה יוצר זיקות אלה בינו ובין ישראל

⁷⁹ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 77; וראה גם: רודולף, דה"י, עמ' 7. החישוב של שבעים בני אברהם מוצג אצלם באופן זה: 12 בני ישמעאל, 13 בני קטורה, 2 בני יצחק, 16 בני עשו ו-27 בני שעיר. בעמ' 70-96 הם מציגים את חישובם בנוגע לשבעים בני נח: 14 בני יפת, 30 בני חם (נמרוד לא נמנה, אל נכון משום שהרשימה מונה שמות עמים ואילו נמרוד הוא דמות פרטית) ו-26 בני שם. קליין (דה"א, עמ' 57, הערה 9) מותח ביקורת על ההצעה לראות גם בבני אברהם שבעים שבטים, אך מבנה מסודר שכזה שבו המספר הטיפולוגי שבעים חוזר פעמיים, אינו יכול להיות מקרי. עם זאת, יש לציין שגם אם ביקורתו של קליין מוצדקת ואין בדה"א א מניין מכוון של שבעים בני אברהם, רעיון ה'מעגלים' שמציג דה פורי במקומו עומד; שכן שתי הרשימות המקבילות של עשרה דורות מאדם ועד נח (4-1) ומנח ועד אברהם (24-27) יוצרות הקבלה בין נח ואברהם. חלוקה דומה של פרק א לשניים מציע גם מקנזי (דה"י, עמ' 62, 65).

⁸⁰ אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 122.

⁸¹ יפת, דה"י, עמ' 53.

⁸² לדעת יפת (דה"י, עמ' 61), הסדר "יצחק וישמעאל" מבוסס על בראשית כה 9, המתאר את קבורת אברהם על ידי יצחק וישמעאל בניו, ואילו "עשו וישראל" מבוסס על בראשית לה 29, שם נקבר יצחק על ידי עשו ויעקב; אך אין לכך הוכחה. קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 71) סוברים שיצחק מופיע ראשון על אף שהוא הצעיר משום שממנו יצא ישראל; אך אם כך הוא, מדוע ישראל אינו מופיע ראשון לפני עשו, והרי ממנו יצאו בני ישראל! הסגנון הצלילי הדומה ("בני X: Y וישמעאל/וישראל") נשמע כחסבר משכנע יותר לחילופי הסדר.

⁸³ הדמיון הרב בין שני הפסוקים יכול להיות מומחש בין השאר באמצעות שגיאת הכתיב שנפלה בפירושו של קליין, כנראה משום דמיון זה: "The descendants of Isaac: Esau and Ishmael" (קליין, דה"א, עמ' 58).

הנבחר. יש להודות כי חלק מן ההקבלות שהוצגו חלשות ואינן עומדות בפני עצמן, אך הן מצטרפות ליחסו החיובי הכללי של בעל דה"י לישמעאל.

הנתונים שהוצגו עד כה מחזקים אמנם את האפשרות שלבעל דה"י עמדה חיובית – או לפחות לא שלילית לחלוטין – כלפי ישמעאל, אך חלקם, כאמור, אינם משכנעים דיים, ויש להסכים עם אומינג המציין שהנושא עדיין דורש עיון נוסף.⁸⁴ לעת עתה, בכל אופן, אנו נוטים להסכים עם האומרים שבעל דה"י אינו רואה בשלילה מוחלטת נישואין עם ישמעאל.⁸⁵ אך כאמור, אף שבעל דה"י אינו מתנגד באופן עקרוני לנישואין עם ישמעאל, הרי שמוצא נוכרי עדיין עלול להיתפס אצלו כפחות-ערך ביחס לנישואין אנדוגמיים; גם אם בעל דה"י אינו סובר שיש איסור לשאת נשים נכריות, עדיין יראה טעם לפגם בנישואין שכאלה בשושלת המלכותית. בהשוואה לשושלת המכובדת המוצגת כאן, שמוצאה מיהודה ובין אבותיה נמנה נחשון נשיא בני יהודה (10) – ואף דוד מלך ישראל נמצא בה, נראה שאזכור אביו הישמעאלי של עמשא מכתים את שמו לעומת בני דודיו. בנוסף, קשה שלא לקשור לכאן את מעשיו של עמשא המתוארים בספר שמואל. בהתחשב באהדתו הברורה של בעל דה"י לדוד, סביר שהשתתפותו הפעילה של עמשא במרד אבשלום נגד דוד (ראה שמ"ב יז 25) לא תזכה להערכה חיובית מצידו, וזאת בניגוד לנאמנותם הבלתי מתפשרת של בני צרויה.⁸⁶ אם אין די בנתונים שהוצגו עד כה, הרי שסקירת הופעותיהם של בני צרויה ואביגיל בהמשך הספר מאמתת את התייחסותו החיובית לבני צרויה לעומת יחסו לעמשא בן אביגיל. עמשא עצמו לא יופיע עוד בספר דה"י;⁸⁷ ואילו אבשי, יואב ועשהאל זוכים בו למקום של כבוד :

1. אבשי הוא אחד מן "השלושה" – ראשי הגיבורים של דוד (יא 20), ונאמר עליו כי הוא הכה באדום שמונה עשר אלף איש (יח 12) – פעולה שבספר שמואל יוחסה לדוד עצמו (שמ"ב ח 13).

⁸⁴ אומינג, ישראל האמיתי, עמ' 122.

⁸⁵ ש' קליין גם הוא סובר שלישמעאל מעמד רם יותר משאר העמים בקרב ישראל, אך לומד מהשינויים שנעשו לדעתו בספר שמואל (הפיכת יתר מישמעאלי לישראלי, וטשטוש ייחוסה של אביגיל בת ישי והפיכתה ל'אביגיל בת נחש'; שמ"ב יז 25) שנישואין עם ישמעאלי לא נתפסו כעניין מכובד (ש' קליין, מחקרים א, עמ' 4).

⁸⁶ מעניין לציון שהתואר "הישמעאלי" מכיל בתוכו את כל אותיות השם "עמשא" ברצף, ואין לשלול את האפשרות שהדבר מכוון כדי לחזק עוד יותר את מוצאו הנוכרי של עמשא. מאידך, התואר "הישמעאלי" מכיל באותה המידה גם את שם אחיו השלישי של דוד, "ישמעא", המופיע בצורה זו רק בדה"י (ראה לעיל, הערה 52), וכאן אף סדר האותיות נשמר, כך שיתכן שמדובר במקריות גרידא.

⁸⁷ יש שזיהו את עמשי ראש השלישים (ראה דה"א יב 19) עם עמשא בן יתר (זרון, לעת יום ביום; קיל, דה"א, עמ' רפד; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 169-170; קנופרס, דה"א י-כט, עמ' 564-565), אך יפת (דה"י, עמ' 266) השאירה את הדבר בספק, וקליין מעיר כי הצעה זו לא זכתה להסכמה רחבה (קליין, דה"א, עמ' 320). אם יש לקבל זיהוי זה, הרי שבעל דה"י מעריך גם את עמשא בחיוב, ומכניס לפיו נאום תיאולוגי נשגב וחוצב להבות (דה"א יב 19). אם כך הוא, הרי שאין לראות בהעמדתו של עמשא כנגד בני צרויה עימות בין ענף חיובי ושלילי, אלא הצגה של דמויות מרכזיות בתפיסתו של בעל דה"י, אך כאמור, הזיהוי מוטל בספק.

2. יואב אינו מופיע בספר שמואל בסיפור כיבוש ירושלים (שמ"ב ה 6-10), אך בדה"י הוא הראשון שעולה להכות את היבוס, ואף זוכה בשל כך להיות לשר, וגם בבניין ירושלים הוא מוזכר כמי שהחיה את שאר העיר (דה"א יא 6, 8). הוא מנצח, יחד עם אבשי, את צבאות ארם ובני עמון (שם יט), והוא זה שמכה את רבה והורס אותה (כ 1), פעולה שבספר שמואל מיוחסת לדוד (שמ"ב יב 26-31). הוא זה שמנסה למנוע מדוד לפקוד את העם (כא 3), ובקטע שנוסף בדה"י נמסר שהוא לא פקד את לוי ובנימין משום שהתנגד לרעיון המפקד (שם 6). בעל דה"י אף מציין את יואב כמי שהקדיש ממון לאוצרות בית המקדש (כו 28).⁸⁸

3. עשהאל מוזכר בין גיבורי דוד (יא 26), והוא גם אחד משנים עשר ראשי המחלקות של צבא דוד (כז 7).

המקום המכובד והנחשב שלו זכו בני צרויה, לעומת התעלמותו המוחלטת של בעל דה"י מבן דודם, עמשא, מבסס את ההנחה שבעל דה"י מעריך את בני צרויה באופן חיובי יותר מבן אביגיל.

3.3 מגמת היחידה

הסוגיה האחרונה שבה נותר לדון בנוגע לשושלת ישי, היא מגמתה של היחידה. במחקר מקובלת הדעה שדוד המלך עומד במוקד היחידה הנוכחית. לדעת יפת, הרשימה נועדה להציג אילן יוחסין מסודר של דוד המלך,⁸⁹ ובראון סובר שדוד מופיע בסופה של הרשימה מפני שבעל דה"י שאף לקשור את דוד בייחוס רציף ליהודה אבי השבט.⁹⁰ מלמט סובר שרשימת הדורות מפרץ ועד דוד מושתתת על תבנית מקובלת של שושלות מלכים במזרח הקדום, והיא מכילה עשרה דורות כיאה לשושלת מלכותית.⁹¹ עם זאת, לאורך הדיון עלו מספר ספקות בנוגע למגמה זו; אמנם ברור שלדוד יש מקום של כבוד ברשימה, כשביעי והחשוב מבין בני ישי, ובעיקר לאור חשיבותו הרבה בספר,⁹² אך הרשימה אינה מסתיימת בו והיא ממשיכה לדור הבא דווקא עם בניהן של צרויה ואביגיל (17-16). בנוסף, לעיל עמדנו על כך שהרשימה סובבת למעשה סביב דמותו של ישי: עד אליו נמסרת רשימה קווית, ולאחריה מפורטים כל בניו. הוצע שבעל דה"י מדגיש את ישי גם באמצעות

⁸⁸ על מקומו של יואב בספר, ראה במיוחד: ריסטאו, יואב; וראה שם, הערה 51, בנוגע לאבשי ועשהאל.
⁸⁹ יפת, דה"י, עמ' 71. אמירות דומות ניתן למצוא כבר בפרשנות ימה"ב; ראה למשל: הפירוש המיוחס לתלמיד רס"ג, פסוק 9; הפירוש המיוחס לרש"י לפסוקים 10, 15, 16, שם חוזרת הלשון "מפני כבודו של דוד"; רלב"ג, "התועלת השלישי"; מלבי"ם, פסוק 10.

⁹⁰ בראון, דה"א, עמ' 34-35. ראה גם: מקנזי, דה"י, עמ' 71.
⁹¹ מלמט, רשימות מלכים, עמ' 41-42. ביקורת על הסברה שבעל דה"י מציג כאן רשימה של עשרה דורות ראה לעיל, הערה 28.

⁹² על דמותו של דוד בספר דה"י ראה בין השאר: רילי, מלך ופולחן, עמ' 53-76; הווארד, דוד, עמ' 46-47.

שינוי שמו ל'איש' (13), הנדרש מלשון 'איש' = מכובד וחשוב.⁹³ יש, אם כן, לספק הסבר להתמקדות בישי עצמו.

ספר דה"י מספק לנו הסבר בעצמו. על פי דה"י, דוד, בנאומו האחרון, אומר כדברים האלה:

וַיִּבְחַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּי מִכָּל בֵּית-אָבִי לְהִיּוֹת לְמֶלֶךְ עַל-יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם,
כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד
וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי
וּבְבָנֵי אָבִי בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל:
וּמִכָּל-בָּנֵי – כִּי רַבִּים בָּנִים נָתַן לִי ה' – וַיִּבְחַר בְּשָׁלְמָה בְּנִי לְשֹׁבֵת עַל-כִּסֵּא מַלְכוּת ה' עַל-יִשְׂרָאֵל
(דה"א כח 4-5)

הבחירה הא-להית בנגיד ומלך מתוארת במעגלים הולכים וקטנים: ה' בחר ביהודה מכל השבטים, ובתוך שבט יהודה נבחר בית אביו של דוד;⁹⁴ בתוך בית אביו נבחר דוד עצמו, ומבניו נבחר שלמה. הבחירה ביהודה כמי שממנו יצא המלך מובלטת בדה"י בעזרת העמדתן של רשימות בני יהודה בראש רשימות היחס של בני ישראל, וכן מן הדברים המפורשים בדה"א ה 1-2; והבחירה בדוד ושלמה בנו מוזכרת במספר פסוקים בספר (דה"א י 14; יא 3; יז 7, 11-14; כט 1, 23; דה"ב א 1; ו 6; יג 5, 8).⁹⁵ הבחירה בישי, לעומת זאת, אינה ברורה מאליה. בשמ"א ישי מאופיין כדמות פאסיבית,⁹⁶ ונראה שהוא מוזכר רק מפני חשיבותו של דוד, ולא כאישיות מכובדת בפני עצמה. באמצעות העיצוב הספרותי של שושלת ישי, מדגיש בעל דה"י את הבחירה ההדרגתית: רשימת היחס הקווית מגיעה רק עד ישי, וישי עצמו הוא השביעי ברשימה. כשמגיע לישי, מרחיב בעל דה"י את היריעה ומציג את כל 'בית אביו' של דוד, כלומר משפחת ישי שנבחרה.⁹⁷ מתוך כל בני ישי נבחר דוד והדבר מודגש בהיותו השביעי.⁹⁸

שושלת ישי, אם כן, מתארת בחירה כפולה: לא רק הבחירה בדוד – שזוהתה על ידי חוקרים רבים, אלא גם הבחירה בבית אביו ישי. דוד אינו מוצג בדה"י כמלך שהגיע משום-מקום, אלא כנבחר בין נבחרים.⁹⁹

⁹³ לעיל, עמ' 65-67.

⁹⁴ לדעת ריסטאן, דמותו של יואב מקבלת בספר דה"י חשיבות רבה – לעתים אף על חשבון ההערכה לדוד עצמו, והדבר נובע מן הבחירה בבית אביו של דוד. ראה: ריסטאן, יואב; ובעיקר עמ' 20-23.

⁹⁵ בנושא הבחירה בדוד בדה"י ראה למשל: נורת, תאולוגיה, עמ' 376-381; יפת, אמונות ודעות, עמ' 376-381; הנ"ל, דה"י, עמ' 488; קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 156-167; קנופרס, דה"א י-כט, עמ' 927; קליין, דה"א, עמ' 44. הבחירה הא-להית המפורשת בשלמה היא חידוש של בעל דה"י (יפת, אמונות ודעות, עמ' 379-381; הנ"ל, דה"י, עמ' 488).

⁹⁶ וייטלאם, ישי, עמ' 772.

⁹⁷ יפת (אמונות ודעות, עמ' 337; דה"י, עמ' 488) מציינת שגם בישעיהו יא 1 ניתנת חשיבות לישי עצמו ולא רק לדוד: "וַיִּצָא חֹטֵר מִגֹּזַע יִשְׂרָאֵל מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה" (וראה שם גם פסוק 10).

⁹⁸ ראה לעיל, עמ' 69.

⁹⁹ קנופרס, דה"א י-כט, עמ' 927. מעניין לראות את דבריו של ויליאמסון (דה"י, עמ' 52):

3.4 סיכום

המאפיין הבולט ביותר של שושלת ישי בדה"א ב 10-17 הוא ריבוי השביעיות.¹⁰⁰ השימוש בשביעיות – מספר טיפולוגי ידוע במקרא – קשור במטרתה של הרשימה: להראות את השתלשלות הבחירה עד דוד. ברשימה עשרים ואחת שמות, המחולקים לשביעיות: בשושלת בת שבעת הדורות מרם עד ישי (10-12), נחשון מכונה "נשיא בני יהודה" (10), תואר המעיד שלושלת זו היסטוריה מכובדת. משושלת זו נבחרה משפחתו של ישי, שחשיבותו מובלטת באמצעות הצגתו כדור שביעי לרם וכן בעזרת דרישת שמו מלשון 'איש' – חשוב ומכובד.¹⁰¹ המבנה, כאמור, מבליט גם הוא את מרכזיותו של בית ישי: בישי רשימת הדורות האנכית נפסקת, ונפרשים בפני הקורא כל בני ובנות ישי (13-17). מבית ישי נבחר, כמובן, דוד, ובעל דה"י דואג להבהיר שהוא השביעי מבין הבנים באמצעות מיספורם ההירארכי (15). לאחר בני ישי מוצגות אחיותיהם – צרויה ואביגיל – ובניהן המפורסמים (16-17), ובפסוקים המוקדשים להן מופיעים שוב שבעה שמות.

חשיבותה של שושלת ישי מובלט גם באמצעות מיקומה בראש רשימות בני חצרון, חרף העובדה שרם העומד בראש הרשימה הוא בנו השני של חצרון. תופעה דומה צוינה בנוגע לכל רשימות בני יהודה: רשימות אלו הוצבו בראש רשימות בני ישראל בשל חשיבותו של שבט יהודה, על אף שברשימת בני ישראל עצמה יהודה מוזכר רביעי (ב 1).¹⁰² ביחס לשושלת ישי, בכל אופן, הדבר אינו נובע מחשיבותו של רם עצמו, אלא "מפני כבודו של דוד" – כלשונו של בעל הפירוש המיוחס לרש"י,¹⁰³ וביתר דיוק – מפני חשיבותם ובחירתם של ישי ומשפחתו. כך ניתן למעשה לעקוב אחר הבחירה הא-להית לאורך היחידות שבהן עסקנו: יהודה נבחר כראש לשבטים, ומבין בניו הישירים נבחרו בניה של תמר על פני בני בת-שוע;¹⁰⁴ מבני תמר נבחר פרץ על פני זרח,¹⁰⁵ ומבני פרץ נמשכת השושלת דרך חצרון (ואילו בני חמול אינם מוזכרים כלל). ביחידה הנוכחית מוצגת הבחירה בבית ישי, כשמבית ישי נבחר דוד למלך על ישראל. תהליך זה של בחירה במעגלים קטנים והולכים מוצגת בדה"י במפורש בדבריו של דוד:

"Although we have seen the centrality of David in the Chronicler's structure of the genealogy, his sober estimate of him as an individual is made clear by the inclusion without any break of his sisters and their families"

ויליאמסון זיהה את ההתייחסות ה"יבשה" לדוד לעומת מרכזיותו הרבה בדה"י, אך לא תלה זאת בכך שהרשימה מתמקדת בישי ולא בבנו.

100 ראה לעיל, עמ' 64-65.

101 ראה לעיל, עמ' 65-67.

102 ראה לעיל, עמ' 14.

103 הפירוש המיוחס לרש"י לדה"א ב 10, 16, 17.

104 ראה לעיל, עמ' 36.

105 ראה לעיל, עמ' 50.

"וַיִּבְחַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בֵּי מִכָּל בְּתֵּי-אָבִי לְהִיּוֹת לְמִלְכָּהּ... כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי וּבְבֵנֵי אָבִי בֵּי רֶצֶחַ לְהַמְלִיךָ עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל: וּמִכָּל-בְּנֵי... וַיִּבְחַר בְּשָׁלְמָה בְּנֵי לְשָׁבֶת עַל-כִּסֵּא מַלְכוּת ה' עַל-יִשְׂרָאֵל" (דה"א כח 4-5).

תהליך זה של בחירה א-להית מופיע פעמיים בספר דה"י: באופן מפורש – בדברי דוד, ובאופן סמוי במסגרת עיצובם הספרותי של רשימות בני יהודה.

כשם ששתי היחידות הראשונות ברשימות בני יהודה נחלקות לשני ענפים – שלילי וחיוני,¹⁰⁶ כך גם רשימת בני צרויה ואביגיל נחלקת לשני ענפים, על פי האימהות. בעוד שבני צרויה זכו לכבוד מצד בעל דה"י בהמשך הספר, הרי שעמשה בן אביגיל – שמוצאו הזר (ישמעאלי) זכה להדגשה על ידי בעל דה"י – אינו נזכר עוד, ואף בספר שמואל שבו הוא נזכר, הוא מופיע כמי שהשתתף במרד אבשלום בדוד.¹⁰⁷ לדעת ריסטאו, הצגתו החיובית של יואב בספר דה"י נובעת מהיותו חלק מבית-האב הנבחר,¹⁰⁸ וזאת בהתאמה לאמור לעיל על כך שהבחירה בדה"י אינה רק בדוד עצמו אלא גם בבית אביו (ראה דה"א כח 4); אך אם נכונים דברינו, הרי שגם בתוך בית-האב הנבחר ישנה העדפה של ענף אחד על פני רעהו. בדומה להעדפת דוד על פני אחיו הגדולים, כך ישנה העדפה של בני צרויה על פני אביגיל.

¹⁰⁶ ראה לעיל, עמ' 30-36.

¹⁰⁷ בשלוש היחידות המדוברות זיהינו שימוש במספר הטיפולוגי שבע: רשימות בני יהודה הראשונים ובני זרח מכילות כל אחת חמישה בנים ישירים (ויהודה ולזרח) ועליהם נוספו שני צאצאים נוספים (ראה לעיל, עמ' 49), ורשימת בני צרויה ואביגיל מכילה שבעה שמות.

¹⁰⁸ ריסטאו, יואב, עמ' 20-23.

פרק רביעי:

בני דוד (ג 1-9)

עד כה עסקנו ברשימות הפותחות את היחידה שהוקדשה לבני יהודה בפרקי היחס בדה"י (ב 17-3).¹ כעת אנו מדלגים על הרשימות המופיעות בהמשך פרק ב, ונעסוק ביחידה הממשיכה את שושלת דוד – שאליו הגיעה היחידה שנידונה בפרק הקודם. פרק ג כולו מוקדש לצאצאי דוד, כשתשעת הפסוקים הראשונים מוקדשים לבניו הישירים:

וְאֵלֶּה הָיוּ בְנֵי דָוִד אֲשֶׁר נִוְלַד לוֹ בְּחֶבְרוֹן –
הַבְּכוֹר אֲמִנֹן לְאַחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית, שְׁנֵי דָנְיָאֵל לְאַבְיגַיִל הַכַּרְמֶלִית: הַשְּׁלִישִׁי לְאַבְשָׁלוֹם בֶּן מַעֲכָה
בֶּת תַּלְמִי מֶלֶךְ גִּשּׁוּר, הַרְבִּיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן חַגִּית: הַחֲמִישִׁי שְׁפָטָה לְאַבִּיטָל, הַשְּׁשִׁי יִתְרֵעַם לְעֹגְלָה
אֲשֶׁתּוֹ:
שְׁשֶׁה נִוְלַד לוֹ בְּחֶבְרוֹן וַיִּמָּלֶךְ שָׁם שִׁבְעֵה שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וְשְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם:
וְאֵלֶּה נִוְלְדוּ לוֹ בִּירוּשָׁלַם –
שְׁמֵעָא וְשׁוּבָב וְנָתָן וְשִׁלְמָה, אַרְבָּעָה לְבֵת שׁוּעַ בֶּת עַמִּיָּאל: וַיִּבְחָר וְאַלְיָשָׁמַע וְאַלְיָפָלֶט: וְנָגָה וְנָפֶג
וַיִּפְּעִ: וְאַלְיָשָׁמַע וְאַלְיָדָע וְאַלְיָפָלֶט תִּשְׁעָה:
כָּל בְּנֵי דָוִד מִלְּבַד בְּנֵי פִילֹגְשִׁים וְתָמָר אַחֻתָם:

כפי שידון בסעיף 'מבנה היחידה', היחידה שלפנינו מורכבת משתי רשימות מרכזיות: בני דוד בחברון ובירושלים; וביניהן העמיד בעל דה"י את מספר שנות מלכותו של דוד בערים אלה. לאחר הדיון במבנה היחידה, ניתוח היחידה יחולק לשלושה חלקים על פי חלוקתו הפנימית. בחלק הראשון נדון בעיצובה של רשימת בני דוד בחברון. בין השאר תשווה הרשימה למקבילתה בשמ"ב ג 2-5, כאשר מהשוואה זו ניתן יהיה להסיק מסקנות באשר לניסוח כותרת היחידה, וכן באשר להצגת בנו השני של דוד – שבנוגע אליו יהיה צורך לדון מעט גם בענייני נוסח. החלק השני של הניתוח יעסוק בשנות מלכותו של דוד, ובו נדון בעיקר בהשמטתם של שני היגדים המופיעים במקבילה בשמ"ב ה 4-5, הנוגעים להיקף שלטונו של דוד בחברון ובירושלים. החלק השלישי יוקדש לרשימת בני דוד שנולדו בירושלים. רשימות מקבילות מופיעות הן בשמ"ב ה והן בדה"א יד, וההשוואה לשתיהן תעמיד אותנו על ייחודה של הרשימה שלפנינו. דיונו ברשימה זו יעסוק לאחר מכן במיקומו של שלמה ברשימה, שיקושר על דינו למנהגו של בעל דה"י לעצב חלק

¹ ללא התייחסות לפסוק 9, שכאמור נמצא מחוץ לגבולות המחקר הנוכחי (ראה לעיל, עמ' 18).

מרשימותיו באמצעות מספרים טיפולוגיים. לבסוף תוצע הקבלה בין היחידה הזו ליחידה קודמת שבה עסקנו, וממנה תעלה הצעה באשר למגמתה של היחידה.

4.1 תיחום היחידה ומבנה

מצד תוכנה, רשימת בני דוד הינה המשך טבעי לשושלת ישי (ב 10-17), שנחתמה ברשימת בני ישי שעיקרה הוא דוד;² במקומה הנוכחי היא מובחנת בבירור מן הרשימות שלפניה, שעניינן משפחות בני כלב וחור (ב 42-55). בני דוד מחולקים בה לשתי קבוצות – הנולדים בחברון (1-4) והנולדים בירושלים (5-8) – ובראש שתיהן כותרת: "וְאֵלֶּה הָיוּ בְנֵי דָוִד אֲשֶׁר נִוְלַד לוֹ בְּחֶבְרוֹן" (1); "וְאֵלֶּה נִוְלְדוּ לוֹ בִּירוּשָׁלַיִם" (5).³ רשימת בני דוד בחברון זהה – בשינויים קלים – לרשימה המקבילה בשמ"ב ג 2-5, ורשימת בני דוד בירושלים מקבילה לשמ"ב ה 14-16.⁴ פסוק 9 משמש כחתימה לשתי היחידות כאחת.⁵ בין שתי הרשימות צוינו מספרי שנות מלכותו של דוד בחברון ובירושלים, כפי שהוא מופיע בשמ"ב ה 5.

מתוך השוואה למקבילה שבשמ"ב, ניתן להסיק שבעל דה"י עיצב את הנתונים בנוגע לשנות מלכותו של דוד כך שישמשו כחוליית מעבר בין שתי הרשימות; בדה"י מופיעים פרטים כרונולוגיים אלה בין שתי רשימות בני דוד, ומשמשים מעין הסבר לכך שחלק מבני דוד נולדו בחברון ואילו אחיהם – בירושלים.⁶ בשמ"ב נמסר:

בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים וְשָׁשָׁה חֳדָשִׁים,
וּבִירוּשָׁלַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְיְהוּדָה (שמ"א ה 5)

סדר הנתונים בשנות מלכותו של דוד **בחברון** נשמר גם בדה"י, אך בתיאור שנות מלכותו **בירושלים** הוא ההפך:

² מייסר, דה"א, עמ' 19; בראון, דה"א, עמ' 49; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 324; מקנזי, דה"י, עמ' 75.
³ ראה למשל: יפת, דה"י, עמ' 92. חלוקה דומה מציע בראון, דה"א, עמ' 49. בראון מציין ששתי רשימות בני דוד אוחדו ליחידה אחת באמצעות פסוק 4. זה פריס מחלק את היחידה 1-9 לשלושה חלקים, כאשר את המידע הכרונולוגי שבפסוק 4 הוא מציג כחלק נפרד. לאור ניתוח המבנה שיוצג להלן, עדיף להבין את תפקידו של המידע הכרונולוגי כקטע מעבר בין שני חלקי היחידה.

⁴ הרצברג (שמואל, עמ' 253) סובר ששתי הרשימות בשמ"ב הגיעו מארכיון ממלכתי, וכי הופעתם יחד בדה"י היא המקורית. לדעתנו, הופעתם של שנות מלכותו של דוד – שאין להן קשר ישיר לרשימות בני דוד – בין שתי הרשימות בדה"י, מלמדת שמדובר בעיבוד של בעל דה"י מתוך שמ"ב או נוסח קרוב לו, ולא במסמך ארכיוני אותנטי.

⁵ בראון, דה"א, עמ' 49; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 299-300; מקנזי, דה"י, עמ' 75; קליין, דה"א, עמ' 111.

⁶ יפת, דה"י, עמ' 95.

ובירושלם	מלך	שְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה	(שמי"א ה 5)
ושלשים ושלוש שנה	מלך	בירושלם	(דה"א ג 4) ⁷

באופן זה נוצר בדה"י מבנה כיאסטי בתיאור שנות מלכותו של דוד, כשבמרכז – שנות המלכות, מסביבם – ציון מלכותו, ובמסגרת – מקום המלוכה (חברון מול ירושלים):

1. שְׁשָׁה נִלְדָּה לוֹ בְּחֶבְרוֹן

2. וַיִּמְלֹךְ שָׁם

3. שִׁבְעַת שָׁנִים וְשָׁשָׁה חֳדָשִׁים,

3'. וְשָׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה

2'. מֶלֶךְ

1'. בִּירוּשָׁלַם :

קנופרס מציע להקביל גם בין "ששה נולד לו בחברון" (4) לבין "ואלה נולדו לו בירושלים" (5), וכך נוספת צלע אחת חיצונית למבנה הכיאסטי (3-3' במבנה המוצג להלן).⁸ כהמשך להצעתו, ניתן להציג מבנה משוכלל יותר, המקיף את כל היחידה שלפנינו (1-9). בעל דה"י העמיד את רשימות בני דוד בתוך מסגרת ספרותית מלכדת (צלעות 1-1' במבנה להלן): "ואלה היו בני דוד" (1); "כל בני דוד" (9),⁹ ומתבקש להקביל גם את שתי הרשימות של בני דוד עצמן: הנולדים בחברון מול הנולדים בירושלים (צלעות 2-2'). לסיכום מתקבל מבנה כיאסטי שלם:

1. וְאֵלֶּה הָיוּ בְנֵי דָוִד אֲשֶׁר נִלְדָּה לוֹ בְּחֶבְרוֹן...

2. [רשימת בני דוד שנולדו בחברון]

3. שְׁשָׁה נִלְדָּה לוֹ בְּחֶבְרוֹן

4. וַיִּמְלֹךְ שָׁם

5. שִׁבְעַת שָׁנִים וְשָׁשָׁה חֳדָשִׁים,

5'. וְשָׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה

4'. מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלַם :

3'. וְאֵלֶּה נִלְדָּדוּ לוֹ בִּירוּשָׁלַם...

2'. [רשימת בני דוד שנולדו בירושלים]

1'. כָּל בְּנֵי דָוִד מִלְּבַד בְּנֵי פִלְגָשִׁים וְתָמָר אֲחֹתָם

מבנה זה מעמת בין שני צידיו: בין חברון, עיר מלכותו הראשונה של דוד – לירושלים, שאלה עבר עם המלכתו על כל ישראל, וכן בין הבנים שנולדו לו בשתי ערים אלה. נתוני שנות מלכותו של דוד

⁷ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 215-216, 247-248. יש לציין שבמקום אחד טוען קלימי שהיפוך הסדר נועד ליצור הקבלה כיאסטית לדה"א כט 27 (שם, עמ' 248), ואילו במקום אחר – שהוא נועד ליצור מבנה כיאסטי פנימי בפסוק עצמו (שם, עמ' 215-216).

⁸ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 324.

⁹ קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 299-300; מקנזי, דה"י, עמ' 9; קליין, דה"א, עמ' 111.

משמשות, אם כן, כיחידת מעבר המסיטה את המבט מחברון לירושלים, ומבני דוד שנולדו בחברון לאלה שנולדו בירושלים.

4.2 ניתוח היחידה

4.2.1 בני דוד שנולדו בחברון (ג 4-1א)

לרשימת בני דוד בחברון הקדים בעל דה"י כותרת: "וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי דָוִד אֲשֶׁר נִלְדָּה לוֹ בְּחֶבְרוֹן". כותרתה של הרשימה המקבילה בשמ"ב היא שונה: "וילדו (קרי: וינלדו) לדוד בנים בחברון" (שמ"ב ג 2). לדעת יפת, שינוי לשון הכותרת בדה"י נובע מההקשר השונה: בשמ"ב ההקשר היה סיפורי, ולידת הבנים מוצגת כחלק מתיאור התחזקותו של דוד (ראה שמ"ב ג 1-2), ולפיכך גם כותרת הרשימה היא סיפורית בעיקרה. בדה"י, לעומת זאת, הרשימה מופיעה ברצף של רשימות גנאלוגיות, ולכך מתאימה הפתיחה "ואלה היו... אשר נולד לו".¹⁰ אך כנגד טענתה יש לציין כי מצינו כבר בספר שמ"ב שלרשימת בני דוד שנולדו בירושלים ניתנה פתיחה דומה לזו שבדה"א ג 1 ("וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְלָדִים לוֹ בִּירוּשָׁלַם", שמ"ב ה 14), על אף שהיא נתונה בתוך הקשר סיפורי דומה: התבססותו של דוד במלכותו בירושלים. יש, לפיכך, להסביר את שינוי הנוסח בדה"א באופן אחר. מספר חוקרים הצביעו על הביטוי "נולד לו" כמאפיין של לשונו של בעל דה"י, וזאת לעומת כותרתה של הרשימה המקבילה בשמ"ב.¹¹ לכך ראוי לצרף תובנה נוספת. ניתוח מדוקדק יותר של הלשון "נולד לו" מלמד כי היא מופיעה במקרא כולו רק ברשימות יהודה שבדה"י, ורק ארבע פעמים. יתרה מכך, הביטוי מופיע במקומות שניתן להגדירם כנקודות מפתח במבנה של רשימות יהודה:

1. בראש רשימות בני יהודה: "בְּנֵי יְהוּדָה עָר וְאֹהֶל וְשָׁלָה, שְׁלוֹשָׁה נִלְדָּה לוֹ מִבֶּת שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית" (ב 3).

2. בראש רשימות בני חצרון (ב 9-20), העומדות במרכז רשימות יהודה ומהוות כתשעים אחוזים מתוכן:¹² "וּבְנֵי חֲצֹרֹן אֲשֶׁר נִלְדָּה לוֹ אֶת יְרֵחָמֶאל וְאֶת רָם וְאֶת פְּלוּבִי" (ב 9).

3. בפסוק שלפנינו, בראש רשימות בני דוד: "וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי דָוִד אֲשֶׁר נִלְדָּה לוֹ בְּחֶבְרוֹן" (ג 1); וכן בסוף רשימת בני דוד בחברון: "שְׁשָׁה נִלְדָּה לוֹ בְּחֶבְרוֹן" (ג 4). באופן זה נוצר אינקלוזיו סביב רשימה זו.

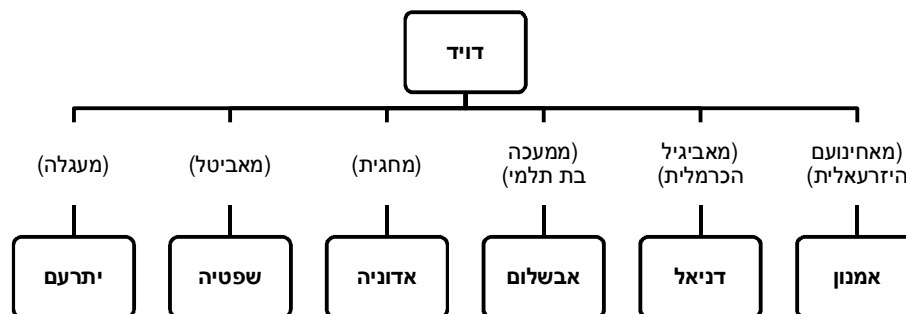
¹⁰ יפת, דה"י, עמ' 94.

¹¹ ראה למשל: יפת, דה"י, עמ' 94; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 66; מקנוזי, דה"י, עמ' 76.

¹² רשימות בני חצרון מתוחמות מלפניהן על ידי רשימת בני זרח (ב 6-8) ולאחריהן על ידי רשימת בני שלה (ד 21-23). מתוך מאה הפסוקים המוקדשים לרשימות היחס של בני יהודה בספר, בני חצרון נטלו תשעים ואחד פסוקים (ב 9-20).

לרשימה קצרה זו יש אולי להוסיף גם את הלשון "נולדו לו", היתה במשמעותה ללשון "נולד לו", מלבד צורת הרבים.¹³ זו מופיעה בפתח רשימת בני דוד בירושלים: "וְאֵלֶּה נִוְלְדוּ לוֹ בִּירוּשָׁלַיִם". הלשון 'נולד לו' בולטת במיוחד בפסוקים ב 9 וג 1, שכן שם הביטוי "אשר נולד לו" יוצר כפילות מיותרת לכאורה לאחר הלשון "[ו]בני חצרון/דויד" המופיעה גם היא. לאור הנתונים הללו, מתבקש להציע שבעל דה"י משתמש במילים "נולד לו" ככלי עיצובי המדגיש את פתיחת הגושים המרכזיים ברשימות יהודה: בני יהודה כולם (ב 3), בני חצרון (ב 9) ובני דוד בחברון (ג 1; וגם בסוף היחידה, ג 4) ובירושלים (ג 5). באופן זה הוא מסמן לקורא את שלושת המעגלים המרכזיים בשבט יהודה: שבט יהודה כולו; מתוכו משפחות בני חצרון – התופסות תשעים ואחד אחוזים מכלל רשימות יהודה;¹⁴ ומתוכן בני דוד מלך ישראל. הלשון "נולד לו" משמשת כתמרור ספרותי, המלמד את הקורא כי הוא נמצא כעת בפתחה של יחידה חשובה ומרכזית. זהו, ככל הנראה, ההסבר לשינוי הניסוח הסיפורי המופיע במקבילה שבשם"ב ("ויולדו"), והחלפתו בצורה "נולד לו".

רשימת בני דוד בחברון מפרטת שישה בנים משש נשים שונות של דוד. מוסכם כיום בין החוקרים שהרשימה מיסודה לא נועדה לציין את כל בני דוד שנולדו בחברון, שכן אין זה סביר כלל שבשבע שנות מלכותו של דוד בחברון נולדו לו רק בן אחד מכל אישה. לפיכך יש לראות ברשימה פירוט של הבכורות מכל אם. הכינוי "בכור" (שמ"ב ג 2) או "הבכור" (דה"א ג 1) ביחס לאמנון מכוון להיותו בכור לאביו ולאִימו, בעוד ששאר המפורטים ברשימה הם בכורות רק לאמהותיהם. בהקשר הנוכחי, בכל אופן, הרשימה מכוונת לשמש כרשימת כל בני דוד בחברון, בדומה לרשימה המקבילה של בניו שנולדו בירושלים (5-8), כפי שמאששות פתיחתה וחתירתה של הרשימה (1, 4).¹⁵



בני דוד שנולדו בחברון: אילן יוחסין

¹³ הניקוד החרגי במילה 'נולדו' התפרש על ידי רודולף (דה"י, עמ' 24) כעירוב של הצורות 'נולדו' ו'נולדו'. קיל מציע שצורה זו נכתבה בבניין נָפֶעַל, הנדיר במקרא ושיח בלשון חז"ל.

¹⁴ ראה לעיל, הערה 12.

¹⁵ הרצברג, שמואל, עמ' 253-254; יפת, דה"י, עמ' 94-95; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 324; קליין, דה"א, עמ' 111.

בניגוד לרשימת הבנים שנולדו בירושלים, רשימת הנולדים בחברון מאופיינת בהירארכיה: לצד כל בן מצוין מקומו ברצף הבנים ("הבכור... שני... השלישי..."). דה פריס מציע שבכלי ספרותי זה נעשה שימוש דווקא ברשימת בני דוד שנולדו בחברון משום שלהם הייתה זיקה לירושלם, בניגוד לאחיהם הצעירים שנולדו בירושלים, ולפיכך למקומם הסידורי ברצף הבנים הייתה משמעות קונקרטית.¹⁶ כעין ראייה לכך יש בעובדה שהבנים היחידים המוכרים לקורא מסיפורים אחרים – אמנון, אבשלום ואדוניה – מככבים בסיפורי המחלוקות על ירושת מלכות דוד (שמ"ב יג-כ; מל"א א-ב). מעמדם של הבנים יכול לנבוע גם ממידת חשיבותן של אמהותיהם,¹⁷ ובכך ניתן להסביר גם את ייחוס הבנים לאמהותיהן דווקא בחברון ולא בירושלים.¹⁸

מיספור הירארכי של בנים הופיע קודם לכן רק פעם אחת – ברשימת בני ישי (ב 13-15). בדיונו שם עמדנו על כך שהשימוש בכלי עיצובי זה נועד לשם הדגשת מקומו של "דוד השביעי". בדיון הנזכר צוין ריבוי השביעיות בתיאור הבחירה בדוד, כאשר ישי הוא הדור השביעי לרם – והדבר רומז על בחירתו, ומבין בניו דוד הוא השביעי – והדבר מעיד על בחירת דוד למלך.¹⁹ הרשימה הנוכחית של בני דוד מהווה, כאמור, המשך ישיר לשושלת ישי שבפרק ב, ומתבקש להציע שגם כאן בעל דה"י משתמש בהירארכיה באופן שכזה; אלא שבחברון לא נולד בן שביעי, נבחר, והרשימה נעצרת – אולי באופן מפתיע – בבן "הששי". הקורא שהתרגל להופעת המספר הטיפולוגי שבע בזיקה לבחירה בדוד, מובל אל ההבנה שהשביעי (הנבחר) אינו נמצא בין הבנים שנולדו בחברון. בנוסף, בדיון לעיל בנוגע לבני ישי הוצע שהתיאור ההירארכי שבו הבכור אינו נבחר משתלב ברצף של מקרים בדה"י שבהם הבכור נדחה מעמדת ההנהגה. אותו הדבר כאן: הבכורות שנולדו בחברון נדחו מן המלוכה. ממשיכו של דוד ייוולד בירושלים.²⁰

¹⁶ דה פריס, דה"י, עמ' 43.

¹⁷ אפשרות קרובה ראה אצל: פלגן, ירושה וגנאלוגיה, עמ' 48-49. למעשה, אף אין לשלול את האפשרות שסדר הבנים אינו בהכרח סדר ההולדה, ושההירארכיה מייצגת מעמד על פי חשיבותה של האם. דבר דומה ניתן למצוא בבחירתו של רחבעם להמליך את אביה בנו למלך אחרי, על אף שלא היה בכור, בשל אהבתו למעכה, אמו של אביה (דה"ב יא 22-18).

¹⁸ ברשימת הבנים שנולדו בירושלים מופיעה רק בת שוע בת עמיאל (5), אך היא נוספה לרשימה על ידי בעל דה"י (ראה להלן, עמ' 92-94) ואינה מופיעה ברשימות המקבילות בשמ"ב ובדה"י.

¹⁹ ראה לעיל, עמ' 76-77.

²⁰ ראה גם: קלימי, ירושלים, עמ' 556-557. קלימי (שם, עמ' 557-558) מתקדם צעד נוסף וטוען שהופעתה של ירושלים ברשימה הנוכחית – שהיא גם הופעתה הראשונה של העיר בספר דה"י – נועדה להדגיש לקורא שבית דוד ישבו בירושלים מימי דוד ועד ימי הבית השני, ולדעתו גם צאצאי דוד בתקופת שיבת ציון (19-24) ישבו בירושלים, על אף שהדבר לא נאמר בשום מקום במפורש. ראה גם: וילי, דה"י, עמ' 108, הסובר שמגמתו של פרק ג היא לתאר את ההתיישבות הרציפה של ירושלים, ורשימת צאצאי דוד היא רק כלי להמחשתו של רעיון זה. אנו הלכנו בדרך אחרת; ירושלים אמנם מופיעה ברשימתנו, אך היא אינה מודגשת בהמשך הפרק, ואף נראה ששושלת דוד בימי שיבת ציון לא שבה לירושלים (ראה להלן, עמ' 131-137). מלבד זאת, בית דוד תופס מקום של כבוד בספר דה"י, ועל כן אין זה מפתיע שבעל דה"י כלל את רשימת היחס הזו בין הרשימות הפותחות את הספר; חשיבותם של דוד וביתו היא עצמאית ולא נועדה לשמש ככלי למטרה אחרת. די לנו בקביעתו של קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 325), שהופעתה של ירושלים לראשונה בהקשר הנוכחי נועדה לרמוז לקשר האמיץ שבין בית דוד ובין ירושלים.

השוואת הרשימה למקבילתה בשמואל מעלה שבעל דה"י לא ערך בה שינויים רבים, והעתיקה פחות או יותר כצורתה :

ש"ב ג 2-5	דה"א ג 1-4
וְיִהְיֶה בְּכוֹרוֹ אֲמִנוֹן לְאַחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית :	הַבְּכוֹר אֲמִנוֹן לְאַחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִית
וּמִשְׁנֶהוּ כְּלָאֵב לְאַבְיגַיִל (קרי : לְאַבְיגַיִל) אִשְׁתּוֹ	שְׁנֵי דְנִיָּאל לְאַבְיגַיִל הַכַּרְמֶלִית :
נָבֵל הַכַּרְמֶלִי	
וְהַשְׁלִשִׁי אֲבִשְׁלוֹם בֶּן-מַעֲכָה בֵּת-תַּלְמִי מֶלֶךְ	הַשְׁלִשִׁי לְאַבְשְׁלוֹם בֶּן-מַעֲכָה בֵּת-תַּלְמִי מֶלֶךְ
גִּשּׁוֹר :	גִּשּׁוֹר ²¹
וְהַרְבִּיעִי אֲדִנְיָה בֶּן-חַגִּית	הַרְבִּיעִי אֲדִנְיָה בֶּן-חַגִּית :
וְהַחֲמִישִׁי שְׁפָטִיָּה בֶּן-אַבִּיטָל :	הַחֲמִישִׁי שְׁפָטִיָּה לְאַבִּיטָל
וְהַשְּׁשִׁי יִתְרָעַם לְעִגְלָה אִשְׁתּוֹ דָּוִד	הַשְּׁשִׁי יִתְרָעַם לְעִגְלָה אִשְׁתּוֹ ²²
אֱלֹהֵי יִלְדוֹ לְדָוִד בְּחִבְרוֹן :	שֶׁשָּׁה נִלְדָּה לוֹ בְּחִבְרוֹן

מלבד שינויים מזעריים פה ושם,²³ ניתן להצביע על שלושה הבדלים משמעותיים :

1. 'כלאב', בנו השני של דוד בשמ"ב, נקרא בדה"י 'דניאל'.
 2. אביגיל, אמו של כלאב/דניאל, מכונה בשמ"ב "אשת נבל הכרמלי", ואילו בדה"י – "הכרמלית".
 3. חתימת הרשימה: במקום "אלה ילדו לדוד", נכתב בדה"י "ששה נולד לו".
- את ההבדל האחרון יש לייחס, ככל הנראה, לחיבתו הניכרת של בעל דה"י להוספת סיכומים מספריים,²⁴ ואילו שני ההבדלים הנותרים מתמקדים בתיאור בנו השני של דוד. לשני הבדלים מרכזיים אלה יש להוסיף עוד שני הבדלים דקים המופיעים דווקא בתיאורו של דניאל בדה"י :

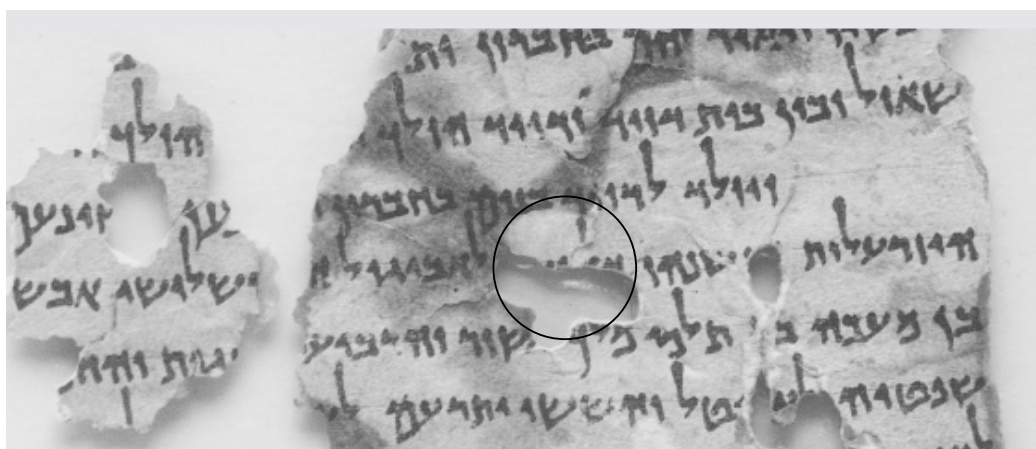
²¹ בנוגע לנישואי דוד למעכה, המהווים דוגמה נוספת לנישואי תערובת ברשימות היחס של יהודה, ראה לעיל, עמ' 29, ושם הערה 45.

²² עגלה מכונה "אשת דוד" בשמ"ב, ו"אשתו" בדה"י. חז"ל זיהו את עגלה עם מיכל (ראה למשל: בבלי סנהדרין כא ע"א). ייתכן שכינויה של עגלה "אשת דוד" משמש באופן ספרותי כחתימה לרשימה כולה, ואין בו בכדי להביע דעה מסוימת על עגלה עצמה (קליל, דה"י, עמ' 78; אברמסקי וגרסיאל, שמ"ב, עמ' 28).

²³ ההבדלים הם כדלהלן: הרשימה בשמ"ב פותחת ב"ויהי", ואילו בדה"א המילה הזו איננה. בעל דה"י משמיט (או שמה עורך ספר שמואל הוסיף) את וי"ו החיבור בראש תיאור כל בן ובן. אמנון מכונה בשמ"ב "בכורו" – עם כינוי הזיקה, ובדה"א נקרא "הבכור" סתם. בדה"א נוסף לאבשלום ל' בתחילתו: "לאבשלום", והוצעו מספר הסברים לכך: ל' החיזוק (וייזר, דה"י, עמ' ז; קיל, דה"א, עמ' עא); שימוש רופף בל' כמנהג הרווח בדה"י (בראון, דה"א, עמ' 48); או אסימילציה לילאביגילי שבפסוק הקודם (קליל, דה"י, עמ' 77-78; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 318). שפטיה בן אביטל מכונה בדה"א "שפטיה לאביטל"; עגלה מכונה בשמ"ב "אשת דוד", ואילו בדה"א – "אשתו".

²⁴ יפת, דה"י, עמ' 93. אך ראה קליין, דה"א, עמ' 114. לדבריו, החילוף ל"ששה" בדה"י נובע אמנם מן השימוש הנפוץ בסיכומים מספריים בפרק ג, אך הושפע גם מנוסח תה"ש L לשמ"ב ג 2, שבו מצוין מספר בני דוד בחברון, וככל הנראה היה קיים בנוסח ספר שמואל שעמד מול עיניו של בעל דה"י. קליין אף מציע לראות במקור זה

1. בשמ"ב כלאב מכונה "משנהו" של אמנון, ואילו בדה"י השתנה הכינוי ל"שני".
2. ברשימה שבשמ"ב כל הכינויים ההירארכיים מיודעים ("בכורו" ו"ומשנהו" מיודעים באמצעות כינוי הזיקה). בדה"י היידוע בולט אף יותר, שכן אמנון מכונה "הבכור" ולא "בכורו", אך על רקע כל אחיו בולט דניאל בחסרון ה"א הידיעה: "הבכור... שני... השלשי... הרביעי... החמישי... הששי..." (3-1).²⁵
- את החילוף 'משנהו'/'שני' ניתן אולי לפרש כהבדל בין לשונו של בעל דה"י ללשון ספר שמואל, וניתן לדעתנו לזהותו במקומות נוספים בספר בהשוואה למקורותיו,²⁶ אך את ההבדל השני אין להסביר במונחים כאלה. העובדה שתיאור בנו השני של דוד משך אליו שינויים כה רבים באופן יחסי, מצדיק דיון קצר לגביו.²⁷



מגילת שמואל מקומראן (4QSam^a), ג 5-1. בשמו של הבן השני ניתן לזהות בבירור שהאות השניה היא למ"ד, והראשונה היא ככל הנראה דל"ת; אך השם כולו מסופק.

ראייה נוספת לכך שבעל דה"י נשען בספרו גם על מקורות מקראיים שנוסחם שונה מנוסח המסורה. לאור העובדה שבדה"י המספר "ששה" מופיע כסיכום לרשימה, ואילו בתה"ש לשמ"ב הוא מופיע בפתיחה, יש להסתייג מקביעה נחרצת שכזו.

²⁵ קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 100) שמו לב לחריגה, אך הבינו אותה כשיבוש ולפיכך העדיפו לגרוס "השני" בעקבות נוסח תה"ש (כך גם: יפת, דה"י, עמ' 91; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 318; קליין, דה"א, עמ' 109; אלה מסבירים את נוסח המסורה כהפלוגרפיה, אך לא מובן כיצד התרחשה). אך נראה שכאן יש להפעיל את כלל הגרסה הקשה, שכן מובן מדוע מעתיק יתקן את הנוסח כך שיתאים לתיאור המופיע בשאר האחים, אך אין להבין מדוע מעתיק ישבש את הנוסח ויסיר את ה"א הידיעה.

²⁶ השווה "ומשנהו אבינב" (שמ"א יז 13) לעומת "ואבינב השני" (דה"א ב 13); וככל הנראה גם "ויהי שם בנו הבכור יואל וְשֵׁם מִשְׁנֵהוּ אֶבְיָה" (שמ"א ח 2) לעומת "הבכר וְשֵׁנִי וְאֶבְיָה" (דה"א ו 13), שמשקף חילוף דומה, על אף שבמקרה זה נוסח דה"י שלפנינו משובש מן הסתם (ראה למשל: יפת, דה"י, עמ' 145; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 97). אך השווה דה"א טז 5.

²⁷ החילופים השונים בנוגע לבן השני הובילו את קייל (דה"י, עמ' 77) ואת ליוור (בית דויד, עמ' 4) להניח שבעל דה"י לא לקח את הרשימה הזו מספר שמואל שעמד לפניו, אלא ממקור אחר. אך גם אם נכון הדבר, יש לשאול מדוע ישנו הבדל בין שני המקורות רק בנוגע לבנו השני של דוד, וכן מדוע בחר בעל דה"י לשאוב את הרשימה ממקור אחר, כשיש להניח שלפניו הייתה גם הרשימה שבספר שמואל (ראה במבוא לעיל, עמ' 5-7).

בתה"ש לשמ"ב מופיע השם 'דלויה' (Δαλούια) במקום השם 'כלאב', ונוסח דומה משתקף ככל הנראה גם במגילת שמואל מקומראן (4QSam^a),²⁸ אם כי הצדק עם קליין, שמצביע על חוסר הוודאות בשחזור אותיות השם במגילה זו²⁹ (ראה תמונה לעיל). לפיכך יש שהסבירו את הצורה 'כלאב' בשמ"ב כשיבוש שנבע מן החזרה על שלוש האותיות הראשונות במילה הבאה: "כלאב לאביגל",³⁰ ושיתוף העיצורים דל"ת ולמ"ד בין 'דלויה' ל'דניאל' הוביל חוקרים להציע שהגרסה 'דניאל' בדה"י השתבשה מזו המתועדת בתה"ש ובקומראן.³¹ אך הדמיון הגרפי בין השמות 'דלויה' ו'דניאל' מועט וקשה להבין כיצד גרסה זו נבעה מקודמתה; יש, אפוא, לקבל את דעתם של המסתייגים משחזור משוער זה.³² יש לציין שבדה"י נוסח תה"ש (Δαμνιῶν) זהה לנוסח המסורה שלפנינו, ומכאן שגם במצע העברי שלפניו הגרסה בדה"י הייתה 'דניאל', והיא שונה מהגרסה שבשמ"ב, תהא אשר תהא.

ההסבר המתבקש בהקשר זה הוא שבנוגע לבנו השני של דוד נמסרו שני שמות: כלאב³³ ודניאל.³⁴ מספר חוקרים זיהו בשם 'כלאב' זיקה של הבן למשפחת כלב, משפחתה של אמו,³⁵ ואף היה מי שטען שכלאב הוא למעשה בנו הביולוגי של נבל הכרמלי, שעליו נמסר כי היה ממשפחה זו (שמ"א כה 3), והוא אינו בנו של דוד.³⁶ הרשימה שלפנינו, בכל אופן, מעידה שמדובר בבני דוד, ועל כן אין להניח שבעל דה"י היה שותף לדעה זו. בכל אופן, לאור הקשר למשפחת כלב ולנבל הכרמלי מובנים היטב בדה"י שני השינויים מהנוסח שבשמואל שהוזכרו לעיל: בעל דה"י נמנע מלהזכיר

²⁸ מקארטר, שמ"ב, עמ' 101. לנוסח מגילת שמואל מקומראן ראה: אולריך, מגילות, עמ' 291-292. אולריך מציע לקרוא שם 'דלויה'.

²⁹ קליין, דה"א, עמ' 109.

³⁰ דרייבר, שמואל, עמ' 246; מקארטר, שמ"ב, עמ' 101; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 318.

³¹ ראה בין השאר: יפת, דה"י, עמ' 95; מקנוז, דה"י, עמ' 75-76. קרטיס ומדסן (דה"י, עמ' 100) מציעים שהנוסחה 'כלאב' היא המקורית, והיא השתבשה ל'דלאה' שבתה"ש, שבתורה השתבשה ל'דניאל' שבדה"י.

³² קייל, דה"י, עמ' 77; דרייבר, שמואל, עמ' 246; ליור, בית דויד, עמ' 4; קמפל, שמ"ב, עמ' 42; קליין, דה"א, עמ' 114, הערה 21.

³³ מייס (דה"א, עמ' 17) מציע בשם פרידמן שהשם 'כלאב' הוא למעשה 'כלאב', בהשמטת הו"ו, בדומה לחילוף יכניהו/כניהו (ראה ירמיהו כב 24; כד 1).

³⁴ קייל, דה"י, עמ' 77.

³⁵ פייגין, מסתרי העבר, עמ' 70; סמית, שמואל, עמ' 274; הרצברג, שמואל, עמ' 254. וראה כבר בדעת חז"ל (תנחומא [ורשא] תולדות ו) ומפרשי ימי הביניים (רש"י, רד"ק ור"י כספי לשמ"ב ג 3; המיוחס לרש"י ורד"ק לדה"י על אתר). יש לציין שבתרגום הסורי לדה"י מופיע במפורש 'כלב' כשם בנו השני של דוד. ההנחה בדבר מוצאה הכלבי של אביגיל נובעת מן הסתם מהעובדה שנישאה לאיש ממשפחה זו, אך אין בכך ודאות.

³⁶ הלפרן, דוד, עמ' 365, הערה 12. לטענתו, דעה זו מופיעה כבר בספרות חז"ל, והיא נועדה להסביר מדוע בנו השני של דוד לא נטל חלק בסיפורי ירושת דוד כאחיו אמנון, אבשלום ואדוניה. איני יודע מה מקורו, אך מן המקורות המסורתיים שהוזכרו בהערה 35 משמע שהמדרש לא סבר כך, והוא שם דעה זו בפיהם של ליצני הדור הטועים. היעדרותו של כלאב/דניאל מסיפורי ירושת דוד מוסברת כנובעת ממותו בגיל צעיר, או משום שלא היה ראוי למלכות (פייגין, מסתרי העבר, עמ' 71; אברמסקי וגריסאל, שמ"ב, עמ' 27; יפת, דה"י, עמ' 95; מקנוז, דה"י, עמ' 76; קליין, דה"א, עמ' 114).

הלפרן (שם, וראה גם: לוונסון והלפרן, נישואי דוד, עמ' 511-512) מעלה ספקולציה נוספת, ולפיה אביגיל אם כלאב היא אביגיל אחות דוד (ראה דה"א ב 16; אלה הן שתי הנשים היחידות במקרא בעלות שם זה), כלאב הוא עמשא, ואביו הביולוגי הוא יתרא=נבל (ובמקום כינויו של יתרא "הישראלי" שבשמ"ב, הוא מציע לגרוס "היזרעאלי"). ראה לעיל, עמ' 71, הערה 66. לדבריו, כלאב-עמשא נולד לאביגיל לאחר נישואיה לדוד, ולפיכך מופיע בין בניו; אך למעשה הוא בנו של יתרא-נבל. אך גם אם רקונסטרוקציה היסטורית זו נכונה, ספק רב אם בעל דה"י הכיר בה וכיוון אליה בספרו.

את הקשר לנבל הכרמלי, אולי מחשש לכבודו של דוד, ולפיכך החליף את השם 'כלאב' – הרומז למוצאו הכלבי, וכן הסתיר את היותה של אביגיל "אשת נבל הכרמלי", והפך אותה ל"הכרמלית".³⁷ כאמור, לאור הנתונים המורכבים מעדי הנוסח השונים קשה לקבוע בכך מסמרות, וייתכן שלנגד עיני בעל דה"י היה נוסח שכבר הכיל את הגרסאות הללו;³⁸ אך עובדה היא שמספר הבדלי גרסה משמעותיים מופיעים דווקא בתיאור בנו השני של דוד, בעוד שתיאורי יתר בני דוד בחברון נמסרו באופן אחיד בשמ"ב ובדה"א, ונראה שהדבר אינו מקרי. ניתן אם כן לזהות פעילות עריכתית מרובה יחסית דווקא בתיאור בנו השני של דוד, וההסבר הקושר זאת ברצונו של בעל דה"י להסתיר את הקשרים לסיפור נבל הכרמלי הינו מתבקש. בדומה למקרים אחרים,³⁹ גם כאן ביקש בעל דה"י להסתיר רמזים המעידים על דמותו של דוד, ולפיכך העלים את שמו של נבל הכרמלי, ואת השם 'כלאב' הנקשר עם משפחת כלב – מוצאו של נבל.⁴⁰

4.2.2 שנות מלכותו של דוד (ג 4א-ב)

חלקו השני של פסוק 4 מציין את שנות מלכותו של דוד בחברון ("שבע שנים וששה חדשים") ובירושלים ("ושלשים ושלוש שנה"), והוא נועד לשמש יחידת מעבר בין רשימות בני דוד שבחברון ובירושלים.⁴¹ השוואתו לקטע המקביל בשמ"ב מצביעה על הבדל אחד מרכזי:

שמ"ב ה 4-5	דה"א ג 4
בן שלשים שנה דוד במלכו ארבעים שנה מלך: ⁴²	
בחברון מלך	וימלך שם [=בחברון]

³⁷ קיל, דה"א, עמ' עא; יפת, דה"י, עמ' 95; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 56; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 66. לדעת יפת (שם), אפשרות נוספת היא שהשינוי "לאביגיל הכרמלית" נובע מטעמי קיצור גרידא, ואין בידה להכריע בין שתי האפשרויות. מקנזי (דה"י, עמ' 76) סובר שהעלמת שמו של נבל נובעת מכך שבעל דה"י לא כלל את סיפור נבל בספרו; אך גם לשיטתו הסיבה לכך שלא נכלל סיפור זה בדה"י היא הסיבה להשמטת שמו של נבל ברשימה שלפניו, כך שאנו שבים לתשובה שהציעו החוקרים המנויים לעיל, שהשמטת נבל היא מפני כבודו של דוד.

³⁸ גם השינוי ל"הכרמלית" מתועד כבר בתה"ש לשמואל, וכן במגילת שמואל מקומראן (ראה הפניה לעיל, הערה 87).

³⁹ ראה למשל: הפירוש המיוחס לרש"י לדה"א י 1; יפת, אמונות ודעות, עמ' 294-395; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 24-23.

⁴⁰ השמטת ה"א הידיעה מן המילה "שני" (ראה לעיל, עמ' 86) קשה יותר להסבר על פי גישה זו, ואם אין מדובר בשיבוש הרי שיש לתלותה במעמדו השולי של דניאל, שבניגוד לאחיו – אמנון, אבשלום ואדוניה – לא נטל חלק בסיפורי ירושת דוד (שמ"ב יג-כ; מל"א א-ב), על אף מיקומו ההירארכי הגבוה.

⁴¹ ראה לעיל, עמ' 80-82.

⁴² השמטתו של קטע זה מדה"י מובנת בהתחשב בהקשר. כיחידת מעבר בין רשימות בני דוד שבחברון ובירושלים, היה לבעל דה"י צורך רק בשנות המלכות של דוד בחברון ובירושלים, ולא בציון גילו של דוד או במספר שנות מלכותו הכולל.

על יהודה

שְׁבַע שָׁנִים וְשָׁשָׁה חֳדָשִׁים

ובִירוּשָׁלַם מֶלֶךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה

עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְיְהוּדָה.

שְׁבַע שָׁנִים וְשָׁשָׁה חֳדָשִׁים

וְשְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה מֶלֶךְ

בִירוּשָׁלַם.⁴³

בפסוקי שמ"ב מופיעים היגדים המציינים על מי מלך דוד בכל עיר: בחברון מלך דוד רק "על יהודה", ואילו בירושלים מלך "על כל ישראל ויהודה". שני ההיגדים הללו הושמטו בדה"י, וישנה נטייה לקשר זאת למגמתו של בעל דה"י להעלים כל סימן לכך שדוד מלך רק על חלק מן העם; לפי בעל דה"י, גם שנות מלכותו של דוד בחברון היו על כל ישראל.⁴⁴ אך טענה זו מעלה קושי מסוים. לפי המסופר בדה"י, מיד לאחר מות שאול באו כל ישראל והמליכו את דוד עליהם בחברון (יא 3-1); אך הכתובים בפרק יא אינם סובלים את האפשרות שבין המלכתו של דוד בחברון על כל ישראל לבין הליכתו לירושלים עברו שבע שנים וחצי: מן הפסוקים שם נוצר הרושם שלאחר המלכתו של דוד בחברון הלך הוא מיד עם כל ישראל לירושלים, לכדה והפכה לבירתו (יא 4-8). אפשרות אחת להסבר היא שבעל דה"י לא היה רגיש באופן מלא לסתירות הלוגיות שנוצרות מהשינויים שעשה בחומר, או להבדלים בין מגמות העריכה שלו לבין המסגרת הכרונולוגית, שממנה הוא לא זז.⁴⁵ ניתן, עם זאת, להציג את הנתונים באור אחר. כאשר בפרק יא מדלג בעל דה"י כליל על סיפורי מלכותו של דוד בחברון (ראה שמ"ב ב-ד), אין הכרח להסיק מכך שעל פי תפיסתו סיפורים אלה לא התרחשו. במהלך שחזורו ההיסטורי בוחר בעל דה"י להדגיש פרטים מסוימים ולהפחית מחשיבותם של אחרים, וניכר שבמבט היסטורי רחב סבור בעל דה"י שדמותו של דוד קשורה בעיקר במעשים שעשה לאחר המלכתו על כל ישראל, ואילו מעשיו בחברון הם בעלי חשיבות שולית. בשל כך פתח בעל דה"י את סיפור דוד בהמלכתו על כל ישראל (יא 3-1) ודילג על האפיזודה החולפת של מלכותו בחברון. מאותה הסיבה, יש להניח, העלים ביחידה שלפנינו את ההיגדים על כך שדוד מלך בחברון רק על יהודה, משום שהם מבליטים פרט הפוגם במגמותיו

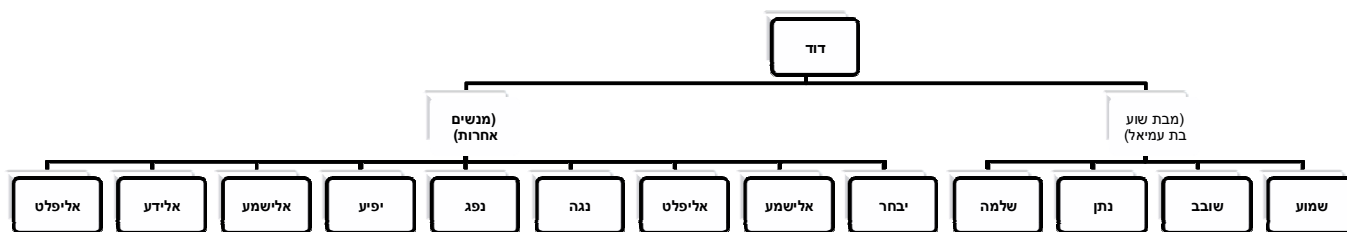
⁴³ על היפוך הסדר של הקטע העוסק בשנות מלכותו של דוד בירושלים עמדנו לעיל, עמ' 80-81. ראה למשל: יפת, דה"י, עמ' 95; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 154; ג'ונסטון, דה"י, עמ' 56; קנופרס, דה"א-ט, עמ' 324-325; קליין, דה"א, עמ' 115. בראון (דה"א, עמ' 54) מרחיק לכת ומציע שרשימת בני דוד בחברון היא תוספת מאוחרת, שכן היא אינה תואמת לרוחו של הספר המעלים את מלכותו של דוד בחברון. בכל אופן, בראון עצמו מצביע על כך שעורך הרשימה בחר להשמיט את ההיגדים על מלכותו של דוד על יהודה בלבד, ועובדה זו יש בה בכדי להחליש את טענתו.

⁴⁵ יפת, דה"י, עמ' 95-96. ראה גם: קנופרס, דה"א-ט, עמ' 325.

הכלליות בספרו.⁴⁶ אין, לפיכך, סתירה בין הצגת דוד כמי שמלך בחברון שבע שנים וחצי (ג 4) לבין הצגתו כמי שעבר מחברון לירושלים מיד לאחר המלכתו על כל ישראל.⁴⁷

4.2.3 בני דוד שנולדו בירושלים (ג 5-9)

היחידה העוסקת בבני דוד שנולדו בירושלים (ג 5-9) נפתחת בכותרת "וְאֵלֶּה נִלְדּוּ לוֹ בִּירוּשָׁלַיִם" (5) ומסתיימת בחתימה הכללית לשתי הרשימות של בני דוד: "כָּל בְּנֵי דָוִד מִלְבָּד בְּנֵי פִלְגָּשִׁים וְתָמָר אֲחֹתָם" (9). רשימה זו, המקבילה לשמ"ב ה 13-16, מופיעה בספר דה"י שוב בשינויים קלים אך משמעותיים (דה"א יד 3-7). הופעת הרשימה פעמיים בדה"י הובילה בעבר חוקרים למסקנה שאין לייחס את שתיהן לבעל דה"י, והיו שאף השתמשו בכפילות זו כראייה לכך שפרק ג כולו הוא תוספת מאוחרת שלא יצאה מתחת ידו של בעל דה"י.⁴⁸ עמדתה של יפת, לעומת זאת, מקובלת יותר כיום: בעל דה"י יכול היה להשתמש באותה הרשימה פעמיים, כאשר בכל פעם היא מופיעה בהקשר שונה. הרשימה שלפנינו מופיעה בהקשר גנאלוגי, כחלק מתיאור שושלת בית דוד; ואילו הרשימה בפרק יד נטועה ברצף הסיפורי של קורות דוד (כמקבילתה בשמ"ב ה 13-16), ומהווה חלק מתיאור התבססותו של דוד בירושלים.⁴⁹ יש, לפיכך, לקבל את שתי הרשימות בדה"י כיחידות מקוריות שיצאו מתחת ידו של בעל דה"י, ואין לראות באחת מהן הוספה מאוחרת.



בני דוד שנולדו בירושלים: אילן יוחסין

⁴⁶ ייתכן שבעל דה"י העדיף להזכיר גם את שנות המלכות בחברון – על אף שהוא מעדיף להתעלם מאפיזודה זו בחיי דוד – בשביל להגדיל ככל שניתן את מספר שנות מלכותו של דוד ובכך להאדירו; ומכיוון שהוזכרו שנות המלכות בחברון, נוצר הצורך להסתיר את מהות שלטונו של דוד שם (רק על יהודה).

⁴⁷ טענה זו סבירה, במיוחד אם מקבלים את ההנחה שכשם שלעניי בעל דה"י עמדה גרסה מסוימת של ספר שמואל, כך גם הסיק שקוראיו מכירים את המסורות על מלכות דוד בחברון. לבעל דה"י לא עמדה, לפיכך, האפשרות להציג את ההיסטוריה באופן שונה לחלוטין מן הידוע לקוראיו.

⁴⁸ רודולף, דה"י, עמ' 11, 26; מייסר, דה"א, עמ' 19; אוסבורן, הגנאלוגיות, עמ' 228; קרטווייט, מוטיבים, עמ' 49-48.

⁴⁹ יפת, דה"י, עמ' 92-93; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 331-332; קליין, דה"א, עמ' 111.

ניתן לעמוד על אופייה הספרותי הייחודי של הרשימה שלפנינו בעיקר לאור השוואתה למקבילותיה:

שם"ב ה 16-13	דה"א ג 9-5	דה"א יד 3-7
וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד פְּלִגְשִׁים וְנָשִׁים		וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד נָשִׁים בִּירוּשָׁלַם
מִירוּשָׁלַם אַחֲרֵי בָאוּ מִחֶבְרוֹן		וַיּוֹלֶד דָּוִד עוֹד בָּנִים וּבָנוֹת:
וַיּוֹלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים וּבָנוֹת:		וְאַלֶּה שְׁמוֹת הַיְלָדִים לוֹ
וְאַלֶּה שְׁמוֹת הַיְלָדִים לוֹ	וְאַלֶּה נוֹלְדוּ-לוֹ ⁵⁰ בִּירוּשָׁלַם	בִּירוּשָׁלַם
שְׁמוֹעַ וְשׁוּבָב וְנֹתָן וְשִׁלְמָה:	שְׁמֵעָא וְשׁוּבָב וְנֹתָן וְשִׁלְמָה	שְׁמוֹעַ וְשׁוּבָב וְנֹתָן וְשִׁלְמָה:
	אַרְבָּעָה לְבַת-שׁוֹעַ בַּת-עַמִּיאֵל:	
וַיִּבְחַר וְאַלְיָשׁוּעַ	וַיִּבְחַר וְאַלְיָשָׁמַעַ	וַיִּבְחַר וְאַלְיָשׁוּעַ
	וְאַלְיָפֶלֶט: וְנֹגָה	וְאַלְיָפֶלֶט: וְנֹגָה
וְנָפֶג וְיָפִיעַ:	וְנָפֶג וְיָפִיעַ:	וְנָפֶג וְיָפִיעַ:
וְאַלְיָשָׁמַעַ וְאַלְיָדָעַ וְאַלְיָפֶלֶט:	וְאַלְיָשָׁמַעַ וְאַלְיָדָעַ וְאַלְיָפֶלֶט	וְאַלְיָשָׁמַעַ וְאַלְיָדָעַ וְאַלְיָפֶלֶט:
	תְּשָׁעָה:	
	כָּל בְּנֵי דָוִד מִלְּבַד בָּנֵי-	
	פִּילֹנָשִׁים וְתֹמָר אַחֻתָם:	

הפסוק הפותח במילים "ויקח דו[ן] עוד..." (שמ"ב ה 13; דה"א יד 3) אינו מופיע ברשימה שלפנינו בדה"א ג, אך נמצא בפתיחת שתי הרשימות האחרות. הדבר נובע אל נכון מטבעו הסיפורי של הפסוק, המתאים להקשר הפרוזאי של שתי הרשימות האחרות, אך אין בו צורך ברצף הרשימות הגנאלוגיות שפרק ג נמצא בתוכן. שתי הרשימות האחרות נבדלות מן הרשימה שלפנינו גם בפרטים אחרים:

1. לרשימתנו נוספו שני סיכומים מספריים: "ארבעה" (5) ו"תשעה" (8), המחלקים את רשימת בני דוד שנולדו בירושלים לשתי קבוצות.
2. ארבעת הבנים הראשונים מיוחסים ברשימתנו "לבית שוע בת עמיאל" (5).

50 על הצורה החריגה "נוֹלְדוּ" ראה גזניוס-קאוץ', דקדוק, עמ' 191.

3. לרשימתנו נוספה חתימה שאינה קיימת בשתי הרשימות המקבילות: "כל בני דוד..." (9).

לחתימה זו נוסף איזכורה של "תמר אחותם", המוכרת מסיפור אמנון ותמר בשמ"ב יג.⁵¹

שתי הקבוצות שברשימה שלפנינו מובחנות זו מזו בכך שקבוצת הבנים הראשונה מיוחסת לבת-שוע בת עמיאל, ואילו לקבוצת הבנים השנייה אין ייחוס לאם או אמהות. עיצוב ספרותי זה מפנה את תשומת הלב לבת-שוע ובניה.⁵²

"בת-שוע בת עמיאל" היא "בת שבע בת אליעם" מסיפור דוד ובת שבע (שמ"ב יא-יב); מלבד הדמיון הרב בשם, הרי שבהתאמה לשמ"ב יב 24 היא מופיעה בדה"י כאמו של שלמה.⁵³ עם זאת, מהקשרו של הכתוב בשמ"ב משתמע ששלמה הוא הבן הראשון שנולד לבת שבע לאחר מות התינוק שנולד מן החטא; ואילו כאן מופיע שלמה כבנה הרביעי. ייבין ניסה ליצור הרמוניה בין שני המקורות, וטען שלשלמה היו שלושה אחים גדולים (שמוע, שובב ונתן) שמתו בחיי אביהם;⁵⁴ אך מלבד העובדה שמהסיפור בשמ"ב משמע אחרת, הרי שעצם מותם של שלושה אחים גדולים אינו סביר.⁵⁵ קליין הציע לראות במילה "ארבעה" (5) גלוסה מאוחרת, שהסרתה מאפשרת לפרש את הפסוק בדה"י כך שרק שלמה – ולא כל הארבעה – הוא בנה של בת-שוע; אך אין ראיות לכך שהסיכום המספרי אינו מקורי, ולהצעתו אין תמיכה בעדי הנוסח. לפיכך מקובלת יותר ההבנה שסדר הבנים ברשימה אינו כסדר לידתם,⁵⁶ והוצעו הסברים ספרותיים לשינוי הסדר. גליל הציע ששלמה הועבר לסוף הרשימה בכדי להרחיקו מסיפור חטא דוד בבית שבע, הנקשר עם בנם הראשון, ולהוציאו מחשש ממזרות;⁵⁷ פירוש זה נושא אופי דרשני, אך יתרה מכך – העברתו של שלמה לסוף הרשימה גורמת להצמדת שמו לשם אמו, בת-שוע, ובכך הוא נקשר **אף יותר** בשמה

⁵¹ לרשימה זו של הבדלים תהיה משמעות רבה בהמשך (ראה להלן, עמ' 96-103). מלבד הבדלים אלה, יש לציין מספר הבדלים מינוריים יותר:

א. הכותרת לרשימת הילדים נפתחת במילים "ואלה שמות הילד[ו]נים" (אשר הין) לו בירושלם". ניכר שהפתיחה שבדה"א יד מושתתת על בסיס זהה לזה שבשמ"ב ה, ואילו ברשימתנו מופיע השורש יל"ד בבניין נפעל – "ואלה **נולדו** לו בירושלם" – לשון שאותה נוטים לייחס לבעל דה"י, בדומה לניסוח "נולד לו" שנידון לעיל (עמ' 82-83).

ב. שמו של הבן הראשון הוא 'שמעא' בדה"א ג 5, ו'שמוע' בשתי הרשימות המקבילות.
ג. שמו של הבן השישי הוא 'אלישמע' בדה"א ג 6, ו'אלישוע' בשתי הרשימות המקבילות.
יש לציין הבדל חשוב אחד שבו מאוחדות שתי הרשימות שבדה"י כנגד הרשימה שבשמ"ב: לעומת הרשימה בשמ"ב, שבה נמנים אחד עשר בנים, הרשימות שבדה"י מכילות שלושה עשר שמות, ונוספו בהם השמות 'אל[י]פלט' ו'ינגה'. על כך ראה להלן, עמ' 94-95.

בשני פרטים אחרים, הרשימה בדה"א יד שונה מרעותיה:

א. הבן השלישי, 'נתן', מופיע בה ללא וי"ו החיבור.
ב. מופיע בה 'בעלידע' במקום 'אלידע' שבשתי הרשימות המקבילות.

⁵² דה פריס, דה"י, עמ' 43.

⁵³ על השינוי מיבת שבע' ליבת שוע' ראה להלן, עמ' 96-103. יש לציין שתה"ש והוולגטה גורסים 'בת שבע' גם כאן.

⁵⁴ ייבין, בת שבע, טור 379.

⁵⁵ ראה גם ביקורתו של זקוביץ, על שלושה, עמ' 60-61.

⁵⁶ ראה למשל: מצודת דוד על אתר; אברמסקי וגרסיאל, שמ"ב, עמ' 53. קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 325) מעלה אפשרות זו, אך מסייג שאם הרשימה אכן שלא כסדר הלידה, הרי שהיא יוצאת דופן בכך. על כך יש לומר, שברשימות רבות אין בידינו מידע מספיק כדי לדעת האם הסדר הוא על פי סדר הלידה או לא.

⁵⁷ גליל ואחרים, דה"א, עמ' 66.

ובסיפור שמאחוריו; ואילו לממזרות אין לחשוש מן הבן השני ואילך, שכן רק קורא המכיר את הסיפור משמ"ב עלול להעלות בדעתו חשד שכזה, וקורא שכזה יודע גם את פרטי הסיפור, שלפיהם חשד שכזה נשלל. דעתו של זקוביץ מסתברת יותר. לדעתו, בייחוסם של ארבעת הבנים לבת-שוע, יצר בעל דה"י מבנה של 'שלושה וארבעה',⁵⁸ שבו שלמה מופיע במקום הרביעי – החשוב.⁵⁹ הוא מזהה בדה"י עוד שתי רשימות שבהן הרביעי והאחרון הוא זה שמלך תחת אביו: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: הַבְּכוֹר יוֹחָנָן, הַשֵּׁנִי יְהוֹנָתָן, הַשְּׁלִישִׁי צְדָקְיָהוּ, הָרְבִיעִי שְׁלֹמֹה [=יהואחז]" (דה"א ג 15); "וְיִשְׂרָאֵל הוֹלִיד אֶת יְהוֹנָתָן וְאֶת מֶלְכִי שֹׁעַ וְאֶת אֲבִינֶדָב וְאֶת אֲשָׁפָעַל [=איש בושת]" (שם ח 33=ט 39).⁶⁰ קליין מוסיף שהופעתו של שלמה כבן הצעיר משווה אותו לאביו, דוד, שאף הוא נבחר על אף שהיה צעיר האחים (ב 13-15).⁶¹

על דבריו של זקוביץ ניתן לתת נדבך נוסף, לאור הרצף שנוצר ברשימת בני דוד כולה (1-9). לעיל הוצע שרשימת בני דוד בחברון, המכילה **שישה** בנים בלבד, מלמדת שאת הנבחר יש לחפש בין הנולדים בירושלים, וזאת לאור ההשוואה לשושלת ישי (ב 10-15), שבה ישי – הדור **השביעי** – הוא הנבחר, ודוד – בנו **השביעי** – אף הוא הנבחר. ברשימת הנולדים בירושלים עיקרון זה לכאורה אינו פועל, שכן הבן השביעי של דוד – שהוא הראשון שנולד בירושלים – הוא שמעא, שעליו לא ידוע דבר, וודאי שאינו הבן הנבחר. שלמה, כמובן, הוא הנבחר והוא זה שממנו תמשיך שושלת המלוכה (10-24), והוא מופיע כבנו **העשירי** של דוד – גם כן מיקום טיפולוגי מובהק, הוזהה למקומו של דוד ברשימת הדורות ברות ד 18-22.⁶² אך לא זו אף זו; יפת עומדת על כך שבציון שמה של בת שוע בת עמיאל, בעל דה"י ממשיך את הנוהג שבלט ברשימת הנולדים בחברון, של ייחוס הבנים לאמהותיהם.⁶³ והנה, ברצף האמהות בת שוע היא השביעית – והיא הנבחרת. אין לשלול את האפשרות כי בעל דה"י דורש בכך גם את שמה המוכר לקורא משמואל ומלכים: בת

שבע.⁶⁴

⁵⁸ על מבנה זה, שימושיו ומשמעותו ראה בהרחבה במחקרו המקיף של זקוביץ בנושא: זקוביץ, על שלושה.
⁵⁹ זקוביץ, על שלושה, עמ' 60-61. ראה גם: רודולף, דה"י, עמ' 26; בראון, דה"א, עמ' 54; קיל, דה"א, עמ' עב; קלימי, ירושלים, עמ' 557; הנ"ל, כתיבה היסטורית, עמ' 347-348; קליין, דה"א, עמ' 115.
⁶⁰ זקוביץ, על שלושה, עמ' 62-65. אפשרות נוספת בנושא זה מציע גיונסטון; ראה להלן, עמ' 95.
⁶¹ קליין, דה"א, עמ' 115.
⁶² על הרשימה ברות ויחסה לרשימה המקבילה בדה"י ראה לעיל, עמ' 62-64.
⁶³ יפת, דה"י, עמ' 96.
⁶⁴ ניתן להצביע על מקרה נוסף אחד לפחות שבו בעל דה"י דורש את שמה של דמות, ביחידה שבה היא מופיעה בשם אחר: המקרה של המלך עוזיהו-עזריהו. לאורך כל הפרק העוסק בו (דה"ב כו) מופיע המלך בשם 'עוזיהו', אך בעל דה"י דורש את שמו השני – 'עזריהו' – מספר פעמים (שם 7, 13, 15), והכהן המתנגד לעוזיהו בהקטרת הקטורת נקרא בעצמו 'עזריהו' (שם 17, 20). ראה על כך בין השאר: גרינשטיין, מדרש פנים מקראי, עמ' 73. שינוי השם 'בת שבע' ליבת שוע' נועד גם הוא למטרה ספרותית מובהקת (ראה להלן, עמ' 96-103), אך אין לראות בכך ניסיון להסתיר את שמה המקורי, שהיה מן הסתם ידוע לכל.

רצף הבחירה שבעל דה"י תיאר בבחירת יהודה, ישי ודוד⁶⁵ ממשיך, אם כן, גם בשלמה בן דוד: שלמה נולד לאשתו השביעית של דוד, והוא מופיע ברשימת בניה במיקום הרביעי והאחרון, ובכך נוצר מבנה של 'שלושה וארבעה' שבו שלמה נמצא במקום הרביעי והחשוב. מלבד זאת, שלמה מוצג כבנו העשירי של דוד, מיקום חשוב כשלעצמו. הבחירה בשלמה מוצגת באותם הכלים העיצוביים שבהם הוצגה הבחירה ביהודה, בית ישי ודוד, וחותמת את רצף הבחירה שפורש בדברי דוד עצמו בדה"א כח:

כִּי בִיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד
וּבְבֵית יְהוּדָה – בֵּית אָבִי
וּבְבִנְיָ אָבִי – בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל:
וּמִכָּל בְּנֵי – כִּי רַבִּים בְּנֵים נָתַן לִי ה' – וַיִּבְחַר בְּשִׁלְמָה בְּנִי לְשֶׁבֶת עַל כָּסֵא מַלְכוּת ה' עַל יִשְׂרָאֵל
(כח 4-5)

סוגיה נוספת הדורשת עיון נוגעת לשני הבנים הנוספים בדה"י (בשתי הרשימות) על פני הרשימה שבשמ"ב: "וַיֵּאֱלִיפֶלֶט: וְנִגְהָ" (7-6; ראה גם יד 5-6). הסברים מתחום חקר הנוסח אינם רלוונטיים לניתוח הספרותי שבבסיס המחקר הנוכחי, שכן גם אם מדובר בשיבוש הרי שהוא התרחש לפני הכנסת היחידה לדה"י, כפי שמתאשר מן העובדה שאלילפלט ונגה נכללים במניין "תשעה" שבפסוק 8, בעוד שבלעדיהם היו רק שבעה בנים, וכן מן העובדה שהם מופיעים גם ברשימה השנייה של בני דוד בירושלים, בדה"א יד 3-7⁶⁶. נותר לתהות, אם כן, האם למספר הבנים יש משמעות ספרותית. ג'ונסטון טוען שהרשימה עוצבה במיוחד בשביל להעמיד את שלמה במרכז בני דוד, כאשר תשעה בנים מופיעים לפניו (שישה שנולדו בחברון + שמוע, שובב ונתן) ותשעה לאחריו⁶⁷. אך מבנה זה מבוסס על היחידה שלפנינו, המשלבת את הנולדים בחברון ובירושלים (שכן רק כך ניתן למנות תשעה בנים קודם לשלמה); ואם כן לא מובן מדוע מופיעים אליפלט ונגה גם ברשימה בדה"א יד 7-3, המכילה את הנולדים בירושלים בלבד. לפיכך סביר יותר להניח שכך נמסרה הרשימה לידי של בעל דה"י. אמנם ניתן עדיין להציע שבעל דה"י התכוון לרמוז למבנה שמציע ג'ונסטון, על אף

⁶⁵ ראה לעיל, עמ' 76.

⁶⁶ ראה: מייסר, דה"א, עמ' 19; בראון, דה"א, עמ' 48, 50; יפת, דה"י, עמ' 97; קליין, דה"א, עמ' 116. בין הסוברים שאלילפלט ונגה מוצגים משיבוש: קרטיס ומדסון, דה"י, עמ' 99; BHS; רודולף, דה"י, עמ' 24. עורכי BHS מציעים לתקן גם את הסיכום המספרי מ"תשעה" ל"שבעה", כדי להתאים זאת להצעתם להשמיט את אליפלט ונגה; אך הסיכום המספרי הוא זה שמאשר שיש לגרוס את 'ואליפלט ונגה', ואם כן נשמטת הקרקע מתחת לשני התיקונים גם יחד. הקושי בכך ששני בנים של דוד נקראים 'אליפלט' (6, 8) נפתר אם מניחים שנולדו לשתי נשים שונות, או שאחד נפטר והשני נקרא על שמו (קיל, דה"א, עמ' עג; יפת, שם; קליין, שם. ראה גם: מיוחס לרש"י ורד"ק על אתר). ברשימתנו מופיעים גם שני בנים בשם 'אלישמע' (אם כי הראשון מביניהם מופיע ברשימות המקבילות כ'אלישוע').

⁶⁷ ג'ונסטון, דה"י, עמ' 56; הנ"ל, דה"י ושמות, עמ' 108, הערה 21. כך גם קליין, דה"א, עמ' 116.

שלא היה צריך לשנות בעצמו את מספר הבנים לשם כך; אך מן הנתונים שבידינו אין אפשרות לבסס סברה זו.

קליין עמד על כך שבמספרם הנוכחי, בני דוד מונים תשעה עשר בנים (ששה בנים בחברון, ארבעה בנים לבת שוע בירושלים, ועוד תשעה בירושלים, אשר אינם מיוחסים לאימהותיהם), אשר יחד עם תמר אחותם הם עשרים,⁶⁸ מספר שהינו כפולה של המספר הטיפולוגי עשר (2*10). בניגוד להצעתו של גיונסטון שהוזכרה לפני כן, אשר קשה לדעת האם בעל דה"י כיוון אליה או אף שם לב לאפשרות קיומה, הרי שרשימת עשרים צאצאי דוד היא תוצאת העריכה של בעל דה"י עצמו, מתוך שילוב רשימות בני דוד בחברון ובירושלים, והוספתה של תמר בסוף הרשימה. שלמה, כאמור, חותם את העשירה הראשונה, כך שהשימוש בכפולות של 'עשר' ביחידה שלפנינו אינו מפתיע. יש, אם כן, להעדיף הצעה זו על פני הצעתו של גיונסטון. אך גם אותה יש לסייג; יש סיבה לחשוד שתמר אינה נכללת במניין, שכן ניסוח פסוק 9 מכוון את הקורא להוציאה מן הכלל: "כָּל בְּנֵי דָוִד, מִלֵּבָד בְּנֵי פִלְגִּישִׁים וְתָמָר אֲחֹתָם" – כשם שאין למנות את בני הפילגשים בכלל הרשימה, כך גם תמר אינה נכללת במניין. טענה זו אינה מחייבת, שכן ניתן לומר שאת תמר יש למנות משום שהיא מופיעה בשמה, בניגוד לבני הפילגשים ששמותיהם ומניינם אינם ידועים; אך יש בה בכדי להוציא מכלל ודאות את ההנחה שבעל דה"י שאף ליצור רשימה בת עשרים שמות.

לסיכום, אם כן, קשה להכריע האם יש כוונת מכוון במספרם הכולל של בני דוד או אף במספר "תשעה" לבני דוד המוזכרים לאחר שלמה; אך אם התשובה לשאלה זו היא חיובית, הרי שהדבר משתלב במגמות שזוהו עד כה, להבליט את מקומו של שלמה בין הבנים, ולהציג את דוד ומשפחתו במספרים טיפולוגיים ו'מושלמים'.

נותר לנו לדון בפסוק 9, המהווה את החתימה לרשימה. פסוק זה חותם את רשימות בני דוד כולן, והוא מעיד שכל הבנים שצוינו עד כה הם בני נשותיו של דוד, ולא בני פילגשיו. פרט זה הוא בהתאמה לשינוי שערך בעל דה"י בכותרת הרשימה המקבילה של בני דוד בירושלים (דה"א יד 3; השווה שמ"ב ה 13). בשמ"ב נאמר: "וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד פִּלְגִּישִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלַם... וַיִּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים וּבָנוֹת: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְלָדִים לוֹ בִּירוּשָׁלַם..." (שמ"ב ה 13). מפסוק זה משתמע שרשימת הבנים הם צאצאי הנשים והפילגשים גם יחד. בעל דה"י, בהתאמה לחתימה שלפנינו (ג 9), שינה את הכותרת בפרק יד והעלים את הפילגשים: "וַיִּקַּח דָּוִד עוֹד נָשִׁים בִּירוּשָׁלַם וַיִּלְדוּ דָּוִד עוֹד בָּנִים וּבָנוֹת: וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְלָדִים אֲשֶׁר הָיוּ לוֹ בִּירוּשָׁלַם..." (יד 3-4).⁶⁹ מטרת שני השינויים הללו –

⁶⁸ קליין, דה"א, עמ' 116.

⁶⁹ השוואה זו מלמדת על כך שהשינוי הוא מכוון, ובעל דה"י שואף בפסוק 9 שלפנינו להדגיש שהרשימה היא רק חלקית, ומכילה רק את הבנים המיוחסים, בני נשותיו הראשיות של דוד. לפיכך אין די בציון העובדה שפסוק 9

בפרקנו ובפרק יד – היא ככל הנראה להאדיר את שמו של דוד, כמי שהיו לו בנים רבים יותר מן הנמנים ברשימה במפורש. עניין ריבוי הבנים מעיד בספר דה"י על ברכה א-להית (ראה בין השאר: דה"א כה 5-4; כו 4-5),⁷⁰ ובדומה לרעיון הבחירה בשלמה⁷¹ מופיע גם רעיון זה במפורש בנאומו של דוד בדה"א כח: "וּמִכָּל בְּנֵי פִי רַבִּים בְּנִים נָתַן לִי ה' וַיִּבְחַר בְּשָׁלְמָה בְּנִי..." (כח 5).

ישנה נטייה להבין את אזכורה של תמר בסוף פסוק 9 כהשלמה של כל הידוע על משפחתו של דוד משמ"ב. מכיוון שתמר היא הבת היחידה המופיעה שם, רק היא מוזכרת כאן.⁷² עם זאת, בחינה כוללת של השינויים שערך בעל דה"י ברשימה תוביל למסקנה שונה. מספר חוקרים טוענים שהזכרתה של תמר נוטלת חלק בהקבלה בין בית דוד ובית יהודה, שכן ברשימתו מופיעות שתי נשים – בת-שוע ותמר, והן זהות בשמותיהן לשתי הנשים שהוזכרו ברשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-4).⁷³ למעשה, הקבלה זו בעלת חשיבות רבה בעריכתו של בעל דה"י את רשימות בני יהודה ובני דוד בירושלים, כפי שיוצג מיד. כאמור, ברשימת בני דוד בירושלים הוסיף בעל דה"י מספר פרטים על פני המקבילה שבשמ"ב:

2-1. שמותיהן של שתי נשים: בת שוע ותמר.

4-3. שני סיכומים מספריים – "ארבעה" (5) ו"תשעה" (8), שבעזרתם נוצרת חלוקה לשניים של הרשימה – חלוקה שאיננה קיימת במקבילה שבשמ"ב. החלוקה לשניים היא לפי אמהות: בני בת שוע מול שאר הבנים.
5. חתימה: "כל בני דויד..." (9).

והנה, בדיון שעסק ברשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-5)⁷⁴ עמדנו על הפרטים שהוסיף בעל דה"י על פני רשימות בני יהודה שבתורה, ומתברר ששם הוסיף בעל דה"י את אותם הפרטים בדיוק:

2-1. שמותיהן של האמהות: בת שוע (ב 3) ותמר (ב 4).

4-3. שני סיכומים מספריים – "שלושה" (ב 3) ו"חמשה" (ב 4). גם כאן נוצרת חלוקה של רשימת בני יהודה לשניים על פי האמהות: בני בת שוע מול בני תמר.
5. חתימה: "כל בני יהודה..." (ב 4).

מהווה 'זכר' לפתיחה של רשימת בני דוד בירושלים (שמ"ב ה 13) החסרה בדה"א ג, רק משום שמוזכרות בו הפילגשים (נגד: בראון, דה"א, עמ' 49; יפת, דה"י, עמ' 96-97; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 325; קליין, דה"א, עמ' 116), שכן פסוק 9 לא נועד רק להזכיר את הפילגשים החסרות, אלא להדגיש את חשיבותם עם הכתוב שם.

⁷⁰ על כך ראה למשל: יפת, דה"י, עמ' 286.

⁷¹ ראה לעיל, עמ' 94.

⁷² רודולף, דה"י, עמ' 27; מייסרס, דה"א, עמ' 19; בראון, דה"א, עמ' 50; קיל, דה"א, עמ' 54; יפת, דה"י, עמ' 97; קליין, דה"א, עמ' 116.

⁷³ יפת, דה"י, עמ' 96; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 325; קליין, דה"א, עמ' 115-116. בראון (דה"א, עמ' 54) עמד על ההקבלה בין שתי הנשים בשם 'בת שוע', אך לא על ההקבלה בשם 'יתמר'.

⁷⁴ לעיל, עמ' 25.

אלה הן שתי הרשימות היחידות ברשימות היחס של בני יהודה שבהן נחלקים הבנים לשתי קבוצות בעזרת סיכומים מספריים. בנוסף, הקבוצה הראשונה בשתי הרשימות מונה את בניה של בת-שוע (הכנענית: ב 3; בת עמיאל: ג 5). הניסוח "כל בני X" כנוסחת חתימה לרשימה מופיע רק בשתי הפעמים הללו בספר דה"י, ואף במקרא כולו ניתן להצביע רק על מקרה נוסף אחד (נחמיה יא 6). קשה שלא להתרשם שמדובר בהקבלה ברורה ומכוונת: כל שינוי שערך בעל דה"י ברשימה האחת – ביצע גם בשנייה.⁷⁵ לאור זאת יש להניח שהסיבה לשינוי שמה של בת שבע ל'בת-שוע' נועד לשרת את ההקבלה הזו.⁷⁶ ניתן אף לחוש בדמיון המבני של הנוסחאות המכילות את השם 'בת-שוע' בשתי הרשימות, מיד לאחר כותרת הרשימה:

עַר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלוֹשָׁה נִלְדוּ לוֹ מִבֵּת שֹׁעַ הַכְּנַעֲנִית (ב 3)

שְׁמַעְיָא וְשׁוֹבָב וְנָתָן וְשֵׁלָמָה אַרְבָּעָה לְבַת שֹׁעַ בֵּת עַמְיָאֵל (ג 5)

בשני הפסוקים הללו מופיעים תחילה שמות הבנים, לאחר מכן הסיכום המספרי ("שלושה"; "ארבעה"), ולבסוף שם האם, בת-שוע; יש אף לתהות האם ישנו קשר בין השמות הדומים המופיעים לפני הסיכום המספרי, 'שלה' ו'שלמה'.⁷⁷ אלא שבת-שוע אשת יהודה מוצגת באופן פאסיבי, כמי שנולדו בנים ליהודה ממנה ("שלושה נולד לו מבית שוע"),⁷⁸ ואילו בניה של בת-שוע אשת דוד מיוחסים אליה: "ארבעה לבת שוע", בדומה לנשים אחרות של דוד (1, 3). נראה שיחסו של בעל דה"י לבת-שוע בת עמיאל חיובי יותר מיחסו לבת-שוע הכנענית, והדבר משתלב במסקנותינו לגבי שתי הנשים הללו.⁷⁹

⁷⁵ פרט אחד ויחיד שנוסף באחת מן הרשימות ואין לו מקבילה ברשימה השנייה הוא ההתייחסות לחטאו של ער ומותו (ב 3), אך אין בכך כדי להעיב על התמונה הכוללת.

⁷⁶ בעבר הוצעו הסברים שונים לשינוי 'בת שבע' ל'בת שוע'. רד"ק על אתר ביאר זאת כחילוף לשוני של בי"ת ווי"ו, "כי קרובים הם", וכך גם: מלבי"ם על אתר; קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 99; רנדסבורג, דוד בבראשית, עמ' 443. פלגן (ירושלם וגנאלוגיה, עמ' 48-49) מסביר את השינוי כתוצאה מכך שהשם נשכח עם הזמן, והוא מציע לכך שתי סיבות אפשריות, שלעניות דעתנו אינן משכנעות כשלעצמן (עיי' שם). אמרסון (פרשנות סטרוקטורליסטית, עמ' 86) מעלה את האפשרות שמדובר בשיבוש טקסטואלי מידו של מעתיק, שכן בתה"ש ובוולגטה מופיע 'בת שבע' גם כאן. בעקבותיו מציע הו (בעיות משפחתיות, עמ' 526) שהשיבוש נבע מן הדמיון לשמה של אשת יהודה בדה"א ב 3, ומכאן שקיים קשר אסוציאטיבי בין השתיים. יי (בת שוע, עמ' 628) מציעה לראות בחילוף השמות עניין מכוון, ובכך היא כמעט יחידה. היא מציעה שבעל דה"י שינה את שמה של בת שבע כדי להסתיר ככל שניתן את הסיפור הבעייתי הנקשר בשמה (כך גם בראון, דה"א, עמ' 54), ולדעתה גם החילוף 'עמיאל' משמש למטרה דומה. לחילופין, בשל האפשרות שהיא מציגה – להבין את משמעות השם 'בת-שוע' כ'בת החטא/הטעות', מציעה יי ששינוי השם יכול להיות מכוון דווקא לשם ביקורת כנגד סיפור דוד ובת שבע. כל הדעות הללו כשלו לעמוד על העריכה הזוהר של רשימות בני יהודה הראשונים ובני דוד, ולפיכך לא ראו בשינוי השם חלק ממגמת הקבלה כללית בין יהודה ודוד. לאור הנתונים החדשים, מתבקש להסיק עם האפשרות השנייה שמציעה יפת (דה"י, עמ' 96):

"These could reflect alternative spellings or an adaptation of the original 'Bathsheba' to the name of Judah's first wife, following a general inclination to parallelism between David's household and that of Judah's..."

וראה גם בראון (שם), שלדעתו שינוי השם נובע הן בשביל להסתיר את סיפור דוד ובת שבע והן בשביל להזכיר לקורא את שמה של אשת יהודה.

⁷⁷ צמד שמות זה אינו הצמד היחיד המקביל בין משפחות יהודה ודוד; ראה דבריו של רנדסבורג בהמשך.

⁷⁸ ראה דיון לעיל, עמ' 30-31.

⁷⁹ ראה לעיל, עמ' 26-30, 93-94.

אם כן, בעל דה"י יצר הקבלה מכוונת בין רשימות בני יהודה הראשונים ובני דוד.⁸⁰ השאלה המרכזית היא: מה מגמת ההקבלה הזו?

יפת מקשרת את שינוי השם מ'בת שבע' ל'בת-שוע' (5) למגמה כללית של הקבלה בין משפחות דוד ויהודה, שזוהתה במקרא.⁸¹ ההקבלה שבדה"י לא נידונה במחקר, ולפיכך לא נותר לנו אלא לבחון את הצעות החוקרים בהסבר ההקבלה שכבר נידונה במחקר, בין סיפורי יהודה (בראשית לח) ודוד (שמ"ב יא-מל"א ב), ולראות האם מסקנותיהם יכולות להתאים גם להקבלה שאותה הצענו. רנדסבורג, הו ואחרים זיהו קווי דמיון רבים בין סיפור יהודה ותמר (בראשית לח) ובין מה שכונה על ידיהם 'סיפור ירושת הכסא' (The Succession Narrative; שמ"ב יא-מל"א ב).⁸² רנדסבורג הצביע על זהות יוצאת דופן בין שמות הדמויות בשני הסיפורים: בת שוע-בת שבע; תמר-תמר; חירה-חירם;⁸³ אונן-אמנון; שלה-שלמה.⁸⁴ אחרים הוסיפו מספר הקבלות לשוניות ותוכניות, ונציג כמה מהן:

1. בבסיס שני הסיפורים עומדים סקנדלים מיניים. בסיפור יהודה ותמר, חטאו של אונן קשור ביחסי המין החריגים עם תמר (בראשית לח 9), ויהודה שוכב בלא יודעין עם כלתו; ואילו בשמ"ב בא דוד אל בת שבע בהיותה אשת איש (יא 4) ומאוחר יותר אמנון אונס את

תמר אחותו (יג 11-14).⁸⁵

⁸⁰ ספארקס (הגנאלוגיות, עמ' 242-244) עמד על ההקבלה המכוונת בשמות הנשים בת-שוע ותמר, אך הסביר זאת לא כהקבלה ספרותית אלא כקישור שנועד להציג את פרק ג כהמשך ישיר של הסיפור שנפתח ברשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-4). לדעתו, פרק ג ופרק ד (1-23) מהווים שני פתרונות אלטרנטיביים לרוע ולחוסר האמונה שהוצגו בסיפור ער (ב 3): המלוכה (פרק ג) והתפילה (המיוצגת על ידי תפילת יעבץ; ד 10). לטענתו, בעל דה"י מציג את המלוכה כדרך ללא מוצא – ניסיון שכשל. שושלת בית דוד מתוארת כמלכות שגלתה לבבל (כך מסיק בין השאר מן המילה 'אסר'; ג 17) ולא שבה לארץ. על דבריו יש לחלוק מכמה סיבות. ראשית, פרק ג מהווה כאמור המשך ברור ומפורש לשושלת ישי (ב 10-17), והרצף הגנאלוגי הוא השולט ברשימות היחס של יהודה; לפיכך הטענה שפרק ג הוא המשך של רשימת בני יהודה הראשונים דווקא, הינה קשה ביותר. שנית, סיפור יעבץ מכיל רק שני פסוקים מכלל עשרים ושלושה הפסוקים המוקדשים לבני יהודה בפרק ד (1-23), ולפיכך מוגזם להפוך אותו לחזות הכל ולטעון שבשבילו הוכנסה היחידה כולה. מלבד זאת, טענתו בנוגע למבנה הכללי של רשימות בני יהודה (ב 3-23) נובעת מהכרתו בחסרונם של מבנה משכנע יותר בספרות המחקרית בנושא; אך לדעתנו ישנו מבנה מסודר ומוצק לרשימות הללו, המסיר את הצורך במבנה המפולפל של ספארקס. הצגת המבנה המדובר כרוכה בנייתו מדוקדק של המבנים שהוצעו במחקר ושל מספר יחידות נוספות ברשימות בני יהודה, דבר שאין לו מקום בעבודה הנוכחית, ויאלץ להמתין למחקר עתידי שברצוננו להקדיש לנושא.

⁸¹ ראה לעיל, הערה 76.

⁸² ראה: רנדסבורג, דוד בבראשית; המילטון, בראשית ב, עמ' 448; הו, בעיות משפחתיות; ון דייק-המס, תמר וגבולות, בעיקר עמ' 153-155; סרנה, בראשית, עמ' 264; זקוביץ ושטאן, יהודה ותמר, עמ' 226-229.

⁸³ על הדמיון בין 'חירה' ו'חירם' עמדו כבר חז"ל, שאף זיהו בין שניהם: "ויט עד איש עדולמי ושמו חירה. רבנן אמרי: חירה הוא חירם שהיה בימי דוד, שנאמר כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים" (מל"א ה 15) – למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבת הזה. רבי יהודה ב"ר סימון אמר: חירם אחר היה. על דעתהון דרבנן חיה קרוב לאלף ומאתים שנה, ועל דעתיה דר' יהודה חיה קרוב לחמש מאות שנה" (בראשית רבה, וישב ד).

⁸⁴ שלוש הדוגמאות האחרונות מרתקות, שכן בשלושתן ההבדל בין בראשית לשמ"ב הוא אחיד: הוספת האות מ"ם בשם המופיע בשמ"ב. ראה רנדסבורג, דוד בבראשית, עמ' 444, הערה 16. רנדסבורג ניסה אף הוא למצוא דמיון תוכני בין שני הסיפורים; ראה שם, עמ' 441-444.

⁸⁵ הו, בעיות משפחתיות, עמ' 515-516.

2. בשני הסיפורים, בעקבות היחסים המיניים האסורים בין הגיבור המרכזי (יהודה; דוד) לבין אישה האסורה עליו (תמר כלת יהודה; בת שבע אשת אליעם), האישה נכנסת להריון.⁸⁶

3. גם דוד וגם יהודה מאבדים את שני בניהם הגדולים (ער ואונן ליהודה; אמנון ואבשלום לדוד).

4. בשני הסיפורים נעשה עוול לתמר (אונן מונע מתמר את זרעו; אמנון אונס את תמר), ולאחר מכן היא יושבת בבית אביה או אחיה: "וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ" (בראשית לח 11); "וַתֵּשֶׁב תָּמָר וְשִׁמְמָהּ בֵּית אֲבִשָׁלֹם אָחִיהָ" (שם"ב יג 20).⁸⁷

5. בשני הסיפורים, העוול שנעשה לתמר 'מטופל' בעת אירועי גזיות הצאן. יהודה, שמנע מתמר כלתו את בנו השלישי, שלה, מכניס אותה להריון בלי ידיעתו, בזמן זה: "וַיֵּגֶד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיד עָלָה תִּמְנַתָּה לָגֹז צֹאנִי... וַיִּרְאֶה יְהוּדָה וַיַּחֲשֹׁבָה לְזוֹנָה... וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתְּהַר לוֹ" (בראשית לח 13-18). אבשלום מחסל את אמנון על שאנס את תמר אחותו, גם כן בזמן הגז: "וַיְהִי גִזְזִים לְאֲבִשָׁלֹם... וַיִּצֹּו אֲבִשָׁלֹם אֶת נַעֲרָיו לֵאמֹר... וְאֶמְרָתִי אֲלֵיכֶם הֲכֹוּ אֶת אֲמָנוֹן וְהַמָּתֶם אֹתוֹ... וַיַּעֲשׂוּ נַעֲרֵי אֲבִשָׁלֹם לְאֲמָנוֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֲבִשָׁלֹם" (שם"ב יג 23-29).⁸⁸

6. תמר כלת יהודה ובת שבע שולחות שליח אל הגיבור המרכזי (יהודה ודוד, בהתאמה) ומדווחות בלשון דומה: "וְהָיָא שְׁלֹחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אָלָה לוֹ אֲנֹכִי הָרָה" (בראשית לח 25); "וַתֵּשְׁלַח וַתֵּגֵד לְדָוִד וַתֹּאמֶר הָרָה אֲנֹכִי" (שם"ב יא 5).⁸⁹

מעל הכל: סיפור יהודה ותמר מסתיים בלידת פרץ וזרח, כאשר פרץ יוצא לפני אחיו ובכך נרמזת חשיבותו על פני זרח. מפרץ, כזכור, יצא דוד, כך שהדמויות שבהן עוסקים שני הסיפורים המקבילים קשורות גם בקשר גנאלוגי.⁹⁰

נובל יצא בחריפות, מנימוקים מתודולוגיים, נגד הטוענים להקבלה הנזכרת, ולדעתו מדובר באוסף מקרי של הקבלות שניתן למצוא בין כל שני סיפורים, אם הם ארוכים דיים.⁹¹ ואמנם, בין

⁸⁶ זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 227.

⁸⁷ הו, בעיות משפחתיות, עמ' 518.

⁸⁸ אירועי גזיות צאן מופיעים במקרא עוד פעמיים בלבד, בנוגע ללבן (בראשית לא 19) ולנבל (שם"א כה 2).
⁸⁹ הו, בעיות משפחתיות, עמ' 517; זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 227. בדוגמה זו הדמיון הוא בעיקר לשוני ולא תוכני: הביטוי "הרה אנכי" בדברי בת שבע נועד לבשר לדוד שהיא בהריון, ואילו הביטוי המקביל "אנכי הרה" בדברי תמר ליהודה נאמר כשכבר ברור שהיא בהריון, ונועד להבהיר ליהודה כי הוא האב: "לאיש אשר אלה לו אנכי הרה" (בראשית לח 25).

⁹⁰ מן (יהודה ותמר, עמ' 82-86) רואה זיקה ישירה בין סיפור יהודה ותמר למלכות בית דוד, כסיפור שנועד לתאר את שורשיה. הו (בעיות משפחתיות, עמ' 522) מציע שסיפור יהודה ותמר נועד לענות על השאלה "מי ימשיך את שושלת יהודה?", כשם שהסיפורים המקבילים בשם"ב יא-מל"א ב נועדו לענות על השאלה "מי ישב על כסא דוד אחריו?".

האנלוגיות הרבות שהוצעו ישנן לא מעט שבהן יש להטיל ספק, והדבר זקק דיון נפרד. לענייננו, בכל אופן, אין זה משנה האם אכן כוונת מכוון הובילה להיווצרותן של נקודות הדמיון בין הסיפורים **בבראשית ובשם"ב**; מרכז דיוננו הוא כוונתו של **בעל דה"י**, ובדה"י כבר הובחנה על ידינו זיקה ברורה בין משפחות יהודה ודוד, שכן ערך את רשימותיהן באופן זהה. נותר, אם כן, לבחון את הצעותיהם של החוקרים בנוגע למגמתה של זיקה זו. ניתן למצוא ארבע אפשרויות שונות בדברי החוקרים בנוגע למגמתה של ההקבלה בין סיפורי יהודה ודוד:

1. **רנדסבורג** סובר שסיפור יהודה ותמר נכתב סביב שנת 900 לפנה"ס, ונועד לשים ללעג את

משפחת המלוכה ביהודה בעזרת הקבלתה למשפחת יהודה ולסיפורה, המכיל גם פרטים שאינם מחמיאים במיוחד.⁹²

2. **הו טוען** שאמירה כללית כמו זו של רנדסבורג אין בה די כדי לתאר את מגמותיו של הסיפור, ומלבד זאת סיפור יהודה ותמר אמנם ביקורתי כלפי יהודה, אך אינו עוין כלפיו. לאור זאת הוא מציע שסיפור יהודה ותמר נועד להציג את מוצאו של דוד מפרץ, ובכך לקבוע את ייחוסו הישראלי והיהודאי באופן מובהק, ולפיכך נכתב בהקבלה לסיפורי דוד.⁹³

3. **סוג'ין** סובר אף הוא שלסיפור מגמה גנאלוגית, אלא שהוא סובר שסיפור יהודה ותמר מבליט דווקא את ייחוסה **הכנעני** של תמר, ובכך גם של דוד, והוא נקשר עם חוגים בימי הבית השני שנטו להיות יותר פתוחים כלפי נוכרים.⁹⁴

4. לדעת **זקוביץ ושנאן**, ההשוואה בין סיפור יהודה ותמר לסיפור דוד ובת שבע "מאלצת את הקורא להעמיד את דוד נוכח אבי-אבות שבטו, יהודה", וממנה "השלילה במעשיו של דוד

⁹¹ נובל, קריטריון לזיהוי. אחת הביקורות שהוא מעלה כנגד רנדסבורג והו היא שלפי דבריהם יכולה להיות לדמות אחת בסיפור יהודה ותמר מספר דמויות מקבילות בסיפורי דוד. כך למשל תמר כלת יהודה הוקבלה במחקר לתמר, לאוריה, לבת שבע, לנתן, לאישה החכמה מתקוע, לפילגשי דוד ולאבישג השונמית. תגובה לביקורת זו ראה אצל: גרוסמן, אנלוגיות דינמיות, עמ' 394-395. ביקורת נוספת של נובל נוגעת לכך שעל פי הקריטריונים של רנדסבורג והו ניתן למצוא הקבלות משכנעות גם לסיפורים אחרים כגון סיפור הצלת לוט מסדום, סיפורי שמשון וסיפור רות. לדבריו (קריטריון לזיהוי, עמ' 231-232) –

... this same reading strategy, if valid, would also license the interpretation of Genesis xxxviii as intentionally alluding to the stories of Samson, Lot, and Ruth. Yet such multiply-intentioned authorship seems rather too complex and subtle to be plausible; and when, moreover, these reconstructed intentions suggest that the author was using this one chapter in Genesis to comment upon several quite different issues, and when this in turn leads us to propose for him a number of different—and mutually incompatible—*Sitz im Leben*, then the reconstruction is clearly collapsing into incoherence.

על דבריו אלה יש לתמוה, שכן אם הנתונים אכן מוכיחים שישנה הקבלה בין סיפור יהודה ותמר למספר סיפורים שונים במקרא, הרי שמוטלת על החוקר החובה לספק הסבר לנתונים, ואין לדחות את העובדות בטענה שהמודל שנוצר על ידיהן לא ייתכן! זקוביץ ושנאן (יהודה ותמר, עמ' 220-232) אכן ציינו סיפורים רבים במקרא היוצרים זיקות לסיפור יהודה ותמר, ולא ראו בכך כל קושי.

רנדסבורג, דוד בבראשית, עמ' 444-445.

הו, בעיות משפחתיות, עמ' 528-529.

סוג'ין, יהודה ותמר, עמ' 286.

בולטת שבעתיים" – ההקבלה יוצרת ביקורת קשה על דוד, כמי שמעשיו היו גרועים אף

מאלה של יהודה.⁹⁵

את הצעותיהם של רנדסבורג (1) ושל זקוביץ ושנאן (4) אין לקבל כצורתן ביחס למגמתו של בעל דה"י, שכן אחדותו הרבה לדוד ולביתו אינה מוטלת בספק, ועל כן לא ייתכן שמטרתו בהקבלה המדוברת היא דווקא לפגום בכבודו של דוד. החיסרון בטענותיהם של הו (2) ושל סוגיין (3) הוא שהן מתעלמות כמעט באופן מוחלט מפרטי העלילה של שני הסיפורים ומתמקדות בעצם העובדה שישנה הקבלה בין דוד לבין אבי שבטו, וממנה מסיקים שהמגמה היא גנאלוגית; אך בהקשר של רשימות היחס בדה"י, בכל אופן, ניתן לכאורה לקבל הסבר המתמקד בפן הגנאלוגי של הסיפורים המדוברים, שכן מדובר ברשימה גנאלוגית יבשה. עם זאת, כזכור, השמות 'בת-שוע' ו'תמר' – וכן ציטוט חטאו ומותו של ער – הופיעו ברשימת בני יהודה הראשונים במגמה להזכיר לקורא את סיפור יהודה ותמר עצמו,⁹⁶ והוספת אותם הפרטים ברשימת בני דוד נועדה אל-נכון להזכיר לקורא את הסיפורים על דוד ובת-שבע ועל אמנון ותמר.⁹⁷ לפיכך ייתכן שדווקא פרטי הסיפורים הנרמזים ברשימות אלו עומדים בלב מגמתה של ההקבלה. קשה, אם כן, להכריע האם ההקבלה נועדה רק לשם יצירת קישור בין שתי הרשימות, או שמא עומד מאחוריה הסבר עמוק יותר, שבו יש לקחת בחשבון גם את הסיפורים בבראשית ובשמו"ב שאליהם הוא רומז.

לאור הבנתה של ההקבלה בהקשרה, ניתן אולי להציע הסבר מבוסס יותר. כאמור, הרשימות שנידונו עד כה מבטאות את רצף הבחירה מיהודה, דרך פרץ בן תמר, אל משפחת ישי שבתוכה נבחר דוד, וממנו הבחירה עוברת לשלמה בנו. התיאור הברור ביותר של רצף הבחירה בדה"י מושם בפיו של דוד (דה"א כח 4-5), וגם הוא פותח בבחירתו של יהודה ונחתם בבחירתו של שלמה למלך ולבונה המקדש. ההקבלה שבמרכז דיוננו הנוכחי הינה בין שתי נקודות הקיצון ב'רצף הבחירה' המדובר: בני יהודה ובני דוד. ניתן להציע שההקבלה יוצרת מעין מסגרת ספרותית (אינקלוזיו) סביב היחידות העוסקות בבחירת שושלת דוד,⁹⁸ ובאמצעותה מוגדרים גבולותיה: מיהודה ועד שלמה. על פי הצעה זו, אין צורך להעניק משמעות לפרטי ההקבלה, ולעובדה שהם רומזים לסיפורי יהודה ותמר, דוד ובת שבע ואמנון ותמר. אך גם אם נניח שישנה משמעות לפרטי הסיפורים הנרמזים, ניתן לקשור את הזיקות המדוברות למוטיב הבחירה הבולט ברצף הרשימות המדובר. בעל דה"י מתמקד, מטבע הדברים, בפן הגנאלוגי שבסיפורי בראשית ושמו"ב, שכן

⁹⁵ זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר, עמ' 228; וראה גם: זקוביץ, מקראות, עמ' 51-53.

⁹⁶ ראה לעיל, עמ' 25.

⁹⁷ כך למשל: ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 223-224.

⁹⁸ אנו משתמשים בניסוח 'מעין' מסגרת ספרותית, שכן לא מדובר במסגרת ספרותית רגילה, שבה כל החומר המופיע בתוכה קשור באותה המסגרת. במקרה של שושלת דוד, כזכור, הרצף נקטע על ידי רשימות יחס של משפחות אחרות בשבט יהודה (ב 18-55).

ההקבלה בדה"י מופיעה ככלות הכל בהקשר גנאלוגי מובהק; אם כן, ברמיזותיו לסיפורים בבראשית לח ובשמ"ב יא-יג שולח בעל דה"י את הקורא להיזכר כיצד נבחרו יורשיהם של יהודה ושל דוד – פרץ ושלמה. ראויה לציון בהקשר זה דעתו של בזק בנוגע להקבלה בין סיפור דוד ובת שבע לסיפור יהודה ותמר. הוא חולק על גישתו של זקוביץ המעמידה במוקד ההקבלה את חטאם של יהודה ודוד, וטוען שההתמקדות היא דווקא בצד החיובי של דמותם, והוא לקיחת האחריות על מעשיהם.⁹⁹ לענייננו יש לציון פרט נוסף: הרצף הענייני בשני הסיפורים הוא כזה שבו הכרת הגיבור בטעותו מקדימה את לידת הבן הנבחר: יהודה מודה ואומר "צָדָקָה מִמֶּנִּי" (בראשית לח 26), ומיד לאחר מכן מתוארת לידת פרץ וזרח (שם 27-30); אצל דוד כרוכה אמנם הודאתו בחטאו עם מיתת בנו בעוון זה (שמ"ב יב 13-14), ולפיכך הפסוקים הסמוכים עוסקים במות הבן (שם 23-15), אך מיד לאחר מכן נזכרת לידת שלמה, שאותו ה' אוהב (שם 24).

התמקדות זו בתשובתם של יהודה ודוד יכולה להשתלב בתפיסתו של בעל דה"י בנוגע לחשיבותה של החזרה בתשובה. זה מכבר עמדה יפת על כך שלצד תפיסתו התיאולוגית של בעל דה"י, שלאורה כל חטא גורר עונש ישיר ומיידי,¹⁰⁰ מופיע שוב ושוב גם מוטיב האזהרה: נביאים (ולעתים גם אישים אחרים) קמים וקוראים לחוטאים לשוב מחטאם.¹⁰¹ היא מסכמת כך:

... יש בספר דה"י יישום כמעט מושלם של העיקרון: החוטא מוזהר מראש על מעשיו, ותגובתו לאזהרה היא הקובעת אם יענש או לא. מתוך הנאמר עד כה מתברר מקומה של התשובה בהשקפתו של בעל דה"י. בכוחה של התשובה לשנות מעיקרו את גורל העם והיחיד, והיא מבטלת אף את השפעתו של החטא הכבד ביותר... במסגרת השקפת עולם כמו זו של בעל דה"י, המפליגה באחריותו של האדם לגורלו, יש לתשובה תפקיד ראשון במעלה. היא מבטלת את האפשרות לתפיסה מכאנית של עקרון הגמול, שבה הוא עשוי להיתפס כתוצאה אוטומאטית של המעשה, והיא נותנת ביטוי – גם בתפיסה הקפדנית ביותר של פעולת הצדק האלוהי – לרחמי האל ולחסדו.¹⁰²

אם יש למצוא משמעות עמוקה יותר ברמיזותיו של בעל דה"י לסיפור יהודה ותמר ולסיפור דוד ובת-שבע, הרי שחשיבותה של התשובה וההכרה בחטא – מוטיבים חשובים בשני הסיפורים המדוברים – משתלבת יפה בתפיסותיו ומגמותיו הכלליות של בעל דה"י. לפיכך הצעתנו,

⁹⁹ בזק, מקבילות, עמ' 144-149.

¹⁰⁰ יפת, אמונות ודעות, עמ' 132-154; ראה גם: מקנזי, דה"י, עמ' 51-52. גישתה של יפת אינה חפה מביקורת, וניתן למצוא בספר דה"י חריגות רבות מתורת הגמול הישיר והמיידי, אך ככלל ניתן לומר שעקרון הגמול האישי והמיידי פועל בספר, גם אם לא באופן מושלם. ראה על כך: רודולף, דה"י, עמ' xix; קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 37-42, 106-110; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 27; הנ"ל, שחר ועונש; קליין, דה"ב, עמ' 11-12. בכל אופן, מוטיב החזרה בתשובה, העומד במרכז דיונו הנוכחי, בולט בספר דה"י לכל הדעות, ויש שקשרו אותו עם רעיון החסד הא-להי (קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 108 ועוד).

¹⁰¹ יפת, אמונות ודעות, עמ' 154-166; ראה גם: מקנזי, דה"י, עמ' 52.

¹⁰² יפת, אמונות ודעות, עמ' 165-166.

שברמיזות אלה בעל דה"י שואף לקשור בין הבחירה בדוד ובביתו לבין רעיון התשובה המשמעותי כל כך בספר דה"י, הינה סבירה ומתבקשת.¹⁰³ בעל דה"י מציג את הבחירה בשושלת דוד – מיהודה ועד שלמה – כרצף שנפתח בתשובה ונחתם בתשובה. שושלת מלכי בית דוד – שבתולדותיה יעסוק רובו של הספר (דה"א יא-דה"ב לו) – הוקמה ונבחרה על יסודות של תיקון המעשים וחזרה בתשובה.

4.3 סיכום: מגמת היחידה

בדומה לרשימות הקודמות שנידונו על ידינו, גם רשימות בני דוד בחברון ובירושלים לא זכו לדיון נרחב במגמותיהן. ככל הנראה, ההנחה הסמויה במחקר היא שרשימות אלה נכתבו כאן אך ורק בשל התמקדותו של בעל דה"י בדוד ורצונו למסור תמונה שלימה ככל האפשר של משפחתו.¹⁰⁴ יוצאת דופן מבחינה זו היא הצעתו של אברמסקי. לדבריו, הרשימה מדגישה את לידתו של שלמה – בנו הנבחר של דוד – דווקא בירושלים, העיר הנבחרת, הוא אף טוען לזיקה מכוונת בין השמות **שלמה וירושלים**.¹⁰⁵ לטענה זו הוספנו אנחנו חיזוק מתוך שימוש של בעל דה"י במספר הטיפולוגי שבע: בחברון נולדו ששה בנים לשש אימהות, והקורא שהתרגל לריבוי השימוש בשביעיות בנוגע לבחירת דוד, מצפה לאור זאת למצוא את הבן הנבחר דווקא בין הנולדים בירושלים, ששם מופיעה האם השביעית ובניה. בנוסף, המבנה השלם של פסוקים 1-9 הוא כיאסטי, והוא מעמת בין חברון ובין ירושלים; כאשר בסופו של דבר יתברר שהבן הנבחר נולד דווקא בירושלים, הדבר מעיד גם על יתרונה של ירושלים, אשר בחלקה (וב'צד שלה' במבנה הכיאסטי) נולד הנבחר.¹⁰⁶

גם ביחידה שלפנינו תורם הניתוח הספרותי להבנה עמוקה יותר של מגמת היחידה. מוטיב הבחירה, שכבר זוהה ביחידות הקודמות שבהן עסקנו, ממשיך לשחק תפקיד גם לאחר בחירת דוד, וביחידה שלפנינו הבחירה היא בממשיכו של דוד, שלמה. הבחירה בשלמה חותמת את רצף הבחירות הא-להיות שבדה"א כח 4-5, והיא נרמזת ברשימת בני דוד במספר דרכים: ראשית, באמצעות העברתו של שלמה למקום האחרון ברשימת ארבעת בני בת-שוע, כך שנוצר מבנה של

¹⁰³ אם הסבר זה הוא הנכון, הרי שאין בו הסבר לאזכורה של תמר בת דוד, אזכור שלכאורה שולח את הקורא לסיפור אמנון ותמר. ניתן להציע שני הסברים לכך: ניתן לומר שאכן אזכורה של תמר נועד אך ורק לשם יצירת ההקבלה בין שתי הרשימות, ודבר אין לו עם סיפור אמנון ותמר. הסבר אחר שניתן להעלות הוא שסיפור אמנון ותמר (כמו גם חלקו הראשון של סיפור יהודה ותמר, המזכיר את שני בני יהודה – ער ואונן – שמתו בחטאיהם) מלמד אף הוא על תורת הגמול, וממחיש את שמתרחש כאשר אין עושים תשובה: חטא מוביל ישירות לעונש מה.

¹⁰⁴ כך למשל: יפת, דה"י, עמ' 92, 97; דה פריס, דה"י, עמ' 43.

¹⁰⁵ בתוך: אברמסקי וגרסיאל, שמ"ב, עמ' 52-53. אברמסקי כתב את דבריו בהתייחס לרשימה המקבילה בשמ"ב ה 13-16, אך הדברים נכונים גם בנוגע לרשימה שלפנינו. דברים דומים כתב קלימי (ירושלים, עמ' 557-558).

¹⁰⁶ ראה לעיל, עמ' 80-82.

שלשה-ארבעה שבו הרביעי הוא הנבחר.¹⁰⁷ שנית, באמצעות מספרים טיפולוגיים נוספים – אמו של שלמה היא אשתו השביעית של דוד, כאמור (ויתכן שבעל דה"י דורש בכך את השם שבו היא מופיעה בשאר המקרא: 'בת שבע'), והוא בנו העשירי של דוד – בדיוק במרכז הרשימה, המונה עשרים בני דוד.¹⁰⁸ שלישית, ההקבלה בין היחידה שלפנינו לבין רשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-5) רומזת להקבלה שבין הסיפורים העומדים ברקעם: סיפור יהודה ותמר וסיפור דוד ובת שבע; בשניהם הודאתו של הגיבור בחטאו מובילה ללידת הבנים הנבחרים (פרץ וזרח; שלמה). הקבלה זו מכוונת את הקורא אל סיפור לידתו של שלמה בשמ"ב, שבה נרמזת גם בחירתו (ראה שמ"ב יב 25).¹⁰⁹ לבסוף, בחירתו של שלמה מתאשרת על ידי העובדה שבעל דה"י ממשיך את המעקב אחר השושלת דווקא משלמה (ג 10).

ההקבלה הרחבה שהוצגה בין רשימת בני דוד בירושלים לבין רשימת בני יהודה הראשונים יוצרת השוואה בין שני הקצוות של רצף הבחירה שהוצג בדה"א כח 4-5, שבו ה' בוחר במעגלים הולכים וקטנים את מי שלבסוף ימלוך על ישראל: יהודה < בית ישי < דוד < שלמה. בכך נוצרת מסגרת לרצף זה, ובו מוצג רעיון מרכזי בתפיסתו של בעל דה"י: חשיבותה של התשובה, העומדת מאחורי שני הסיפורים: לידת בני יהודה ולידת שלמה.¹¹⁰ עם בחירתו של שלמה נחתם רצף הבחירה, והפסוקים שיבואו לאחר מכן רק יצינו את שמות מלכי יהודה משלמה ואילך (ג 10-14).¹¹¹

מגמה נוספת שניתן לזהות ברשימתנו היא התייחסותו האוהדת לדוד, שניכרת לאורך הספר כולו. בעל דה"י השמיט את העובדה שבחברון מלכותו של דוד הייתה חלקית בלבד: רק על יהודה. בנוסף, מספר שינויים שערך בתיאור בנו השני של דוד, בנה של אביגיל אשת נבל, נועדו להעלים את זכר הסיפור המפוקפק הנוגע לנבל (שמ"א כה): שמו של נבל נעלם, ואביגיל אשתו לא מכונה "אשת נבל הכרמלי" כבשמ"א אלא "הכרמלית", ושם בנה אינו "כלאב" – שם שעלול להעלות את זכר מוצאו הכלבי של נבל, אלא "דניאל". בפסוק 9 מציג בעל דה"י את התפיסה שהרשימה שלפנינו מכילה רק את שמות בני דוד מנשיו, בעוד שבניו מפילגשיו לא נזכרו כלל; זאת בניגוד לכתוב ברשימה המקבילה בשמ"ב ה. בכך מטעים בעל דה"י שלדוד היו בנים רבים מאוד, אף יותר מן העשרים שנזכרו במפורש. עניין זה מאדיר את דוד במיוחד לאור התפיסה השלטת בדה"י,

¹⁰⁷ ראה לעיל, עמ' 92-94.

¹⁰⁸ ראה לעיל, עמ' 95.

¹⁰⁹ ראה לעיל, עמ' 96-103.

¹¹⁰ ראה לעיל, עמ' 102-103.

¹¹¹ חתימתו של רצף הבחירה בשלמה מתאים במיוחד אם מקבלים את דעתו של ויליאמסון (אסכטולוגיה, בעיקר עמ' 133-142), שהבטחתו של ה' לדוד לשושלת נצח התממשה לאחר הבחירה בשלמה, שכן נובע מכך שלאחר מכן אין עוד צורך בבחירה א-להית נוספת.

שריבוי בנים מלמד על ברכת ה'.¹¹² חשיבותו הרבה של דוד נרמזת גם בביטוי "נולד לו" הפותח את הרשימה, ביטוי שיוחד ברשימות בני יהודה לפתיחת יחידות משמעותיות: בני יהודה כולם; ובני חצרון, המהווים יותר מתשעים אחוזים מרשימות בני יהודה. בכך בעל דה"י משווה את דוד לאבי השבט ולחצרון – אבי הענף הנכבד והגדול ביותר בשבט.¹¹³

¹¹² ראה לעיל, עמ' 96.
¹¹³ ראה לעיל, עמ' 82-83.

פרק חמישי:

משלמה ליאשיהו (ג 10-14)

הפסוקים שיעמדו במוקד הפרק הנוכחי (ג 10-14) מהווים יחידה פשוטה למדי מבחינת עיצובה הספרותית, ואין בה קשיים הנראים לעין:

וּבֶן שְׁלֹמֹה – רַחֲבֶעֱם ;
אֲבִיהָ בְּנוֹ, אֶסָּא בְּנוֹ, יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ : יוֹרָם בְּנוֹ, אֲחִיָּהוּ בְּנוֹ, יוֹאָשׁ בְּנוֹ : אֲמַצְיָהוּ בְּנוֹ, עֲזַרְיָה בְּנוֹ,
יוֹתָם בְּנוֹ : אֲחִי בְּנוֹ, חִזְקִיָּהוּ בְּנוֹ, מְנַשֶּׁה בְּנוֹ : אֲמוֹן בְּנוֹ, יֹאשִׁיָּהוּ בְּנוֹ :

כמנהגנו, נקדיש תחילה דיון לתיחומה של היחידה. הסעיף המוקדש לניתוח היחידה יעסוק בעיקר בשאלה האם ניתן למצוא שימוש בספרים טיפולוגיים ברשימה זו. בסעיף האחרון נבחן את מגמת היחידה, ויוצע הסבר לחתימתה של רשימת מלכי יהודה דווקא ביאשיהו, על אף שלא היה מלכה האחרון של יהודה.

5.1 תיחום היחידה

לאחר רשימת בניו של דוד, שעל פי דרכנו ראינו בה סימנים לבחירתו של שלמה כממשיכו של דוד, עובר בעל דה"י להתמקד בצאצאי שלמה, והוא מוסר רשימת יחס קווית הנפתחת בשלמה ובה מופיעים כל מלכי יהודה. מספר חוקרים כוללים ביחידה זו גם את פסוקים 15-16, שבהם מצוינים שמות מלכי יהודה האחרונים, אשר מלכו אחרי יאשיהו: שלום (=יהואחז), יהויקים, יכניה וצדקיהו;¹ ואילו אחרים הציעו לחתום את היחידה ביאשיהו ולשייך את פסוקים 15-16 ליחידה הבאה.² בעוד שהדעה הראשונה מסתמכת על גורמים חיצוניים, הרי שבחינת עיצובה הפנימי של היחידה ועיון בתוכנה מעלים מספר נתונים המסייעים דווקא לדעה השנייה, הרואה את תחומי היחידה המדוברת בפסוקים 10-14:

¹ ראה למשל: רודולף, דה"י, עמ' 26-29; מיירס, דה"א, עמ' 20; דה פריס, דה"י, עמ' 41; קליין, דה"א, עמ' 111; ועוד.

² קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 100; בראון, דה"א, עמ' 4; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 66; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 334.

1. היחידה מאופיינת בנוסחה קבועה: 'X' בנו, 'Y' בנו...'. השימוש בנוסחה זו נפסק עם ציון שמו של יאשיהו, ובפסוק 15 מופיעה נוסחה אחרת, יחד עם מיספור הירארכי של הבנים: "וּבְנֵי יֹאשִׁיָּהוּ: הַבְּכוֹר יוֹחָנָן, הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים, הַשְּׁלִישִׁי צְדָקְיָהוּ, הַרְבִּיעִי שְׁלוֹם".³
2. בניגוד למידע שנמסר ברשימת המלכים שבפסוקים 10-14, העולה בקנה אחד עם המסופר בספר מלכים – ואף ישנם חוקרים הסוברים כי נלקח משם,⁴ הרי שהנתונים שבפסוקים 15-16 שונים מן הידוע מספר מלכים ואף מן הסיפורים המקבילים בדה"י: נוספים בהם שמות שאינם מוכרים ממלכים ומהמשך דה"י (יוחנן; שלום), וסדר בניו של יאשיהו שונה מן הידוע מספר מלכים.⁵
3. משלמה ועד יאשיהו מצוינים אך ורק שמות המלכים שמלכו על יהודה, ואין הרחבה בציון שמות בנים נוספים.⁶ בפסוק 15, לעומת זאת, נזכר יוחנן לצד אחיו שמלכו, על אף שהוא עצמו לא מלך. היו שהציעו שהסיבה למעבר בפסוק 15 מרשימה קווית וישירה לרשימה מסועפת שבה מופיעים מספר בנים ליאשיהו היא משום שלאחר יאשיהו פסקה מלכות יהודה לעבור מאב לבן, ומספר אחים מלכו בזה אחר זה.⁷ אך אילו עניינם של פסוקים 15-16 היה גם כן מסירת שמותיהם של מלכי יהודה, לא היה צורך בהזכרת שמו של מי שלא כיהן כמלך – יוחנן.⁸
4. השיטה שלפיה הרשימה בנויה בפסוקים 17-24 היא שבכל דור נמנים כל בניו של אדם מסוים, ומהם נבחר בן אחד שאיתו הרשימה ממשיכה. השימוש בשיטה זו ניכר כבר בפסוקים 15-16, שבהם נמנים ארבעת בני יאשיהו (15) ולאחר מכן בני יהויקים בנו (16). פסוקים אלה נקשרים באופן ברור לרצף הדורות שבהמשך: פסוק 17 מונה את בנו (או בניו) של יהויכין – אחד מבני יהויקים שהוזכרו בפסוק 16, וכך הלאה.

³ ראה: אלן, דה"י, עמ' 330. קליין (דה"א, עמ' 112) מתייחס לשינוי הצורני ברשימה, וסובר שהשינוי נובע מן העובדה ששלושה מבני יאשיהו היו מלכים; אך הדבר אינו מסביר את הופעתו של יוחנן (15) שלא מלך, ואולי גם צדקיהו השני (16), בנו של יהויקים; ראה טיעון מספר 2.

⁴ מייס, דה"א, עמ' 20; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 66; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 325, 331; ועוד. אך ראה יפת, דה"י, עמ' 93.

⁵ על כך ראה להלן, עמ' 113-117, דיון.
⁶ קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 325) עמד על כך שבעל דה"י מודע לקיומם של צאצאים נוספים למלכי יהודה השונים (למשל: דה"ב יא 23-18; כא 3-1).

⁷ גליל ואחרים, דה"א, עמ' 66; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 326; קליין, דה"א, עמ' 112.
⁸ בהמשך (עמ' 113-117) נשתדל להוכיח שגם צדקיהו המופיע בפסוק 15 לא מלך (על פי תפיסתו של בעל דה"י), דבר המחזק את הטענה שהרשימה לא יוחדה להצגתם של מלכי יהודה בלבד.

בפסוקים 10-14, אם כן, ניכרת שיטה שונה מן הפסוקים שבהמשך הפרק, ויש לראות בהם יחידה נפרדת.⁹

5.2 ניתוח היחידה

עיצובה הספרותי של היחידה פשוט למדי: אין לה פתיחה או חתימה, ולאחר החוליה הראשונה, "וּבֶן שְׁלֹמֹה – רְחֹבֶעַם", מתוארות כל החוליות באותו האופן: 'X' בנו, 'Y' בנו...'. עניין הדורש התייחסות הוא מספר החוליות המדוברות: הנוסחה 'X' בנו' חוזרת ארבע-עשרה (2*7) פעמים ברצף, מאביה ועד יאשיהו. קשה להכריע האם המספר הינו מכוון. מחד, בעל דה"י היה מחויב לרשימת המלכים הידועה מספר מלכים, שאליה הוא נצמד גם בסיפורים שבהמשך ספר דה"י; ואם כך הוא, הרי שהמספר נובע ישירות מן הנתונים שעליהם התבסס בעל דה"י, ואין למצוא בו משמעות מעבר לכך. מאידך, שמו של רחבעם – הראשון בסדרת השמות ברשימה – לא ניתן בנוסחה 'X' בנו', ואילו נמסר באופן זה היה נוצר רצף של חמש-עשרה חוליות בנוסחה המדוברת. ניתן אמנם לומר שהסיבה לכך היא טכנית: משום שרחבעם הוא ראשון, הרי שהשימוש בנוסחה אחרת מתבקש – "וּבֶן שְׁלֹמֹה – רְחֹבֶעַם". אך בראון כבר עמד על כך שבהמשך דווקא מופיעים מקרים שבהם כבר לבן הראשון בשושלת מוצמדת המילה 'בנו'; כך למשל: "וּבְנֵי יְהוֹקִים – יְכִנְיָה בְנוֹ, צִדְקִיָּה בְנוֹ"¹⁰. כמו במקרים רבים בפרק זה, קשה להכריע מתוך הנתונים הקיימים האם מספר הדורות הנמנים הוא בעל משמעות; אך יש לציין שאם המספר ארבע-עשרה הינו מכוון, הרי שניכר כאן המשך לרצף השביעיות שאחרי התחיקנו כבר מרשימות בני יהודה הראשונות,¹¹ ואולי יש בכך בכדי לחזק את ההנחה כי מספר זה הוא תוצאה של עיצוב ספרותי מודע. כאמור, בעל דה"י עשה שימוש במספר הטיפולוגי 'שבע' דווקא ביחידות הקשורות בבחירה בדוד ובביתו, ועל כן אין זה פלא שכלי עיצובי זה ממשיך להופיע בשושלת מלכי בית דוד.

⁹ קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 334) מציג ביקורת דומה כנגד החלוקה המקובלת לאחר פסוק 16. לדבריו, הגישה המקובלת במחקר מתבססת על אבני הדרך ההיסטוריות החשובות בתולדות ממלכת יהודה, אך היא חסרה את הרגישות הספרותית לאופן שבו מסודרת הרשימה הגנאלוגית עצמה. קנופרס עצמו מציע לחלק גם את הדורות שמיאשיהו ואילך לשתי יחידות נפרדות: עד זרובבל (15-19) ומזרובבל ואילך (19-24); אך חלוקה זו חוטאת באותו הדבר שעליו מותח קנופרס את ביקורתו, שכן לא ניכר הבדל סגנוני בין שתי היחידות הללו, והוא אף חוצה לשניים פסוק שרציפותו נראית ברורה ואין בו אינדיקציה כלשהי למעבר בין יחידות: "וּבְנֵי פְדִיָּה זְרֻבָּבֶל וְשִׁמְעִי, וְבֶן זְרֻבָּבֶל מִשְׁלֵם וְחֲנָנִיָּה וְשִׁלְמִית אֲחֻתָּם" (19).

¹⁰ בראון, דה"א, עמ' 49.

¹¹ ראה לעיל, עמ' 64-65.

5.3 מגמת היחידה

רשימת היחס שלפנינו הינה רשימה קווית-אנכית, ומציגה את מלכי יהודה משלמה ועד יאשיהו; רשימות קוויות שימשו לא-אחת לשם מתן לגיטימציה להעמדת אדם בתפקיד כלשהו, מתוך ייחוסו לנושאי התפקיד בעבר (כהנים גדולים, משוררים, מלכים),¹² ולפיכך ניתן להציע שגם כאן משמשת הרשימה לקשירת הדורות שיופיעו בהמשך (15-24) בייחוס מפורש לדוד עצמו ולשושלת מלכי יהודה. אך מתוך ראייה כוללת של הספר, יש להניח שהרשימה נמצאת במקומה הנוכחי גם בזכות עצמה, ולא בשביל להוות ייחוס מכובד לרשימה שאחריה. החלק הסיפורי של דה"י (דה"א י-דה"ב לו) מתאר את כל תקופת המלוכה, כשהדמויות הראשיות הן מלכי בית דוד, מדוד עצמו ועד חורבן הבית הראשון בימי צדקיהו; לפיכך אין זה סביר שדווקא הדמויות הראשיות של הספר לא תוצגנה במקומן הראוי במסגרת רשימות היחס של יהודה.¹³ מטרת הרשימה, אם כך, היא הצגת מלכי בית דוד שבהם יעסוק המשכו של הספר.¹⁴ עם זאת, יש לציין כי עובדת היותם מלכים אינה מוזכרת כלל בפרק ג כולו,¹⁵ ובעל דה"י מסתמך מן הסתם על ידיעותיו של הקורא.¹⁶

אך מדוע, אם כן, בחר בעל דה"י לחתום את רשימת מלכי יהודה ביאשיהו, ואילו לאחר יאשיהו הציג את בניו ונכדיו באופן זהה לדורות שקמו אחריהם? קשה למצוא התייחסות לשאלה זו בספרות המחקר, אך הצעה מעניינת מאוד בהקשר זה נמצאת בפירושו של קייל, חוקר בן המאה התשע-עשרה:

[I]n ver. 15 four sons of Josiah are mentioned, not "in order to allow of a halt in the long line of David's descendants after Josiah the great reformer" (Berth.), but because *with Josiah the regular succession to the throne in the house of David ceased*. For the younger son Jehoahaz, who was made king after his father's death by the people, was soon dethroned by Pharaoh-Necho, and led away captive to Egypt; and of the other sons Jehoiakim was set up by Pharaoh, and Zedekiah by Nebuchadnezzar, so that both were only vassals of heathen lords of the land, and *the independent kingship of David came properly to an end with the death of Josiah*.¹⁷

¹² וילסון, גנאלוגיה, עמ' 40-44; לוין, גנאלוגיות מקראיות, עמ' 19.

¹³ טענה דומה טוען נות (ההיסטוריה הכרונולוגית, עמ' 38-39), בכדי לבסס את מקוריותה של שושלת ישי בספר (ב 15-9).

¹⁴ ראה: יפת, דה"י, עמ' 93.

¹⁵ וילי, דה"י, עמ' 112.

¹⁶ במקומות אחרים ברשימות היחס מופיעים שמות מלכים מן הרשימה, והפעם תוך הזכרת היותם מלכים (ד 31, 41; ה 17).

¹⁷ קייל, דה"י, עמ' 79. ההדגשות בגופן נטוי – שלי.

לאחר יאשיהו קמו ארבעה מלכים, שעל כל אחד מהם מסופר בדה"ב לו שסופו היה ליפול ביד מלכים זרים ולגלות למצרים או לבבל.¹⁸ בעל דה"י אף השמיט את ציוני מותם של יהואחז ויהויקים, וגורלו של צדקיהו (מותו של יהויכין אינו נזכר גם בספר מלכים), המופיעים במל"ב כג 34, כד 6, כה 7. עודד מציין את דעתם של מספר חוקרים, "שמחבר דברי-הימים איבד עניין בהתרחשויות ביהודה לאחר מות יאשיהו והתרכז בחטא ובעונשו בלבד",¹⁹ ואילו יפת מקשרת זאת לתפיסתו של בעל דה"י שלפיה ההיסטוריה של עם ישראל מתרחשת אך ורק בארץ ישראל:

From the moment a king crosses the borders of the land of Israel, he leaves the orbit of the Chronicler's interest... This consistent line of adaptation, executed with different techniques and with a varying degree of of intervention in his source material, is a telling expression of the centrality of the land in the Chronicler's overall view of history: the arena of the history of Israel is the land of Israel; whatever happens outside it is beyond the Chronicler's purview.²⁰

ככלל, לעומת חמישים ושבעה פסוקים שהוקדשו לארבעת המלכים הללו בספר מלכים (מל"ב כג 31-כה 30), בעל דה"י הקדיש להם עשרים ואחת פסוקים בלבד (דה"ב לו 1-21).²¹ יהיה ההסבר לתופעה אשר יהיה, ניכר שלאחר יאשיהו עניינו של בעל דה"י במלכי בית דוד מצטמצם או אף נעלם, ויש להסכים עם דבריו של קייל: על פי בעל דה"י, ממלכת יהודה העצמאית תחת שלטון מלכי בית דוד הגיעה לסופה כבר עם מות יאשיהו. נראה שברשימת היחס של מלכי יהודה ניתן להבחין באותה המגמה: השושלת הקווית האנכית המציינת מלכים בלבד נחתמת ביאשיהו, ולאחריו נפתחת יחידה חדשה. ביחידה העוקבת הוזכרו כל בני יאשיהו – ולא רק אלה שמלכו; ויחידה זו בנויה בשיטה שונה, שבה צוינו בניו של כל אדם שאיתו הרשימה ממשיכה. לאחר יאשיהו, אם כן, רשימת צאצאי בית דוד 'יוצאת לגלות', שממנה אין לדעת אם תשוב.

¹⁸ יפת (דה"י, עמ' 1059) מציעה שהשמטת ההיגד "וימשחו אותו" בנוגע ליהואחז בן יאשיהו (מל"ב כג 30) בקטע המקביל בדה"ב לו 1 נובעת מסיבה דומה:

It is also possible that the Chronicler refuses to ascribe being anointed to a king whose kingship did not last, and who ended his short career in deportation to a foreign land.

¹⁹ עודד, דה"ב, עמ' 278.

²⁰ יפת, דה"י, עמ' 1064.

²¹ עודד, דה"ב, עמ' 278.

פרק שישי:

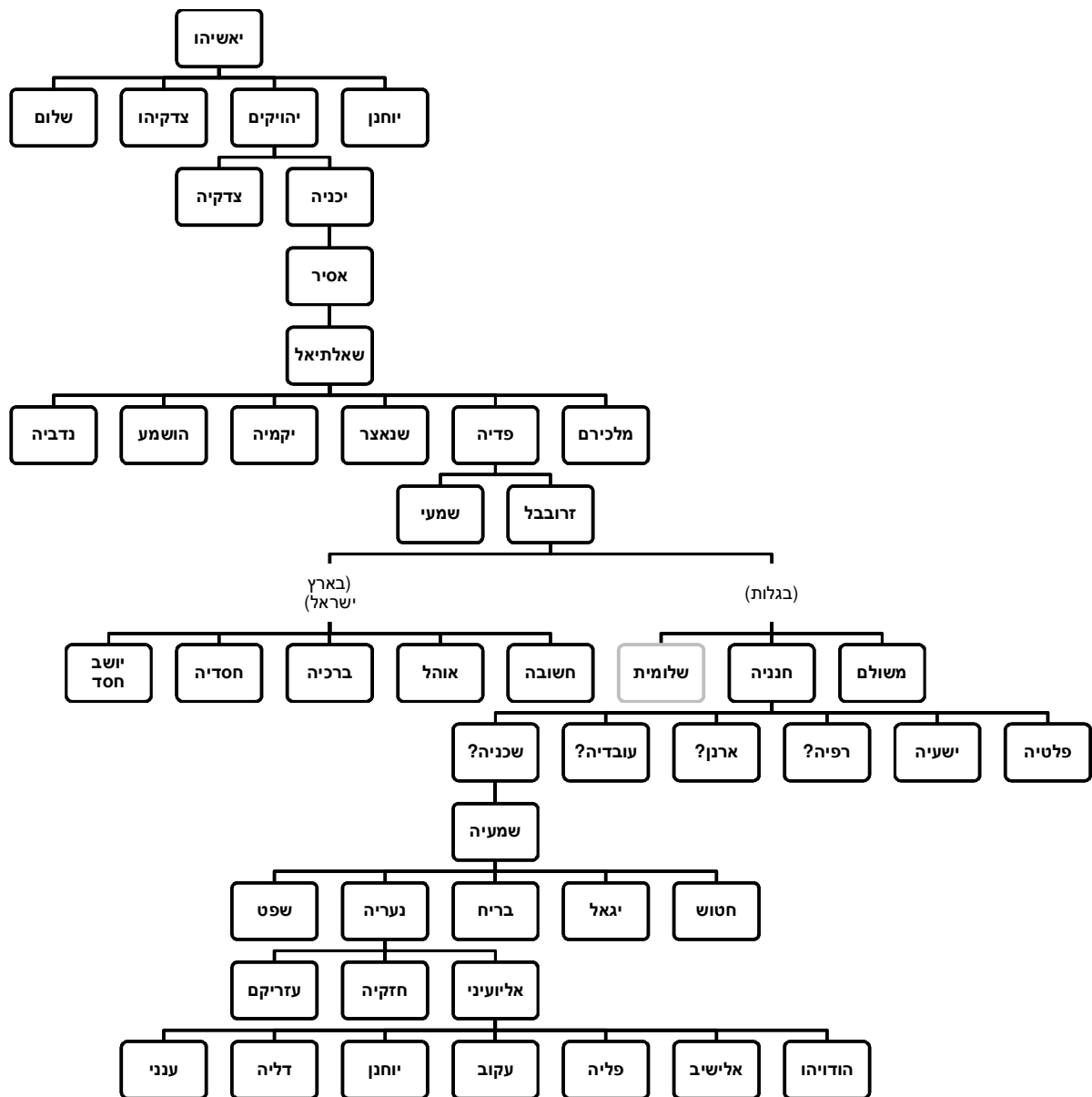
מיאשיהו לאליועיני (ג 15-24)

חלקו האחרון של דה"א ג פורש בפני הקורא את צאצאיו של יאשיהו דור אחר דור, עד לאליועיני ובניו, שחיו עשרות שנים ויותר לאחר שיבת ציון:

ובְּנֵי יִאֲשִׁיָּהוּ	הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים הַשְּׁלִישִׁי צְדָקְיָהוּ הָרְבִיעִי שְׁלוֹם :
ובְּנֵי יְהוֹיָקִים	יְכֻנָּה בְּנוֹ צְדָקְיָה בְּנוֹ :
ובְּנֵי יְכֻנָּה	אֶסֶר שְׂאֵלְתִיאל בְּנוֹ :
	וּמִלְכִּירָם וּפְדִיָּה וְשֹׁנָאֶצֶר יְקֻמִּיָּה הוֹשֶׁמֶע וְנְדָבְיָה :
ובְּנֵי פְדִיָּה	זָרְבָבֶל וְשִׁמְעִי
וּבֶן זָרְבָבֶל	מְשֻׁלָּם וְחֲנַנְיָה וְשִׁלְמִית אַחוּתָם : וְחִשְׁבָּה וְאַהֵל וּבְרָכְיָה וְחִסְדִּיָּה יוֹשֵׁב חֶסֶד חֲמִשׁ :
וּבֶן חֲנַנְיָה	פִּלְטָיָה וִישַׁעְיָה
	בְּנֵי רָפְיָה בְּנֵי אֶרְנָן בְּנֵי עֲבִדְיָה בְּנֵי שְׁכַנְיָה :
ובְּנֵי שְׁכַנְיָה	שְׁמַעְיָה
ובְּנֵי שְׁמַעְיָה	חֲטוּשׁ וְיִגְאֵל וּבְרִיחַ וְנַעֲרִיָּה וְשִׁפְטָה שְׁשָׁה :
וּבֶן נַעֲרִיָּה	אֶלְיוּעִינִי וְחִזְקִיָּה וְעִזְרִיקָם שְׁלֹשָׁה :
ובְּנֵי אֶלְיוּעִינִי	הַדְּיוּחָה (קָרִי : הוֹדְיָהוּ) וְאַלְשִׁיב וּפְלִיָּה וְעִקּוֹב וְיוֹחָנָן וְדָלְיָה וְעֲנָנִי שְׁבַעָה :

לתיחומה של היחידה הנוכחית אין צורך להקדיש דיון נרחב. כפי שצוין לעיל,¹ בפסוקים 15-24 ניכרת שיטה עקיבה שבה מציג בעל דה"י רשימה קווית-אנכית של השושלת מיאשיהו ועד אליועיני (24), אך בניגוד לרשימות קוויות אחרות (ראה למשל: ב 10-12; 36-41; ג 10-14; ה 30-40; ועוד) מוצגת כאן לכל אחד מן הנזכרים בשושלת רשימת בנים מלאה. ההצגה העקיבה מהווה, כאמור, גורם מלכד, המצדיק את ראיית פסוקים אלה כיחידה בפני עצמה.

¹ ראה לעיל, עמ' 107.



מיאשיהו לאליועיני ובניו : אילן יוחסין
השם במסגרת הבהירה מתייחס לבתו של זרובבל.

ביחידה זו קשה לזהות עיצוב ספרותי מחושב ומתוחכם כפי שניתן למצוא ביחידות שבהם עסקנו עד כה; אך לפני שנדון במגמתה של היחידה, יש לתת את הדעת על מספר בעיות פרשניות וטקסטואליות שהיא מעלה, ומתוך כך נציג גם את מעט הנתונים הספרותיים שעליהם ניתן להצביע. לאחר מכן נבחן את מגמתה של היחידה. העיסוק בנושא יביא אותנו לדיון בשאלה ההיסטורית של גורל בית דוד בימי הבית השני, ואנו נשתדל לבסס את הטענה שהרשימה שלפנינו מציגה תמונה שלפיה בית דוד נותר בבבל גם דורות לאחר שיבת ציון.

6.1 ניתוח היחידה

6.1.1 בני יאשיהו ויהויקים (ג 15-16)

בני יאשיהו נמנים, בדומה לבני ישי (ב 13-15) ובני דוד בחברון (ג 1-3), בלוויית מיספור הירארכי: "הַכֹּהֵן יוֹחָנָן, הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים, הַשְּׁלִישִׁי צְדָקְיָהוּ, הַרְבִּיעִי שְׁלוֹם" (15). סדר זה שונה לכאורה מן הידוע לנו מספרי מלכים, ירמיהו ואף דה"י. המידע המופיע במל"ב כג 31-כד 18 בנוגע למלכים שאחרי יאשיהו הוא הנרחב ביותר, והוא מכיל נתונים אלו:

שם האם	מספר שנות המלוכה	גיל המלך בהמלכתו	
יהואחז	23	שלושה חודשים	חמוטל בת ירמיהו
אליקים-יהויקים	25	11	זבודה בת פדיה
יהויכין (בן יהויקים)	18	שלושה חודשים	נחושטא בת אלנתן
מתניה-צדקיהו	21	11	חמוטל בת ירמיהו

סדר לידת בניו של יאשיהו, על פי נתונים אלה, הוא: יהויקים, יהואחז, צדקיהו; שכן יהויקים היה בן עשרים וחמש כשלושה חודשים לאחר היות יהואחז בן עשרים ושלוש, ומכאן שהוא גדול ממנו, ואילו צדקיהו היה בן עשרים ואחת רק אחת-עשרה שנה מאוחר יותר, ומכאן שהוא האח הצעיר יותר.

מירמיהו כב 11-12 ניתן להסיק ש"שלוש" המופיע לפנינו בדה"י הוא שמו השני של יהואחז: "כִּי כֹה אָמַר ה' אֵל שְׁלֹם בֶן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הַמֶּלֶךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו אֲשֶׁר יָצָא מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא יָשׁוּב שָׁם עוֹד: כִּי בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר הִגְלוּ אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֵת הָאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יֵרָאֶה עוֹד". שלום מכונה בפסוקים אלה "מלך יהודה המלך תחת יאשיהו אביו", ומכאן שהיה בנו של יאשיהו ומלך מיד אחריו. פרטי הנבואה המופיעה בפסוק 12 תואמים את הידוע על יהואחז, שכן הוא נלקח למצרים ומת שם (מל"ב כג 34).² אין להניח שהנבואה עוסקת ביהויקים או ביהויכין, שכן להם מוקדשות נבואות אחרות בפרק זה שבירמיהו (כב 18-19, 24, 28-30).

² זיהוי שלום בן יאשיהו עם יהואחז רווח במחקר (כך למשל: קרטיס ומדסון, דה"י, עמ' 100; הונימן, שמות מלכותיים, עמ' 19-20; ליוור, בית דוד, עמ' 6; הובס, מל"ב, עמ' 340; קרייגי ואחרים, ירמיהו א-כה, עמ' 306; אלנתן, שלום, עמ' 1154; יפת, דה"י, עמ' 97-98; פריץ, מלכים, עמ' 412). בן ישר (מלכי יהודה, עמ' 120-123) מציע לזהות את יהואחז דווקא עם יוחנן, המופיע לפנינו בדה"י ככבור בניו של יאשיהו, ובכך הקדימו אותו כבר חז"ל (ראה: הוריות יא ע"ב; כריתות ה ע"ב) ורד"ק לדה"י על אתר; אך ראה על כך ביקורתו המוצדקת של קלימי (כתיבה היסטורית, עמ' 107, הערה 26). חילוף יוחנן-יהואחז מוצע גם על ידי: קרטיס ומדסון, דה"י, עמ' 100; קליין, דה"א, עמ' 117.

המידע שנמסר בסוף ספר דה"י בנוגע לארבעת מלכי יהודה האחרונים זהה לנתונים המקבילים במל"ב שהוצגו בטבלה לעיל, מלבד בשני הפסוקים העוסקים ביהויכין (דה"ב לו 9-10), שבהם ניתן למצוא הבדלים בגילו של יהויכין בהמלכתו (שמונה שנים), במספר ימי מלכותו (שלושה חודשים ועשרה ימים) ובזהותו של צדקיהו מחליפו (אחיו של יהויכין, ולא דודו).³

הבעיות המרכזיות בדה"א ג 15, לאור מכלול הנתונים, הן:

1. יוחנן, הבן הבכור, אינו מוכר ממקור אחר.
2. סדרם של שני הבנים האחרונים – צדקיהו ושלוש – צריך היה לכאורה להיות הפוך: 'השלישי שלום, הרביעי צדקיהו'.

הצעות שונות ניתנו במחקר לפתרון הקושיות הללו, למן תיקוני נוסח שונים ועד רקונסטרוקציות היסטוריות,⁴ ונציג רק מספר דעות מרכזיות. יש המזהים את "הבכור יוחנן" שברשימה שלפנינו עם יהואחז, או מציעים שיוחנן הוא שיבוש של יהואחז;⁵ אך הזיהוי של יהואחז עם "הרביעי שלום" מסתבר הרבה יותר לאור הפסוקים מירמיהו כב,⁶ וקנופרס מוסיף שלנוסח המסורה יש את יתרון הגרסה הקשה.⁷ אחרים מציעים שיוחנן אמנם היה בכור יאשיהו, אך מת בחיי אביו ולפיכך לא זכה למלוך בפועל.⁸ סגל מציע לשנות את סדר השמות בפסוק ולגרוס "השלישי שלום, הרביעי צדקיהו",⁹ הצעה שאין לה יסוד בעדי הנוסח ועל כן אין לקבלה. אחרים סוברים שגילו של צדקיהו בעת המלכתו כפי שנמסר במקרא אינו נכון היסטורית, ולמעשה הוא מבוגר מיהואחז, כך שהרשימה שלפנינו היא על פי הסדר הנכון.¹⁰ הצעה מעניינת להסבר סדר הבנים החרגי מציע זקוביץ: לדעתו, שלום-יהואחז נדחה לסוף בכדי ליצור מבנה של שלושה-ארבעה, שבו הרביעי הוא זה שמלך תחת אביו.¹¹ תופעה שכזו זוהתה כבר קודם לכן בפרק, בפסוק 5, שבו שלמה הופיע כבנה הרביעי של בת שוע (=בת שבע).¹² עם זאת, קשה להבין את תרומתה של הצגה זו של בני יאשיהו למגמותיה של הרשימה. בעוד שחשיבותו של שלמה אינה מוטלת בספק, והבחירה בו מאושרת על ידי פסוקים מפורשים (למשל דה"א כח 5) וכן באמצעות העובדה

³ על ההבדל האחרון ראה להלן, עמ' 115-117, דיון.

⁴ סקירה רחבה של הצעות לפתרון הבעיה המדוברת למן חז"ל ועד המחקר המודרני ראה אצל: סגל, בני יאשיהו, עמ' 105-108; בן ישר, מלכי יהודה, עמ' 112-113.

⁵ ראה לעיל, הערה 2.

⁶ ראה לעיל, הערה 2.

⁷ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 319.

⁸ רודולף, דה"י, עמ' 27; יפת, דה"י, עמ' 97; מקנזי, דה"י, עמ' 77. יפת (שם) מציינת שהתרגום הלוקיאני של השבעים אכן גורס 'יהואחז' במקום 'יוחנן', אך יש להסכים עם דעתה הרואה בגרסה זו תיקון הרמוניסטי ולא נוסח מקורי.

⁹ סגל, בני יאשיהו, עמ' 108. כך גם: ליוור, בית דויד, עמ' 6.

¹⁰ ראה למשל: רודולף, דה"י, עמ' 28. טענה דומה העלה כבר ראב"ע (דבריו הובאו בפירושיהם של רד"ק ורלב"ג למל"ב כג 30).

¹¹ זקוביץ, על שלושה, עמ' 62-63; קלימי, כתיבה היסטורית, עמ' 347.

¹² ראה לעיל, עמ' 92-93. מעניין לציין את הדמיון בשמו של הבן הרביעי בשתי הרשימות: שלמה (5), שלום (15).

שהשושלת ממשיכה בו (פסוקים 10 ואילך), הרי שבנוגע לשלום אין זה כך: ראשית, הוא אמנם מלך תחת אביו, אך גם יהויקים וצדקיהו מלכו אחריו, כך שחשיבותו הבלעדית כמלך יהודה מתעמעמת; ושנית, השושלת בפרק זה ממשיכה דווקא מיהויקים!¹³ קנופרס מסכם את הסוגיה:

Whatever the case, I would argue that 1 Chr 3:15-17 are ambiguous, perhaps deliberately so, the very ambiguity allowing for multiple interpretations.¹⁴

לדעתנו, אין קושי רב בהופעתו של יוחנן כבכור בניו של יאשיהו על אף שאינו מופיע כמלך, וניתן להסתפק בהצעה שהוא לא מלך תחת אביו בשל מותו בטרם עת, או מסיבה דומה, ולפיכך אינו מוכר לנו משאר המקרא. הקושי בהזכרתו נובע מן ההנחה שעניין לנו כאן ברשימת מלכי יהודה, אך אין לקבל הנחה זו.¹⁵ הבעיה היחידה שנותרה היא סדר בניו של יאשיהו, שאינו תואם לא את סדר הלידה (יהויקים, יהואחז-שלום, צדקיהו) ולא את סדר המלוכה (יהואחז-שלום, יהויקים, צדקיהו). לפי שתי השיטות הללו אמור היה צדקיהו להופיע אחרון, ולא שלום. נחזור לבעיה זו מאוחר יותר.

קושי נוסף עולה מפסוק 16: "וּבְנֵי יְהוֹשִׁיָּא – יִכְנִיָּה בֶן, צְדָקְיָה בֶן". הנוסחה X' בנוי משמשת לרוב לתיאור רשימות יחס קוויות, כפי שניתן למשל לראות בפסוקים 10-14; ולפיכך יש שהבינו שצדקיה מופיע בפסוק זה כבנו של יכניה, ולא כבן נוסף של יהויקים.¹⁶ הקושי בשיטה זו היא העובדה שבפסוק 17 מופיעה רשימה אחרת של בני יכניה, שבה צדקיה אינו מופיע.¹⁷ אי לכך יש לקבל את דעת רבים הסוברים שצדקיה זה הוא אחיו של יכניה;¹⁸ שימוש שכזה בנוסחה X' בנוי אמנם אינו שכיח, אך אינו יחידאי.¹⁹

¹³ קשיים נוספים מתבררים מתוך עיון בשיטתו השלמה של זקוביץ בנושא (זקוביץ, על שלושה, עמ' 62-63); שכן בכדי ליישב את סברתו הוא מציע לראות במיספור ההירארכי "הבכור... השני... השלישי... הרביעי" הוספה מאוחרת. הוא אמנם מחזק את הצעתו בכך שמיספור הירארכי אינו מופיע בחלק זה של הרשימה, למן פסוק 5 ואילך, אך לאור זאת יש לתמוה על בעל התוספת, שבחר להוסיף מיספור שכזה רק אצל בני יאשיהו ולא בכל שאר הפסוקים שלאחריו, המונים מספר בנים בכל דור, ואף לא ברשימת בני דוד בירושלים (9-5). סבירה יותר דעתו של ליוור (בית דוד, עמ' 4), שהדמיון בשימוש במיספור הירארכי בבני דוד בחברון ובבני יאשיהו מלמד על עריכה אחידה של הרשימה בפרק ג.

¹⁴ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 326.

¹⁵ ראה לעיל, עמ' 107.

¹⁶ רד"ק ומצודת דוד על אתר; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 320; קליין, דה"א, עמ' 118.

¹⁷ קליין (דה"א, עמ' 118) מציע שצדקיה נולד ליכניה לפני הגלות, ואילו הרשימה השניה היא של בני יכניה אסיר – כלומר בני יכניה לאחר מאסרו (כך גם: בן ישר, מלכי יהודה, עמ' 125-126). באופן זה ניתן להבין את הנוסחה X' בנוי כפי שהיא מובנת ברוב המקראות. עם זאת, פרשנות הרואה בצדקיה את בנו של יכניה יוצרת סתירה פנימית בתוך ספר דה"א, בנוגע לזהותו של צדקיהו מלך יהודה (ראה להלן); ולפיכך עדיף להבין – כמופיע בדה"ב לו 10 – שצדקיהו הוא בן יהויקים.

¹⁸ הגר"א על אתר; רודולף, דה"א, עמ' 28; מייסרס, דה"א, עמ' 20; ויליאמסון, דה"א, עמ' 57; קיל, דה"א, עמ' עד; יפת, דה"א, עמ' 98.

¹⁹ ראה למשל דה"א ו 7-8 בהשוואה לפסוקים 22-23 שם, ובהתאמה לרשימה שבשמות ו 24. ככל הנראה יש להבין גם את הרשימה בדה"א ד 26 – "וּבְנֵי מִשְׁמַע חֲמוּאֵל בֶּן זְכוּר בֶּן שִׁמְעִי בֶן" – כרשימת אחים בני משמע, שכן פסוק זה בא לאחר רשימת יחס קווית שהסתיימה במשמע, ואילו היה מדובר בפסוק 26 ברשימה קווית הרי שניתן היה לוותר על המילים "ובני משמע", ולהמשיך את הרשימה ברצף וללא הפרעה (כך למשל: גליל ואחרים, דה"א, עמ' 78).

ראייה חזקה להצעה הזו משמשת העובדה שצדקיהו מופיע במפורש כאחיו של יכניה בסוף ספר דה"י: "וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח הַמֶּלֶךְ בְּבוֹכֶדְנָאצַּר וַיְבֹאֵהוּ בְּבֶלְהָ... וַיִּמְלֹךְ אֶת צִדְקִיָּהוּ אָחִיו עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם" (דה"י לו 10). יש לציין כי פרט זה מהווה סתירה לידוע מן הפסוקים המקבילים בסוף ספר מלכים, המציגים את צדקיהו המולך תחת יהויכין כדודו ולא כאחיו: "וַיִּגַּל אֶת יְהוֹיָכִין בְּבֶלְהָ... וַיִּמְלֹךְ מֶלֶךְ בְּבֶל אֶת מִתְנִיָה דָדוֹ תַּחְתָּיו וַיֵּסֶב אֶת שְׁמוֹ צִדְקִיָּהוּ" (מל"ב כד 15-17). במל"ב מופיעים גם שמות אמהותיהם של המלכים, ואמו של צדקיהו היא חמוטל בת ירמיהו – שהיא גם אמו של יהואחז בן יאשיהו, כך שבבירור מופיע שם צדקיהו כבנו של יאשיהו. ולסיום, גם ספר ירמיהו מעיד שצדקיהו הוא בן יאשיהו (ירמיהו א 3; לו 1). גם כאן נעשו ניסיונות הרמוניסטיים ליישב את הנתון המופיע בדה"ב עם שאר המקראות. בעל הפירוש המיוחס לרש"י מפרש את "צדקיהו אחיו" בדה"ב כ"אחיו של יהויקים", ואילו רד"ק מציע להבין את הכינוי "אחיו" באופן רחב יותר, כקרוב-משפחה של יהויכין.²⁰ אברבנאל העדיף לפרש את הכינוי "דדו" במל"ב כד 17 במשמעות של 'אהוב': "שהיה אהובו של מלך בבל ולכן המליכו".²¹ אחרים דחו את המידע שנמסר בדה"ב לו 10 ושללו את מהימנותו ההיסטורית.²²

לענייננו יש לשים בצד את השאלה ההיסטורית, ולדון בפרשנות הראויה ביותר לטקסט כפי שהוא. מכיוון שצדקיהו מופיע בדה"ב לו 10 כאחיו של יכניה, הרי שיש להניח שבעל דה"י מתכוון לאותו צדקיהו בדה"א ג 16. אם כך הוא, הרי שהמידע המופיע בדה"י הינו קוהרנטי לכל אורכו: הן בדה"א ג והן בדה"ב לו מוצגת תמונה זהה, שבה צדקיהו הוא אחיו של יהויכין ולא דודו. הקשיים נובעים בעיקר מן ההשוואה לספרים אחרים, ולפיכך נראית לנו גישתה של יפת, שאינה מנסה ליצור הרמוניה בין הספרים השונים, אלא רואה במידע שנמסר בספר דה"י מסורת שונה בנוגע למלכי יהודה האחרונים.²³ גם בעל דה"י מכיר בכך שהיה ליאשיהו בן בשם צדקיהו (15), אך לדעתו אין זהות בינו לבין צדקיהו מלך יהודה, שהיה בנו של יהויקים ואחיו של יכניה.

נשוב כעת לבעיה שהוצגה קודם לכן, בדבר סדר בניו של יאשיהו. מכיוון שבספר דה"י צדקיהו שמלך תחת יהויכין אינו דודו אלא אחיו, הרי שהקושיה בפסוק 15 נעלמת מאליה: סדר לידת המלכים בני יאשיהו, על פי נתוני דה"ב לו, הוא יהויקים ואחריו יהואחז-שלום, והם מופיעים

²⁰ כך גם: הובס, מל"ב, עמ' 353; אלתן, צדקיהו, עמ' 1069.

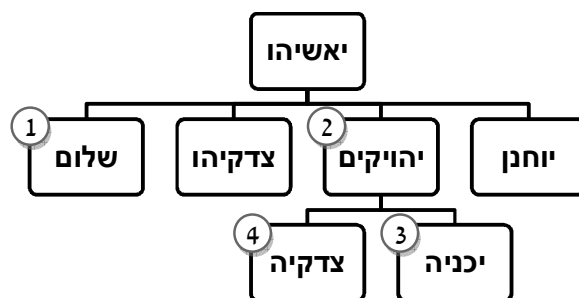
²¹ אברבנאל למל"ב כד 18. בדומה לכך גם: לוי, מחקר, עמ' 42-59. ביקורת על שיטתם של אברבנאל ולוי ראה אצל: סגל, בני יאשיהו, עמ' 107-108; ליוור, בית דוד, עמ' 7-8; בן ישר, מלכי יהודה, עמ' 124-125, הערה 61.

²² ליוור, בית דוד, עמ' 8.

²³ ראה יפת, דה"י, עמ' 98-99. בנוגע לאמינות ההיסטורית, יפת מציגה מספר נתונים בעד דה"י, אף לבסוף מעדיפה את הנתונים המופיעים במל"ב כאותנטיים יותר. לדעת קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 319-320) בעל דה"י מציג בדה"א ג 15-16 שתי דעות בנוגע לצדקיהו, ולפיכך מופיע צדקיהו גם כבנו של יאשיהו וגם כבנו של יכניה (על אף שכאמור לעיל עדיפה ההבנה שצדקיהו המופיע בפסוק 16 הוא בן יהויקים). חסרונה של דעה זו הוא בכך שהיא מותירה את הקושי שבסדר בני יאשיהו על כנו.

בסדר זה בדה"א ג 15, כשיהויקים הוא השני ושלוש הוא הרביעי; ואילו צדקיהו – הבן השלישי – כמוהו כיוחנן, אחיו הבכור – לא מלך כלל,²⁴ ואין במיקומו ברשימה לפני שלום סתירה לאמור בהמשך הספר!²⁵

לסיכום: בספר דה"י מוצגת תמונה שונה של יחסי הקרבה המשפחתיים של מלכי יהודה האחרונים. מבין ארבעת בני יאשיהו המופיעים בדה"א ג 15 (יוחנן, יהויקים, צדקיהו, שלום) רק שלום ויהויקים מלכו על יהודה, ולאחריהם מלכו שני בני יהויקים: יהויכין וצדקיהו. לאור תמונה זו יוצא שאין קושי בסדרם של בני יאשיהו כפי שהוא מופיע לפנינו בדה"א ג 15, וכן נובע מכך שצדקיהו שבפסוק 16 הוא בנו של **יהויקים** ולא של יהויכין.



בני יאשיהו ויהויקים על פי ספר דה"י.
בנים שמלכו על יהודה ממוספרים על פי סדר המלכותם

6.1.2 בני יכניה (ג 18-17)

בפסוקים 17-18 נמסרת רשימת בנים: "וּבְנֵי יְכִנְיָה אֲסָר שְׁאֵלִיתָאֵל בְּנוֹ: וּמִלְכִּירָם וּפְדִיָּה וְשִׁנְאָצָר וְקִמְיָה הוֹשֶׁמֶעַ וְנִדְבָיָה". הרשימה נפתחת בכותרת "ובני יכניה", והפסוק הסמוך לה (19) נפתח בכותרת חדשה "וּבְנֵי פְדִיָּה...", ואל נכון מתייחסת לפדיה שהופיע בפסוק 18. המילה "בנו" שבפסוק 17 מחלקת את רשימת הבנים לשניים, ונשאלת השאלה בני מי הם אלה המופיעים בפסוק 18: בני יכניה או בני שאלתיאל? ואולי בני אסיר? בנוסף, נחלקו המפרשים והחוקרים בנוגע למילה "אסיר", וניתן להצביע על מספר שיטות מרכזיות:

1. "אסר שאלתיאל" הוא שם בנו הראשון של יכניה.²⁶

2. אסיר ושאלתיאל הם שמות שני בני יכניה.²⁷

²⁴ ייתכן שזו גם כוונתו של פריץ, בפירושו למלכים. ראה: פריץ, מלכים, עמ' 412.
²⁵ מנתונים אלה יוצא שארבעת המלכים שמלכו לאחר יאשיהו מחולקים לשני זוגות, כשבכל זוג הראשון מלך שלושה חודשים והשני – אחת-עשרה שנה: יהואחז ויהויקים בני יאשיהו; יהויכין וצדקיהו בני יהויקים.
²⁶ כך בפשיטתא באופן משובש: 'אשרשתל'.

3. אסיר הוא בן יכניה ושאלתיאל הוא בנו של אסיר.²⁸

4. "אסר" הוא תואר ליכניה, ונועד לציין שהבנים המופיעים בהמשך נולדו ליכניה בעת

שהיה אסיר בבבל.²⁹

בנוגע להצעתם של חוקרים רבים לפרש "אסר" כתואר ליכניה, העירו כבר ליוור וגליל שתואר מעין זה נדיר מאוד ברשימות היחס, ובמיוחד בפרקנו, שבו אפילו מלכי יהודה מצוינים ללא תואר כלשהו.³⁰ השם 'אסיר' מוכר ממקראות אחרים (למשל: שמות ו 24; דה"א ו 8-7), ואין סיבה שלא להבינו כשם פרטי.³¹ ההצעה הראשונה, לראות במילים "אסר שאלתיאל" שם פרטי אחד, אינה סבירה, שכן שני השמות ידועים ממקורות אחרים, כל אחד בנפרד. בכל אופן, גם אם הכרענו שאסיר הוא שם בנו בכורו של יכניה, אין לשלול את האפשרות ששמו ניתן להידרש, וכי בעל דה"י רומז בשם זה למעברה של שושלת בית דוד בבבלה, לגלות. מאידך, אין בנתונים שבידינו די בשביל לבסס את ההצעה הזו.

נותר, אם כן, להכריע האם לדון את שאלתיאל כבן נוסף של יכניה, או שמא כבנו בכורו של

אסיר. יפת עמדה על הדמיון המבני לפסוק 10:³²

וּבֶן שְׁלֹמֹה רַחֲבֶעֱם, אָבִיָּה בֶּנוֹ (10)

וּבְנֵי יְכָנְיָה אֶסֶר, שְׁאֵלְתִּיאל בֶּנוֹ (17)

המבנה הדומה מחזק את האפשרות שאסיר הוא בן יכניה ואילו שאלתיאל הוא בן אסיר, כשם שרחבעם הוא בן שלמה ואביה הוא בן רחבעם. בנוסף, אילו אסיר ושאלתיאל היו שניהם בני יכניה, היה מצופה הניסוח "אסר בנו שאלתיאל בנו", בדומה לרשימת בני יהויקים: "ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו" (16). יש, אם כן, לראות בשאלתיאל את בנו של אסיר ונכדו של יכניה.

נותר לדון בשאלה – בניו של מי מצוינים בפסוק 18. גם כאן ניתן למצוא שתי גישות מרכזיות:

1. אחיו של שאלתיאל (בני יכניה או בני אסיר, לפי הדעות השונות לעיל).³³

2. בני שאלתיאל.³⁴

²⁷ כך בתה"ש ובוולגטה; רד"ק על אתר; ליוור, בית דוד, עמ' 8-9; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68.

²⁸ רלב"ג על אתר.

²⁹ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 101; אולברייט, תאריך, עמ' 108; רודולף, דה"י, עמ' 28; מייסר, דה"א, עמ' 18; בראון, דה"א, עמ' 48; קיל, דה"א, עמ' עד; יאריק, תה"ש לדה"א ג 21, עמ' 580; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 317, 320, 327; קליין, דה"א, עמ' 119.

³⁰ ליוור, בית דוד, עמ' 8-9; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68.

³¹ ליוור, בית דוד, עמ' 9; יפת, דה"י, עמ' 100.

³² יפת, דה"י, עמ' 99.

³³ ליוור, בית דוד, עמ' 9; יפת, דה"י, עמ' 100; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68.

³⁴ רד"ק, רלב"ג ומצודת דוד על אתר;

חסרונה של כותרת חדשה בנוסחה 'ובני X' בראש פסוק 18 מחזקת את האפשרות הראשונה. מאידך, הופעת המילה "בנו" בסוף פסוק 17 מטה את הכף אל עבר האפשרות השנייה, שכן היא יוצרת חציצה בין שאלתיאל לבין הבנים המופיעים אחריו.³⁵

לשתי האפשרויות ישנן גם ראיות ממקורות אחרים. כידוע מן המקרא, זרובבל, פחת יהודה בימי שיבת ציון, מכונה "בן שאלתיאל";³⁶ אך ברשימתנו מופיע זרובבל כבנו של פדיה (19). קבלתה של האפשרות השנייה להבנת פסוק 18 מביאה את הכתובים על יישובם, שכן לפיה פדיה הוא בנו של שאלתיאל – ולא אחיו, ומובן בכך התואר 'זרובבל [בן פדיה] בן שאלתיאל', שכן דילוג על דור בייחוסו של אדם הינו תופעה נפוצה במקרא.³⁷ על פי האפשרות הראשונה, לעומת זאת, זרובבל הוא אחיינו של שאלתיאל, בסתירה לידוע משאר הופעותיו במקרא.³⁸

מאידך, יכניה נזכר בארבע תעודות שנמצאו במתחם ארמונו של נבוכדנצר השני בעיר בבל, ובהן מופיעים גם חמשת בני יכניה.³⁹ בכדי שברשימתנו יהיו די בנים ליכניה, יש לצרף את פסוקים 18-17 יחד, ולראות בכל הנמנים בהם בנים ישירים של יכניה.⁴⁰

לכאורה יש להעדיף את האפשרות שלפיה מלכירם ואחיו המופיעים בפסוק 18 הם בניו של שאלתיאל ולא אחיו. זאת מכמה סיבות:

1. בכדי ליישב את הרשימה עם התעודות הבבליות המזכירות חמישה בנים ליכניה, יש לקבל את ההנחה ששאלתיאל הוא בנו של יכניה ולא של אסיר בן יכניה, הנחה שנדחתה לעיל.⁴¹
2. ניתן להניח בביטחון מסוים שבעל דה"י היה מודע לייחוסו של זרובבל כ'בן שאלתיאל', בין אם מן הכתובים (חגי, עזרא) ובין אם ממסורות שבעל-פה. לעומת זאת, קשה לומר בביטחון דומה שידעו בנינו בלגות זהות לידוע לנו מן התעודות שנמצאו בחפירות מודרניות בבבל.

³⁵ מספר חוקרים מקבלים את גרסת תה"ש, ואינם גורסים "ובני" (ראה: קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 320). קיל (דה"א, עמ' עד-עה) מציע שהמילה "ובני" שבסוף פסוק 17 "עולה לכל אחד מהם (=מן הנמנים בפסוק 18; נ"ק)".

³⁶ חגי א 1, 12, 14; ב 2, 23; עזרא ג 2, 8; ה 2; נחמיה יב 1.

³⁷ די אם נצביע על שתי דוגמאות: יהוא בן יהושפט בן נמשי (מל"ב ט 2, 14) מכונה גם יהוא בן נמשי (מל"א יט 16; מל"ב ט 20; דה"ב כב 7); זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא (זכריה א 1, 7) מכונה גם זכריה בר עדוא (עזרא ה 1; ו 14).

³⁸ חוקרים שהבינו שפדיה הוא אחיו של שאלתיאל העלו הצעות שונות לפתרון הסתירה. בין השאר: א. שאלתיאל מת ללא בנים, ופדיה ייבם את אשתו, ולפיכך בנם – זרובבל – נקרא על שם שאלתיאל (רודולף, דה"י, עמ' 29). ב. שאלתיאל גידל את זרובבל לאחר מות פדיה ולפיכך נקרא זרובבל על שמו (ראבי"ע לחגי א 1). ג. שני זרובבל היו: האחד בן פדיה והאחר בן שאלתיאל (אולברייט, תאריך, עמ' 108). ד. יש לגרוס 'שאלתיאל' במקום 'פדיה' בראש פסוק 19, בעקבות נוסח תה"ש (ליוור, בית דוד, עמ' 12; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68). כל השיטות הללו נושאות אופי ספקולטיבי (ראה: ליוור, בית דוד, עמ' 11-12). קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 328) מעלה, לצד הצעות אלה, גם את האפשרות שאכן מדובר במסורת נפרדת בנוגע לייחוסו של זרובבל. קליין (דה"א, עמ' 120) מעדיף את אפשרות א (זרובבל הוא תוצר של ייבום), אך מסכים עם קנופרס שהמקרא לא בהכרח מציג תמונה אחידה באשר לאביו של זרובבל.

³⁹ ראה: ANET, עמ' 308. נוסח עברי ראה אצל: עודד, גלות ישראל, עמ' 578-579.

⁴⁰ כך למשל: ליוור, בית דוד, עמ' 9, ושם הערה 28; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 317; קליין, דה"א, עמ' 119. ראה גם יפת, דה"י, עמ' 100.

⁴¹ לעיל, עמ' 118.

3. המילה "בנו" אכן מפרידה בין פסוקים 17 ו-18. מאידך, חסרונה של כותרת בסגנון "ובני X" בראש פסוק 18 יכול לנבוע מאותה הסיבה בדיוק: מחתימתו הברורה של פסוק 17 במילה "בנו" יכול הקורא להבין שפסוק 18 פותח רשימה חדשה – ולפיכך דור חדש, ואין צורך בכותרת מיוחדת לשם כך.

כל הראיות הללו אינן חד-משמעיות. מלבד זאת, חסרונה של הכותרת "ובני X" בולט במיוחד, שכן בפסוקים 15-24 כל הרשימות נפתחות באופן זה.

מן הנתונים המורכבים קשה להכריע בסוגיה זו, ויש להותיר אותה לעת עתה פתוחה, אם כי דעתנו נוטה, כאמור, לפרש את פסוק 18 כרשימת בני שאלתיאל.

6.1.3 בני זרובבל (ג 19-20)

ברשימת בני זרובבל קיים קושי דומה לזה שנידון בפסוקים 17-18: לאחר שנדמה שרשימת הבנים כבר נחתמה, מופיעים בנים נוספים. בפסוק 19 מופיעים בני זרובבל, "מְשִׁלֵּם וְחֲנָנִיָּה וְשִׁלְמִית אֲחֹתָם". הופעת האחות **בסוף** רשימת אחים (בפרט עם התוספת "אחותם") היא תופעה רווחת ונפוצה,⁴² ועל כן מפתיע לגלות שהרשימה ממשיכה בפסוק 20: "וְיִשָּׁבָה וְאֶהֱל וּבְרָכָה וְחֲסִידָה יוֹשֵׁב חֶסֶד חֲמִשָּׁה".⁴³ במקרה זה לא ניתן לומר שפסוק 20 מתקדם לדור הבא בשושלת ומציין את נכדיו של זרובבל, שכן התקדמות זו מתרחשת רק בפסוק 21, שבו נמנים בניו של חנניה בן זרובבל שהוזכר בפסוק 19.⁴⁴ ואכן, מקובל בין המפרשים והחוקרים שגם הצאצאים הנזכרים בפסוק 20 הינם בני זרובבל. נשאלת השאלה, כיצד להסביר את העובדה שבני זרובבל נחלקו בפסוקים אלה לשתי קבוצות.

⁴² ראה למשל: בראשית 17; במדבר 10; דה"א ג 9; ד 3; ז 30, 32.

⁴³ הסיכום "חמש" בצורת הנקבה מפתיע, שכן ההנחה היא שמדובר ברשימה של חמישה בנים; על כן יש המציעים לתקן את הנוסח ולגרוס 'חמשה' (יפת, דה"י, עמ' 101; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68). הגר"א מציע שבפסוק 20 נמנות חמש בנותיו של זרובבל, ואילו בעל הפירוש המיוחס לתלמיד רס"ג מציע ש"חמש" הוא שם נוסף, ואינו סיכום מספרי. הצעות אלה נראות דחוקות. יש לקחת בחשבון נתון נוסף: במקרא מצינו שדי באישה אחת ברשימת גברים בכדי שהסיכום המספרי יוצג בצורת הנקבה (השווה את הסיכומים המספריים בלשון נקבה בבראשית 15, 18, 26, לסיכומים המספריים בלשון זכר, שם 22, 25). לאור זאת ייתכן, למשל, שרק 'חשובה' היא אישה, כפי שעלול להשתמע משמה (ואולי היא מופיעה לפני אחיה בשל חשיבותה), ולפיכך הסיכום המספרי נמסר בלשון נקבה. בכל אופן, גם בסוגיה זו אין די נתונים כדי להכריע.

⁴⁴ אולברייט (תאריך, עמ' 110) מעלה את ההשערה שפסוק 20 מכיל את שמות בני משולם בן זרובבל, ולאחריו פסוק 21 מכיל את שמותיהם של בני אחיו הצעיר, חנניה (כך גם: רותשטיין והנל, דה"א, עמ' 42; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 318, 321). לשיטה זו יש ככל הנראה לגרוס "בני משלם" בראש פסוק 20. אך רודולף (דה"י, עמ' 29), ליוור (בית דוד, עמ' 12) ויפת (דה"י, עמ' 101) מציינים בצדק שציון צאצאים של יותר מאדם אחד בכל דור נוגד את השיטה הנהוגה ברשימה הנוכחית (15-24; ראה לעיל, עמ' 107), ועל כן אין לקבל את התיקון המוצע.

ליוור מעלה את ההשערה שהנזכרים בפסוק 20 נולדו לזרובבל מאישה אחרת ועל כן נמנו בנפרד, ואף ניתן להם סיכום מספרי נפרד ("חמש").⁴⁵ הוא מפנה לפסוקים 5 ו-8, שבהם ניכרת חלוקה של בני דוד שנולדו בירושלים לפי אמהות; אך היא הנותנת – שהרי שם נאמר במפורש שארבעת הבנים הראשונים הינם בני בת-שוע, ואילו גם במקרה שלנו החלוקה היתה לפי אמהות – מצופה היה שבעל דה"י יפרש זאת.

הגר"א בפירושו לדה"י על אתר מציע שהקבוצה הראשונה (19) מונה את "אותם שנולדו בבבל ונשארו שמה", ואילו השניה (20) – את אלה שנולדו בארץ ישראל; וסברה זו רווחת גם בין החוקרים.⁴⁶ עורכי BHS אף מציעים לתקן את הנוסח ולגרוס בפסוק 19 "ובני זרובבל **בבבל**...", ובראש פסוק 20 "**ואחרי שובו**...", אם כי מדובר בתיקון שרירותי נטול ביסוס, וליוור מוסיף ש"כמעט מן הנמנע ששתי השמטות תבואנה בזו אחר זו".⁴⁷ חלוקת רשימת בנים לשניים על פי מקום הלידה קיימת כבר ברשימת בני דוד (9-1), שבה נחלקו בני דוד לשתי קבוצות: הנולדים בחברון והנולדים בירושלים.⁴⁸

בדרך השערה ניתן להציע שגם הסיכום המספרי "חמש" מלמד שבני זרובבל הנזכרים בפסוק 20 נולדו בארץ. סיכומים מספריים מופיעים ברשימות היחס של יהודה רק ברשימות הקשורות במוטיב הבחירה בדוד;⁴⁹ כלומר: רק ברשימות העומדות במוקד המחקר הנוכחי. בחינת המקומות שבהם מופיעים ברשימות אלה סיכומים מספריים מעלה כי סיכום מספרי יופיע תמיד, אלא אם מדובר ברשימה המכילה שם אחד או שניים בלבד, וזאת בהתאמה לנתונים העולים מן הספר כולו; לא מצינו בספר כולו סיכום מספרי לרשימה בת פחות משלושה פריטים. לפיכך הובאו סיכומים מספריים לבני יהודה מבת-שוע ("שלושה"; ב 3), אך לבניו מתמר לא ניתן סיכום מספרי נפרד שכן היו רק שניים – פרץ וזרח, ולפיכך ניתן לאחריהם סיכום מספרי כולל לכל בני יהודה ("חמשה"; ב 4). מאותה הסיבה ניתנו סיכומים מספריים לבני זרח (ב 6), בני צרויה (ב 16), בני דוד בחברון (ג 4), בני דוד מבת-שוע (ג 5), שאר בני דוד בירושלים (ג 8), וכן לבני שמעיה, בני נעריה ובני אליועני (ג כב-כד); ואילו לרשימות אחרות ביחידות הנידונות לא ניתן סיכום מספרי שכן הופיע

⁴⁵ ליוור, בית דוד, עמ' 12. ראה גם: מצודת דוד ומלבי"ם על אתר; קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 102; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68.

⁴⁶ ראה: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 102; רודולף, דה"י, עמ' 29; מייסרס, דה"א, עמ' 18; בראון, דה"א, עמ' 53; וילי, דה"י, עמ' 117; ויליאמסון, דה"י, עמ' 57; לוריא, אהל, עמ' 291; פולר, חשובה, עמ' 65; הנ"ל, שלומית, עמ' 1193; יפת, דה"י, עמ' 101; קליין, דה"א, עמ' 120-121. חשיבותו ההיסטורית של זרובבל כראש העולים בימי שיבת ציון (ראה עזרא ב 2; נחמיה ז 7) מחזקת את האפשרות הזו, שכן מעברו מבבל לירושלים היה ידוע ומפורסם.

⁴⁷ ליוור, בית דוד, עמ' 13.
⁴⁸ וילי, דה"י, עמ' 117. וילי עצמו טוען שניכרת בכך מגמה של השוואה בין זרובבל לבין דוד זקנו; אך מכיוון שברשימת בני זרובבל מקום הולדתם אינו מופיע במפורש, קשה להשתכנע שמדובר בהקבלה מכוונת.

⁴⁹ ראה לעיל, עמ' 17.

בהם רק שם אחד או שניים: בני פרץ (ב 5), בני כרמי ובני איתן (ב 7-8), רשימת הדורות מרם ועד ישי (ב 10-12), בני אביגיל (ב 17), הרשימה הקווית של מלכי יהודה (ג 10-14), בני יהויקים (ג 16), בני פדיה (ג 19) ובני שכניה (ג 22).⁵⁰ הגורם לתופעה הוא טכני, מן הסתם: בעל דה"י לא ראה צורך לסכם את מספר הפריטים ברשימה שבה מופיע רק שם אחד או שניים. בכל היחידות המדוברות ישנן רק שלוש רשימות המכילות יותר משני פריטים ובכל זאת לא הופיע בהם סיכום מספרי. בשתיים מתוכן אין צורך בסיכום שכזה, שכן מספר הבנים מופיע במפורש באמצעות השימוש במיספור הירארכי (בני ישי, ב 13-15; בני יאשיהו, ג 15).⁵¹ נותר, לפיכך, מקרה בודד לאורך כל הרצף הגנאלוגי מיהודה ועד סוף שושלת דוד, שבו סיכום מספרי אינו מופיע: "וּמִלְכִּיָּם וּפְדִיָּה וְשִׁנְאָצַר יְקֻמְיָה הוֹשֶׁמֶעַ וַיְנַדְּבָהּ" (18). ייחודה של רשימה זו ביחס לכל שאר הרשימות שנידונו כעת היא בכך שמדובר בצאצאים שנולדו ככל הנראה בבבל.⁵² מכך שסיכומים מספריים מופיעים דווקא ברשימות הקשורות בבחירת דוד וביתו, ניתן להסיק כי הם מעידים על חשיבות מסוימת שניתנה לרשימה שאותה הם מסכמים. מן הכיוון ההפוך, סיכום שכזה אינו מופיע ברשימות צאצאים שנולדו בבבל, כדי לרמוז לחשיבותם הפחותה.

לסיכום, יש אולי לראות בהופעתו של סיכום מספרי לקבוצה השניה של בני זרובבל רמז לכך שהם – בניגוד לאחיהם – נולדו בארץ ישראל, לאחר עלייתו של זרובבל אביהם מבבל. כמובן, נתונים אלה רחוקים מלהיות מוחלטים, שכן רק מקרה אחד מובהק (פסוק 18) מלמד על כך שישנו הבדל בין הנולדים בבבל לנולדים בארץ ישראל;⁵³ אך עם זאת התופעה ראויה לציון, ויש בה יישוב מניח את הדעת לבעיית חלוקתה של רשימת בני זרובבל לשניים.

עניין נוסף הזקק דיון הוא משמעות שמותיהם של בני זרובבל. מתוך חמשת בני זרובבל שבקבוצה השניה (20), ארבעה נושאים שמות מקראיים יחידאיים: חשובה, אוהל, חסדיה⁵⁴ ויושב חסד. ברתו הציע לדרוש את שמות כל בני זרובבל כמבטאים את תקוותיהם של ישראל בימי שיבת

ציון:⁵⁵

⁵⁰ בנוגע לבני חנניה (ג 21) הנוסח משובש ועל כן לא כללנו אותם בדיוננו.

⁵¹ ברשימת בני דוד בחברון (ג 1-4) מופיע גם מיספור הירארכי וגם סיכום מספרי.

⁵² כך הוא בוודאי לפי השיטות הסוברות שמדובר ברשימת בני "יכניה האסיר", כלומר הבנים שנולדו בבבל (ראה לעיל, עמ' 118, ושם הערה 29), וכן לשיטת הסוברים שמדובר בבני שאלתיאל, אשר אל-נכון הוליד את בניו בבבל (כפי שדעתנו נוטה).

⁵³ מלבד זאת, יכול לחלוק החולק ולטעון שגם אם התיאוריה שהוצגה כאן משכנעת, אין היא מלמדת דבר על בני זרובבל, שכן הקבוצה הראשונה יכולה היתה אף היא להיוולד בארץ, אלא שמכיוון שהיא מכילה רק שני בנים (ובת), אין לה סיכום מספרי. אך יש לציין שסבירותה של אפשרות זו הינה מועטת, שכן זרובבל מן התסם היה כבר מבוגר כשעמד בראש העולים מבבל, כך שניתן להניח שכבר היה אב לילדים בשלב זה של חייו.

⁵⁴ פולר (חסדיה, עמ' 64) מציין שחסדיה הוא גם שם אחד מאבותיו של ברוך בן נריה בספר ברוך (א 1).

⁵⁵ מובא אצל: קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 102. ראה גם: בראון, דה"א, עמ' 54; לוריא, אהל; פולר, יושב חסד, עמ' 1127; קנדי, ברכיה, עמ' 675; קליין, דה"א, עמ' 121.

מְשָׁלָם – זה ששולם לו גמולו, פיצויו.⁵⁶

חֲנָנִיָּה – ה' הוא חנון.

שְׁלָמִית – שלום.

חֲשֵׁבָה – מלשון התחשבות.

אֶהָל – רומז למשכנו של ה'.

בִּרְכָּיָה – ה' יברך אותנו.

חֲסִדְיָה – ה' בעל חסד.

יוֹשֵׁב חֶסֶד – החסד יושב.

בראון אף מציע ששמות אלה מהווים ניגוד לשמו של אביהם, זרובבל (=זרע בבל), בכך שמייצגים את התקוות של ימי שיבת ציון.⁵⁷ לדעתנו יש להסתייג ממדרשי שם שכאלה בנוגע לרשימת הבנים הראשונה (משולם, חנניה ושלומית), שכן היא מכילה שמות נפוצים יחסית.⁵⁸ בנוסף, השורש של"ם שבו תלויה משמעות השמות 'משולם' ו'שלומית' כבר הופיע קודם לכן בשמות 'שלמה' (5) ו'שלום' (15), ולכן הופעתו כאן אינה מפתיעה ואינה מושכת את הקורא לדרוש את השם. לעומת זאת, שמות יחידאיים כ'אהל' או 'יושב חסד' מזמינים פרשנות שכזו. גם החזרה הרצופה על מוטיב החסד בשני שמות יחידאיים (חסדיה, יושב חסד) תורמת להדגשת משמעותם של שמות אלה. ניתן להציע, לפיכך, שדווקא השמות שבקבוצה השניה של בני זרובבל מרמזים לתקוות ולציפיות הגאולה של ימי שיבת ציון.⁵⁹ אם כך הוא, הרי שישנו בכך חיזוק נוסף לטענה שבני זרובבל שבפסוק 20 נולדו בארץ ישראל, לעומת אחיהם שנולדו בבבל (19).

לסיכום, רשימת בני זרובבל מחולקת לשניים. הקבוצה הראשונה (משולם, חנניה ושלומית אחותם) מונה את בני זרובבל שנולדו בבבל, ואילו הקבוצה השניה (חשובה, אהל, ברכיה, חסדיה ויושב חסד) נולדו ככל הנראה בארץ ישראל, ושמותיהם מבטאים את ציפיותיהם ותקוותיהם של היהודים בימי שיבת ציון. הופעתו המיוחדת של השימוש בסיכום המספרי בסוף פסוק 20 קשורה ככל הנראה בחזרה לארץ מגלות בבל, שכן המקרה היחיד לאורך כל הרשימות הנידונות במחקר זה שבו חסר סיכום מספרי (פסוק 18),⁶⁰ מתייחד בכך שהוא מפרט בנים שנולדו בבבל.

⁵⁶ בראון (דה"א, עמ' 54) מציע להבין את השם 'משולם' כ'משוקם מחדש'.

⁵⁷ בראון, דה"א, עמ' 54.

⁵⁸ קנדי (משולם, עמ' 714-712) מונה תשעה-עשר אנשים שונים בשם 'משולם' במקרא; אלתן (חנניה, עמ' 46-47) מציין חמישה-עשר אנשים בשם 'חנניה'; ואילו פולר (שלומית, עמ' 1193) מונה חמישה בשם 'שלומית', שתיים מתוכם נשים.

⁵⁹ כך הציע כבר: לוריא, אהל.

⁶⁰ מלבד מקרים שבהם החוסר נובע מסיבות טכניות, כאמור; ראה לעיל, עמ' 121-122, דיון.

6.1.4 מבני חנניה ועד בני אליעזרי (ג 21-24)

פסוקים 24-21 מהווים את חלקה האחרון של רשימת בית דוד בדה"י, ולרוב מנוסחים באופן מובן ופשוט: "ובני X: א, ב...". שני קשיים עולים בקריאת יחידה זו:

1. לאחר רשימת בני חנניה ("וּבְנֵי חֲנַנְיָה פְּלִטְיָה וְיִשְׁעִיָּה"; 21) מובא קטע סתום, שרבו הפירושים בנוגע אליו: "בְּנֵי רָפָה בְּנֵי אֶרְנָן בְּנֵי עֲבְדָּה בְּנֵי שְׁכַנְיָה".
2. רשימת בני שמעיה מונה חמישה בנים, אך חותמת בסיכום המספרי "ששה": "וּבְנֵי שְׁמַעְיָה חֲטוּשׁ וְיִגְאֵל וּבָרִיחַ וְנִעְרְיָה וְשֹׁפֵט שְׁשָׁה" (22).

בנוגע לקושי השני, אין צורך להכביר במילים. מקובל שמדובר בשיבוש: או שנשמט כאן שמו של אחד מבני שמעיה;⁶¹ או שיש להשמיט את המילים "ובני שמעיה", ובאופן זה חמשת הבנים יחד עם שמעיה שלפניהם הם בני שכניה;⁶² או שהסיכום המספרי משובש ויש לגרוס "חמשה".⁶³ אפשרות אחרת מציע קליין. לדבריו יש להבין את המילים "ובני שכניה" באופן רחב יותר, כ'צאצאי שכניה', ואת הסיכום המספרי לראות כמספרם של בנו ונכדיו.⁶⁴ אך הצעה זו אינה עולה בקנה אחד עם השיטה הנהוגה בכל הרשימות שלפנינו, שבהן הסיכום המספרי אינו מצרף שני דורות יחדיו. אם יש לקבל את הסברה שהפסוק משובש, סביר יותר להניח שנשמט שם אחד, שכן קשה להבין כיצד נוספו בטעות המילים "ובני שמעיה" בשלב כלשהו, או שמעתיק שיבש את "חמשה" ל"ששה".

הקושי הראשון, בנוגע לחציו השני של פסוק 21, סבוך יותר. פשרן של המילים "בְּנֵי רָפָה בְּנֵי אֶרְנָן בְּנֵי עֲבְדָּה בְּנֵי שְׁכַנְיָה" שנוי במחלוקת, ולא ברור האם מדובר בארבעה שמות של בני אותו דור, או שמא ברשימת יחס קווית בת ארבעה דורות. בשל העובדה שהרשימה שלפנינו (עד פסוק 24) היא בעלת האופק ההיסטורי המאוחר ביותר בספר, נודעה חשיבות במחקר לקביעת מספר הדורות שבה לשם קביעת זמן חיבורו של ספר דה"י, מתוך הנחה שכותב הרשימה עדכן אותה עד

⁶¹ יפת, דה"י, עמ' 101-102; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 69.

⁶² רודולף, דה"י, עמ' 28; ויליאמסון, דה"י, עמ' 58. יפת (דה"י, עמ' 102) מציינת שהחוקרים התומכים בהשמטת המילים "ובני שמעיה" מעדיפים זאת בשל הכתוב בעזרא ח 2-3: "מִבְּנֵי דָוִד חֲטוּשׁ: מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה". חוקרים אלה מבינים שחטוש המופיע ברשימתנו זהה עם זה המופיע בעזרא, ושם הוא מופיע כאחד מבני שכניה. אך אין בכך צורך. גם אם זיהוי זה נכון, אין קושי עם העובדה שלפנינו בדה"י מופיע חטוש כבנו של שמעיה, שכן שמעיה הוא בן שכניה ולפיכך הכינוי "מבני שכניה" יאות גם לחטוש (גליל ואחרים, דה"א, עמ' 69). מאידך, הנוסח בעזרא גם הוא קשה, ואין להיתלות בו (קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 330; קליין, דה"א, עמ' 122).

⁶³ יפת, דה"י, עמ' 102.

⁶⁴ קליין, דה"א, עמ' 122; וכך כבר הציע בעל מצודת דוד על אתר. תופעה דומה מתרחשת למשל ברשימת בני יששכר: "וּבְנֵי עֲזִי יִזְרְחִיָּה, וּבְנֵי יִזְרְחִיָּה מִיכָאֵל וְעֲבְדָּה וְיִואֵל יִשְׁיָה חֲמִשָּׁה רָאשִׁים כָּלֶם" (ו 3). גם כאן מציע רודולף (דה"י, עמ' 64) להשמיט את המילים "ובני יזרחיה", בעוד שקליין (דה"א, עמ' 219) מציע שהסיכום "חמשה" מתייחס ליזרחיה ובניו, שהם חמשת צאצאיו של עוזי. וראה גם דה"א כה 3, ובסדרות הפירוש השונות שם.

לימיו הוא.⁶⁵ נוסח פסוק 21 כפי שמשקף בתה"ש הוא 'ובן חנניה פלטיה וישעיה בנו, רפיה בנו, ארנן בנו, עבדיה בנו, שכניה בנו', ומספר חוקרים נטו לפיכך לתקן את נוסח המסורה ולגרוס 'בנו' במקום "בני" ('ובנו' נוסף בסוף הפסוק). באופן זה נוצרת שושלת אנכית בת חמישה דורות.⁶⁶ לחילופין, ניתן להבין את הנוסח המשתקף בתה"ש גם כרשימת בניו של חנניה, כאשר כל "בנו" חוזר ומתייחס לחנניה.⁶⁷

אחרים מעדיפים – לאור כלל הגרסה הקשה – לשמור אמונים לנוסח המסורה,⁶⁸ אך חולקים בנוגע למשמעות הפסוק. קיל מעלה את האפשרות שבפסוק 21 נעשה שימוש בשיטת 'מקרא קצר', ויש להבינו כך: 'בני [ישעיה] – רפיה; בני [רפיה] – ארנן; בני [ארנן] – עבדיה; בני [עבדיה] – שכניה'.⁶⁹ גישה זו מקבלת למעשה את הפרשנות שהוצעה לעיל בעקבות תה"ש, הרואה כאן רשימת דורות אנכית, אך מבלי להזדקק לתיקוני נוסח.

דה פריס מציע לראות בנוסחה 'בני X' כותרת לרשימת בנים. לדעתו ישנן בפסוק ארבע כותרות שכאלה, כששמות הבנים עצמם לא היו בידיו של בעל דה"י ולפיכך לא הכניסם.⁷⁰ עם זאת, לשיטתו לא ברור הקשר בין "בני רפיה" לרשימה הקודמת של בני חנניה, שכן רפיה לא הוזכר בה. בנוסף, לאורך פסוקים 15-24 הנוסחה היא תמיד 'ובני X' – בתוספת וי"ו החיבור, ואילו בנידון שלנו הנוסחה מופיעה ללא וי"ו החיבור. ולסיום, הרכיב הרביעי – "בני שכניה" – מיותר, לשיטתו, שכן פסוק 22 נפתח בכותרת "ובני שכניה".

גליל מבין שבפסוק 21 נמנו ששת בני חנניה.⁷¹ לדעתו, בעל דה"י רצה לציין בנוגע לארבעת הבנים האחרונים שהיו להם צאצאים, אך לא ציין את שמות בניהם בשל השיטה הנהוגה

⁶⁵ על קביעת זמנו של הספר ראה במבוא, עמ' 3. ראה גם: קלימי, זמן חיבורו, עמ' 169-170; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 322-323. להלן יצינו רק הדעות המרכזיות במחקר; דעות נוספות ראה אצל קלימי (שם) וקנופרס (שם).

⁶⁶ יפת, דה"י, עמ' 91, 101; יאריק, תה"ש לדה"א ג 21; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 318, 322-323. רודולף (דה"י, עמ' 31-38) הציע מסבירה להחליף את כל "בני" שבפסוק בוי"ו החיבור, ובכך נוצרת רשימה אחידה של ששת בני חנניה; אך אין להצעה זו חיזוק בעדי הנוסח, ואף לא ביסוס טקסטואלי (יפת, דה"י, עמ' 101; גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68).

⁶⁷ ליוור, בית דוד, עמ' 13-14; יפת, דה"י, עמ' 101.
⁶⁸ ראה למשל דבריו של קלימי (זמן חיבורו, עמ' 179): "נראה, כי בתרגום היווני... ניסו המתרגמים לבאר את הנוסח העברי המוקשה של הרשימה הנידונה, ושמא אף לייחס אותה עד כמה שאפשר קרוב לימיהם. באשר לנוסח המסורה, אין הוכחות שאכן חלו בו שיבושים". כך גם: קנדי, עובדיה, עמ' 1. אמנם ראה ביקורתו של קנופרס (דה"א א-ט, עמ' 323) נגד שימוש בכלל הגרסה הקשה בסוגיה הנידונה:

To be sure, one could make a case for MT as the *lectio difficilior*... But this text-critical principle cannot be allowed to overrule all other considerations in the effort to recover the earliest text... The point is that the introductory rubric in v. 22... fits well with v. 21 being a linear genealogy.

אם אכן – כפי שמשמע מן הסיפא של דבריו – החיזוק המרכזי לראיית הרשימה כקווית הוא הפתיחה "ובני שכניה" בראש פסוק 22, הרי שאין בכך ראיה לכאן או לכאן; שכן גם אם פסוק 21 מונה רשימה של ששת בני חנניה, הרי שעל פי השיטה הנקוטה בפסוקים 15-24 מתבקש שפסוק 22 יציג את בניו של אחד מן המנויים בפסוק הקודם.

⁶⁹ קיל, דה"א, עמ' עח.

⁷⁰ דה פריס, דה"י, עמ' 42.

⁷¹ גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68-69. ראה גם: אולברייט, תאריך, עמ' 108; וייזר, דה"י, עמ' ח; פולר, ארנן, עמ' 398. לצד האפשרות להבין את פסוק 21 כמתייחס לששת בני חנניה, ניתן להציע אפשרות נוספת ולפיה רק פלטיה

ברשימתנו, להזכיר רק בני איש אחד בכל דור.⁷² הקושי המרכזי בשיטתו של גליל נובע מסוף הפסוק – "בני שכניה", שכן רשימת בני שכניה מופיעה בעצמה בפסוק הבא: "וּבְנֵי שְׁכֵנֵיהָ שְׁמֹעֲיָה" (22), ואם כן הניסוח בפסוק 21 אינו מעיד על רשימת בנים חסרה.⁷³ גם אם יש לקבל את נוסח המסורה כפי שהוא לפנינו, לא ניתן להבין את הנוסחה "בני X" באופן פשוט כמתייחסת לבניו של X.⁷⁴

חוקרים אחרים העדיפו לקבל את העובדה שלקטע המוקשה אין קשר ברור לרשימת בני חנניה שלפניו, והציגו את "בני רפיה, בני ארנן..." כרשימה של ארבע משפחות שהיו מפורסמות וידועות בימי המחבר.⁷⁴ קליין, שתומך בגישה זו, מניח שששת השמות שבפסוק 21 משתייכים לאותו דור ולכן הובאו יחד.⁷⁵ בדומה לכך, קייל רואה בכל היחידה 21-24 קטע נפרד שהקשר בינו לבין בני זרובבל אינו ברור.⁷⁶

התמונה הכוללת העולה מסקירת הדעות השונות היא שאף גישה אינה חפה מקשיים, וקשה להכריע בדבר הפרשנות הנכונה. נתון אחד צריך להילקח בחשבון, אף כי משמעותו מסופקת. המבנה "בני X, בני Y, בני Z..." כפי שהוא מופיע בנוסח המסורה, מופיע למיטב ידיעתנו רק בהקשר אחד נוסף במקרא: רשימת עולי בבל בראשות זרובבל (עזרא ב 1-67; נחמיה ז 6-68). ברשימה זו נמנו רוב העולים באמצעות הנוסחה "בני X", כשלחלק מן העולים מופיע לאחר נוסחה זו גם מספר העולים מבני אותה המשפחה או העיר (עזרא ב 3-41; נחמיה ז 8-44), אך לחלק מן העולים הובא סיכום מספר העולים רק לאחר רצף של כמה משפחות, שנמסר בנוסחה זהה לזו שבה אנו דנים. כך למשל בנוגע לשוערים: "הַשְּׁעָרִים: בְּנֵי שְׁלֹם בְּנֵי אֶטֶר בְּנֵי טַלְמֹן בְּנֵי עֲקֹב בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבִי" (נחמיה ז 45; השווה עזרא ב 42); ובאותו אופן נמנו גם הנתינים, בני עבדי שלמה והבלתי מיוחסים (עזרא 43-57, 60-61; נחמיה 46-59, 62-63). מלבד השימוש היחידאי בנוסחה זהה לזו שברשימת עולי בבל, קשה שלא להתחשב בעובדה שנוסחה זו מופיעה ברשימה שבדה"א ג בדיוק בנקודת הזמן המתאימה לעלייה מבבל, בסמוך לנכדיו של זרובבל. מתוקף עמידתו בראש העולים, יש להניח שזרובבל היה כבר מבוגר, אולי אף סב לנכדים, בעת העלייה לארץ ישראל, והנה דווקא בנקודה זו ברשימת היחס – לצד בנו ונכדיו של זרובבל – מופיעה נוסחה חריגה וקשה

וישעיה הם בני חנניה, ואילו רפיה, ארנן, עובדיה ושכניה הינם נכדיו מאחד מבניו. הניסוח החרגי "בני רפיה, בני ארנן..." אמנם לא בא על יישובו, אך נראה שהוא מבדיל באופן כלשהו בין פלטיה וישעיה לבין שאר הנזכרים.

⁷² גליל ואחרים, דה"א, עמ' 68-69.

⁷³ דה פריס (דה"י, עמ' 42) מציג בין השאר לפתור את הבעיה הזו באמצעות השמטת המילים "בני שכניה" בשל הבנתם כדיטוגרפיה של ראש פסוק 22. אך כל עדי הנוסח המרכזיים גורסים את המילים הללו.

⁷⁴ קרטיס ומדסן, דה"י, עמ' 102; וילי, דה"י, עמ' 119; קליין, דה"א, עמ' 121.

⁷⁵ קליין, דה"א, עמ' 121.

⁷⁶ קייל, דה"י, עמ' 83-84.

לפירוש, שהמקבילה היחידה שלה במקרא נמצאת ברשימת עולי בבל. האם לא ייתכן שבעל דה"י, ברצונו לרמוז למאורעות ימי שיבת ציון, ניסח רשימה בסגנון המזכיר את רשימת עולי בבל? כאמור, מדובר בספקולציה, והיא רחוקה מלהיות מבוססת דיה. אך עצם השימוש החרגי בנוסחה היחידאית "בני X בני Y בני Z..." בשני הקשרים בלבד במקרא כולו – אומר דרשני, ואולי יש בהצבעה על נתון חריג זה תרומה מסוימת לדיון המתמשך בפרשנותו של הפסוק המדובר. כך או כך, הסוגיה עדיין לא הוכרעה במחקר, ולא נראה שישנו כיום מידע מספיק כדי לקדם את פתרונה. מבחינה ספרותית אין להכרעה בסוגיה זו משמעות רבה להבנת מגמותיו של בעל דה"י בהבאת הרשימה במקומה הנוכחי, ותרומתה למחקרנו הנוכחי שולית; לפיכך אין כאן מקום לדיון נרחב יותר בסוגיה, ויש להותיר אותה בינתיים פתוחה.

רשימת בני אליועיני חותמת את שושלת בית דוד בדה"י, ונחתמת בסיכום המספרי "שבעה". מעגל השביעיות שמצינו לכל אורך הרשימות הקשורות בדוד ובחירתו, נסגר באופן ראוי: בשבעה בנים ובמילה "שבעה".⁷⁷

6.1.5 ניתוח היחידה: סיכום ביניים

בסעיפים האחרונים נידונו מספר סוגיות בהבנת רשימת היחס מיאשיהו ועד אליועיני ובניו (24-15).

ארבעת בני יאשיהו נמנו בלוויית מיספור הירארכי, ולכאורה סדרם אינו תואם את הנתונים המקראיים, שכן צדקיהו היה צעיר משלום (=יהואחז) ובכל זאת מופיע לפניו. לאור גישתו של בעל דה"י (השונה מזו של בעל ספר מלכים), גישה המזהה את צדקיהו מלך יהודה עם צדקיהו בן יהויקים, הבעיה נפתרת מאליה: צדקיהו הצעיר משלום הוא אחיינו ולא אחיו, ואילו על צדקיהו אחי שלום איננו יודעים דבר ואין קושי בהופעתו באיזה מקום ברשימה שיהיה. צדקיהו מלך יהודה מופיע בפסוק 16, ויש להבין את הפסוק כמונה את שני בני יהויקים: יכניה וצדקיהו.⁷⁸ מסקנה נוספת המתבקשת מן הדיון ברשימת בני יאשיהו היא שמיאשיהו ואילך הרשימה אינה עוקבת בהכרח אחרי מלכי יהודה, שכן מופיעים בין בניו גם יוחנן וצדקיהו, שלא שימשו כמלכים.

⁷⁷ ראה גם: קליין, דה"א, עמ' 123.

⁷⁸ ראה לעיל, עמ' 113-117.

מהשוואה למבנהו של פסוק 10 ניתן להסיק שפסוק 17 מציין שני דורות: אסיר בן יכניה, ושאלתיאל בן אסיר.⁷⁹ פסוק 18 מכיל רשימת שמות אשר מן הנתונים שבידינו קשה להכריע אם היא רשימת בני שאלתיאל או אחיו, ודעתנו נוטה לאפשרות שמדובר בבניו של שאלתיאל.

בני זרובבל נחלקו ברשימתנו לשתי קבוצות, ומקובל לראות בהן שני שלבים בחיי זרובבל: בני הקבוצה הראשונה (19) נולדו בבבל, ואילו אחיהם (20) נולדו בארץ ישראל. רמז לכך נמצא גם במשמעות הדרשנית של השמות היחידאיים בקבוצה השנייה, וגם בחתימת הקבוצה השנייה בסיכום מספרי, שעל פי הצעתנו אינו מופיע ברשימות בניו שנולדו בבבל.⁸⁰

קטע נוסף שמשמעותו עדיין שנויה במחלוקת בין החוקרים הוא חציו השני של פסוק 21. פרשנותו הנכונה נותרה לעת עתה ללא הכרעה, אך הועלתה ההשערה שהניסוח הקשה "בני רפיה, בני ארנן, בני עבדיה, בני שכניה" קשור באופן כלשהו לנוסחה המקובלת ברשימת העולים מבבל (עזרא ב; נחמיה ז).⁸¹

ברשימת בני שמעיה שבפסוק 22 נשמט ככל הנראה אחד מן השמות, ולפיכך ישנם רק חמישה שמות על אף שהסיכום המספרי הוא "ששה".⁸²

כעת, לאחר שנסקרו הסוגיות הפרשניות המרכזיות ביחידה, נעבור לדון בעיצובה ומגמותיה.

6.2 מגמת היחידה

רשימת הדורות מיאשיהו ועד אליועיני ובניו מוצגת פחות או יותר באופן זהה: בכל דור מוצגת רשימת בניו, אך הרשימה ממשיכה לעקוב בדור הבא רק אחרי אחד מהם. לפיכך, על אף שמדובר מבחינה מסוימת ברשימה מסועפת, שכן בכל דור נמנים 'ענפים' שונים, הרי שבשלד שלה ניצבת רשימת יחס קווית, העוקבת אחר רצף הדורות מיאשיהו ועד אליועיני. אך מדוע מוזכרים כל האחים בכל דור? יפת מסיקה ממבנה הרשימה שדורות לאחר החורבן עדיין נשמר רצף ברור של ירושת כסא דוד, ובכל דור היה אחד נבחר שממנו הושלת ממשיכה.⁸³ לדבריה, אם כן, הרשימה מייצגת את העובדה שבכל דור היה נבחר אחד מבין אחיו להמשיך את שושלת בית דוד. לא בכל דור מדובר בבן הבכור; לעתים הרשימה ממשיכה דווקא עם אח צעיר יותר. מכאן ניתן להסיק

⁷⁹ ראה לעיל, עמ' 118.

⁸⁰ ראה לעיל, עמ' 120-123.

⁸¹ ראה לעיל, עמ' 124-127.

⁸² ראה לעיל, עמ' 124.

⁸³ יפת, דה"י, עמ' 99. ראה גם: יפת, אמונות ודעות, עמ' 392.

שהבחירה בכל דור הסתמכה לא רק על בכורה, אלא גם על מעמד חברתי.⁸⁴ לנתון זה תהיה משמעות בהמשך.⁸⁵

חוקרים רבים ראו ברשימה הנוכחית עדות לתפיסתו האסכטולוגית של המחבר ולתקוותיו המשיחיות, הכוללות את חזרתה של מלכות בית דוד ליושנה; בעל דה"י עוקב אחרי השושלת דור אחרי דור, משום שהציפייה שהיורש עוד ישוב לכס המלוכה בירושלים עדיין קיימת.⁸⁶ כנגד טענותיהם של חוקרים אחרים, שהרשימה (ואף ספר דה"י כולו) אינה מכילה ראיות רבות – אם בכלל – לתקווה משיחית,⁸⁷ הביע פון ראד את הדעה שעצם העניין המתמשך בשושלתו של דוד ברשימה שלפנינו הוא ראייה לתקוותיו של המחבר לשובה של מלכות בית דוד למקומה.⁸⁸ אך קשה להשתכנע שהעובדה שהרשימה ממשיכה דורות לאחר החורבן מדברת בעד עצמה, שכן ישנן אפשרויות נוספות להסבר התעניינותו של בעל דה"י בשושלת דוד בדורות אלה.⁸⁹ בנוסף יש לציין את טענתו המשכנעת של ספארקס:

That the list of Davidides extends beyond the exile (1 Chr 3:17–24), does not speak of the possibility of a restored Davidic monarchy any more than the ongoing presence of Saulides (1 Chr 8:33–38), is suggestive of a hope of a restored Saulide dynasty.⁹⁰

יתרה מכך; כפי שיוצג בהמשך, השושלת ממשיכה ככל הנראה דווקא בבבל ולא בארץ ישראל, וייתכן שהדבר קשור בעמדתו של בעל דה"י, שלפיה שושלת דוד סיימה את תפקידה הלאומי בארץ.⁹¹ כך או אחרת, קשה לראות בהמשכה של הצגת שושלת בית דוד גם בדורות שלאחר שיבת ציון הוכחה מוחצת לקיומן של ציפיות משיחיות מצד בעל דה"י ובני זמנו.

מספר חוקרים סוברים שהמשכה של הרשימה דורות אל תוך ימי הבית השני נובעת מחשיבותו של דוד, אביהם הקדום.⁹² באופן אחר מציע קליין שציונם של שמות בני הדורות שלאחר שיבת ציון מקבל צידוק בשל מספר דמויות חשובות המופיעות ביניהם.⁹³ ואכן, מספר שמות ברשימה זוהו עם אישים ודמויות מוכרות מן התקופה הנידונה:

⁸⁴ קליין, דה"א, עמ' 123.

⁸⁵ ראה להלן, עמ' 136.

⁸⁶ כך למשל: שטיינשפרינג, אסכטולוגיה, עמ' 210; וילי, דה"י כפרשנות, עמ' 43; יים, דוד, עמ' 33–34; סלמן, דה"א, עמ' 99–101; אמית, תפקיד הנבואה, עמ' 132–133; קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 164–167.

⁸⁷ כך למשל: רודולף, בעיות, עמ' 108–109; מוזיס, תיאולוגיה, עמ' 93–94; ליור, בית דוד, עמ' 105–107; בראון, דה"א, עמ' 55; קליין, דה"א, עמ' 123.

⁸⁸ פון ראד, היצירה הכרונסטית, עמ' 128–132.

⁸⁹ ראה להלן.

⁹⁰ ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 246, הערה 96.

⁹¹ על כך ראה דיון להלן, עמ' 131–137.

⁹² קוגינס, דה"י, עמ' 26; בראון, דה"א, עמ' 55.

⁹³ קליין, דה"א, עמ' 123.

1. זרובבל בן פדיה (19): מוסכם שמדובר בזרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה בדור הראשון של שיבת ציון, המוכר ממקראות אחרים.⁹⁴
 2. שלומית בת זרובבל (19): יפת סוברת שמדובר באישה בעלת מעמד בדור שיבת ציון, שכן ברשימות היחס צוינו שמותיהן של בנות או אחיות רק כשמדובר בדמויות היסטוריות חשובות. השם הנדיר-יחסית במקרא ובאפיקרפיה, יחד עם התיארוך לתקופה המתאימה, מובילים לסברה שיש לזהות את שלומית בת זרובבל עם 'שלמית אמת אלנתן', ששמה נמצא על חותם המתוארך על ידי אביגד לסוף המאה השישית לפנה"ס, ושהייתה ככל הנראה בעלת תפקיד אדמיניסטרטיבי רשמי.⁹⁵
 3. חטוש בן שמעיה (22): מספר חוקרים מציעים לזהות את חטוש בן שמעיה עם חטוש שעלה עם עזרא מבבל לארץ ישראל ("מִבְּנֵי דָוִד חֲטוּשׁ", עזרא ח 2).⁹⁶
 4. ענני בן אליועיני (24): לאור נוסח המסורה בפסוק 21, חישוב בראון את מספר הדורות המופיע ברשימתנו והציע שענני, בנו השביעי של אליועיני, הוא אחיו של אוסתן המופיע לצד יוחנן הכהן הגדול במכתב מיב המתוארך לשנת 407 לפנה"ס.⁹⁷ יש לציין, עם זאת, ששם אחיו של ענני, אוסתן, אינו מופיע ברשימה שלפנינו, ועובדה זו מחלישה את ודאותו של הזיהוי.
- חלק מן הזיהויים מוצדק יותר מאחרים, אך ככלל אין בזיהויים אלה הסבר למגמתה של הרשימה כולה, אלא רק להזכרתם של דמויות מעטות מתוכה.
- קנופרס מציע הסבר מקיף יותר למגמתה של הרשימה, המבוסס לדבריו על המבנה והקומפוזיציה שלה.⁹⁸ הוא עומד על מספר נתונים:
1. בניגוד לרשימות שבפרקים ב וד, הפרק שלפנינו מכיל מעט מאוד אינדיקציות למעמד מועדף של דמויות מסוימות. אף בנוגע למלכי בית דוד לא נאמר במפורש שהיו מלכים, ובכך נוצר הרושם שאין הבדלי מעמדות בין הדורות שלפני החורבן לדורות שלאחר החורבן, ואין לראשונים יתרון על פני האחרונים.

⁹⁴ ראה לעיל, הערה 36, וכן דיון לעיל, עמ' 119-120, ושם הערה 38.

⁹⁵ ראה: אביגד, בולות וחתימות, עמ' ח-יא, כד-כה; מייסר, חותם שלומית, עמ' 33-35; בראון, דה"א, עמ' 53; ויליאמסון, פחות יהודה, עמ' 75-76; קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 329; קליין, דה"א, עמ' 120.

⁹⁶ ראה לעיל, הערה 62. אמנם שם הערנו שהנוסח בעזרא קשה, אך זאת רק ביחס למילים הפותחות את פסוק 3 שם: "מִבְּנֵי שְׁכֻנְיָה", שאותם רוצים החוקרים הללו לקשור עם חטוש שבפסוק 2. אך עצם העובדה שחטוש הוא מבני דוד יכולה אף היא להוביל להשערה שהוא חטוש שמופיע ברשימתנו. ההנחה, בכל אופן, אינה ודאית.

⁹⁷ בראון, דה"א, עמ' 54. ראה גם: ANET, עמ' 492; קליין, דה"א, עמ' 122. את יוחנן הכהן הגדול יש לזהות אל נכון עם יוחנן המופיע בנחמיה יב 22-23 (ANET), עמ' 492, הערה 15).

⁹⁸ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 333-336.

2. ברצף הדורות המתואר בפרק ג, אין היכר לתמורות ההיסטוריות הגדולות של פילוג הממלכה, מסע סנחריב, הכיבוש הבבלי, גלות בבל ושיבת ציון.⁹⁹ בדומה לכך, מלכים מסוימים משושלת בית דוד – שחשיבותם בחלק ההיסטורי של הספר (דה"א י-דה"ב לו) אינה מוטלת בספק (שלמה; יהושפט; חזקיהו) – אינם זוכים ליתרון על פני מלכים אחרים. הרשימה מציגה, לדעתו, שלשלת דורות רציפה שאינה מופרעת עם החורבן, ושבה כל הדורות זהים מבחינת הצגתם.

פרק ג, לדבריו של קנופרס, מציג את שושלת בית דוד כשרשרת בלתי נפסקת של דורות, שלא נפגעה אף בעקבות המאורעות ההיסטוריים הקשים ביותר. שושלת בית דוד מתעלה מעל ההיסטוריה ואף קוראת עליה תיגר. כתיבתה של רשימה שכזו, טוען קנופרס, מתאימה לתקופה שלאחר תום כהונתו של זרובבל כפחה, בעידן שבו בית דוד כבר אינו אחוז בשלטון ביהודה. בתקופה שכזו צאצאי בית דוד יכולים להיאחזו רק בגנאלוגיה: כל עוד קיימת בידם שושלת ירושה מיוחדת ורציפה מדוד ועד ימיהם – יש עוד תקווה להחזרת שושלת בית דוד לשלטון.¹⁰⁰ כאמור הצדק עם קנופרס, שרשימת היחס של בית דוד אינה מציגה עדיפות לשושלת המלכים (16-10) על פני הדורות שהופיעו אחריהם (24-17); אך כפי שכבר נידון לעיל, השושלת משלמה ועד אליועני ובניו מחולקת – על פי מאפיינים סגנוניים ומבניים – לשניים: עד יאשיהו (14-10) ומיאשיהו ואילך (24-15). עמדנו על כך שהחלוקה מייצגת שתי תקופות: עצמאותה של יהודה, שהסתיימה עם מותו של יאשיהו; ותקופת השעבוד למעצמות זרות, שהתחילה עם מלכות בניו של יאשיהו ולא נפסקה עד לסוף הרשימה. יש, אם כן, להתייחס לפסוקים 24-15 כאל יחידה נפרדת, שהמאפיין אותה הוא תקופה נטולת עצמאות, שחורבן ממלכת יהודה מהווה את שיאה שממנו מלכות בית דוד מעולם לא השתקמה; ישנה עדיפות מסוימת למלכים שעד יאשיהו על פני הדורות הבאים.

ספארקס לוקח את הטענה הזו צעד אחד קדימה:

Furthermore, not only is exile the only possible outcome of the monarchy, but the Chronicler does not present any of Jehoiachin's descendants returning from exile... It must be further noted that while the Chronicler mentions the ongoing descendants of David during the exilic and postexilic period, he omits any reference to any Davidide

⁹⁹ הרמז היחיד, לדעתו, לאחד מן המאורעות הללו, הוא כינויו של יכניה "אסר"; לשיטתו, כאמור, לא מדובר בכינוי ליכניה אלא בשם בנו הנולד לו (ראה לעיל, עמ' 118).

¹⁰⁰ קנופרס, דה"א א-ט, עמ' 335.

returning to the land. In the Chronicler's presentation, the Davidides remain in exile.
This bolsters the conclusion that, for the Chronicler, the monarchy is a dead end.¹⁰¹

לדעתו, ספר דה"י מציג את שושלת בית דוד כניסיון שכשל. מלכי בית דוד חטאו וגלו, ולפחות מבחינה רעיונית הם נותרו בגולה. ספארקס עצמו אינו מביא סימוכין לטענתו, והוא מתבסס אך ורק על העובדה שלאחר שבדה"א ט 1 נאמר "ויהי ה' ה' לְבָבָל בְּמַעַלְסָם", שושלת בית דוד אינה מופיעה בין שבי ציון היושבים בעריהם או בירושלים: "וְהַיּוֹשְׁבִים הָרְאשֻׁנִים אֲשֶׁר בְּאַחֲזָתָם בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם וְהַנְּתִינִיִּם: וּבִירוּשָׁלַם יָשְׁבוּ מִן בְּנֵי יְהוּדָה וּמִן בְּנֵי בְנֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה" (דה"א ט 2-3). נדמה, עם זאת, שממעקב עדין אחר הנתונים שנבחנו על ידינו לאורך הפסוקים ניתן לבסס את ההנחה הזו.

הדמות הראשונה מבין המופיעים בפסוקים 15-24 ששבה מן הגולה היא זרובבל (19). לעיל עמדנו על כך שבני זרובבל (19-20) נחלקו לשתי קבוצות, כשהראשונה מכילה את בני זרובבל שנולדו בבבל, ואילו השניה – את בני זרובבל שנולדו בארץ ישראל. והנה, בנו של זרובבל שאיתו ממשיכה השושלת הוא חנניה, בנו השני, שנולד – על פי דברינו – בבבל. אמנם ייתכן להציע שגם בני זרובבל שנולדו בבבל עלו איתו לארץ ישראל; אך כנגד כך יש להציג שתי טענות: ראשית, אם כך הוא, אזי חלוקת בני זרובבל לשתי קבוצות מאבדת את משמעותה הספרותית שעליה עמדנו, וקשה להבין את מגמתה. שנית, כפי שכבר הועלה לעיל, ישנה סבירות לזיהוי של חטוש בן שמעיה (22) עם חטוש "מבני דויד" (עזרא ח 2) שעלה עם עזרא;¹⁰² סביר יותר להניח שבני זרובבל שנולדו בבבל נשארו שם, ומבין צאצאיהם עלה חטוש בן שמעיה לארץ יחד עם עזרא, מאשר לטעון שאבותיו של חטוש שבו לבבל לאחר עלייתו של זרובבל ארצה.¹⁰³ הדמות הבאה ברשימה שככל הנראה עלתה לארץ ישראל, היא חטוש בן שמעיה הנזכר, ומן הפסוקים בעזרא ח 1-14 אפשר להבין שרק הוא עלה לארץ, מכל בני דוד.¹⁰⁴ מכאן יש להסיק ששאר בני משפחת שמעיה נותרו בבבל. והנה, גם כאן רשימתנו ממשיכה דווקא עם בן אחר של שמעיה: נעריה (23). מנקודה זו

¹⁰¹ ספארקס, הגנאלוגיות, עמ' 243.

¹⁰² ראה לעיל, עמ' 130.

¹⁰³ אם יש לקבל את הזיהוי של שלומית בת זרובבל עם 'שלמית אמת אלנתן' (ראה לעיל, עמ' 130), הרי שיש להניח אחד משניים: או שמפאת היותה בת, שלומית היתה תלויה יותר באביה ועלתה איתו לארץ, או שהיא עלתה יחד עם בעלה (בין אם יש להבין את הכינוי 'אמת אלנתן' כ'אשת אלנתן', ובין אם היא היתה אשתו של אדם אחר שאינו מוכר לנו).

¹⁰⁴ חטוש הוא היחיד שמוזכר שם "מבני דויד" (עזרא ח 2), ורק מפסוק 3 ואילך מוזכרים בכל משפחה גם מספר הזכרים שעלו עם ראש המשפחה, כך שנראה שאכן חטוש הוא היחיד שעלה ממשפחת בני דוד.

ואילך אין נתונים ברורים בכדי לדעת האם השמות הנזכרים הם של היושבים בבבל או שמא עלו לארץ ישראל בשלב מסוים; אין, אם כן, להוציאם מחזקתם, ויש להניח שנותרו בבבל.¹⁰⁵

לאור הנתונים הללו נראה שהרשימה המופיעה לפנינו מייצגת את שושלת בית דוד שנותרה בבבל. כך מסיקה יפת, הסוברת שבבל מהווה גם את ארץ מוצאה של הרשימה.¹⁰⁶ יפת מסכמת:

It has been suggested above that the form of the list implies a 'line of succession' in the house of David; it would be in Babylon, then, that this line was preserved and transmitted for generations.¹⁰⁷

נראה לנו שאין סיבה לפקפק במסקנה זו: שושלת בית דוד המתוארת בפסוקים 24-15 ממשיכה לפרוח דווקא בבבל, ואף יש בה רצף ירושה שבו בכל דור נבחר אחד שימשיך אותה. להלן אף נשתדל לבסס את הדעה ששושלת זו שימשה כהנהגתם הרשמית של היהודים שנותרו בבבל. בספר שפורסם לאחרונה, עודד מרחיב בביסוס הטענה שיהודי בבל הכירו ביהויכין לאחר שחרורו מכלאו כמנהיגם הרשמי, ולאחר מכן גם בצאצאיו.¹⁰⁸ ואכן, בימי שיבת ציון עומד בראש העולים זרובבל, שהינו נצר לבית דוד, ועודד מסיק מכך שהשלטונות בבבל ובפרס הבחינו במעמדו הנכבד של בית דוד בקהילת בני הגולה וכיבדוהו אף הם.¹⁰⁹ בהמשך מציג עודד ראיות שונות לירידת מעמדו של בית דוד במקביל לעליית מעמדה של הכהונה,¹¹⁰ אך התפתחות זו התרחשה בקרב היהודים בירושלים, ואין בה בכדי להוכיח שגם בבבל – שבה לכוהנים אין מעמד מיוחד בהעדר מקדש לה' – ירד קרנה של שושלת בית דוד בשל עליית קרנה של הכהונה. מתקופת הבית השני כולה אין די נתונים בנוגע להנהגת יהודי בבל, אך מסוף המאה השנייה לספירה ואילך יש בידינו עדויות אותנטיות רבות בנוגע למוסד הקרוי "ראשות הגולה", שבראשו עומד ראש הגולה ('ריש גלותא') המיוחס לבית דוד.¹¹¹ למוסד זה היו סמכויות כעין-מלכותיות, ובו נתלו – לפחות אצל חלקים מן העם – הבטחות הנביאים לבית דוד לעתיד לבוא.¹¹² אמנם עודד מציג את ייחוסם

¹⁰⁵ כך גם יפת, דה"י, עמ' 102. לכאורה, אם מזהים את ענני שבפסוק 24 עם אחיו של אוסתר ממכתבי יב (ראה לעיל, עמ' 130), מן ההכרח הוא שהרשימה מסתיימת דווקא בצאצא שיושב בארץ ישראל. אך זיהוי זה אינו פשוט כלל, שכן כאמור אוסתר אינו מופיע ברשימת בני אליועיני, ולפיכך זיהוי ענני שברשימתו עם אחיו של אוסתר ממכתבי יב מוטל בספק (ראה גם: ליוור, בית דוד, עמ' 16-17; קלימי, זמן חיבורו, עמ' 171). בכל אופן, אם אכן אוסתר הוא אחיו של ענני המופיע לפנינו בדה"י, ניתן עדיין לומר שענני – כמו חטוש קודמו – עלה לארץ לבדו. כך או אחרת, אין בנתון מיב די בשביל להפריך את המסקנות שהוצעו כאן.

¹⁰⁶ יפת, דה"י, עמ' 102. ליוור (התפישת הגיאוגרפית, עמ' 86) מבקר את טענתה של יפת, שכן קשה להבין כיצד מקור בבלי יכול היה להגיע לידי בעל דה"י. אך מעברים ומגעים בין בבל וארץ ישראל בתקופת שיבת ציון היו ככל הנראה דבר שבשגרה, ומלבד זאת ייתכן שמדובר ברשימת יחס שעברה בעל-פה בתוך המשפחה.

¹⁰⁷ יפת, דה"י, עמ' 102.

¹⁰⁸ עודד, גלות ישראל, עמ' 203-207; ראה גם: בר, ראשות הגולה, עמ' 169.

¹⁰⁹ עודד, גלות ישראל, עמ' 107.

¹¹⁰ עודד, גלות ישראל, עמ' 209-210.

¹¹¹ בר, ראשות הגולה, עמ' 170.

¹¹² בר, ראשות הגולה, עמ' 172-173.

של ראשי הגולה לדוד כייחוס "שאין לו הוכחה"¹¹³, ומידה שכזו של זהירות ננקטה אצל כל החוקרים שעסקו בנושא,¹¹⁴ אולם אין בכך כדי לשלול את המסורת מיסודה, וחסרונם של מקורות בנוגע לראשי הגולה מלפני תקופת המשנה והתלמוד (מן המאה השניה ואילך) יכול להיות מוסבר בשל חוסר העניין של היהודים בארץ ישראל בקורות הנהגת אחיהם שבבבל.

באחד מן המקורות המאוחרים, חיבור בשם 'סדר עולם זוטא', מוצגת שושלת של שלושים ותשעה ראשי גולה ברצף ישיר מיהויכין.¹¹⁵ דעתו של צונץ,¹¹⁶ ששושלת זו בדויה מן הלב ואין בה יסוד היסטורי, מקובלת על רוב החוקרים,¹¹⁷ והיא מבוססת בעיקר על העובדה שכמעט כל עשרים השמות הראשונים ברשימה מעובדים מתוך שושלת דוד שלפנינו בדה"א ג 24-17, כפי שהטבלה להלן ממחישה:

רשימת ראשי הגולה לפי סדר עולם זוטא ¹¹⁸	דה"א ג 24-17
1. שאלתיאל (בן יהויכין)	וּבְנֵי יְכִנָּה אֶסֶר שְׁאֶלְתִּיאל בְּנוֹ...
2. זרובבל (בן שאלתיאל)	וּבְנֵי פְדִיָּה זְרֻבָּבֶל וְשִׁמְעִי
3. משולם (בן זרובבל)	וּבֶן זְרֻבָּבֶל מְשֻׁלֵּם
4. חנניה (בן משולם)	וְחֲנַנְיָה וְשְׁלֵמִיָּה אֲחֻתָּם:
5. ברכיה (בן חנניה)	וְחִשְׁבָּה וְאַהֵל וּבְרָכְיָה
6. חסדיה (בן ברכיה)	וְחִסְדִּיָּה יוֹשֵׁב חֶסֶד חֲמֹשׁ:
7. ישעיה (בן חסדיה)	וּבֶן חֲנַנְיָה פְּלִטְיָה וְיִשְׁעִיָּה
8. עובדיה	בְּנֵי רַפְּיָה בְּנֵי אֶרְנוֹ בְּנֵי עֻבְדִּיָּה
9. שמעיה (בן עובדיה)	בְּנֵי שְׁכַנְיָה:
10. שכניה (בן שמעיה)	וּבְנֵי שְׁכַנְיָה שְׁמַעְיָה
	וּבְנֵי שְׁמַעְיָה חֲטוּשׁ וְיִגְאֵל וּבְרִיחַ וְנַעֲרִיָּה וְשַׁפְּטִי שְׁשָׁה:
11. חזקיה (בן שכניה)...	וּבֶן נַעֲרִיָּה אֱלִיעֶזֶר וְחִזְקִיָּה וְעֲזַרְיָה וְשִׁלְשָׁה:

¹¹³ עודד, גלות ישראל, עמ' 209.
¹¹⁴ ראה למשל: בר, רה"ג בבבל, עמ' 32-11; גפני, יהודי בבל, עמ' 94-97; בר, ראשות הגולה, עמ' 269.
¹¹⁵ לחיבור זה ישנם מספר נוסחים, ולרוב ההבדלים קטנים. בדיון הנוכחי יוצגו הנתונים כפי שהם מובאים אצל צונץ (הדרשות).
¹¹⁶ צונץ, הדרשות, עמ' 64-65.
¹¹⁷ ראה: ליוור, בית דויד, עמ' 45-41; בר, רה"ג בבבל, עמ' 12-11; גפני, יהודי בבל, עמ' 96.
¹¹⁸ לפי צונץ, הדרשות, עמ' 308.

15. עקוב (בן חזקיה)...	ובְּנֵי אֶלְיָעִינִי הַדְּיוּחָהּ (קרי: הוֹדְיָהּ) וְאֶלְשִׁיב וּפְלִיָּה וְעִקֹּב
17. יוחנן	וַיִּחַנּוּ וַיְדַלְּקָהּ
18. שפט (בן יוחנן)	
19. ענן (בן שפט)	וַעֲנִי שְׂבָעָה:

ניתן לראות שחמישה עשר שמות ברשימה שבסדר עולם זוטא תואמים לשמות ברשימת היחס של בית דוד בדה"י, וכמעט תמיד נשמר הסדר (מלבד חילוף הסדר בצמד שמעיה-שכניה,¹¹⁹ ו'הגירתו' של שפט למיקום חדש בין יוחנן וענן). אך סדר עולם זוטא מציג את כל השמות הללו כרשימה קווית שבה כמעט תמיד כל אדם הוא בנו של קודמו, בעוד שברשימת היחס בדה"י מוצגת תמונה שונה. נתון זה מצטרף לעובדה שבסדר עולם זוטא מוצג שכניה כראש הגולה שבימיו נחרב בית המקדש השני ולאחריו מופיעים עוד חזקיה, עקוב, יוחנן, שפט וענן, כראשי גולה המופיעים ברשימת היחס בדה"י. נתון זה הינו מופרך לחלוטין, שכן הוא מאחר את כתיבת רשימת היחס שלפנינו בדה"א ג עד לאחר המאה השניה לספירה (!). שלילת פרטי הרשימה המובאת בסדר עולם זוטא אמנם ברורה, אך כפי שקובע גפני – "אין הדבר פוסל – כשם שבדודאי אינו מסייע – לאמינות המסורת הכוללת על קדמות המישרה".¹²⁰ ובאמת, על עצם המסורת הגורסת שראשי הגולה הם מבית דוד ישנה הסכמה בין המקורות, ורב שרירא גאון באגרתו מוסר אף הוא מסורת זה.¹²¹ גפני מסכם, בנוגע לקדמותה של משרת ראש הגולה:

דומה שלא נטעה אם נבקש להקדים את תחילת המישרה של ראשות הגולה, לפחות בדור או שניים לפני נפילת השושלת הארשקית, מתוך הכרה כי בכל הנוגע לדורות קדומים יותר אין בידינו מידע מספיק אשר יצדיק הכרעה לכאן או לכאן.¹²²

לסיכום הנתונים: ההנהגה בקרב גולי בבל היתה נתונה בידי יהויכין ובניו מחורבן הבית הראשון ועד שיבת ציון. בנוגע לימי הבית השני אין בידינו נתונים, אך לאחר מכן, מתקופת המשנה ואילך, ישנו מוסד מוכר ומבוסס של ראשי גולה, אשר גם הם מיוחסים לבית דוד ואולי אף ליהויכין. עד כמה מופרך לחשוב שמוסד ראשי הגולה מהווה באופן כלשהו המשך לשושלת שהנהיגה את יהודי בבל גם בימי הבית השני? בנוסף, אף אם אכן ישנו נתק שושלתי בין ראשי גולה אלה לבין צאצאי

¹¹⁹ ליוור (בית דוד, עמ' 42, הערה 18) מעיר שבחלק מרשימות היוחסין המיוסדות על הרשימה שבסדר עולם זוטא חזר הסדר שכניה-שמעיה לתיקנו, כפי שהוא מופיע בדה"י.

¹²⁰ גפני, יהודי בבל, עמ' 96. דברים דומים כתב ליוור (בית דוד, עמ' 45).

¹²¹ ראה על כך: בר, רה"ג בבבל, עמ' 14; גפני, יהודי בבל, עמ' 96.

¹²² גפני, יהודי בבל, עמ' 97.

יהויכין שהנהיגו את יהודי בבל עד ימי הבית השני, האם הנהגתם של צאצאי יהויכין בבבל פסקה מיד עם בניית בית המקדש השני, או שמא סביר יותר להניח שהיא נמשכה עוד זמן מה? על רקע שאלות אלה, נשוב לדיונו המקורי: מהי מגמתה של רשימת היחס של בית דוד מימי הבית השני? עמדנו על כך שהרשימה מציגה את הענף הבבלי של בני דוד, וכי היא עוקבת בכל דור אחר אדם אחד, כך שנוצרת באופן טבעי שושלת מסודרת כפי שהיה בתקופת מלכי בית דוד, לפני חורבן הבית. הוצגו לעיל גם דבריו של קליין, המסיק מתוך העובדה שהשושלת אינה עוברת בין הבכורות אלא לעתים דווקא דרך בן צעיר יותר, שהבחירה בממשיך נובעת גם משיקולים של מעמד וחשיבות חברתיים. לאור זאת מסתבר שהרשימה מציגה למעשה את שושלת ההנהגה של יהודי בבל מחורבן בית המקדש הראשון ועד ימי אליועיני ובניו (24), שהם ככל הנראה גם ימיו של מחבר הרשימה. בני השושלת אינם צריכים לצפות לשובה של מלכות בית דוד לירושלים בכדי להביא לידי מימוש את ייחוסם המכובד; רשימת היחס שלפנינו מייצגת הלכה למעשה את מלכות בית דוד כשהיא חיה, פועלת ומנהיגה – אך בבבל ולא בארץ ישראל.

נראה שמסקנתו של ספארקס, שבעל דה"י מציג את מלכות בית דוד כמלכות שחטאה וגלתה ולא שבה עוד, נכונה רק בחלקה. מלכות בית דוד לא פסקה, אלא רק עברה דירה: השושלת פורחת בבבל ומנהיגה את היהודים היושבים שם, ולעתים גם עולים חלק מבניה לארץ. בעל דה"י אינו מציג את שושלת בית דוד בבבל כצאן אשר אין להם רועה, כאילו יוחסין שכל מטרתו היא לציין את צאצאיו של דוד מתוך ציפייה לעתיד. להיפך: בית דוד מוצגים גם בימי הבית השני כשושלת מלוכה מסודרת שבה ברור מי יושב על כסא ההנהגה בכל דור.

ישנה מחלוקת במחקר בנוגע לתפיסת בעל דה"י את הבטחת ה' לדוד על שושלת נצח. יפת סוברת שבעל דה"י ראה בה הבטחה על תנאי, המותנית בשמירה על מצוות התורה,¹²³ ומכיוון שמלכי יהודה חטאו ומעלו בה' (ראה דה"א ט 1; דה"ב לו 12-14) ההבטחה הופרה ואין כל ציפייה לחזרתה של השושלת למלכות.¹²⁴ לעומתה אחרים סוברים שבעל דה"י מצפה לשובה של שושלת דוד, שכן הבטחת ה' נתפסה אצלו כברית שאינה מותנית.¹²⁵ הדיון הנוכחי מאפשר תמונה מעט שונה של פני הדברים, הממצעת בין שתי הגישות במחקר: בעל דה"י אמנם מפרש את הבטחתו של ה' לדוד כברית שעדיין עומדת וקיימת; אך אין הוא מצפה לשובה של מלכות בית דוד (ואולי אף קטיעה זמנית שלה עומדת בניגוד לתפיסתו התיאולוגית), אלא מציג אותה כממשיכה ללא הפרעה

¹²³ יפת, אמונות ודעות, עמ' 387-392.

¹²⁴ יפת, אמונות ודעות, עמ' 413-422.

¹²⁵ דעה זו נקשרת לרוב עם זיהוי שאיפות אסכטולוגיות בתיאולוגיה של ספר דה"י. ראה למשל: קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 156-167, 237, וביבליוגרפיה שם. ביבליוגרפיה נוספת בנוגע לשתי הגישות שהוצגו למעלה, ראה אצל: מורי, המסר של דה"י, עמ' 71-72, הערות 1-3.

– רק במיקום אחר, בבבל, על היהודים היושבים שם. עם זאת, יש להודות כי תפיסה שכזו, שלפיה שושלת בית דוד עדיין חיה וקיימת בזמן המחבר מכוח הבטחת ה', קרובה מאוד לאמונה כי השושלת עוד תשוב למלוך בירושלים, שכן הבטחת ה' עוד במקומה עומדת.

6.3 סיכום

הדורות האחרונים המופיעים בשושלת בית דוד (ג 15-24) מוצגים בסימן גלות. העובדה שמלכיה האחרונים של יהודה – בני יאשיהו ויהויקים – נכללו ביחידה האחרונה ולא ביחידה שלפניה, המציגה את מלכי יהודה בלבד, נובעת מכך שמלכים אלו סיימו את חייהם בגלות, וגם בעת מלכותם יהודה לא הייתה ממלכה עצמאית; מבחינתו של בעל דה"י, מלכות בית דוד נסתיימה עם מותו של יאשיהו.¹²⁶ בן יכניה, אסיר, רומז בשמו לגלות,¹²⁷ ואף הוצע שרשימת בניו של שאלתיאל (ג 18) לא זכתה לסיכום מספרי מכיוון שבנים אלו נולדו בגלות בבל.¹²⁸ בני זרובבל חולקו לשתי קבוצות – הנולדים בבבל והנולדים בארץ ישראל, והרשימה ממשיכה דווקא עם חנניה בן זרובבל, הנמנה עם הנולדים בבבל.¹²⁹

שושלת בית דוד המוצגת בפסוקים אלה נותרת בגולה. אך חרף עובדה זו, בעל דה"י מציג שושלת מסודרת שלאורכה נבחר בכל דור אחד שימשיך אותה. השושלת לא נקטעה ולא נפסקה; היא רק 'עברה דירה' למשכנה החדש בבבל. יתרה מכך: ממעט הנתונים שבידינו נראה שצאצאי יכניה הוכרו בבבל כנציגי הגולים, ומסתבר ששימשו כמנהיגיהם הרשמיים. מאות שנים מאוחר יותר ניתן יהיה למצוא את מוסד 'ראש הגולה', שבו שימשו מנהיגי היהודים היושבים בבבל, מיוחס לשושלת יכניה והיהודים רואים בו המשך ישיר שלה.¹³⁰ שושלת מלכי בית דוד ממשיכה להנהיג את העם גם לאחר הגלות; מטרת הצגתה בספר אינה אסכטולוגית ואין בה ציפיות משיחיות, אלא נובעת מהיותה חיה וקיימת גם בזמנו של בעל דה"י.

מהי עמדתו של בעל דה"י ביחס להבטחתו של ה' לדוד לשושלת נצח? ראינו כי בשאלה זו ישנה מחלוקת במחקר, ולא כאן המקום להכריע בה. אך מניתוח היחידה שלפנינו ניתן להסיק כי לדעתו גלות בבל לא סתמה את הגולל על שושלת הנצח של בית דוד. הגלות מסמלת את מעברה של המלכות לבבל, אך לא את אובדן השלטון בישראל; ומכיוון שהבטחת ה' לדוד ולביתו שרירה וקיימת, הרי שיש תקווה שבעתיד עוד תחזור מלכות בית דוד לירושלים.

¹²⁶ ראה לעיל, עמ' 110-109.

¹²⁷ ראה לעיל, עמ' 118.

¹²⁸ ראה לעיל, עמ' 122-121.

¹²⁹ ראה לעיל, עמ' 132.

¹³⁰ ראה לעיל, עמ' 136-133.

סיכום ומסקנות

עיקרה של עבודת מחקר זו הוא ניתוח הספרותי של מספר יחידות ברשימות היחס של בני יהודה

בספר דה"א, שלהנחתנו הראשונית הינן קשורות במכנה משותף אחד – הבחירה בדוד:¹

א. רשימת בני יהודה הראשונים (ב 3-5).

ב. רשימת בני זרח (ב 6-8).

ג. שושלת ישי (ב 10-17).

ד. בני דוד (ג 1-9).

ה. שושלת בית דוד משלמה ועד אליועיני ובניו (ג 10-24).

תרומתו המרכזית של המחקר הנוכחי היא בהבלטת יתרונותיו של הניתוח הספרותי גם בניתוח של רשימות יחס. כפי שכבר צוין במבוא, בקרב החוקרים חודרת אט אט ההבנה שרשימות יחס המופיעות בספרי המקרא השונים – ובפרט דה"י – משמשות גם שימוש ספרותי; אך מעטים הם אלו שדנו אותן בכלים ספרותיים כראוי להן, וגם אלו שעשו זאת ערכו ניתוח חלקי בלבד.² במחקר הנוכחי, לעומת זאת, נעשה ניסיון להקיף ולעמוד על מכלול הכלים העיצוביים ששימשו את בעל דה"י ביחידות המדוברות, מתוך ניסיון להציג תמונה שלימה של העיצוב הספרותי.

ברוב היחידות שנידונו, נעזרנו בהשוואתן למקורות המקראיים המקבילים, אשר מוסכם שהיוו את המקור שממנו שאב בעל דה"י את החומר;³ השוואה זו תרמה למחקרנו בשתי דרכים: ראשית, הבדלים רבים בין המקור לבין הרשימה שלפנינו ביססו את הנחתנו שלבעל דה"י היו מגמות ספרותיות בהצגת רשימות אלו, והוא ערך בהן שינויים וכן עיצב אותן עיצוב מכוון בכדי להתאימן למטרות הללו. שנית, ידיעה ברורה יותר של הנקודות שבהן בעל דה"י ראה לנכון לשנות ולעבד את מקורותיו מיקדה את תשומת הלב בפרטים החשובים, ומנעה את סטייתו של הדיון הספרותי אל נתונים מקריים שאינם חלק מן העיצוב המכוון. מן הפרטים שאותם בעל דה"י שינה או עיבד ניתן היה להסיק מסקנות ראשוניות באשר למגמת היחידה, ולאורך להתקדם בניתוח היחידה בדרך ישרה.

¹ במבוא (עמ' 16-18) הוצגו השיקולים הצורניים והתוכניים שהובילו אותנו לייחד את היחידות הנידונות משאר רשימות בני יהודה.

² ראה לעיל, עמ' 18.

³ ראה לעיל, עמ' 5-7.

לאחר ההשוואה של כל רשימה למקורותיה (במידה והיה לה מקור מפורש), עברנו לדון בעיצובה הספרותי של היחידה כפי שהיא לפנינו ובמגמותיו של עיצוב זה. מסקנה מרכזית אחת הייתה כי הנחתנו הראשונית נכונה: המכנה המשותף של היחידות שנידונו במחקר זה הוא הבחירה בדוד ובביתו. אמנם השורש בח"ר אינו מופיע במפורש ברשימות אלו; אך אף על פי כן, הניתוח המדוקדק העלה שרעיון הבחירה בדוד ובביתו חורז את היחידות הללו כולן. שתי היחידות הראשונות רומזות לגורמים שהובילו לדחייתם של ענפים שונים בשושלת: ער בכור יהודה מייצג את בניה של בת-שוע אשת יהודה, שנדחו מפני בניה של תמר, וחטאיו מהווים את הגורם לדחייתם. בדומה לכך, מבני תמר נדחו בני זרח, וגם להם יש נציג חוטא – עכר עוכר ישראל – שחטאיו מלמדים על הסיבה לדחייתו. לאחר שתי היחידות המציגות את הענפים שנדחו, עוברים הכתובים ישירות אל השושלת הנבחרת, שממנה צמחו דוד וביתו. הפסוקים מתמקדים בשי ומשפחתו (ב 13-17), ולאחר מכן בדוד ובניו (ג 1-9), שמביניהם נבחר שלמה, בנה של בת-שוע. רצף הבחירה נחתם בשלמה, ולאחר מכן השושלת ממשיכה בצורה לינארית משלמה ועד אליעזר, כשבכל דור נבחר אדם אחד להמשיך את רצף השושלת. רצף זה של סינון ובחירה אינו זר לספר דה"י, והוא מופיע במפורש בדבריו של דוד בדה"א כח 4-5:

וַיִּבְחַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בֵּי מְכַל בֵּית אָבִי לְהִיּוֹת לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם,
כִּי בַיהוּדָה בָּחַר לְנָגִיד
וּבְבֵית יְהוּדָה בֵּית אָבִי
וּבְבָנֵי אָבִי בִּי רָצָה לְהַמְלִיךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל:
וּמִכָּל בָּנֵי כִּי רַבִּים בָּנִים נָתַן לִי ה' וַיִּבְחַר בְּשִׁלְמָה בְּנִי לְשֶׁבֶת עַל כָּסֵא מְלָכוּת ה' עַל יִשְׂרָאֵל:

ממספר פסוקים בדה"י נובע שבחירתו של שלמה על ידי ה' מכילה בתוכה שני מרכיבים: שלמה הוא זה שאת כסא מלכותו ה' יקים (=שושלת), ושלמה הוא זה שיבנה לה' בית (ראה דה"א יז 14-11; כב 9-10; כח 5-7; דה"ב ז 17). לפיכך אך מתאים הוא שגם ברשימות היחס תוצג שושלת מלכי בית דוד (ג 10-16) באופן רציף ובלי ענפים נוספים (הרומזים לסינון ובחירה) מיד לאחר הרשימה הרומזת לבחירת שלמה. בכדי להציג את המהלך הרעיוני הזה, השתמש בעל דה"י במגוון כלי עיצוב ספרותיים, ונזכיר רק את המרכזיים שבהם:

- **המבנה הכיאסטי:** מבנה זה שימש פעמיים לשם הצגת שני ענפים נגדיים, שהשני מביניהם נבחר; בבני יהודה ובבני דוד.⁴
- **הקבלות ספרותיות:** שתי הרשימות הנזכרות – בני יהודה ובני דוד – עברו עיבוד זהה מתוך מקורותיהן, ובכדי לעבות את האנלוגיה ביניהן בעל דה"י אף שינה את שמה של בת שבע ל'בת-שוע', כשם אשת יהודה; על פי דרכנו הצענו שההקבלה בין שתי הרשימות נועדה ליצור מסגרת לרצף הבחירות מיהודה ועד שלמה.⁵ הקבלה ספרותית נוספת יצר בעל דה"י בין רשימות בני יהודה הראשונים ובני זרח, וזאת באמצעות המבנה הדומה (חמישה בנים ישירים + שני צאצאים נוספים) ובאמצעות מספר נקודות דמיון בין שני החוטאים שבמרכז היחידות הללו: ער ועכר. הקבלה זו בצורה רומזת גם להקבלה בתכנים: בשתי הרשימות מוצגת דחייתו של ענף מסוים בשל חטאי נציגיו.⁶
- **מספרים טיפולוגיים:** לאורך הניתוח הספרותי זוהה שימוש נרחב במספרים טיפולוגיים, ובפרט במספר שבע וכפולותיו. ברשימות בני יהודה ובני זרח נמנו שבעה צאצאים; לאחר מכן צוינו שבעה דורות מרם ועד ישי, אשר לו שבעה בנים; ואף שני הפסוקים העוסקים בבנות ישי ומשפחותיהן מכילות שבעה שמות (ב 16-17); שבעה נשים של דוד הוזכרו בשמותיהן; רשימת מלכי יהודה מכילה את הנוסחה "X בנו" ארבע-עשרה פעמים ברציפות; ושושלת היחס של דוד אף נחתמת בשבעת בני אליועני ולמעשה במילה "שבעה" (ג 24). מסקנתנו הייתה שהשימוש במספר שבע נקשר לרוב עם הדמות הנבחרת בכל פעם: ישי הוא הדור השביעי מרם; דוד הוא בנו השביעי של ישי; ושלמה הוא בנו העשירי (מספר טיפולוגי בפני עצמו) של דוד, אך גם בנה של אשתו השביעית של דוד, אשר בספרי שמואל ומלכים נקראת בת שבע.
- **מדרשי שמות:** בכדי לרמוז להערכתו לדמויות מסוימות, נוהג בעל דה"י לא-אחת לדרוש את שמותיהם. כך שמו של ער נדרש מלשון 'רע'; עכן (יהושע ז) זכה אף לשינוי שם ונקרא 'עכר', על שם שעכר את ישראל; וישי כונה בראש רשימת בניו 'איש', מלשון 'איש' – עניין הרומז ככל הנראה לחשיבותו. הוצע לראות גם בשינוי שם סבו של עכר, זבדי, והפיכתו ל'זמרי', מדרש שם מכוון, שנועד לרמוז ל'זמירתה' של שושלת עכר וקטיעתה מן העולם

⁴ ראה לעיל, עמ' 31, 81.

⁵ ראה לעיל, עמ' 96-103.

⁶ ראה לעיל, עמ' 49-50.

כשם שזומרים כרם; אם כך הוא, הרי שגם שמו של אבי עכר, כרמי, נדרש כאן.⁷ אף הוזכרה דעתם של חוקרים אחדים, ששמות בניו של זרובבל שנולדו בארץ רומזים בשמותיהם לרוח ימי שיבת ציון: חשובה, אוהל, ברכיה, חסדיה ויושב חסד; ואילו שמו של בן יכניה, אסיר, רומז לגלותו.

• **ארמזים:** פרטים שהוסיף בעל דה"י ברשימותיו נועדו לעיתים לרמז לסיפורים שונים. כך למשל הזכרת העובדה שאשתו של יהודה הייתה כנענית, ותמר – אימם של פרץ וזרח – הייתה כלתו, נועדה להזכיר לקורא את סיפור יהודה ותמר (בראשית לח), וציטוט היגד שלם מסיפור זה (חטאו ומותו של ער; ב 33) מחזק זאת; ההרחבה בנוגע לעכר שהיה "עוכר ישראל אשר מעל בחרם" רומזת לסיפור עכן (יהושע ז); ועוד. עם זאת, בנוגע לארמזים קשה לקבוע מסמרות, משום שלעיתים רבות קשה להכריע האם הזכרת דמות מסוימת נועדה להזכיר סיפורים הקשורים בה, אם לאו.

מלבד הכלים שהוצגו כאן, נידונו פרטי עיצוב רבים, איש איש במקומו. רבים מן הפרטים שנידונו במחקרנו לא זוהו בספרות המחקר, ומכאן תרומה חשובה לחקר היחידות שבהן עסקנו; גם אם קורא זה או אחר לא ישתכנע מן המסקנות שהסקנו, הרי שודאי ימצא עניין בנתונים ופרטי עיצוב לא מעטים, שנעלמו מעיניהם של אחרים.

הפרק האחרון עסק בשושלת בית דוד מיאשיהו ואילך (ג 15-24). מי שקרא את הניתוח שהוצג בפרק זה ודאי שם לב לדלותו של העיצוב הספרותי ביחידה זו; קשה למצוא בפסוקים אלה רמיזות מתוחכמות, מבנים משמעותיים ועוד. בדיון על מגמתו של חלק זה הוצע שהיחידה מציגה את שושלת הנהגת גולי יהודה בבבל, שושלת שנותרה בבבל גם בימי השלטון הפרסי ואולי אף המשיכה להנהיג דורות מאוחר יותר. ייתכן שהצורה מרמזת על התוכן: הדלות הספרותית מרמזת על מעברה של השושלת לבבל; הדלות מעידה על הגלות.

7.1 מקומן של היחידות שנידונו במסגרת הכוללת של ספר דברי הימים

כפי שכבר צוין במבוא, הוצעו במחקר הצעות מגוונות באשר למגמתו המרכזית של הספר, ובשלב זה עלינו להשוות את התאמתן של מסקנותינו למגמות הכלליות בספר כולו.

עניין זה קשור בטבורו בהבנת מקומה של חטיבת רשימות היחס (דה"א א-ט) במסגרת הכוללת של ספר דה"י. כפי שנאמר במבוא, עצם ההנחה שרשימות היחס (דה"א א-ט) היוו חלק מן

⁷ ולעיל (עמ' 47-48) הוצע שגם שמו של בן איתן, עזריה (ב 8), ניתן להידרש כניגוד לשמו של עכר, המכיל שורש דומה אך בעל משמעות שלילית ונטול רכיב תיאופורי ייה.

היצירה המקורית שיצאה מתחת ידו של בעל דה"י הייתה שנויה במחלוקת;⁸ ואף שכיום רבים אוחזים בגישה אחדותית ורואים ברשימות היחס חטיבה מקורית של הספר, עדיין לא ברורה לחלוטין זיקתה של חטיבה זו לחלק השני של הספר, הנושא אופי היסטוריוגרפי. כהמשך לדעתו של רייט, הסובר שלשני חלקי הספר – הגנאלוגי וההיסטורי – יש מבנה מקביל, כך גם עלה מניתוחנו. הוצגה הקבלה ספרותית ברורה בין פתיחת רשימות היחס של השבטים לבין פתיחת הסיפור ההיסטורי: כשם שרשימות היחס נפתחות בתיאור הבחירה בדוד על רקע דחייתם של ענפים חוטאים המיוצגים על ידי ער ועכר, כך הסיפור ההיסטורי נפתח בבחירת דוד על רקע דחיית שאול בשל חטאיו. מקבילות ספרותיות בין תיאורי חטאיהם של ער ועכר לבין תיאור חטאי שאול ביססו את ההקבלה הזו. בדומה לנקודת הפתיחה, כך גם נקודת הסיום של שני חלקי הספר שווה: רשימות היחס, כמו גם הסיפור ההיסטורי, מסתיימים בגלות יהודה בעקבות מעלם (דה"א ט 1; דה"ב לו 14-21).

ראיות נוספות לזיקה שבין שני חלקי הספר נמצאו במגמות, בתמונה ההיסטורית ובתפיסות הזהות שלהם. את התפיסה הזוהה בנוגע לתהליך הבחירה כבר הזכרנו קודם לכן. מלבד זאת, יש לציין את תפיסת הגמול הייחודית של ספר דה"י, שמצאנו לה דוגמאות גם ברשימות שנדונו על ידינו; את הרעיון שלאחר יאשיהו פסקה מלכות יהודה העצמאית מלהתקיים, רעיון שנמצא לו רמזים הן ברשימות והן בדה"ב לו;⁹ ההנחה שצדקיהו מלך יהודה הוא אחיו של יכניה ולא דודו, (כמופיע בדה"ב לו 10), הנחה שרק לפיה הקשיים ברשימת בני יאשיהו באים על יישובם;¹⁰ ועוד.

פתיחת שתי החטיבות המרכזיות בספר ברעיון הבחירה בדוד יש בה בכדי להעיד על כך שרעיון זה מהווה גורם חשוב במגמותיו של הספר, ועובדה זו משתלבת בטענותיהם של החוקרים הקושרים את מגמתו המרכזית של בעל דה"י במלכות ובהבטחה לשושלת נצח לדוד.¹¹ כמובן, יש להוסיף לכך את העובדה שכל הספר – מדה"א י ואילך – עוקב אחרי מלכי בית דוד. על פי דרכנו ראינו כי תורת הגמול בספר משמשת ככלי בשירותו של רעיון הבחירה בדוד, וחטאי קודמיו של דוד גורמים באופן מיידי לעונש – ומובילים לבסוף אל הבחירה בדוד. על אף כל הנאמר, יש לציין כי העובדה שהבחירה בדוד ובביתו מובלטת ברשימות המדוברות מתיישבת גם עם הצעות נוספות באשר למגמת הספר. כך, למשל, לשיטתם של נות, רודולף ואחרים, שהספר נועד לבסס את

⁸ ראה לעיל, עמ' 9-10.

⁹ ראה לעיל, עמ' 109-110.

¹⁰ ראה לעיל, עמ' 113-117.

¹¹ ראה לעיל, עמ' 7, הערה 27; וכן לעיל, עמ' 129.

מקומה של ירושלים כמקום הפולחן היחיד – וזאת כפולמוס נגד השומרוניס¹² – ניתן להסביר שהדגשת הבחירה בדוד משרתת את הבחירה בירושלים, שכן זו נבחרה על ידי המלך הנבחר. קלי, הסובר שהספר נועד לתת תקוה לקהל קוראיו באמצעות הדגמת חסדיו של האל לאורך ההיסטוריה, יסביר את הבחירה בדוד כדוגמה מרכזית שבה משתקף רעיון החסד הא-להי.¹³ חוסר הוודאות באשר למגמותיו של הספר כפי שהן משתקפות ביחידות שנידונו על ידינו נובע מאופיין של היחידות הללו: מדובר ברשימות יחס, המהוות חלק מחטיבת פרקי היחס המשמשת כעין תמונת מצב של עם ישראל, וכל שניתן ללמוד מהן הוא שבעל דה"י ראה ברעיון הבחירה בדוד רעיון מרכזי, ואיתו הוא פתח את ספרו. אך האם בכך גם גלומה מגמתו המרכזית? ניסיון להסיק מסקנות מרחיקות לכת מתוך הרשימות הללו על תפיסותיו של בעל דה"י – נידון לכישלון.

הדבר אמור גם באשר ליחסו של בעל דה"י לשיבתה של שושלת בית דוד למלוך בימיו. כאמור, שתי החטיבות המרכזיות בספר – הגנאלוגית וההיסטורית – שנפתחו שתייהן בבחירה בדוד, גם נחתמות באופן זהה – בגלות לבבל בשל המעל בה'. הדבר מעלה תהייה עזה באשר למגמתו של בעל דה"י בכך: האם ברצונו לטעון כי הבחירה בבית דוד בוטלה בשל מעל זה, ובעתיד תושלט תיאוקרטיה מוחלטת – כדעתו של דמברל, למשל,¹⁴ או שמא רצונו הוא לומר שלאחר שבעים השנים שנגזרו על יהודה בגלות, מלכות בית דוד עתידה לחזור – כדעת פרידמן?¹⁵ על שאלה זו קשה לענות מתוך הדיון המצומצם שבמחקר זה; ההבנה שהוצגה על ידינו, ששושלת בית דוד מוצגת בסוף דה"א ג כמושלת על יהודי בבל, מאפשרת את שתי האפשרויות, וקשה להכריע האם כוונת הספר לרמוז ששושלת בית דוד עוד תשוב למשול גם בארץ, או שמא נגזר עליה להישאר בגלות, ושלטונה בארץ לא ישוב עוד. עם זאת, לדעתנו סבירה יותר דעתו של פרידמן, שזיהה בספר ציפיה לשיבתה של מלכות בית דוד לירושלים; שכן אם שושלת בית דוד מושלת בקרב יהודי בבל מכוח הבטחת ה' לדוד לשושלת נצח, הרי שההבטחה עדיין תקפה ועומדת, ולפיכך ציפיה עתידית לשיבתה של מלכות בית דוד לישראל הינה במקומה.

מבחינת חקר מגמותיו של ספר דה"י, תרומתו של מחקר זה היא רק בקריאת כיוון והצגת נתונים נוספים שיוכלו להועיל ללומד ולחוקר. אך מן הפן הספרותי, שבו היה עיקר עיסוקנו, ניכרת תרומה רבה יותר. הניתוח המדויק שהוצג ביחס למספר יחידות מצומצם ברשימות היחס מלמד על הכלל: ניכר שבעל דה"י היה מחבר ועורך בעל רגישות ספרותית יוצאת דופן, ויש להניח

¹² ראה לעיל, עמ' 7.

¹³ ראה קלי, גמול ואסכטולוגיה, עמ' 237.

¹⁴ ראה לעיל, עמ' 7, הערה 28.

¹⁵ פרידמן, המטרה.

שלרגישות שכזו ציפה גם מנמעניו.¹⁶ לאור מסקנות אלה יש להציב את המטרות המצופות ממחקר עתידי של רשימות מסוג זה: לאחר שהודגמו שיטות העריכה והכתיבה של בעל דה"י ביחידות שלהן ישנה מקבילה במקומות אחרים במקרא, ניתן כעת לגשת למלאכה המורכבת יותר, של ניתוח העיצוב הספרותי של רשימות יחס יחידאיות במקרא, כגון שאר רשימות היחס של בני יהודה (ב 18-55; ד 1-23), מתוך הנחה שבעל דה"י עיצב גם אותן בהתאם למגמותיו ומתוך רגישות ספרותית מופלאה.

לסיכום, התמקדותו של בעל דה"י בדוד ובביתו מתחילה כבר ברשימות היחס, הנפתחות במוטיב הבחירה בדוד ובביתו. מארג יוצא דופן של תוכן וצורה, מקורות מעובדים וכלי עיצוב ספרותיים – כל אלו חברו יחדיו בכדי לתת תמונה עשירה ומלאה תוכן, הנחבאת מבעד למעטה של שמות ומספרים. בהערכתנו את רמתו הספרותית של בעל דה"י בעיצוב ספרו, עלינו מעתה להביא בחשבון גם את עיצובם הספרותי של רשימות היחס.

¹⁶ ראה על כך במבוא, לעיל, עמ' 4-5.

רשימת הקיצורים

AB	The Anchor Bible
ANET	J.B. Pritchard, <i>Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament</i> (3 rd ed.), Princeton 1969
AOTC	Abingdon Old Testament Commentaries
BA	<i>Biblical Archaeologist</i>
BHS	K. Elliger and W. Rudolph (eds.), <i>Biblia Hebraica Stuttgartensia</i> (5th ed.), Stuttgart 1997
BKAT	Biblischer Kommentar Altes Testament
BR	<i>Bible Review</i>
CBC	The Cambridge Bible Commentary
CBQ	<i>Catholic Biblical Quarterly</i>
CC	Continental Commentary
CTM	<i>Concordia Theological Monthly</i>
FOTL	The Forms of the Old Testament Literature
HAT	Handbuch zum Alten Testament
HCOT	Historical Commentary on the Old Testament
HTR	<i>Harvard Theological Review</i>
ICC	The International Critical Commentary
IEJ	<i>Israel Exploration Journal</i>
JBL	<i>Journal of Biblical Literature</i>
JETS	<i>Journal of the Evangelical Theological Society</i>
JHS	<i>Journal of Hebrew Scriptures</i>
JPS	The JPS Bible Commentary
JQR	<i>The Jewish Quarterly Review</i>
JSOT	<i>Journal for the Study of the Old Testament</i>
JSS	<i>Journal of Semitic Studies</i>
KAT	Kommentar zum Alten Testament
NCBC	The New Century Bible Commentary
NICOT	The New International Commentary on the Old Testament
OTE	<i>Old Testament Essays</i>

OTL	The Old Testament Library
RBL	<i>Review of Biblical Literature</i>
RSR	<i>Religious Studies Review</i>
TB	<i>Tyndale Bulletin</i>
TOTC	Tyndale Old Testament Commentaries
TZ	<i>Theologische Zeitschrift</i>
VT	<i>Vetus Testamentum</i>
WBC	Word Biblical Commentary
ZAW	<i>Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft</i>

ביבליוגרפיה

הטקסט של מפרשי ימי הביניים (המיוחס לרש"י; רד"ק; רלב"ג; ר"י כספי) נלקח מן הגרסה המקוונת של מקראות גדולות "הכתר", בההדרת מנחם כהן.

- | | |
|---|------------------------|
| אביגד, בולות וחזקוניות מתוך ארכיון ממלכתי מימי שיבת ציון (קדם 4), ירושלים 1976. | אביגד, בולות וחזקוניות |
| N. Avigad, "The Seal of Jezebel", <i>IEJ</i> 14 (1964), pp. 274-276. | אביגד, יובל |
| M. Avioz, "The "Spring of the Year" (2 Chronicles 36:10) and the Chronicler's Sources", <i>JHS</i> 12 (2012), http://www.jhsonline.org/Articles/article_175.pdf | אביעז, תשובת השנה |
| ש' אברמסקי ומ' גרסיאל (עורכים), שמואל ב (עולם התנ"ך), ירושלים-רמת גן תשמ"ט. | אברמסקי וגרסיאל, שמ"ב |
| י' אהרונ, ארץ ישראל בתקופת המקרא , ירושלים תשמ"ח. | אהרונ, ארץ ישראל |
| א"ב אהרליך, מקרא כפשוטו (הראש השני – דברי סופרים), ניו יורק 1969. | אהרליך, דברי סופרים |

- W.F. Albright, *Archaeology and the Religion of Israel*, Baltimore 1953. אולברייט, ארכיאולוגיה ודת ישראל
- W.F. Albright, "The Date and Personality of the Chronicler", *JBL* 40 (1921), pp. 104-124. אולברייט, תאריך
- A.G. Auld, "What Was the Main Source of the Book of Chronicles?", in: M.P. Graham and S.L. McKenzie (eds.), *The Chronicler as Author*, Sheffield 1999, pp. 91-100. אולד, המקור העיקרי
- A.G. Auld, *Kings without Privilege: David and Moses in the Story of the Bible's Kings*, Edinburgh 1994. אולד, דוד ומשה
- A.G. Auld, "The 'Levitical Cities': Texts and History", *ZAW* 91 (1979), pp. 194-207. אולד, ערי הלויים
- S.M. Olyan, "2 Kings 9:31 – Jehu as Zimri", *HTR* 78 (1985), pp. 203-207. אוליין, יהוא כזמרי
- E. Ulrich (ed.), *The Biblical Qumran Scrolls: Transcriptions and Textual Variants*, Leiden 2010. אולריך, מגילות
- E. Ulrich, *The Qumran text of Samuel and Josephus*, Missoula 1978. אולריך, מגילת שמואל
- M. Oeming, *Das wahre Israel: Die "genealogische Vorhalle" I Chronik 1–9*, Stuttgart 1990. אומינג, ישראל האמיתי
- W.L. Osborne, *The Genealogies of I Chronicles 1-9* (PhD. Diss.), Philadelphia 1979. אוסבורן, הגנאלוגיות
- א' אלטר, **אמנות הסיפור במקרא** (תרגמה ש' צינגל), תל אביב תשמ"ח. אלטר, אמנות הסיפור
- R. Alter and F. Kermode (eds.), *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge 1987. אלטר וקרמוד, מדריך ספרותי
- P.F. Ellis, *The Yahwist: the Bible's First Theologian*, London 1969. אליס, היהויסט
- L.C. Allen, "The First and Second Books of Chronicles", in: L.E. Keck (ed.), *The New Interpreter's Bible* (v. III), Nashville 1999, pp. 297-659. אלן, דה"י

- L.C. Allen, *The Greek Chronicles: The Relation of the Septuagint of 1 and 2 Chronicles to the Massoretic Text* (2 vols.), Leiden 1974. אלן, דה"י היווני
- R. Althann, "Hananiah (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 3, New York 1992, pp. 46-47. אלתן, חנניה
- R. Althann, "Zedekiah (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 6, New York 1992, pp. 1068-1071. אלתן, צדקיה
- R. Althann, "Shallum (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 5, New York 1992, p. 1154. אלתן, שלום
- י' אמית, **גלוי ונסתר במקרא**, תל אביב 2003. אמית, גלוי ונסתר
- Y. Amit, "Narrative Analysis: Meaning, Context, and Origins of Genesis 38", in: J.M. Lemon and K.H. Richards (eds.), *Method Matters: Essays on the Interpretation of the Hebrew Bible in Honor of David L. Petersen*, Atlanta 2009, pp. 271-291. אמית, יהודה ותמר
- י' אמית, **לקרוא סיפור מקראי**, ירושלים תש"ס. אמית, לקרוא סיפור מקראי
- י' אמית, "תפקיד הנבואה והנביאים במשנתו של ספר דברי הימים", **בית מקרא** כח (תשמ"ג), עמ' 113-133. אמית, תפקיד הנבואה
- J.A. Emerton, "Judah and Tamar", *VT* 29 (1979), pp. 403-415. אמרטון, יהודה ותמר
- J.A. Emerton, "An Examination of a Recent Structuralist Interpretation of Genesis XXXVIII", *VT* 26 (1976), pp. 79-98. אמרטון, פרשנות סטרוקטורליסטית
- P.R. Ackroyd, *The Chronicler in his Age*, Sheffield 1991. אקרויד, הכרוניסט
- T.C. Eskenazi, *In an Age of Prose: A Literary Approach to Ezra-Nehemiah*, Atlanta 1988. אשכנזי, עזרא-נחמיה
- T.C. Eskenazi and T. Frymer-Kensky, *Ruth* (JPS), Philadelphia 2011. אשכנזי ופרימר-קנסקי, רות
- T. Butler, *Judges* (WBC), Nashville 2009. באטלר, שופטים
- M.J. Boda, "Chiasmus in Ubiquity: Symmetrical Mirages in Nehemiah 9", *JSOT* 71 (1996), pp. 55-70. בודה, כיאזמוס

- K. Bodner, "Reading the Lists: Several Recent Studies of the Chronicler's Genealogies", in: P.S. Evans and T.F. Williams (eds.), *Chronicling the Chronicler: The Book of Chronicles and Early Second Temple Historiography*, Winona Lake 2013, pp. 29-41. בודנר, הגנאלוגיות
- R.G. Boling, "Jair (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 3, New York 1992, pp. 614-615. בולינג, יאיר
- F. Bush, *Ruth, Esther* (WBC), Dallas 1996. בוש, רות
- W.C. Booth, *The Rhetoric of Fiction* (2nd ed.), Chicago 1983. בוט', מבדה
- א' בזק, **מקבילות נפגשות**, אלון שבות תשס"ו. בזק, מקבילות
- J. Blenkinsopp, *Ezra-Nehemiah* (OTL), Philadelphia 1988. בלנקינסופ, עז'נ
- מ' בן ישר, "מלכי יהודה האחרונים", **עיוני מקרא ופרשנות ב** (תשמ"ו), עמ' 111-133. בן ישר, מלכי יהודה
- E. Ben Zvi, "The Book of Chronicles: Another Look", in: idem, *History, Literature and Theology in the Book of Chronicles*, London 2006, pp. 20-41. בן צבי, מבט נוסף
- E. Ben Zvi, "Observations on Ancient Modes of Reading of Chronicles and their Implications, with an Illustration of their Explanatory Power for the Study of the Account of Amaziah (2 Chronicles 25)", in: idem, *History, Literature and Theology in the Book of Chronicles*, London 2006, pp. 44-77. בן צבי, מצבי קריאה
- E. Ben Zvi and A. Labahn, "Observations on Women in the Genealogies of 1 Chronicles 1-9", in: E. Ben Zvi, *History, Literature and Theology in the Book of Chronicles*, London 2006, pp. 174-194. בן צבי ולבן, אבחנות
- B. Becking, "Nehemiah as a Mosaic Heir: Nehemiah 13 as an Appropriation of Deuteronomy 7", in: B. Becking, *Ezra, Nehemiah, and the Construction of Early Jewish Identity*, Tübingen 2011, pp. 97-108. בקינג, נחמיה כדורש
משה

- B. Becking, "Ezra on the Move...: Trends and Perspectives on the Character and His Book", in: F.G. Martínez and E. Noort (eds.), *Perspectives in the Study of the Old Testament & Early Judaism*, Leiden 1998, pp. 154-179.
- בר, ראשות הגולה
בקינג, עזרא
- מ' בר, "ראשות הגולה", בתוך: י' גפני (עורך), **קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו** (כרך א: העת העתיקה), עמ' 169-198.
- R.L. Braun, *1 Chronicles* (WBC), Waco 1986.
- בראון, דה"א
- R.L. Braun, "1 Chronicles 1-9 and the Reconstruction of the History of Israel: Thoughts on the Use of Genealogical Data in Chronicles in the Reconstruction of the History of Israel", in: M.P. Graham et al. (eds.), *The Chronicler as Historian*, Sheffield 1997, pp. 92-105.
- בראון, דה"א א-ט
- R.L. Braun, "The Message of Chronicles: 'Rally 'Round the Temple'", *CTM* 42 (1971), pp. 502-514.
- בראון, המסר של דה"י
- ש' בר אפרת, **שמואל א** (מקרא לישראל), תל אביב תשנ"ו.
- בר אפרת, שמ"א
- ה' ברזין וי' זקוביץ, "מדרשי-שם ומשחקי מלים על שמות בסדר דברי הימים", **בית מקרא יג** (תשכ"ח), עמ' 145-147.
- ברזין וזקוביץ, מדרשי שם
- A. Berlin, *Poetics and Interpretation of Biblical Narrative*, Winona Lake 1994.
- ברלין, פואטיקה ופרשנות
- ע' ברנר, **אהבת רות**, תל אביב תשמ"ח.
- ברנר, אהבת רות
- ל' גוטליב, **תרגום דברי הימים: דרכיו, פרשנותו ומגמותיו** (עבודת דוקטור), האוניברסיטה העברית בירושלים תשע"ג.
- גוטליב, תרגום דה"י
- M.D. Johnson, *The Purpose of the Biblical Genealogies*, Cambridge 1988².
- ג'ונסון, גנאלוגיות
- W. Johnstone, "Guilt and Atonement: The Theme of 1 and 2 Chronicles", in: J.D. Martin and P.R. Davies (eds.), *A Word in Season: Essays in Honour of William McKane*, Sheffield 1986, pp. 113-138.
- ג'ונסטון, אשמה וכפרה
- W. Johnstone, *1 and 2 Chronicles* (v. 1: *1 Chronicles 1-2 Chronicles 9, Israel's Place among the Nations*), Sheffield 1997.
- ג'ונסטון, דה"י

W. Johnstone, <i>Chronicles and Exodus: An Analogy and its Application</i> , Sheffield 1998.	גיונסטון, דה"י ושמות
W. Johnstone, "The Use of Leviticus in Chronicles", in: J.F.A. Sawyer (ed.), <i>Reading Leviticus: A Conversation with Mary Douglas</i> , Sheffield 1996, pp. 243-255.	גיונסטון, השימוש בויקרא
E. Kautzsch (ed.), <i>Gesenius' Hebrew Grammar</i> , New York 1910.	גזניוס-קאוץ', דקדוק
G. Galil, "Sparks, James T., The Chronicler's Genealogies: Towards an Understanding of 1 Chronicles 1-9", <i>RBL</i> 7 (2009), http://www.bookreviews.org/pdf/6682_7246.pdf	גליל, ביקורת
G. Galil, "The Formation of I Chr. 2:3-4:23 and the Election of King David", in: Y. Sefati et al (eds.), <i>"An Experienced Scribe Who Neglects Nothing": Ancient Near Eastern Studies in Honor of Jacob Klein</i> , Bethesda, MD 2005, pp. 707-717.	גליל, הבחירה בדוד
ג' גליל, "העידן הקדם-דויד בספר דברי הימים", ציון נה (תש"ן), עמ' 1-26.	גליל, העידן הקדם-דויד
ג' גליל, מגילות היוחסין של שבט יהודה (עבודת דוקטור; שני כרכים), האוניברסיטה העברית בירושלים תשמ"ג.	גליל, שבט יהודה
ג' גליל, "שכר ועונש בספר דברי הימים", בתוך: מ' גרובר ואחרים (עורכים), תשורה לצפריה: מחקרים במקרא, בתולדות ישראל ובמזרח הקדום מוגשים לצפריה בן ברק , באר שבע תשע"ג.	גליל, שכר ועונש
ג' גליל ואחרים (עורכים), דברי הימים א (עולם התנ"ך), תל אביב 1995.	גליל ואחרים, דה"א
י' גפני, יהודי בבל בתקופת התלמוד , ירושלים תשנ"א.	גפני, יהודי בבל
J. Grossman, "'Dynamic Analogies' in the Book of Esther", <i>VT</i> 59 (2009), pp. 394-414.	גרוסמן, אנלוגיות דינמיות
י' גרוסמן, "עוד על המבנה הספרותי של סיפור גן עדן (ב ג' 4-24)", בית מקרא נו (תשע"א), עמ' 5-39.	גרוסמן, גן עדן
י' גרוסמן, "שבירת מטבעות לשון בסיפור המקראי", תרביץ עז (תשס"ח), עמ' 23-44.	גרוסמן, שבירת מטבעות לשון
א' גרינשטיין, "מדרש פנים-מקראי על מעשה נדב ואביהוא", הקונגרס העולמי למדעי היהדות 11, א (תשנ"ג), עמ' 71-78.	גרינשטיין, מדרש פנים מקראי

F.E. Greenspahn, <i>When Brothers Dwell Together: The Preeminence of Younger Siblings in the Hebrew Bible</i> , New York 1994.	גרינשפן, שבת אחים
מ' גרסיאל, "מבנהו של ספר דברי הימים ותכניו כפולמוס סמוי עם השומרונים", בית מקרא מד (תשנ"ז), עמ' 293-314.	גרסיאל, השומרונים
מ' גרסיאל, מדרשי שמות במקרא , רמת גן 1987.	גרסיאל, מדרשי שמות
מ' גרסיאל, ספר שמואל א': עיון ספרותי במערכי השוואה, באנאלוגיות ובמקבילות , רמת גן תשמ"ג.	גרסיאל, שמ"א
מ' גרסיאל, "דרשת שמות של אישים ומקומות בספר שמואל", עיוני מקרא ופרשנות ג (תשנ"ג), עמ' 105-119.	גרסיאל, שמות בשמואל
ר' דה וו, חיי יום ביום בישראל בימי המקרא (2 כרכים; תרגום: אהרן אמיר), תל אביב 1969.	דה וו, חיי יום יום
A. De Pury, "Abraham: The Priestly Writer's "Ecumencial" Ancestor", in: S.L. McKenzie and T. Römer (eds.), <i>Rethinking the Foundations</i> , Berlin 2000, pp. 163-181.	דה פורי, אברהם
S.J. De Vries, <i>1 and 2 Chronicles</i> (FOTL), Grand Rapids 1989.	דה פריס, דה"י
י' דור, האומנם גורשו הנשים הנכריות? שאלת ההיבדלות בימי שיבת ציון , ירושלים תשס"ו.	דור, נשים נכריות
R.K. Duke, "Recent Research in Chronicles", <i>Currents in Biblical Research</i> 8 (2009), pp. 10-50.	דיוק, דה"י
P.B. Dirksen, <i>1 Chronicles</i> (HCOT), Leuven 2005.	דירקסן, דה"א
W.J. Dumbrell, "The Purpose of the Books of Chronicles", <i>JETS</i> 27 (1984), pp. 257-266.	דמברל, מטרת דה"י
א' דמסקי, "בתייה בת פרעה וקרוביה בנחלת יהודה (דה"א ד 15-20)", עיוני מקרא ופרשנות ט (תשס"ט), עמ' 427-437.	דמסקי, בתייה בת פרעה
A. Demsky, "The Clans of Ephrath: Their Territory and History", <i>Tel Aviv</i> 13-14 (1986-1987), pp. 46-59.	דמסקי, משפחות אפרת
א' דמסקי, "משפחות סופרים יושבי יעבץ והתיישבותן בהרי יהודה", עיוני מקרא ופרשנות י (תשע"א), עמ' 252-261.	דמסקי, משפחות סופרים

- דמסקי, שאול
א' דמסקי, "משפחת שאול והידיות מאל-גיב", בתוך: ז"ח ארליך
(עורך), **שומרון ובנימין: קובץ מחקרים בגיאוגרפיה הסטורית**,
עפרה תשמ"ז, עמ' 22-30.
- דרייבר, שמואל
S.R. Driver, *Notes on the Hebrew Text and the Topography of
the Books of Samuel*, oxford 1913.
- הדס, הגפן והיין
ע' הדס, **הגפן והיין בארכיאולוגיה של ארץ ישראל**, תל אביב
תשס"ח.
- הו, בעיות משפחתיות
C.Y.S. Ho, "The Stories of the Family Troubles of Judah and
David: A Study of their Literary Links", *VT* 49 (1999), pp.
514-531.
- הו, השערות
C.Y.S. Ho, "Conjectures and Refutations: is 1 Samuel XXXI 1-
13 Really the Source of 1 Chronicles X 1-12?", *VT* 45 (1995),
pp. 82-106.
- הובס, מל"ב
T.R. Hobbs, *2 Kings* (WBC), Waco 1985.
- הוג, בנימין
H.W. Hogg, "The Genealogy of Benjamin: A Criticism of 1
Chronicles VIII", *JQR* 11 (1898), pp. 102-114.
- הווארד, דוד
D.M. Howard Jr., "David", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor
Bible Dictionary*, v. 2, New York 1992, pp. 41-49.
- הול, ברית מילה
R.G. Hall, "Circumcision", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor
Bible Dictionary*, v. 1, New York 1992, pp. 1025-1031.
- הונימן, שמות מלכותיים
A.M. Honeyman, "The Evidence for Regnal Names among the
Hebrews", *JBL* 67 (1948), pp. 13-25.
- הוסטטר, יריעות
E.C. Hostetter, "Jerioth", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible
Dictionary*, v. 3, New York 1992, pp. 741-742.
- הוקר, דה"י
P.K. Hooker, *First and Second Chronicles*, Louisville 2001.
- הורוויץ, ער בן שלה
א"ו הורוויץ, "ער בן שלה (דה"א ד, כא) וקיום הייבוס", בתוך: ש'
יונה (עורך), **אור למאיר: מחקרים במקרא, בלשונות השמיות**,
בספרות חז"ל ובתרבויות עתיקות מוגשים למאיר גרובר במלאת
לו שישים וחמש שנה, באר שבע תש"ע, עמ' 99-104.
- הלפרן, דוד
B. Halpern, *David's Secret Demons: Messiah, Murderer,
Traitor, King*, Grand rapids 2001.

- הלצר וקוכמן, עו"נ מ' הלצר ומ' קוכמן (עורכים), **עזרא ונחמיה** (עולם התנ"ך), ירושלים-רמת גן 1985.
- V.P. Hamilton, *The Book of Genesis: Chapters 18-50* (NICOT), Grand Rapids 1995.
- R.S. Hess, "Achan and Achor: Names and Wordplay in Joshua 7", *Hebrew Annual Review* 14 (1994), pp. 89-98.
- R.C. Heard, "Echoes of Genesis in 1 Chronicles 4:9.-10: An Intertextual and Contextual Reading of Jabez's Prayer", *JHS* 4 (2002), http://www.jhsonline.org/Articles/article_24.pdf
- H.W. Hertzberg, *I & II Samuel* (OTL), Philadelphia 1976.
- א' וייזר, **דברי הימים**, ירושלים תשמ"א.
- K.W. Whitelam, "Jesse", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 3, New York 1992, pp. 772-773.
- מ' ויינפלד (עורך), **בראשית** (עולם התנ"ך), תל אביב 1982.
- מ' וייס, **המקרא כדמותו** [מהדורה שלישית מתוקנת ומורחבת], ירושלים תשמ"ז.
- T. Willi, *Chronik* (BKAT), Neukirchen-Vluyn 2009.
- T. Willi, *Die Chronik als Auslegung*, Göttingen 1972.
- T. Willi, "Late Persian Judaism and its Conception of an Integral Israel According to Chronicles: Some Observations on Form and Function of the Genealogy of Judah in 1 Chronicles 2.3-4.23", in: T.C. Eskenazi and K.H. Richards (eds.), *Second Temple Studies 2: Temple Community in the Persian Period*, Sheffield 1994, pp. 146-162.
- H.G.M. Williamson, "Eschatology in Chronicles", *TB* 28 (1977), pp. 115-154.
- H.G.M. Williamson, *1 and 2 Chronicles* (NCBC), Grand Rapids and London 1982.
- H.G.M. Williamson, *Israel in the Books of Chronicles*, New York 1977.
- H.G.M. Williamson, "Did the Author of Chronicles Also Write the Books of Ezra and Nehemiah?", *BR* 3 (1987), pp. 56-59.
- הס, עכן ועכור
- הרד, תפילת יעבץ
- הרצברג, שמואל
- וייזר, דה"י
- וייטלאם, ישי
- ויינפלד, בראשית
- וייס, המקרא כדמותו
- וילי, דה"י
- וילי, דה"י כפרשנות
- וילי, רשימות יהודה
- ויליאמסון, אסכטולוגיה
- ויליאמסון, דה"י
- ויליאמסון, ישראל
- ויליאמסון, מחבר דה"י

- H.G.M. Williamson, "Sources and Redaction in the Chronicler's Genealogy of Judah", *JBL* 98 (1979), pp. 351-359. ויליאמסון, מקורות ועריכה
- H.G.M. Williamson, *Ezra, Nehemiah* (WBC), Waco 1985. ויליאמסון, עו"נ
- H.G.M. Williamson, "The Governors of Judah Under the Persians", *TB* 39 (1988), pp. 59-82. ויליאמסון, פחות יהודה
- R.R. Wilson, "Between 'Azal' and 'Azal': Interpreting the Biblical Genealogies", *BA* 42 (1979), pp. 11-22. וילסון, בין אצל לאצל
- R.M. Wilson, *Genealogy and History in the Biblical World*, New Haven 1977. וילסון, גנאלוגיה
- R.R. Wilson, "Genealogy, Genealogies", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 2, New York 1992, pp. 929-932. וילסון, גנאלוגיה (ערך)
- ר' ויס, **משוט במקרא**, ירושלים תשל"ו. ויס, משוט במקרא
- ז' ויסמן, **סטירה פוליטית במקרא**, ירושלים תשנ"ו. ויסמן, סטירה פוליטית
- W. van Wieringen, "Why Some Women Were Included in the Genealogies of 1 Chronicles 1-9", in: J. Corley and H. van Grol (eds.), *Rewriting Biblical History: Essays on Chronicles and Ben Sira in Honour of Pancratius C. Beentjes*, Göttingen 2011, pp. 291-300. וירינגן, נשים בגנאלוגיות
- י' וולהויזן, **אקדמות לדברי ימי ישראל ב**, תל אביב תרצ"ח (תרגום מגרמנית של: J. Wellhausen, *Prolegomena zur Geschichte* (Israels, Berlin-Leipzig 1927⁶). ולהאוזן, אקדמות
- י' וולהאוזן, **משפחות יהודה שנמנו בספר דבה"י א ב, ד**, ירושלים תשמ"ה (תרגום מלטינית של: J. Wellhausen, *De Gentibus et Familiis Judaeis quae 1. Chr. 2. 4. enumerantur* (PhD. Diss.), Göttingen 1870). ולהאוזן, משפחות יהודה
- J.W. Welch (ed.), *Chiasmus in Antiquity: Structures, Analyses, Exegesis*, Hildesheim 1981. ג' ולץ', כיאסמוס בימי קדם
- A.C. Welch, *Post-Exilic Judaism*, Edinburgh 1935. ולץ', יהדות
- A.C. Welch, *The Work of the Chronicler: Its Purpose and Date*, London 1939. ולץ', עבודתו של הכרוניסט

F. van Dijk-Hemmes, "Tamar and the Limits of Patriarchy: Between Rape and Seduction (2 Samuel 13 and Genesis 38)", in: M. Bal (ed.), <i>Anti-Covenant: Counter-Reading Women's Lives in the Hebrew Bible</i> , Sheffield 1989, pp. 135-156.	ון דייק-המס, תמר וגבולות
G. Wenham, <i>Genesis 16-50</i> (WBC), Dallas 1994.	ונהאם, בראשית ב
S. Zalewski, "The Purpose of the Story of the Death of Saul in 1 Chronicles X", <i>VT</i> 39 (1989), pp. 449-467.	זלבסקי, מות שאול
ש' זלבסקי, קומה ה' לנוח: עיונים בפרקי הארון בספר דברי הימים , באר שבע תשס"ח.	זלבסקי, קומה ה'
י"א זליגמן, "ניצני מדרש בספר דברי הימים", תרביץ מט (תש"ס), עמ' 14-32.	זליגמן, ניצני מדרש
Y. Zakovitch, "A Study of Precise and Partial Derivations in Biblical Etymology", <i>JSOT</i> 15 (1980), pp. 31-50.	זקוביץ, אטימולוגיה מקראית
י' זקוביץ, גִּבְהָ מַעַל גִּבְהָ: ניתוח ספרותי של מלכים ב' פרק ה, תל אביב תשמ"ה .	זקוביץ, גִּבְהָ
י' זקוביץ, מקראות בארץ המראות , תל אביב 1995.	זקוביץ, מקראות
י' זקוביץ, "על שלושה... ועל ארבעה": הדגם הספרותי שלושה-ארבעה במקרא (עבודת דוקטור; שני כרכים), ירושלים תשל"ט.	זקוביץ, על שלושה
י' זקוביץ, רות (מקרא לישראל), תל אביב תש"ן.	זקוביץ, רות
י' זקוביץ וא' שנאן, מעשה יהודה ותמר , ירושלים תשנ"ב.	זקוביץ ושנאן, יהודה ותמר
A. Zeron, "Tag für Tag kam man zu David, um ihm zu helfen: 1 Chr 12:1-22: ein versprengtes Stück einer Absalom-Tradition?", <i>TZ</i> 30 (1974), pp. 257-261.	זרון, לעת יום ביום
ע' חכם, "רות", האנציקלופדיה העברית ל, ירושלים תשל"ח , טורים 968-970.	חכם, רות
S.S. Tuell, <i>First and Second Chronicles</i> (Interpretation), Louisville 1989.	טול, דה"י

- טלשיר, יתרון מלכים
צ' טלשיר, "יתרון ספר מלכים על פני ספר דברי הימים", בתוך: ש' יונה (עורך), **אור למאיר: מחקרים במקרא, בלשונות השמיות, בספרות חז"ל ובתרבויות עתיקות מוגשים למאיר גרובר במלאת לו שישים וחמש שנה**, באר שבע תש"ע, עמ' 159-182.
- J. Jarick, "The Implications of LXX 1 Chronicles 3:21 for King David's Place in the Chronicles Timeline", in: M.F.J. Baasten and W.Th. van Peursen (eds.), *Hamlet on a Hill: Semitic and Greek studies presented to Professor T. Muraoka on the occasion of his sixty-fifth birthday*, Leuven 2003, pp. 579-585.
- R.R. Hutton, "Zimri (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 6, New York 1992, pp. 1094-1095.
- L.C. Jonker, "Reading the Pentateuch's Genealogies after the Exile: The Chronicler's Usage of Genesis 1-11 in Negotiating an All-Israelite Identity", *OTE* 25 (2012), pp. 316-333.
- L.C. Jonker, "A Review of James T. Sparks, The Chronicler's Genealogies: Towards an Understanding of 1 Chronicles 1-9", *CBQ* 73 (2011), pp. 367-369.
- G.A. Yee, "Bathshua (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 1, New York 1992, p. 628.
- ש' ייבין, "בת שבע", **אנציקלופדיה מקראית ב**, ירושלים תשי"ד, טורים 379-380.
- T.S. Im, *Das Davidbild in den Chronikbüchern: David als Idealbild des theokratischen Messianismus für den Chronisten*, Frankfurt am Main 1985.
- י' יעקבס, **מידה כנגד מידה בסיפור המקראי**, אלון שבות תשס"ו.
- ש' יפת, **אמונות ודעות בספר דברי הימים ומקומן בעולם המחשבה המקראית**, ירושלים תשל"ז.
- S. Japhet, "Exile and Restoration in the Book of Chronicles", in: B. Becking and M.C.A. Korpel (eds.), *The Crisis of Israelite Religion: Transformation of Religious Tradition in Exilic and Post-Exilic Times*, Leiden 1999, pp. 33-44.
- S. Japhet, *I & II Chronicles* (OTL), Louisville 1993.
- יארק, תה"ש לדה"א
ג 21
- יוטון, זמרי
- יונקר, הגנאלוגיות בתורה
- יונקר, ביקורת
- י, בת-שוע
- ייבין, בת שבע
- יים, דוד
- יעקבס, מידה כנגד מידה
- יפת, אמונות ודעות
- יפת, גלות ושיקום
- יפת, דה"י

- S. Japhet, "The Relationship between Chronicles and Ezra-Nehemiah", in: idem., *From the Rivers of Babylon to the Highlands of Judah*, Winona Lake 2006, pp. 169-182. יפת, דה"י ועו"נ
- S. Japhet, "Conquest and Settlement in Chronicles", *JBL* 98 (1979), pp. 205-218. יפת, כיבוש והתנחלות
- S. Japhet, "The Supposed Common Authorship of Chronicles and Ezra-Nehemiah Investigated Anew", *VT* 18 (1968), pp. 330-371. יפת, מחבר משותף
- I. Löwisch, "Cracks in the Male Mirror: References to Women as Challenges to Patrilinear Authority in the Genealogies of Judah", in: E. Ben Zvi and D. Edelman (eds.), *What Was Authoritative for Chronicles?*, Winona Lake 2011, pp. 105-132. לוביש, רשימות יהודה
- J.D. Levenson and B. Halpern, "The Political Import of David's Marriages", *JBL* 99 (1980), pp. 507-518. לוונסון והלפרן, נישואי דוד
- J. Lewy, *Forschungen zur alten Geschichte Vorderasiens*, Leipzig 1925. לוי, מחקר
- B.A. Levine, *Numbers 21-36* (AB), New York 2000. ב' לוי, במדבר ב
- Y. Levin, "Understanding Biblical Genealogies", *Currents in Research: Biblical Studies* 9 (2001), pp. 11-46. לוי, גנאלוגיות מקראיות
- י' לוי, **התפישה הגיאוגרפית-היסטורית של מחבר ספר דברי הימים** (עבודת דוקטור), רמת גן תשנ"ט. לוי, התפישה הגיאוגרפית
- Y. Levin, "From Lists to History: Chronological Aspects of the Chronicler's Genealogies", *JBL* 123 (2004), pp. 601-636. לוי, מרשימות להיסטוריה
- Y. Levin, "Who was the Chronicler's Audience? A Hint from his Genealogies", *JBL* 122 (2003), pp. 229-245. לוי, קהל השומעים
- S. Long, "A Review of The Chronicler's Genealogies: Towards an Understanding of 1 Chronicles 1-9", *RSR* 36 (2010), p. 145. לונג, ביקורת
- ב"צ לוריא, "אהל בן זרובבל", **בית מקרא** כח (תשמ"ג), עמ' 292-291. לוריא, אהל

- לוריא, גשור וארם
 ב"צ לוריא, "'ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם'", בתוך: א' אבן-שושן ואחרים (עורכים), **ואם בגבורות**, ירושלים תשל"ד, עמ' 251-257.
- ליוור, בית דויד
 י' ליוור, **תולדות בית דויד**, ירושלים תשי"ט.
- למקה, הבעיה
 הסינופטית
 W.E. Lemke, "The Synoptic Problem in the Chronicler's History", *HTR* 58 (1965), pp. 349-363.
- מוזיס, תיאולוגיה
 R. Mosis, *Untersuchungen zur Theologie des chronistischen Geschichtswerkes*, Freiburg 1973.
- מורי, המסר של דה"י
 D.F. Murray, "Dynasty, People, and the Future: the Message of Chronicles", *JSOT* 58 (1993), pp. 71-92.
- מזר, גשור ומעכה
 ב' מזר, "גשור ומעכה", **ציון כג-כד** (תשי"ח-תשי"ט), עמ' 115-123.
- מזר, סופרי דוד
 B. Mazar, "King David's Scribe and the High Officialdom of the United Monarchy of Israel", in: S. Ahituv and B.A. Levine, *The Early Biblical Period*, Jerusalem 1986, pp. 126-138.
- מייסי, המקורות
 H.R. Macy, *The Sources of the Books of Chronicles: A Reassessment* (PhD. Diss.), Cambridge 1975.
- מייקל, שאול כעכן
 M. Michael, "The Achan/Achor Traditions: The Parody of Saul as 'Achan' in 1 Samuel 14:24-15:35", *OTE* 26 (2013), pp. 730-760.
- מירס, דה"א
 J.M. Myers, *I Chronicles* (AB), New York 1965.
- מירס, חותם שלומית
 E.M. Meyers, "The Shelomith Seal and the Judean Restoration: Some Additional Considerations", *Eretz Israel* 18 (1985), pp. 33*-38*.
- מין, עזרא-נחמיה
 K.J. Min, *The Levitical Authorship of Ezra-Nehemiah*, New York 2004.
- מלמט, רשימות מלכים
 א' מלמט, "רשימות מלכים מן התקופה הבבלית העתיקה ומגילות היוחסין במקרא", בתוך: א' מלמט, **ישראל בתקופת המקרא**, ירושלים תשמ"ג, עמ' 24-45.

E.M. Menn, <i>Judah and Tamar (Genesis 38) in Encient Jewish Exegesis: Studies in Literary form and Hermeneutics</i> , Leiden 1997.	מן, יהודה ותמר
Z.U. Ma'oz, "Geshur", in: D.N. Freedman (ed.), <i>Anchor Bible Dictionary</i> , v. 2, New York 1992, p. 996.	מעוז, גשור
P.K. McCarter Jr., <i>II Samuel</i> (AB), New York 1984.	מקארטר, שמ"ב
S.L. McKenzie, <i>1 & 2 Chronicles</i> (AOTC), Nashville 2004.	מקנזי, דה"י
S.L. McKenzie, <i>The Chronicler's Use of the Deuteronomistic History</i> , Atlanta 1984.	מקנזי, ההיסטוריה הדוֹיטרונומיסטית
R. North, "Theology of the Chronicler", <i>JBL</i> 82 (1963), pp. 369-381.	נורת, תאולוגיה
M. Noth, <i>The Chronicler's History</i> , Sheffield 1987 (ET of the second part of: idem, <i>Überlieferungsgeschichtliche Studien</i> , Halle 1967 ³).	נות, הכרוניסט
K. Nielsen, <i>Ruth</i> (OTL), Louisville 1997.	נילסן, רות
J.B. Segal, "Numerals in the Old Testament", <i>JSS</i> 10 (1965), pp. 2-20.	י"ב סגל, מספרים
מ"צ סגל, "בני יאשיהו", תרביץ י (תרצ"ט), עמ' 105-108.	סגל, בני יאשיהו
מ"צ סגל, דברי הימים (תורה נביאים וכתובים: מהדורה ספרותית), תל אביב תש"ח.	סגל, דה"י
מ"צ סגל, ספרי שמואל , ירושלים 1964.	סגל, שמואל
J.A. Soggin, "Judah and Tamar (Genesis 38)", in: H.A. McKay and D.J.A. Clines (eds.), <i>Of Prophet's Visions and the Wisdom of Sages</i> , Sheffield 1993, pp. 281-287.	סוג'ין, יהודה ותמר
J.A. Soggin, <i>Joshua</i> (OTL), London 1972.	סוג'ין, יהושע
א' סימון, קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים , ירושלים תשנ"ז.	סימון, קריאה ספרותית
I.W. Slotki, <i>Chronicles</i> , London 1952.	סלוטקי, דה"י
M.J. Selman, <i>1 Chronicles</i> (TOTC), Leicester 1994.	סלמן, דה"א
H.P. Smith, <i>Samuel</i> (ICC), Edinburgh 1977.	סמית, שמואל

- G. Snyman, "A Possible World of Text Production for the Genealogy in 1 Chronicles 2.3-4.23", in: M.P. Graham et al. (eds.), *The Chronicler as Theologian*, London 2003, pp. 32-60. סניימן, רשימות יהודה
- J.T. Sparks, *The Chronicler's Genealogies: Towards an Understanding of 1 Chronicles 1-9*, Atlanta 2008. ספארקס, הגנאלוגיות
- K.D. Sakenfeld, "Why Perez? Reflections on David's Genealogy in Biblical Tradition", in: B.F. Batto and K.L. Roberts (eds.), *David and Zion*, Winona Lake 2004, pp. 405-416. סקנפלד, הגנאלוגיה של דוד
- N.M. Sarna, *Genesis* (JPS), Philadelphia 1989. סרנה, בראשית
- ב' עודד, **גלות ישראל ויהודה באשור ובבל (מאות ח-ו לפנה"ס)**, חיפה תש"ע. עודד, גלות ישראל
- ב' עודד (עורך ראשי), **דברי הימים ב** (עולם התנ"ך), תל אביב 1995. עודד, דה"ב
- ב' עודד (עורך ראשי), **מלכים א** (עולם התנ"ך), תל אביב 1994. עודד, מל"א
- פ' פולק, **הסיפור במקרא** (מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת), ירושלים תשנ"ט. פולק, הסיפור במקרא
- R. Fuller, "Arnan (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 1, New York 1992, p. 398. פולר, ארנן
- R. Fuller, "Hasadiah (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 3, New York 1992, p. 64. פולר, חסדיה
- R. Fuller, "Hashubah (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 3, New York 1992, p. 65. פולר, חשובה
- R. Fuller, "Jushab-Hesed (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 3, New York 1992, p. 1127. פולר, יושב חסד
- R. Fuller, "Shelomith (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 5, New York 1992, p. 1193. פולר, שלומית
- G. von Rad, *Das Geschichtsbild des chronistischen Werkes*, Stuttgart 1930. פון ראד, היצירה הכרוניסטית
- J.P. Fokkelman, *Reading Biblical Narrative: A Practical Guide*, Louisville 1999. פוקלמן, סיפור מקראי
- ש"י פייגין, **מסתרי העבר**, ניו יורק תש"ג. פייגין, מסתרי העבר

- T.D. Finlay, *The Birth Report Genre in the Hebrew Bible*, Tübingen 2005. פינליי, דיווח לידה
- I. Finkelstein, "The Historical Reality behind the Genealogical Lists in 1 Chronicles", *JBL* 131 (2012), pp. 65-83. פינקלשטיין, המציאות ההיסטורית
- M. Fishbane, *Biblical Interpretation in Ancient Israel*, New York 1988. פישביין, פרשנות מקראית
- K. Peltonen, *History Debated: The Historical Reliability of Chronicles in Pre-Critical and Critical Research* (2 vols.), Helsinki 1996. פלטון, היסטוריה
- י' פליקס, **טבע וארץ בתנ"ך**, ירושלים תשנ"ב. פליקס, טבע וארץ
- י' פליקס, **עולם הצומח המקראי**, רמת גן 1968. פליקס, עולם הצומח
- J.W. Flanagan, "Succession and Genealogy in the Davidic Dynasty", in: H.B. Huffmon et al. (eds.), *The Quest for the Kingdom of God*, Winona Lake 1983, pp. 35-55. פלנגן, ירושה וגנאלוגיה
- F.C. Fensham, *The Books of Ezra and Nehemiah* (NICOT), Grand Rapids 1982. פנשאם, עו"נ
- D.N. Freedman, "The Chronicler's Purpose", *CBQ* 23 (1961), pp. 436-442. פרידמן, המטרה
- D.N. Freedman and D. Miano, "Is the Shorter Reading Better? Haplography in the First Book of Chronicles", in: S.M. Paul et al. (eds.), *Emanuel: Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov*, Leiden 2003, pp. 685-698. פרידמן ומיאנו, הפלוגרפיה בדה"א
- V. Fritz, *1 & 2 Kings* (CC), Minneapolis 2003. פריץ, מלכים
- ע' פריש, **הקריעה הגדולה: סיפור פילוג הממלכה בספר מלכים**, באר שבע תשע"ד. פריש, הקריעה הגדולה
- R. Zadok, "On the Reliability of the Genealogical and Prosopographical Lists of the Israelites in the Old Testament", *Tel Aviv* 25 (1998), pp. 228-254. צדוק, האמינות
- י"ל צונץ, **הדרשות בישראל והשתלשלותן ההיסטורית**, ירושלים תשל"ד³ (תרגום מגרמנית של: L. Zunz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden historisch entwickelt*, Berlin 1892²). צונץ, הדרשות

צפור, תה"ש לבראשית	מ' צפור, תרגום השבעים לספר בראשית , רמת גן תשס"ו.
צרפתי, מספר	גב"ע צרפתי, "מספר", אנציקלופדיה מקראית ה, ירושלים תשל"ח, טורים 170-185.
קדרי	מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית , רמת גן תשס"ז.
קוגינס, דה"י	R.J. Coggins, <i>The First and Second Books of the Chronicles</i> (CBC), Cambridge 1976.
קויפמן, תולדות האמונה	י' קויפמן, תולדות האמונה הישראלית (4 כרכים), תל אביב תש"ך.
קויל, דה"י	C.F. Keil, <i>The Books of the Chronicles</i> , Edinburgh 1872.
קיל, דה"א	י' קיל, דברי הימים א (דעת מקרא), ירושלים תשמ"ו.
קלאי, נחלות	ז' קלאי, נחלות שבטי ישראל , ירושלים תשכ"ז.
קלי, גמול	B.E. Kelly, "'Retribution' Revisited: Covenant, Grace and Restoration", in: M.P. Graham et al. (eds.), <i>The Chronicler as Theologian</i> , London 2003, pp. 206-227.
קלי, ביקורת	B.E. Kelly, "A Review of James T. Sparks, <i>The Chronicler's Genealogies: Towards an Understanding of 1 Chronicles 1-9</i> ", <i>JSS</i> 55 (2010), pp. 313-314.
קלי, גמול ואסכטולוגיה	B.E. Kelly, <i>Retribution and Eschatology in Chronicles</i> , Sheffield 1996.
ש' קליין, מחקרים א	ש' קליין, "מחקרים בפרקי היחס שבספר דברי הימים (א)", ציון ב (תרפ"ז), עמ' 1-16.
ש' קליין, מחקרים ב	ש' קליין, "מחקרים בפרקי היחס שבספר דברי הימים (ב)", ציון ג (תרפ"ט), עמ' 1-16.
ש' קליין, מחקרים ג	ש' קליין, "מחקרים בפרקי היחס שבספר דברי הימים (ג)", ציון ד (תר"ץ), עמ' 14-30.
קליין, דה"א	R.W. Klein, <i>1 Chronicles</i> (Hermeneia), Minneapolis 2006.
קליין, דה"ב	R.W. Klein, <i>2 Chronicles</i> (Hermeneia), Minneapolis 2012.
קליין, שמ"א	R.W. Klein, <i>1 Samuel</i> (WBC), Waco 1983.
קלייניג, דה"י	J.W. Kleinig, "Recent Research in Chronicles", <i>Currents in Research: Biblical Studies</i> 2 (1994), pp. 43-76.

- קלימי, ביבליוגרפיה
 י" קלימי, **ספר דברי הימים: ביבליוגרפיה ממוינת**, ירושלים תשנ"א.
- קלימי, היסטוריה
 י" קלימי, "ההיסטוריה וכתביה היסטורית בספר דברי הימים לאור המקרא ותרבויות המזרח הקדום, יון ורומא", בתוך: J.L. Kraemer and M.G. Wechsler (eds.), *Pesher Nahum: Texts and Studies in Jewish History and Literature from Antiquity Through the Middle Ages Presented to Norman (Nahum) Golb*, Chicago 2012, pp. 45*-55*.
- קלימי, זמן חיבורו
 י" קלימי, "לשאלת זמן חיבורו של ספר דברי הימים: מצב המחקר ופרספקטיבות", **בית מקרא מ** (תשנ"ה), עמ' 162-175.
- קלימי, ירושלים
 I. Kalimi, "The View of Jerusalem in the Ethnographical Introduction of Chronicles (1 Chr 1-9)", *Biblica* 83 (2002), pp. 556-562.
- קלימי, כתיבה
 י" קלימי, **ספר דברי הימים – כתיבה היסטורית ואמצעים ספרותיים**, ירושלים תש"ס.
- קלסו, דה"י
 J. Kelso, *O Mother, Where Art Thou?: An Irigarayan Reading of the Book of Chronicles*, London 2007.
- קמפבל, רות
 E.F. Campbell Jr., *Ruth* (AB), New York 1975.
- קמפבל, שמ"ב
 A.F. Campbell, *2 Samuel* (FOTL), Grand Rapids 2005.
- קנדי, ברכיה
 J.M. Kennedy, "Berechiah (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 1, New York 1992, pp. 675-676.
- קנדי, משולם
 J.M. Kennedy, "Meshullam (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 4, New York 1992, pp. 712-714.
- קנדי, עובדיה
 J.M. Kennedy, "Obadiah (person)", in: D.N. Freedman (ed.), *Anchor Bible Dictionary*, v. 5, New York 1992, pp. 1-2.
- קנופרס, בעלו למואב
 G.N. Knoppers, "'Married into Moab': The Exogamy Practiced by Judah and his Descendants in the Judahite Lineages", in: C. Frevel (ed.), *Mixed Marriages: Inter-marriage and Group Identity in the Second Temple Period*, New York 2011, pp. 170-191.

G.N. Knoppers, ““Great Among His Brothers”, but Who is He? Heterogeneity in the Composition of Judah?”, <i>JHS</i> 3 (2001), www.jhsonline.org/Articles/article_16.pdf	קנופרס, גבר באחיו
G.N. Knoppers, “Intermarriage, Social Complexity, and Ethnic Diversity in the Genealogy of Judah”, <i>JBL</i> 120 (2001), pp. 15-30.	קנופרס, נישואי תערובת
G.N. Knoppers, “The Davidic Genealogy: Some Contextual Considerations from the Ancient Mediterranean World”, <i>Transeuphratène</i> 22 (2001), pp. 35-50.	קנופרס, שושלת דויד
G.N. Knoppers, <i>1 Chronicles 1-9</i> (AB), New York 2004.	קנופרס, דה"א א-ט
G.N. Knoppers, <i>1 Chronicles 10-29</i> (AB), New York 2004.	קנופרס, דה"א י-כט
F.M. Cross, “A Reconstruction of the Judean Restoration”, <i>JBL</i> 94 (1975), pp. 4-18.	קרוס, רקונסטרוקציה
M. Kartveit, <i>Motive und Schichten der Landtheologie in 1 Chronik 1-9</i> , Stockholm 1989.	קרטווייט, מוטיבים
M. Kartveit, “Names and Narratives: The Meaning of Their Combination in 1 Chronicles 1-9”, in: M. Bar-Asher et al., <i>Shai le-Sara Japhet: Studies in the Bible, its Exegesis and its Language</i> , Jerusalem 2007, pp. 59*-80*.	קרטווייט, שמות ונרטיבים
E.L. Curtis and A.A. Madsen, <i>The Books of Chronicles</i> (ICC), Edinburgh 1910.	קרטיס ומדסן, דה"י
P.C. Craigie et al., <i>Jeremiah 1-25</i> (WBC), Dallas 1991.	קרייגי ואחרים, ירמיהו א-כה
W. Rudolph, “Problems of the Books of Chronicles”, <i>VT</i> 4 (1954), pp. 401-409.	רודולף, בעיות
W. Rudolph, <i>Chronikbücher</i> (HAT), Tübingen 1955.	רודולף, דה"י
J.W. Rothstein & D.J. Hänel, <i>Das erste Buch der Chronik</i> (KAT), Leipzig 1927.	רותשטיין והנל, דה"א
J.W. Wright, “The Fabula of the Book of Chronicles”, in: M.P. Graham and S.L. McKenzie (eds.), <i>The Chronicler as Author</i> , Sheffield 1999, pp. 136-155.	רייט, הפאבולה

- J.W. Wright, "Remapping Yehud: The Borders of Yehud and the Genealogies of Chronicles", in: O. Lipschits and M. Oeming (eds.), *Judah and the Judeans in the Persian Period*, Winona Lake 2006, pp. 67-89. רייט, גבולות יהוד
- W. Riley, *King and Cultus in Chronicles*, Sheffield 1993. רילי, מלך ופולחן
- K. Ristau, "In The House of Judah my Father's House': The Character of Joab in Chronicles", Paper presented in the Chronicles-Ezra-Nehemiah Section at the Annual Meeting of the Society of Biblical Literature, Toronto, Ont. November 2002, <http://anduril.ca/PDFs/Joab.pdf> ריסטאו, יואב
- G.A. Rendsburg, "David and his Circle in Genesis XXXVIII", *VT* 36 (1986), pp. 438-446. רנדסבורג, דוד
בבראשית
- S.J. Schweitzer, *Reading Utopia in Chronicles*, New York-London 2007. שווייצר, אוטופיה
- S. Schweitzer, "The Genealogies of 1 Chronicles 1-9: Purposes, Forms, and the Utopian Identity of Israel", in: P.S. Evans and T.F. Williams (eds.), *Chronicling the Chronicler: The Book of Chronicles and Early Second Temple Historiography*, Winona Lake 2013, pp. 9-27. שווייצר, הגנאלוגיות
- S.J. Schweitzer, "Judging a Book by Its Citations: Sources and Authority in Chronicles", in: E. Ben Zvi and D.V. Edelman (eds.), *What Was Authoritative for Chronicles?*, Winona Lake 2011, 37-65. שווייצר, מקורות
וסמכות
- W.F. Stinespring, "Eschatology in Chronicles", *JBL* 80 (1961), pp. 209-219. שטיינשפרינג,
אסכטולוגיה
- M. Sternberg, *The Poetics of Biblical Narrative: Ideological Literature and the Drama of reading*, Bloomington 1985. שטרנברג, הפואטיקה
- J.R. Shaver, *Torah and the Chronicler's History Work*, Atlanta 1989. שייבר, תורה
- א' שפרבר (עורך), **כתבי הקדש בארמית על יסוד כתבי-יד וספרים עתיקים (כרך זא: תרגום לכתובים)**, לידן 1968. שפרבר, כתבי הקדש
בארמית
- J.M. Sasson, "A Genealogical 'Convention' in Biblical Chronography?", *ZAW* 90 (1978), pp. 171-185. ששון, קונבנציה

J.M. Sasson, *Ruth* (2nd ed.), Sheffield 1989.

ששון, רות

ר' קירכהיים (מהדיר), **פירוש על דברי הימים מיוחס לאחד מתלמידי סעדיה הגאון**, פראנקפורט דמיין תרל"ד.

תלמיד רס"ג